

**“Azərbaycan Respublikasının 2022-ci il dövlət büdcəsinin icrası
haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanun layihəsinə və
Azərbaycan Respublikasının 2022-ci il dövlət büdcəsinin icrasına dair
illik hesabata**

Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatasının

R Ə Y İ

BAKİ – 2023

MÜNDƏRİCAT

	Ümumi müddəalar	4
I BÖLMƏ.	DÖVLƏT BÜDCƏSİNİN İCRA EDİLDİYİ MAKROİQTİSADI MÜHİTİN TƏHLİLİ	6
1.1.	Dünya üzrə əsas iqtisadi meyillər	6
1.2.	Azərbaycan iqtisadiyyatının dövlət büdcəsinin icrasına təsir edən əsas meyilləri	13
II BÖLMƏ.	BÜDCƏ HESABATLILIĞININ HÜQUQİ AKTLARA VƏ STRATEJİ SƏNƏDLƏRƏ UYGUNLUĞU	23
2.1.	“Azərbaycan Respublikasının 2022-ci ilin dövlət büdcəsinin icrası haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanun layihəsinin və hesabatın (hesabatların) mövcud qanunvericiliyin tələblərinə uyğunluğu	23
2.2.	Dövlət büdcəsinin icrasının “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər”ə və “Azərbaycan Respublikasının 2022-2026-cı illərdə sosial-iqtisadi inkişaf Strategiyası”na uyğunluğu	26
2.3.	“Büdcə qaydası”nın təhlili	28
2.4.	Büdcə-vergi siyasətinin 2022-ci ildə icrası	30
2.5.	Dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı sənədləşmənin (hesabatların) beynəlxalq təcrübəyə adekvatlığı	31
III BÖLMƏ.	BÜDCƏ VƏSAİTLƏRİNİN İDARƏDİLMƏSİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ	34
3.1.	Dövlət büdcəsinin vəsaitlərinin vaxtında icrasının təhlili üzrə nəticələr	34
3.2.	Vəsaitlərin idarəedilməsinin təhlili üzrə əsas nəticələr	38
IV BÖLMƏ.	DÖVLƏT BÜDCƏSİ GƏLİRLƏRİNİN İCRASININ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ	46
4.1.	Dövlət büdcəsi gəlirlərinin əsas mənbələr və sektorlar üzrə icra vəziyyəti, inzibətçiliyin qiymətləndirilməsi	46
4.2.	Dövlət büdcəsinin gəlirlərinin tədiyələr üzrə icra vəziyyətinin təhlilinin əsas nəticələri	56
4.3.	Gəlirlə bağlı hesabatlılıqda uyğunsuzluqlar	65
V BÖLMƏ.	DÖVLƏT BÜDCƏSİ XƏRCLƏRİNİN İCRASININ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ	66
5.1.	2022-ci il ərzində dövlət büdcəsinin xərclərinin icrası prosesində həyata keçirilmiş dəyişikliklərin təhlili	66
5.2.	Funksional, iqtisadi və inzibati təsnifat üzrə xərclərin icra vəziyyəti	74
5.2.1.	<i>Funksional təsnifat üzrə xərclərin icra vəziyyətinin təhlili</i>	74
5.2.1.1.	<i>Ehtiyat Fondların icrasının təhlili</i>	77
5.2.1.2.	<i>Məqsədli büdcə fondlarının icrasının təhlili</i>	79
5.2.1.3.	<i>Dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu (investisiya xərcləri) icrasının təhlili</i>	82
5.2.1.4.	<i>İşğaldan azad olunmuş ərazilərin yenidən qurulması və bərpası üçün nəzərdə tutulan vəsaitin icrasının təhlili</i>	88
5.2.2.	<i>İqtisadi təsnifat üzrə xərclərin icra vəziyyətinin təhlili</i>	90
5.2.3.	<i>İnzibati təsnifat üzrə xərclərin icra vəziyyətinin təhlili</i>	96
5.2.3.1.	<i>Dövlət büdcəsi xərclərinin ayrı-ayrı qurumlar tərəfindən icrası vəziyyətinin təhlili</i>	96
5.2.3.2.	<i>Publik hüquqi şəxslərə və bəzi fondlara ayrılmış vəsaitlərin icrasının təhlili</i>	98
5.2.3.3.	<i>Büdcədən kənar xərclərin icrasının təhlili</i>	101
5.2.3.4.	<i>Bölüşdürülməmiş (bloklanmış) xərclərin icrasının təhlili</i>	103
5.2.3.5.	<i>Xərclərlə bağlı hesabatlılıqda uyğunsuzluqlar</i>	108
5.3.	Dövlət proqramlarının icrasının təhlili	113
5.4.	Ortamüddətli xərclər çərçivəsinin təhlili	115
5.5.	Debitor və kreditor borcların təhlili	117
5.6.	Dövlət satınalmalarının təhlili	122
5.7.	Yerli gəlir və xərclərin təhlili	125
VI BÖLMƏ.	DÖVLƏT BÜDCƏSİNİN KƏSİRİ VƏ KƏSİRİN MALİYYƏLƏŞDİRİLMƏSİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ	129
VII BÖLMƏ.	DÖVLƏT BORCU VƏ DÖVLƏT BORCUNA XİDMƏT XƏRCLƏRİNİN İCRASININ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ	133
7.1.	Xarici və daxili dövlət borcunun təhlili	133
7.2.	Xarici və daxili dövlət borcuna xidmət xərclərinin təhlili	140
7.3.	Dövlət borcu və zəmanəti üzrə öhdəliklərin Təminat Fondu	142
VIII BÖLMƏ.	TÖVSIYƏLƏR	145

ABREVIATUR və AKRONİMLƏR

AAO	Ali Audit Orqanı
AMB	Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı
ARDNŞ	Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkəti
BVF	Beynəlxalq Valyuta Fondu
BMT	Birləşmiş Millətlər Təşkilatı
DB	Dünya Bankı
DGK	Dövlət Gömrük Komitəsi
DİP	Dövlət İnvestisiya Proqramı
DNF	Dövlət Neft Fondu
DSK	Dövlət Statistika Komitəsi
DSMF	Dövlət Sosial Müdafiə Fondu
DVX	Dövlət Vergi Xidməti
ƏDV	Əlavə dəyər vergisi
İƏİT	İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı
INTOSAI	Ali Audit Orqanlarının Beynəlxalq Təşkilatı (<i>The International Organization of Supreme Audit Institutions</i>)
NƏB	Nəticəəsaslı büdcə
OMXÇ	Ortamüddətli xərclər çərçivəsi
OPEC	Neft İxrac edən Ölkələr Birliyi (<i>Organization of the Petroleum Exporting Countries</i>)
PEFA	Dövlət Xərcləri və Maliyyə Hesabatlılığı (<i>Public Expenditure and Financial Accountability</i>)
ÜDM	Ümumi Daxili Məhsul
VBT	Vahid büdcə təsnifatı
WTI	Qərbi Texas Nefti (<i>West Texas Intermediate</i>)

ÜMUMİ MÜDDƏALAR

“Azərbaycan Respublikasının 2022-ci il dövlət büdcəsinin icrası haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanun layihəsinə və Azərbaycan Respublikasının 2022-ci il dövlət büdcəsinin icrasına dair illik hesabatla Hesablama Palatasının rəyi (bundan sonra - Rəy) “Hesablama Palatası haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 6.0.2, 7.0.2, 24-cü, “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun 20.5-ci maddələrinin tələblərinə əsasən, habelə “Dövlət büdcəsinin icrası barədə illik hesabatla və müvafiq qanun layihəsinə Hesablama Palatasının rəyinin hazırlanması, baxılması və rəsmiləşdirilməsi Qaydaları”na uyğun hazırlanmışdır.

Rəyin tərtib olunmasında “Azərbaycan Respublikasının 2022-ci il dövlət büdcəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunundan və həmin Qanunun tətbiqi ilə bağlı Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanından, “Azərbaycan Respublikasının 2022-ci il dövlət büdcəsinin icrası haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanun layihəsi və dövlət büdcəsinin icrasına dair illik hesabatdan, həmçinin Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2018-ci il 15 may tarixli 72 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin dövlət qurumlarına təqdim etdiyi hesabatların formaları və onların təqdim edilməsi Qaydası”na uyğun təqdim edilən hesabat və məlumatlardan, 2022-ci il və əvvəlki illər üzrə Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin hesabatlarından, İqtisadiyyat Nazirliyinin, Dövlət Gömrük Komitəsinin aylıq, rüblük və illik hesabatlarından, Mərkəzi Bankın, Dövlət Statistika Komitəsinin rüblük hesabat və statistik məlumatlarından, Hesablama Palatası tərəfindən həyata keçirilən kənar dövlət maliyyə nəzarəti tədbirlərinin və təhlillərin nəticələrindən, həmçinin dövlət büdcəsinin vəsaitlərinin istifadəsi ilə bağlı qurumlar tərəfindən Hesablama Palatasına təqdim edilmiş hesabat və məlumatlardan, Dünya Bankı, Beynəlxalq Valyuta Fondu, OPEC və s. bu kimi beynəlxalq təşkilatların hesabat və tədqiqatlarından istifadə edilmişdir.

Hesablama Palatasının Rəyinin hazırlanması zamanı INTOSAI - P1 – Lima Bəyannaməsinin 2-ci maddəsinin tələbləri nəzərə alınmışdır. Belə ki, standarta əsasən sonrakı audit Ali Audit Orqanının mütləq vəzifəsidir.

Rəy dövlət büdcəsinin icrası barədə illik hesabatın və müvafiq qanun layihəsinin təsdiq edilmiş göstəricilərə, mövcud qanunvericilik aktlarına, eləcə də ölkənin strateji sənədlərinə uyğunluğu, müvafiq nəzarət tədbirlərinin nəticələri və təqdim edilmiş məlumatlar, eləcə də aparılan qiymətləndirmələr əsasında icra edilmiş dövlət büdcəsinin gəlirləri, xərcləri, dövlət borcu, büdcə kəsirinin göstəricilərinin düzgünlüyü və tamlığı barədə kənar dövlət maliyyə nəzarəti orqanının qiymətləndirici mövqeyini məhdud əminliklə ifadə edir və bu, digər təşkilatların ekspert mühakimələrindən fərqli ola bilər.

Məhdud əminlik üçün yerinə yetirilmiş prosedurlar kafi əminliyi əldə etmək məqsədilə zəruri olan prosedurlarla müqayisədə məhduddur, lakin ehtimal olunur ki, əminlik səviyyəsi nəzərdə tutulan istifadəçilər üçün əhəmiyyət kəsb edəcək. Məhdud əminlik hesabatında təmin olunan əminliyin məhdud mahiyyəti çatdırılır.

Rəydə həmçinin debitor və kreditor borcların, dövlət satınalmalarının, ortamüddətli xərclər

çərçivəsinin, dövlət proqram və tədbirlərinin, eləcə də işğaldan azad olunmuş ərazilərin yenidən qurulması və bərpası ilə bağlı ayrılmış dövlət vəsaitlərinin analitik prosedurlarla araşdırılması diqqətdə saxlanılmış, bəzi parametrlərin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi, müvafiq dövrə başa çatdırılmış auditlər üzrə nəticələr əks etdirilmişdir.

Rəydə 2022-ci ilin dövlət büdcəsinin layihəsi ilə birgə təqdim olunmuş məlumatlarda əks etdirilmiş proqnoz göstəriciləri ilə yanaşı, icra prosesində müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən il ərzində aparılmış dəyişikliklərlə müəyyən olunmuş proqnoz göstəricilərinə, həmçinin 2022-ci il dövlət büdcəsinin icrası haqqında Qanun layihəsi və illik hesabatda müəyyən edilmiş göstəricilərə də əsaslanılmışdır.

Rəy “Dövlət sirri haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tələbləri nəzərə alınmaqla tərtib olunmuşdur. Rəyin hazırlanması zamanı yuxarıda qeyd edilmiş mənbələr üzrə məlumatlardan istifadə edilməklə statistik təhlil metodları, o cümlədən müqayisəli təhlil, meyillərin təhlili, retrospektiv yanaşma, kontent təhlili və s. tətbiq olunmuş, nəticələrin qrafik və cədvəl şəklində təsvirinə üstünlük verilmiş, həmçinin bir sıra aktual məsələlər üzrə beynəlxalq təcrübə və təlimatlardan çıxarışlar haşiyə şəklində Rəyə daxil edilmişdir. Əldə olunmuş nəticələr əsasında sonda Hesablama Palatasının tövsiyələri əks etdirilmişdir.

I BÖLMƏ. DÖVLƏT BÜDCƏSİNİN İCRA EDİLDİYİ MAKROİQTİSADI MÜHİTİN TƏHLİLİ**1.1. Dünya üzrə əsas iqtisadi meyillər**

2022-ci ildə dünyanın iqtisadi mənzərəsində əsas makroiqtisadi meyilləri formalaşdıran amil Rusiya-Ukrayna müharibəsi olmuş, qlobal miqyasda həm iqtisadi artım, həm də inflyasiya prosesləri bu amildən əhəmiyyətli təsirlənmişdir.

Yüksəlməkdə davam edən inflyasiya ilə əlaqədar olaraq əksər ölkələrin mərkəzi bankları monetar siyasəti sərtləşdirmək istiqamətində addımlar atmışdır. Monetar siyasətə paralel olaraq, fiskal siyasətin də sərtləşdirilməsi dövlət borcunun və büdcə balansının ÜDM-ə nisbətinin azalmasına imkan vermişdir.

Qeyd olunanlarla yanaşı, Rusiyaya əksər ölkələr tərəfindən qadağa və sanksiyaların tətbiq edilməsi istehlak və investisiya tələbinin Rusiyadan region ölkələrinə transfer olunması ilə nəticələnmiş, bu isə Qafqaz və Mərkəzi Asiya ölkələrində iqtisadi artımın proqnoza nisbətən daha yüksək faizlə qeydə alınmasına münbit zəmin yaratmışdır.

1.1.1. COVID-19 qapanmalarının ləğvindən sonra istehlak və investisiyaların artımı fonunda qlobal iqtisadiyyatın sürətlə artacağı gözlənilsə də, geosiyasi konfliktlər, tətbiq olunan qadağa və sanksiyalar qlobal iqtisadi artımın ilkin proqnozlara nisbətən aşağı olması ilə nəticələnmişdir.

Nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən 2022-ci il üzrə iqtisadi artımın sürətlənəcəyi, qlobal iqtisadi mühitin əvvəlki ilə nisbətən daha çənaətbəxş olacağı proqnozlaşdırılsa da, ilin əvvəlində başlanan hərbi əməliyyatların miqyasının genişlənməsi proqnozlarda dəqiqləşmələrin aparılmasını labüd etmişdir. Hərbi əməliyyatları dayandırmağa məcburetmə vasitələri kimi əksər ölkələr tərəfindən Rusiya iqtisadiyyatına tətbiq edilən qadağa və sanksiyalar qlobal iqtisadiyyata təsirsiz ötürməmişdir.

Həm Avrozone, həm də Rusiya iqtisadiyyatı üzrə proqnozlara dəqiqləşmələr olursa da, Rusiyanın göstəriciləri üzrə yeni proqnozlar ilkin fərziyyələrdən kəskin fərqlənmişdir (Cədvəl 1). Rusiyadan idxal olunan məhsullardan imtina olunması təklif zəncirində qırılmalara səbəb olmaqla, Avropa ölkələrində tələbin ödənilməsinə mənfi təsir etmiş, qiymət artımına təzyiqləri gücləndirməklə yanaşı, bu regionda iqtisadiyyatın artım sürətinin zəifləməsi ilə nəticələnmişdir.

Bəzi ölkələr tərəfindən fiskal dəstək paketlərinin tətbiq olunması məcmu tələbə müsbət təsir etməklə, müharibənin mənfi təsirlərini neytrallaşdırmağa imkan vermişdir. İstehlak və investisiyaların, eləcə də fiskal dəstəyin gözlənildiyindən çox olması iqtisadi artım üzrə faktiki göstəricilərin yenilənmiş proqnozlarla müqayisədə yüksək olmasını şərtləndirmişdir.

Cədvəl 1. 2022-ci il üzrə iqtisadi artıma dair proqnoz və fakt göstəriciləri, %

Ölkə qrupları	Təşkilatlar	İlkin	Yenilənmiş	Fakt
Dünya	BMT	4,0	3,1	3,4
	BVF	4,4	3,2	
	DB	4,1	2,9	
	İƏİT	4,5	3,0	
	OPEC	4,2	2,7	
Avrozona	BMT	4,0	2,7	3,5
	BVF	3,9	3,1	
	DB	4,2	2,5	
	İƏİT	4,3	3,1	
	OPEC	3,9	3,0	
Rusiya	BMT	2,7	-10,6	-2,1
	BVF	2,8	-3,4	
	DB	2,4	-4,5	
	İƏİT	-	-5,5	
	OPEC	2,7	-5,7	

Cədvəl müvafiq beynəlxalq təşkilatların dərc etdikləri hesabatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

1.1.2. Rusiya iqtisadiyyatına tətbiq edilən embarqolar Qafqaz və Mərkəzi Asiya ölkələrində həm istehlak, həm də investisiya tələbinin daha da canlanmasına töhfə vermiş, regionda proqnozlaşdırıldığından yüksək iqtisadi artım qeydə alınmışdır.

Rusiyaya bir çox qərb ölkələri tərəfindən sanksiyaların tətbiq edilməsi Mərkəzi Asiya və Qafqaz ölkələrində artımın proqnozlaşdırıldığından çox olması ilə nəticələnmişdir. Belə ki, artan istehlakın ödənilməsi məqsədilə region ölkələrinə rus miqrantlarının səfərlərinin intensiv xarakter alması bu ölkələrin iqtisadiyyatına (xüsusilə də xidmət sahələrinə, o cümlədən turizm, nəqliyyat və s.) müsbət təsir etmiş və iqtisadi artımın gözlənilməyindən çox olmasını şərtləndirmişdir (Cədvəl 2).

Cədvəl 2. Qafqaz və Mərkəzi Asiya ölkələrində iqtisadi artımın proqnoz və fakt göstəriciləri, %

Ölkələr	2021	2022		
		İlkin	Yenilənmiş	Fakt
Qafqaz və Mərkəzi Asiya	5,8	3,6	3,9	5,1
Azərbaycan	5,6	3,7	4,2	4,6
Gürcüstan	10,5	3,5	7,0	10,2
Qazaxıstan	4,3	3,2	3,0	3,2
Qırğızıstan	6,2	2,0	3,0	7,0
Tacikistan	9,2	2,0	4,0	8,0
Türkmənistan	5,0	6,0	5,8	6,2
Özbəkistan	7,4	4,0	4,0	5,7

Cədvəl Asiya İnkişaf Bankının müvafiq illər üzrə hesabatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

İstehlak faktoru ilə yanaşı, birbaşa investisiyaların region ölkələrinin iqtisadiyyatlarına yönəldilməsi də bu ölkələrdə iqtisadi artımı dəstəkləyən faktorlardan olmuşdur. Məsələn, Qazaxıstanda 2022-ci ilin 9 ayı ərzində birbaşa xarici investisiyalar 18% artmış, ilin sonunda Özbəkistanda Rusiya kapitalı ilə yeni təsis edilmiş müəssisələrin sayı təxminən 2 dəfə çox olmuşdur. Bəzi nüfuzlu şirkətlərin sanksiya tədbirlərində iştirak etmək məqsədilə öz nümayəndəliklərini

Rusiyadan çıxararaq region ölkələrində yenidən açması da bu ölkələrdə iqtisadi artımın gözlənilməyindən çox olmasına təkan vermişdir.

Rusiyadan Qafqaz və Mərkəzi Asiya ölkələrinə pul köçürmələrinin həcmində də əhəmiyyətli artım müşahidə edilmişdir. Belə ki, Ermənistan, Gürcüstan, Qazaxıstan, Qırğızıstan və Özbəkistana göndərilmiş pul baratları əvvəlki illə müqayisədə 2 dəfə artmış, bununla yanaşı Rusiyada ev təsərrüfatlarının əmanətlərinin müvafiq ölkələrə köçürülməsi halları çoxalmışdır. Asiya İnkişaf Bankının dərc etdiyi məlumatlara əsasən, 2022-ci ilin mart ayından dekabr ayına kimi pul köçürmələri Ermənistanda 162%, Özbəkistanda 147%, Gürcüstanda isə 97% artmışdır.

Qeyd olunanlardan əlavə, region ölkələrində Rusiyaya ixracın həcmində əhəmiyyətli artımlar qeydə alınmışdır ki, bu da Rusiyaya əvvəllər birbaşa ixrac olunan məhsulların qadağa səbəbi ilə bu ölkələrdən yenidən ixracı ilə izah edilə bilər.

Asiya İnkişaf Bankının ekspertlərinin fikirlərinə əsasən, region ölkələri tərəfindən bu gəlirlərə müvəqqəti gəlirlər kimi yanaşılması məqsədəuyğun hesab edilir. Belə ki, Rusiya iqtisadiyyatının təcrid olunması prosesi davam edəcəyi halda, yenidən ixracın həcmində, eləcə də miqrantların səfərlərində azalma ola bilər.

1.1.3. Enerji məhsulları bazarında qeyri-müəyyənliyin yüksəlməsi xammal qiymətlərinin əhəmiyyətli artımına səbəb olmuşdur.

Hesabat ilində enerji məhsulları üzrə orta qiymət indeksi 152,6-ya bərabər olmaqla, 2021-ci ilə nisbətən 60,0% bahalaşmışdır. Neft məhsulları ilə yanaşı, digər enerji məhsullarının qiymətlərində də nəzərəcarpacaq artım izlənmişdir. Belə ki, DB-nin məlumatlarına əsasən baxılan dövr ərzində illik müqayisədə kömür və təbii qaz (Avropa üzrə) qiymətləri 2,5 dəfə yüksəlmişdir.

2022-ci ildə müxtəlif markalar üzrə 1 barel neftin orta qiyməti 97,7 ABŞ dolları olmuş, əvvəlki ilə nisbətən 40,6% bahalaşmışdır. İl ərzində ən yüksək qiymətlər ilin 2-ci rübündə qeydə alınmış, bu da hesabat ilinin əvvəlində başlanan hərbi əməliyyatların miqyasının genişlənməsi və enerji məhsulları bazarında əhəmiyyətli pay sahibinə sanksiyaların tətbiqi ilə əlaqəli olmuşdur. Bu proseslər beynəlxalq təşkilatları, eləcə də bir çox analitik və ekspertləri neft qiymətlərinə dair proqnozlarını yeniləməyə vadar etmişdir. Məsələn, BVF-in 2022-ci ilin yanvar ayında dərc etdiyi proqnozlarda orta illik neft qiymətinin 77,31 ABŞ dolları olacağı gözlənilsə də, növbəti aylarda edilmiş düzəlişlər əsasında neftin qiymətinin 106,83 ABŞ dolları (aprel proqnozu) və 98,19 ABŞ dolları (oktyabr proqnozu) olacağı nəzərdə tutulmuşdur. İl sonunda sərt monetar siyasətin tətbiqi ilə iqtisadi artımın nisbətən zəifləyəcəyi gözləntiləri neft qiymətlərinə azaldıcı təsir etmiş, dekabr ayında Brent markalı neftin bir barelinin qiyməti 81,34 ABŞ dollarına bərabər olmuşdur.

OPEC təşkilatının açıqladığı məlumatlara əsasən, baxılan dövr ərzində neft tələbi və neft təklifi demək olar ki, bərabər həcmdə olmuş, tələb və təklif arasında uyğunsuzluq müşahidə edilməmişdir (Cədvəl 3). Lakin Avropa ölkələrinin Rusiyadan ixrac olunan neft məhsullarına sanksiya qoyması müvafiq xammal üzrə qiymət artımı ilə nəticələnmişdir.

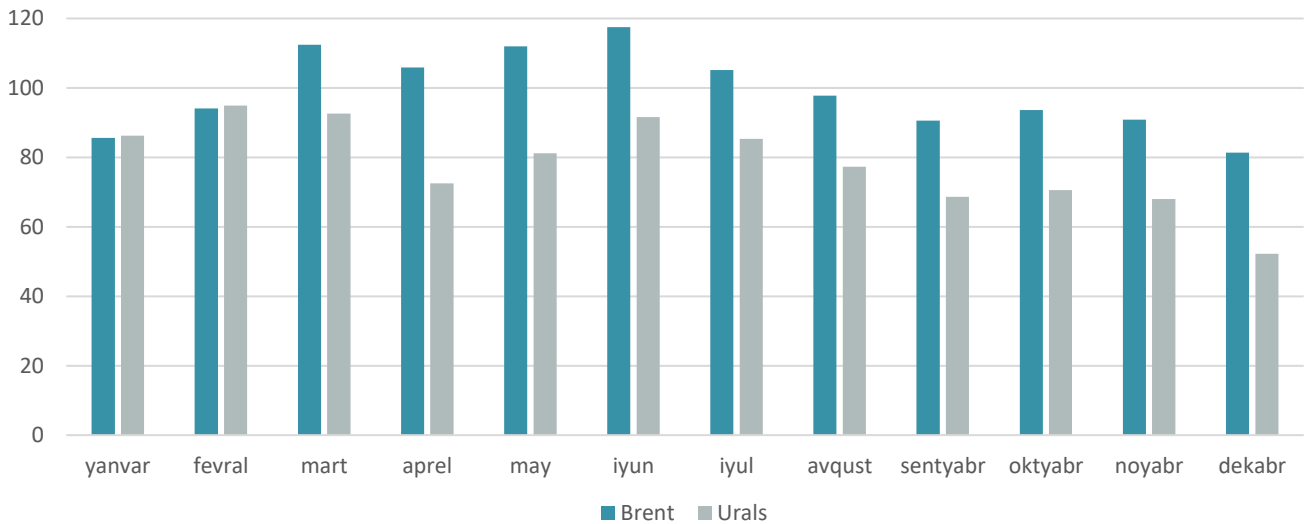
Cədvəl 3. Qlobal neft tələbi və neft təklifi, mln. barel/gün

Göstəricilər	2021 (orta illik)	2022					Orta illik fərq (2022 - 2021)
		I rüb	II rüb	III rüb	IV rüb	orta illik	
Neft tələbi	97,01	99,38	98,2	99,43	101,18	99,55	2,54
Avropa	13,13	13,19	13,42	14,07	13,9	13,65	0,52
Rusiya	3,61	3,67	3,42	3,45	3,59	3,53	-0,08
Neft təklifi	95,31	99,04	98,51	100,41	101,57	99,89	4,58
Avropa	3,76	3,73	3,43	3,49	3,65	3,57	-0,19
Rusiya	10,8	11,33	10,63	11,01	11,15	11,03	0,23

Cədvəl OPEC təşkilatının aylıq hesabatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Cədvəldən də göründüyü kimi, Rusiya ixracına embarqonun tətbiqi bu ölkə üzrə neft təklifinə azaldıcı təsir etməmiş, Rusiya neftinin alıcı bazarını dəyişdirərək güzəştli qiymətlərlə Asiya regionuna yönəlməsi bu ölkənin neft təklifinin orta illik ifadədə yüksəlməsinə imkan vermişdir. Belə ki, Urals neftinin bir barelinin qiyməti 2022-ci ilin yanvar ayında 86,23 ABŞ dolları olduğu halda, dekabr ayında bu qiymət 52,23 ABŞ dollarına bərabər olmuşdur (Şəkil 1).

Şəkil 1. 2022-ci ildə müxtəlif markalar üzrə neftin bir barelinin orta aylıq qiyməti, ABŞ dolları ilə

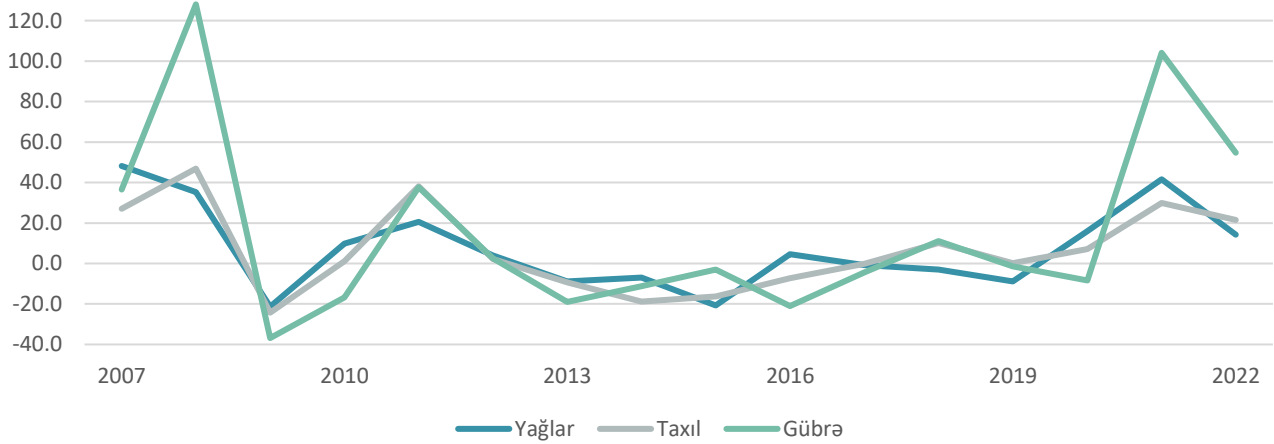
Şəkil OPEC təşkilatının aylıq hesabatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

1.1.4. Mühüm ərzaq məhsulları üzrə tələb və təklif arasında müşahidə edilən uyğunsuzluq ərzaq məhsulları bazarında qiymət artımını şərtləndirmiş, bu isə əksər ölkələrdə ikirəqəmli inflyasiyanın müşahidə olunmasına təsir göstərmişdir.

Rusiya-Ukrayna müharibəsinin başladığı və davam etdiyi 2022-ci ildə müharibədə iştirak edən hər iki tərəfin əsas xammal ixracatçısı olması fonunda məhdud təklif həcmi artan tələbata uyğun olmamış, tətbiq edilən qadağa və sanksiyalarla yanaşı, bu ölkələrdə həm istehsalın azalması, həm də təchizatda maneələrin mövcudluğu inflyasiyanın coğrafi miqyasının böyüməsi ilə nəticələnmişdir. Belə ki, hesabat ilində xammal qiymətlərinin artması səbəbi ilə istehlak məhsullarının da qiymətləri yüksəlməkdə davam etmiş, əksər ölkələrdə yüksək inflyasiya qeydə alınmışdır. Ərzaq qiymətləri 2008-2011-ci illərdə izlənmiş qlobal ərzaq böhranı zamanı qeydə alınmış rekord göstəricilərinə yaxın olmuşdur.

Dünya Bankının açıqladığı məlumatlara əsasən, 2022-ci ildə ərzaq məhsulları 17,9%, o cümlədən yağlar 14,2%, taxıl 21,4% bahalaşmış, gübrə qiymətləri isə 54,8% artmışdır (Şəkil 2). Kənd təsərrüfatı məhsulları üzrə əhəmiyyətli artımın izlənməsi hər iki ölkənin müvafiq bazarlarda əhəmiyyətli paya malik olması ilə izah edilir. Belə ki, 2020-ci ildə pandemiya zamanı tələbin azalması fonunda ucuzlaşan gübrə qiymətləri qlobal tələbin bərpası ilə 2021-ci ildən etibarən bahalaşmağa başlasa da, sanksiyalara məruz qalan Rusiyanın müxtəlif gübrə növləri üzrə dünya bazarında təxminən 15-20% paya malik olması, bununla yanaşı, gübrə istehsalında istifadə edilən enerji məhsullarının da bahalaşması 2022-ci ildə bu məhsul üzrə qiymətlərin kəskin artmasını labüd etmişdir. Eləcə də, Ukraynanın dünya bazarında günəbaxan yağı üzrə 46%, taxıl üzrə 9%, qarğıdalı üzrə 12% paya malik olması şəraitində bu ölkədə müharibə səbəbi ilə təklif həcmiminin məhdudlaşması bu məhsullar üzərində qiymət artımı təzyiqini formalaşdırmışdır.

Şəkil 2. Mühüm ərzaq məhsulları və gübrələr üzrə qiymət indekslərinin illik dəyişməsi, %

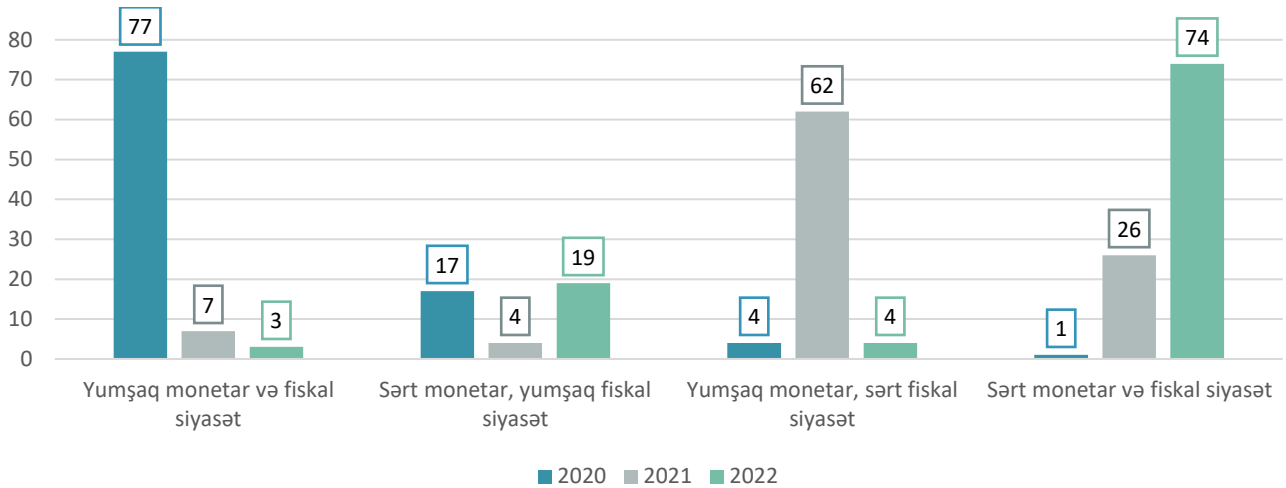
Şəkil Dünya Bankının məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Qeyd edilən səbəblər əksər ölkələrdə əsasən ərzaq məhsulları üzrə olmaqla, inflyasiyanın sürətlənməsi ilə nəticələnmişdir. BVF-in məlumatlarına əsasən, 2022-ci ildə qlobal istehlak qiymətləri indeksi 8,7% (2021-ci ildə 5,6%), o cümlədən inkişaf etmiş ölkələrdə 7,3% (2021-ci ildə 4,9%), inkişaf etməkdə olan ölkələrdə isə 9,8% (2021-ci ildə 6,2%) artmışdır.

1.1.5. İnflyasiyanın sürətlənməsi dövlət maliyyəsinin əsas göstəricilərinə təsirsiz ötüşməmiş, yüksək neft-qaz qiymətləri neft ixracatçılarının bu sahədə müsbət dinamikaya malik olmasına töhfə vermişdir.

2020-2021-ci illərdə əhəmiyyətli həcmdə fiskal dəstəkdən sonra ölkələr 2022-ci ildə bu dəstəyi azaltmağı nəzərdə tutmuş, pandemiya dövründə dayandırılan fiskal qaydalara əksər ölkələr tərəfindən yenidən baxılmaqla tətbiqinə qərar verilmiş, antiinflyasiya tədbirlərinin həyata keçirilməsi məqsədilə monetar siyasətin sərtləşdirilməsi istiqamətində addımlar atılmışdır (Şəkil 3). Daha sərt fiskal siyasətin tətbiqi dövlət borcunun ÜDM-ə nisbətində azalmalara imkan vermişdir.

Şəkil 3. Monetar və fiskal siyasətin tətbiqi üzrə ölkələrin xüsusi çəkisi, %

Şəkil BVF-in məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Fiskal siyasətin sərtləşməsi ilə yanaşı, qlobal miqyasda inflyasiyanın sürətlənməsi də bu nisbətə azalmasına öz dəstəyini ötürmüşdür. BVF-in hesablamalarına əsasən, dövlət borcunun ÜDM-ə nisbətinin 50%-dən çox olduğu ölkələrdə inflyasiyanın 1 faiz bəndi sürətlənməsi dövlət borcunun ÜDM-ə nisbətini 0,6 faiz bəndi azalması ilə nəticələnir.

İnflyasiyanın dövlət maliyyəsinə təsirləri

Nominal artımlar. İnflyasiya nəticəsində ÜDM-in artımı ÜDM-ə nisbətə ifadə edilən göstəricilərə, o cümlədən büdcə kəsiri və dövlət borcunun ÜDM-ə nisbətine azaldıcı təsir göstərir.

Gəlirlər. Nominal vergi bazası inflyasiyanın artırıcı təsirinə məruz qalır, xüsusilə də əlavə dəyər və mənfəət vergisi. Eləcə də, əgər gəlir vergisi üzrə müəyyən edilmiş intervallar inflyasiyaya müvafiq olaraq indeksləşdirilmərsə, vergi ödəyicisi inflyasiya nəticəsində daha yüksək vergi intervalına daxil olur.

Baza xərcləri. İnflyasiyanın sürətlənməsi baza xərclərinə dərhal artırıcı təsir göstərmir. İnflyasiyaya paralel xərclərin artımı dövlət və əmtəə və xidmətlərinin (əməkhaqqı, sosial yardım, subsidiya, pensiya və tibbi yardımlar) indeksləşdirilməsi zamanı qısa gecikmə ilə müşahidə oluna bilər.

Borca xidmət xərcləri. Qiymətli kağızlar üzrə ödənişlər inflyasiyaya uyğun indeksləşdirildiyi halda, borca xidmət xərclərində artım izləne bilər. Bundan əlavə, qısamüddətli borclar uzunmüddətli borclara nisbətən inflyasiyaya daha həssas olur. Belə ki, yenidən maliyyələşdirmə zamanı investor inflyasiya gözləntiləri səbəbi ilə daha yüksək gəlirlilik tələb edə bilər.

Mənbə: BVF, Fiskal Monitor, aprel 2023

2020-ci ildə dünya üzrə dövlət borcunun ÜDM-ə nisbəti təxminən 100%-ə bərabər olsa da, 2021-2022-ci illərdə ÜDM-in nəzərəcarpacaq nominal artımı ilə bu nisbət 92%-ə yaxınlaşmışdır. Bundan əlavə, 2022-ci ildə qiymət artımının qarşısını almaq məqsədilə sərt fiskal siyasətin həyata keçirilməsi dövlət borcunun ÜDM-ə nisbətine azaldıcı göstərən əsas faktorlardan olmuşdur. Lakin bu azalmalara baxmayaraq, qeyd olunan nisbət pandemiya əvvəlki dövrlə müqayisədə hələ də yuxarı olaraq qalır (Cədvəl 4).

Cədvəl 4. Dövlət maliyyəsi üzrə əsas göstəricilərin ÜDM-ə nisbəti, %

Ölkə qrupları	2019	2020	2021	2022
Büdcə balansının ÜDM-ə nisbəti				
Dünya	-3,6	-9,6	-6,6	-4,7
İnkişaf etmiş ölkələr	-3,0	-10,2	-7,5	-4,3
İnkişaf etməkdə olan ölkələr	-4,5	-8,6	-5,2	-5,2
Neft ixracatçıları	-0,1	-7,5	-1,1	2,0
Dövlət borcunun ÜDM-ə nisbəti				
Dünya	84,3	99,7	95,5	92,1
İnkişaf etmiş ölkələr	104,0	122,9	117,4	112,5
İnkişaf etməkdə olan ölkələr	55,1	64,8	64,3	64,6
Neft ixracatçıları	45,7	60,4	56,0	49,1

Cədvəl BVF-in məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Büdcə balansının ÜDM-ə nisbəti də dövlət borcunun ÜDM-ə nisbəti üzrə qeydə alınan dinamikanı nümayiş etdirmiş, bu göstərici üzrə əvvəlki illə müqayisədə yaxşılaşma izlənsə də, 2019-cu il səviyyəsinə nail olmaq mümkün olmamışdır. Lakin hesabat ilində neft-qaz qiymətlərinin artımı bu məhsulların ixracı üzrə fərqlənən ölkələrin müvafiq göstəricilərində nəzərəcarpacaq irəliləyişlərin müşahidə olunmasına münbit zəmin yaratmış, hətta büdcə balansı üzrə müvafiq nisbət 2019-cu ildəki göstəricidən də qənaətbəxş olmuşdur.

1.2. Azərbaycan iqtisadiyyatının dövlət büdcəsinin icrasına təsir edən əsas meyilləri

Hesabat ilində Azərbaycanda dövlət büdcəsinin icra edildiyi makroiqtisadi mühit qənaətbəxş olmuş, iqtisadiyyatda artım izlənmiş və bu artım tamamilə qeyri-neft sektorunun hesabına təmin edilmişdir. Qeyri-neft sektorunun artımı dövlət büdcəsinin müvafiq sektor üzrə gəlirlərinin artmasına şərait yaratmışdır.

Qlobal iqtisadiyyatda olduğu kimi, ölkə daxilində də artımın hərəkətverici qüvvəsi istehlak olmuş, investisiyalar da iqtisadi artıma öz töhfəsini vermişdir.

Dünya bazarında enerji məhsullarının qiymətlərinin artması ölkə iqtisadiyyatında bütün makrobloklara öz təsirini ötürmüş, dövlət büdcəsinin xarici valyutada gəlirlərinin artması DNF aktivlərinə qənaət ilə nəticələnmişdir. Tədiyə balansı barədə məlumatlara əsasən, 2022-ci ildə ölkənin ehtiyat aktivlərində artım izlənmişdir.

Baxılan dövr ərzində inflyasiyanın qlobal miqyasda sürətlənməsi idxal kanalları vasitəsilə Azərbaycana da təsir etmiş və son illərin ən yüksək inflyasiyası qeydə alınmışdır.

1.2.1. Hesabat ilində qeydə alınmış iqtisadi artım tamamilə qeyri-neft/qaz sektoru hesabına təmin edilmiş, neftin qiymətinin büdcə layihəsində nəzərdə tutulduğundan yüksək olması ÜDM-in nominal məbləğinin yüksəlməsi ilə nəticələnmişdir.

Açıqlanmış statistik məlumatlara əsasən, 2022-ci ildə Azərbaycan iqtisadiyyatında yaradılmış əlavə dəyər 133825,8 mln. manat olmuş, 4,6% iqtisadi artım qeydə alınmışdır (Cədvəl 5). İl ərzində neft-qaz qiymətlərində əvvəlki illə müqayisədə əhəmiyyətli artımın müşahidə olunması ÜDM-in strukturunda neft-qaz və qeyri-neft/qaz sektorlarının xüsusi çəkirlərinin dəyişməsi ilə nəticələnmişdir. Belə ki, neft-qaz sektorunun ÜDM-də payı 47,8%-ə yüksəlmiş, qeyri-neft/qaz sektorunun payı isə 52,2%-ə bərabər olmuşdur. Neft-qaz sektoru nominal ifadədə ÜDM-in artımına töhfə verə bilsə də, real ifadədə bu mümkün olmamış və iqtisadi artım tamamilə qeyri-neft/qaz sektorunun hesabına əldə edilmişdir.

Cədvəl 5. Ümumi daxili məhsul üzrə proqnoz və fakt göstəricilərinin müqayisəsi

Göstəricilər	Ölçü vahidi	2021	2022			
		Fakt	2022 "Büdcə zərfi"	2022 "Büdcə zərfi" yenidən baxılma	2023 "Büdcə zərfi"	Fakt
Ümumi daxili məhsul	mlrd. manat	93,2	86,6	115,4	119,9	133,8
<i>real artım tempi</i>	%	5,6	3,9	-*	3,5	4,6
Neft-qaz sektoru	mlrd. manat	35,8	26,2	49,7	52,8	64,0
<i>real artım tempi</i>	%	1,8	1,8	-*	-2,8	-2,7
Qeyri-neft/qaz sektoru	mlrd. manat	57,4	60,4	65,7	67,1	69,8
<i>real artım tempi</i>	%	7,2	4,9	5,5	7,3	9,1
Neftin qiyməti	ABŞ dolları/barel	71,6	50,0	85,0	90,0	103,6

Cədvəl DSK, müvafiq illər üzrə büdcə zərfləri və dövlət büdcəsinin icrasına dair hesabatın məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

*Dövlət büdcəsinə yenidən baxılma zamanı bu göstəricilər təqdim edilməmişdir.

Cədvəldən də göründüyü kimi, neft qiymətlərinin 2022-ci ilin büdcə layihəsi və onunla birgə təqdim edilən sənədlərdə (bundan sonra - "Büdcə zərfi") nəzərdə tutulduğundan yüksək olması neft-qaz sektoru vasitəsilə cəmi ÜDM-in faktiki nominal həcmnin proqnozlaşdırılmış göstəricidən əhəmiyyətli kənarlaşması ilə nəticələnmişdir. Belə ki, yenidən baxılmış proqnozla müqayisədə 18,4 mlrd. manat fərq yaranmış və bu fərqi 75%-dən çoxu neft-qaz sektoru hesabına olmuşdur. ÜDM-in faktiki həcmnin proqnozla müqayisədə nəzərəcarpacaq fərqlə qeydə alınması dövlət büdcəsinin parametrlərinin, xüsusilə də gəlir parametrlərinin icrasına təsirsiz ötürməmişdir.

Qeyd edək ki, 2023-cü ilin dövlət büdcəsi layihələndirilən zaman 2022-ci il üzrə bəzi əsas makroiqtisadi göstəricilərin gözlənilən rəqəmləri dəqiqləşdirilsə də, ÜDM üzrə faktiki rəqəmlə bu rəqəm arasında fərq məbləği əhəmiyyətli olmuşdur.

1.2.2. Neft hasilatının azalması fonunda ÜDM-in neft-qaz sektorunda real ifadədə azalma qeydə alınmış, lakin neft-qaz qiymətlərinin yüksək olması dövlət büdcəsində müvafiq sektor üzrə gəlirlərin artmasına imkan vermişdir.

2022-ci ildə neft-qaz sahələrində yaradılmış əlavə dəyər 63999,8 mln. manata bərabər olmuş, bu sahə üzrə illik müqayisədə real ifadədə 2,7% azalma qeydə alınmış, bununla da neft-qaz sektoru iqtisadi artıma 1,0 faiz bəndi azaldıcı təsir etmişdir. Azalma neft hasilatı ilə bağlı olmuş, əmtəlik qaz hasilatının illik ifadədə 7,3% artması əmtəlik neft hasilatının 5,6% azalmasını tam kompensasiya edə bilməmişdir.

2023-cü ilin "Büdcə zərfi"ndə təqdim edilmiş gözlənilərdə olduğu kimi, 2022-ci ildə ÜDM-in neft-qaz sektorunda real ifadədə azalma qeydə alınsa da, neftin bir barel qiymətinin yenidən baxılmış "Büdcə zərfi"ndə nəzərdə tutulduğundan 18,6 ABŞ dolları çox olması, həmçinin yüksək təbii qaz qiymətləri bu sektor üzrə əlavə dəyərin nominal həcmnin proqnoza nisbətən yüksək olmasına, bununla da dövlət büdcəsinin bu sektordan vergi orqanlarının xətti ilə daxil olan gəlirlərinin yüksək faizlə icra edilməsinə imkan vermişdir (Cədvəl 6).

Cədvəl 6. Dövlət büdcəsinin neft gəlirləri, mln. manatla

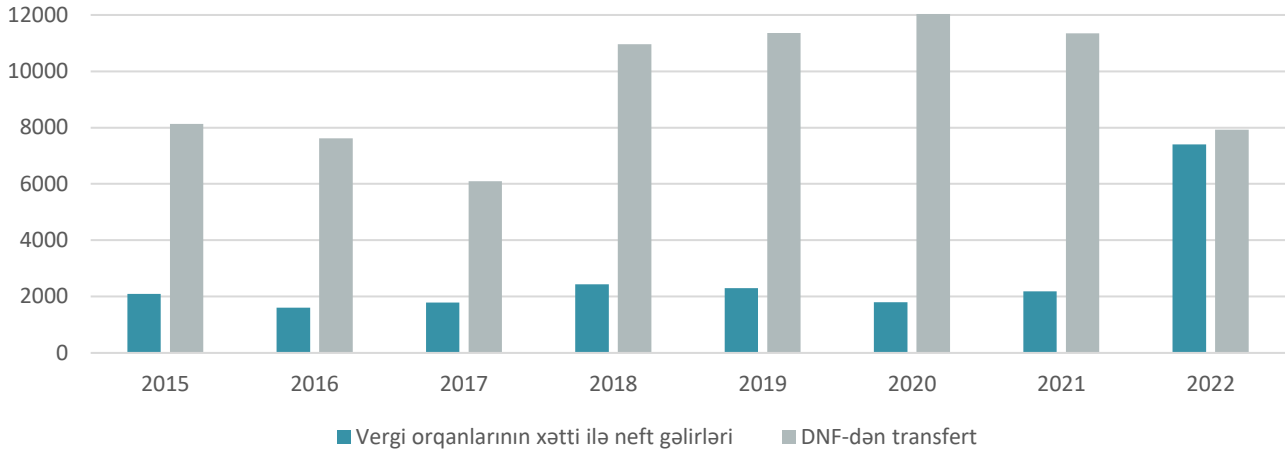
Göstəricilər	2021	2022		
	Fakt	2022 "Büdcə zərfi"	2022 "Büdcə zərfi" yenidən baxılmış	Fakt
Neft-qaz sektoru üzrə gəlirlər	13536,2	14690,0	15537,5	15329,6
DNF transferti	11350	12710,0	11517,5	7923,0
Vergi orqanlarının xətti ilə	2186,2	1980,0	4020	7406,6
ARDNŞ-in büdcə ödənişləri	1141,6	1350,0	1350,0	2012,7
Hasilatın pay bölgüsü sazişi çərçivəsində podratçı təşkilatların mənfəət vergisi	1044,6	630,0	2670,0	5393,9

Cədvəl müvafiq illər üzrə büdcə zərfləri və dövlət büdcəsinin icrasına dair illik hesabatın məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Vergi orqanlarının xətti ilə toplanan gəlirlərdən fərqli olaraq, dövlət büdcəsinin neft gəlirlərinin digər komponenti olan DNF-dən transfertin icra faizi aşağı olmuşdur. Belə ki, yenidən baxılma zamanı 1192,5 mln. manat azalma ilə nəzərdə tutulmuş bu transfertlər ilin sonunda 3594,5 mln.

manat da az icra edilərək, 7923,0 mln. manata bərabər olmuşdur. Vergi orqanları xətti ilə təmin edilən neft gəlirlərinin yenidən baxılmış proqnozdan 3,4 mlrd. manat çox olması DNF transfertlərinin təxminən elə bu məbləğ qədər aşağı icrasına şərait yaratmışdır. Nəticədə, ilk dəfə olaraq, dövlət büdcəsinin neft gəlirlərinin tərkibində vergi orqanlarının xətti ilə toplanan gəlirlər və transferlərin payı demək olar ki bərabər olmuşdur (Şəkil 4). Məlumat üçün qeyd edək ki, 2021-ci ildə neft sahəsi üzrə bu gəlirlər DNF transfertindən 5 dəfə az olmuşdur.

Şəkil 4. Dövlət büdcəsinin neft gəlirlərinin tərkibi, mln. manatla

Şəkil dövlət büdcəsinin icrasına dair hesabatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Xatırladaq ki, 2022-ci ilin dövlət büdcəsinin yenidən baxılan layihəsinə rəydə gəlirlərin artıq, xərclərin isə proqnoza nisbətən daha az icra olunması ehtimalları nəzərə alınaraq DNF-dən dövlət büdcəsinə transfert məbləğində bir qədər də qənaət imkanlarının olduğu vurğulanmışdır.

1.2.3. Qeyri-neft/qaz sektoruna daxil olan bütün sahələrdə real ifadədə artım izlənmiş, əksər sahələr üzrə qeydə alınmış real artım tempi proqnoz göstəricisindən yüksək olmuş, bu da həmin sahə üzrə büdcə gəlirlərinin yüksək icrasına töhfə vermişdir.

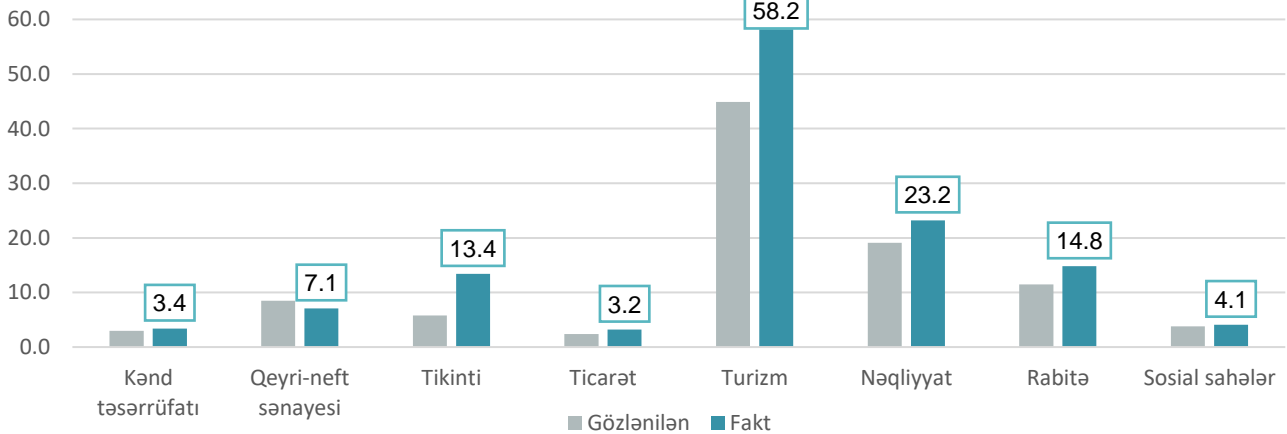
2022-ci ildə qeyri-neft/qaz sahələrində 69826,0 mln. manat həcmində əlavə dəyər yaradılmış, bu sahə üzrə real artım tempi 9,1%-ə bərabər olmuşdur. ÜDM-in qeyri-neft/qaz sektoru üzrə 2023-cü ilin "Büdcə zərfi"ndə təqdim edilmiş məlumatlarla fərq nominal məbləğ üzrə 2,7 mlrd. manat, real artım tempi üzrə isə 1,8 faiz bəndinə bərabər olmuşdur. Qənaətbəxş haldır ki, qeyri-neft/qaz sektorunun bütün sahələri üzrə artım qeydə alınmış, bəzilərinə artım ikirəqəmli olmuşdur. Ən yüksək artım turizm (58,2%) və nəqliyyat (23,2%) sahələrində qeydə alınmış, cəmi artıma ən böyük töhfəni isə nəqliyyat, tikinti və turizm sahələri vermişdir. Belə ki, 9,1% artımın əsas hissəsi (təxminən 56%-i) bu sahələrdən formalaşmışdır (Şəkil 5).

2022-ci il dövlət büdcəsinə yenidən baxılma zamanı təqdim olunmuş məlumatlarda artırılacaq büdcə xərclərinin əhəmiyyətli hissəsini investisiya yönümlü xərclərin təşkil etdiyi və bu xərclərin iqtisadi artıma təsiri nəzərə alınaraq, qeyri-neft ÜDM-in real artım tempinin ilkin 4,9%-dən 5,5%-ə yüksələcəyi qeyd edilmişdir. Müvafiq rəydə Hesablama Palatası tərəfindən qeyri-neft sahələrinin 4

aylıq dinamikasına əsaslanaraq, tikinti ilə yanaşı digər sahələrdə də əlavə artım olduğu şərh edilmişdir.

Hesabat ilində iqtisadi artım daha çox xidmət istehsalı hesabına təmin olunmuşdur. Aparılan təhlillər göstərir ki, qeyri-neft sektorunun real artımı üzrə fakt və gözlənilən göstərici arasında yaranmış 1,8 faiz bəndi fərq əsasən xidmət istehsalı üzrə gözlənilənlərin ehtiyatlı yanaşma ilə hesablanması ilə əlaqəlidir. Belə ki, 2023-cü ilin "Büdcə zərfi"ndə təqdim edilmiş göstəricilər əsasında apardığımız hesablamalara əsasən, fərqi yarımından çoxu xidmət sahələri üzrə fakt və gözləntinin müqayisəsindən formalaşmışdır.

Şəkil 5. 2022-ci il üzrə qeyri-neft sahələrinin real artım tempi, %

Şəkil müxtəlif illərin "Büdcə zərfləri" və DSK-nın məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Xatırladaq ki, Hesablama Palatasının 2023-cü ilin dövlət büdcəsinin layihəsinə təqdim etdiyi Rəydə 2022-ci ildə tikinti sektorunun da töhfəsinin əhəmiyyətli olacağı bildirilməklə, bu sahə, eləcə də nəqliyyat və turizm sahələri üzrə nəzərdə tutulduğundan çox artım potensialının olduğu şərh edilmişdir.

ÜDM-in qeyri-neft/qaz sektoru üzrə qeydə alınmış əlavə dəyərin yenidən baxılma zamanı proqnozlaşdırıldığından 4,1 mlrd. manat çox olması bu sahə üzrə dövlət büdcəsinin gəlirlərinin proqnozdan artıq icrasına töhfə verən faktorlardan olmuşdur. Belə ki, dövlət büdcəsinin qeyri-neft gəlirləri üzrə fakt və proqnoz göstəriciləri arasındakı fərq təxminən 1,7 mlrd. manata bərabər olmuşdur (Cədvəl 7).

Cədvəl 7. Dövlət büdcəsinin qeyri-neft gəlirləri, mln. manatla

Göstəricilər	2021	2022		
	Fakt	2022 "Büdcə zərfi"	2022 "Büdcə zərfi" yenidən baxılmış	Fakt
Qeyri-neft/qaz sektoru üzrə gəlirlər	12860,1	12126,0	13660,3	15350,0
Vergi orqanlarının xətti ilə	6343,0	6840,0	7720,0	8136,3
Gömrük orqanlarının xətti ilə	4343,0	4260,0	4605,0	5654,6
Digər mənbələrdən daxilolmalar	2174,1	1026,0	1335,3	1559,1

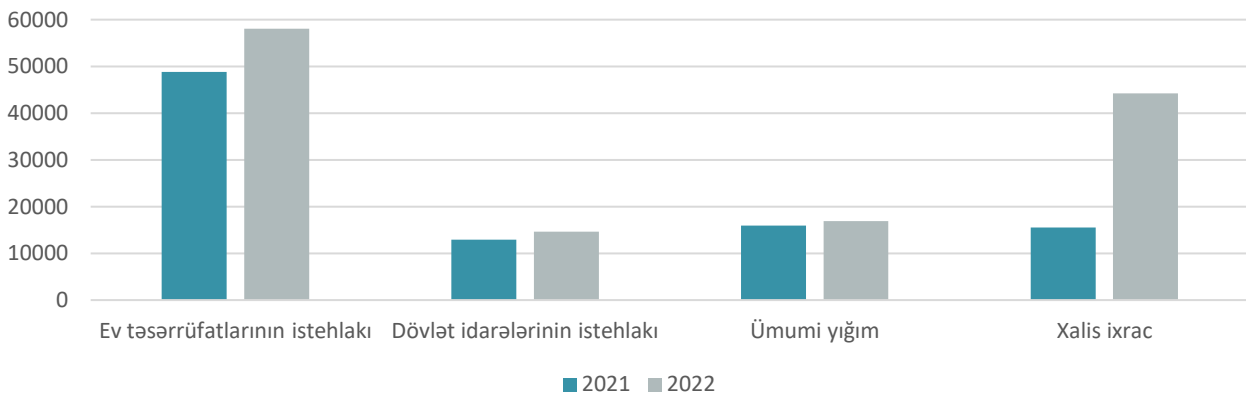
Cədvəl müvafiq illər üzrə büdcə zərfləri və dövlət büdcəsinin icrasına dair hesabatın məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

ÜDM və dövlət büdcəsinin gəlirləri arasında təsir mexanizmi birtərəfli olmamış, dövlət büdcəsinin gəlirləri də ÜDM-in nominal məbləğinə təsir etmişdir. Belə ki, bazar qiymətləri ilə ÜDM və əsas qiymətlərlə ÜDM arasında 9865,4 mln. manat fərq olmuş və bu fərq əsasən əlavə dəyər vergisi hesabına formalaşmışdır. Dövlət büdcəsinin bəzi mədaxil mənbələrindən (əlavə dəyər vergisi, aksizlər, xarici iqtisadi fəaliyyətdən gəlirlər) formalaşan məhsula və idxala xalis vergilər 4,6% iqtisadi artıma 0,6 faiz bəndi töhfə vermişdir.

1.2.4. Baxılan dövr ərzində məcmu tələb komponentləri iqtisadi artıma töhfə vermiş, neft-qaz qiymətlərinin əhəmiyyətli dərəcədə artması məcmu tələbin strukturunda xalis ixrac elementinin payının yüksəlməsi ilə nəticələnmişdir.

Əvvəlki illərdə olduğu kimi, 2022-ci ildə də məcmu tələbin hərəkətverici qüvvəsi istehlak olmuş, bu komponent üzrə həm ev təsərrüfatları, həm də dövlət idarələri artım nümayiş etdirmişdir. 58079,6 mln. manat həcmində olan ev təsərrüfatlarının istehlakı məcmu tələbin təxminən yarısını (43,4%)-ni təşkil etmişdir. Ev təsərrüfatlarının real ifadədə əvvəlki ilə nəzərən daha çox istehlak etməsi bu komponentin iqtisadi artıma təxminən 2,3 faiz bəndi töhfə verməsi ilə nəticələnmişdir (Şəkil 6).

Şəkil 6. Məcmu tələb komponentləri, mln. manatla,

Şəkil DSK-nın statistik məlumatları və Hesablama Palatasının apardığı hesablamalar əsasında tərtib edilmişdir.

Əhalinin gəlirləri 68914,6 mln. manata bərabər olmaqla, əvvəlki il ilə müqayisədə real ifadədə 5,8% artmışdır ki, bu da həmin sektor üzrə istehlak həcminin yüksəlməsinə təkan verən amillərdən olmuşdur. Bununla yanaşı, ev təsərrüfatlarına verilən kreditlərin il sonunda 11273,2 mln. manata yüksəlməsi və ya 31,0% artması da ev təsərrüfatları tərəfindən daha çox vəsaitin istehlaka yönəldilməsinə təsir etmişdir.

İstehlakın digər elementi olan dövlət idarələri hesabat ili ərzində 14623,3 mln. manat vəsaiti istehlaka sərf etmiş, bu məbləğ nominal ifadədə 13,1% artmışdır.

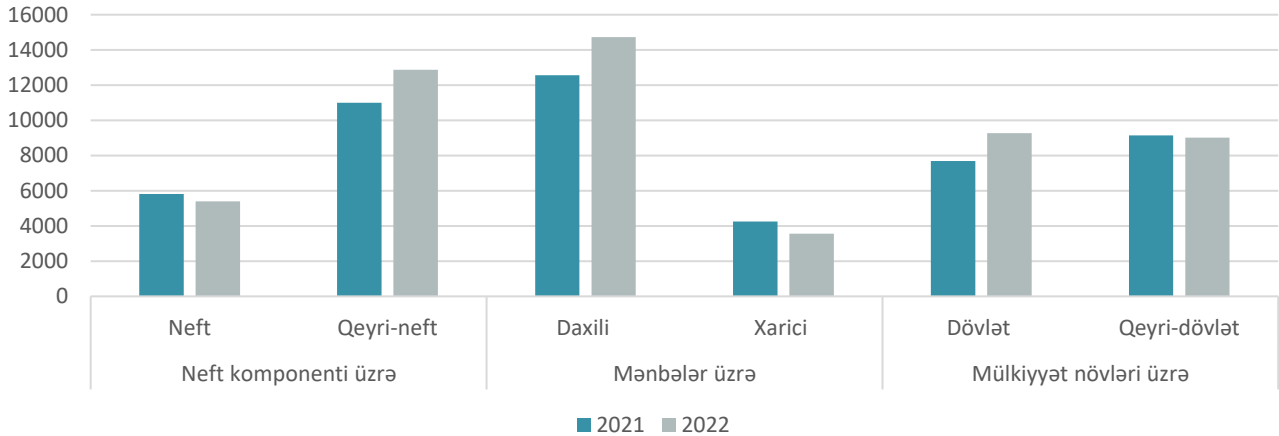
Dövlət büdcəsinin icrası barədə hesabat əsasında, baxılan dövr ərzində həm əməyin ödənişinə, həm də malların və işlərin satın alınmasına yönəldilmiş vəsaitdə artım qeydə alınmışdır. İl ərzində əməyin ödənişi 970,2 mln. manat, malların və işlərin satın alınmasına yönəldilmiş vəsait isə 1165,4 mln. manat artmışdır.

Məcmu tələb amilləri arasında növbəti əhəmiyyətli çəkiyə malik olan xalis ixrac komponenti nominal ifadədə 2,8 dəfə artmış, bu nəzərəcarpacaq artım neft-qaz qiymətlərinin illik qiymətləndirmədə yüksəlməsi ilə əlaqədar olmuşdur. Nəticədə bu komponentin məcmu tələbdə xüsusi çəkisi 16,7%-dən 33,0%-ə yüksəlmişdir. Baxılan dövr ərzində ixrac 71,8%, idxal isə 24,2% artmışdır. Ticarət əməliyyatlarının mülkiyyət növləri üzrə bölgüsünün təhlili həm ixrac, həm də idxalın artımında dövlətin əhəmiyyətli rolu olduğunu deməyə imkan verir. Belə ki, idxal əməliyyatları üzrə artımın təxminən yarısı dövlət idxalı hesabına təmin edilsə də, ixrac üzrə artımda əsas rol özəl sektora məxsus olmuşdur. Hesabat ilində dövlət idxalına 2539,3 mln. ABŞ dolları məbləğində vəsait yönəldilmişdir.

1.2.5. Hesabat ilində əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyaların artımı tamamilə dövlət sektoru hesabına formalaşmış, investisiyalarda izlənmiş artım tikinti sektoru üzrə ikirəqəmli artımın qeydə alınmasına töhfə vermişdir.

2022-ci ildə əsas kapitalla investisiya qoyuluşları 18272,3 mln. manata bərabər olmaqla, əvvəlki ilə nisbətən real ifadədə 5,5% artmışdır. Artım tamamilə qeyri-neft sektoruna yönəldilmiş vəsaitlər nəticəsində mümkün olmuşdur. Maliyyələşmə mənbələrinə gəldikdə isə daxili mənbələrdən yönəldilmiş investisiyaların 17,2% artımı xarici mənbələr hesabına azalmanı kompensasiya etmiş və cəmi investisiya artımına töhfə verən mənbə olmuşdur (Şəkil 7).

Şəkil 7. Əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyaların müxtəlif komponentlər üzrə tərkibi, mln. manatla

Şəkil DSK-nın statistik məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Əsas kapitalla investisiyaların mülkiyyət növləri üzrə bölgüsünün təhlili 2021-ci ilə müqayisədə artımın yalnız dövlət sektorunda müşahidə olunduğunu deməyə əsas verir. Belə ki, dövlət vəsaitləri hesabına 2022-ci ildə əsas kapitalla təxminən 9264,1 mln. manat vəsait yönəldilmiş, bu, əvvəlki ilə nisbətən 20,6% çox olmuşdur. Əsas kapitalla yönəldilmiş dövlət vəsaitlərində ikirəqəmli artımın izlənməsi cəmi investisiyalarda dövlətin payının 50,7%-ə yüksəlməsi ilə nəticələnmişdir. Dövlət büdcəsinin icrası barədə hesabatlarla əsasən, dövlət vəsaiti hesabına investisiyaların 64,2%-i və ya 5945,8 mln. manatı dövlət əsaslı vəsait qoyuluşundan (işğaldan azad edilmiş ərazilərin bərpasına yönəldilən investisiya xərcləri də daxil olmaqla) ibarət olmaqla, dövlət büdcəsi hesabına təmin edilmişdir ki, bu da əvvəlki il ilə müqayisədə 26,9% çoxdur.

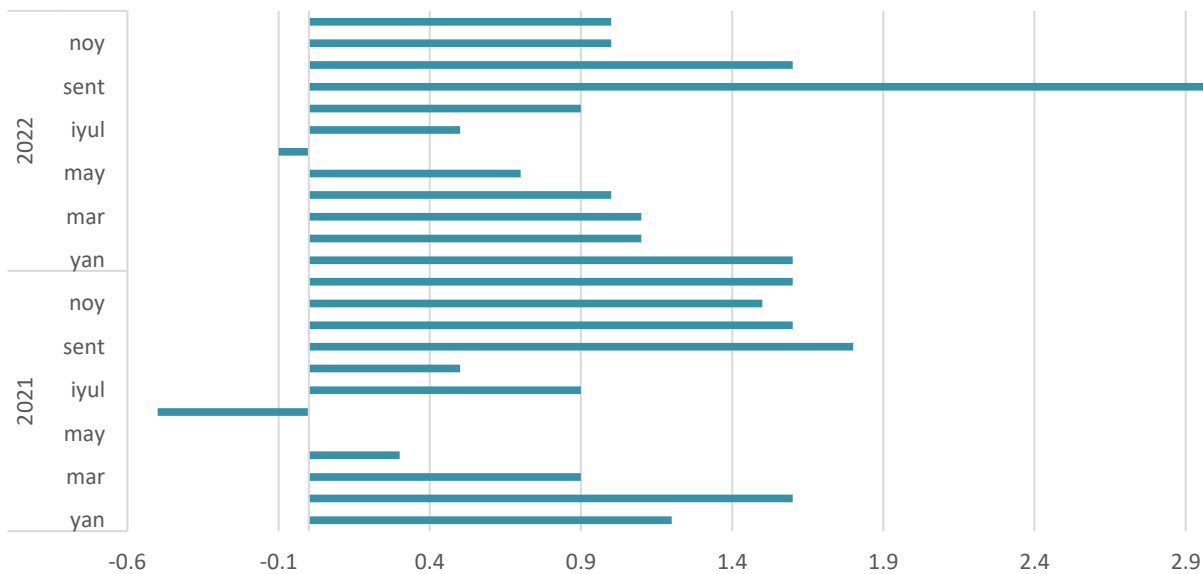
İl ərzində əsas kapitala investisiyaların məbləğində müşahidə olunan artım tikinti sektoru üzrə real ifadədə ikirəqəmli artımın (13,4%) qeydə alınması ilə nəticələnmiş, təkcə tikinti sektoru cəmi iqtisadi artıma 0,8 faiz bəndi, qeyri-neft sahələri üzrə artıma isə 1,3 faiz bəndi töhfə vermişdir.

1.2.6. Qlobal miqyasda, o cümlədən əsas xarici ticarət tərəfdaşlarında inflyasiyanın yüksək olması idxal kanalları vasitəsilə ölkə daxilində inflyasiyaya təzyiq göstərən mühüm amillərdən olmuşdur.

Hesabat ilində istehlak qiymətləri indeksi əvvəlki ilə nisbətən 13,9% artmışdır ki, bu da yenidən baxılma zamanı proqnozlaşdırılmış göstəricidən 1,4 faiz bəndi çoxdur. İstehlak səbətinin bütün qrupları üzrə artım ikirəqəmli olmuş, inflyasiyaya ən böyük təzyiq ərzaq məhsulları qrupu üzrə qeydə alınmış, bu qrupa daxil olan məhsullar orta illik qiymətləndirmədə 19,5% bahalaşmışdır. Baxılan dövrdə yalnız 1 ayda (iyun) deflyasiya olmuş, aylıq göstərici sentyabr ayında pikə çatmış, mal və xidmətlərin qiymətləri il ərzində hər ay orta hesabla 1,1% yüksəlmişdir (Şəkil 8). İnflyasiyanın faktiki və proqnoz göstəriciləri arasında fərqin izlənməsi büdcə parametrləri, xüsusilə də gəlirlərin icrasına təsir etmiş, bu parametr üzrə proqnozdan artıq icraya imkan yaratmışdır.

Xatırladaq ki, Hesablama Palatasının 2023-cü il dövlət büdcəsinin layihəsinə dair hazırladığı Rəyde 2022-ci ilin sonuna 12,5% inflyasiya gözləntisinin optimist olduğu şərh edilmişdir.

Şəkil 8. İstehlak qiymətləri indeksinin aylıq dəyişməsi, %

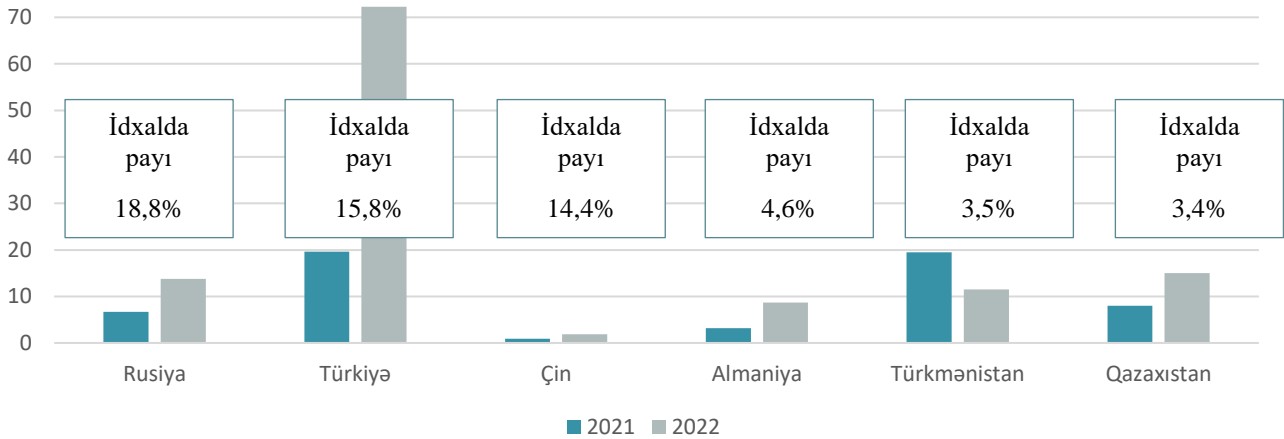

Şəkil DSK-nın statistik məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Qiymətləri dövlət tərəfindən tənzimlənən məhsullar və xidmətlər, həmçinin mövsümi xarakter daşıyan kənd təsərrüfatı məhsulları nəzərə alınmadan hesablanan bazis inflyasiyası 2022-ci ildə orta illik ifadədə 11,7% olmuşdur. Baxılan dövrdə idxal olunan məhsulların bahalaşması, eləcə də istehsalçı qiymət indekslərində izlənen artımlar inflyasiyaya təkan verən amillərdən olmuşdur. Belə ki, idxal olunan məhsulların qiymət indeksi 22,2%, istehsalçı qiymət indeksi qeyri-neft/qaz sənayesində 17,2%, kənd təsərrüfatında 15,9%, sərnişindaşıma nəqliyyatı xidmətində 15,9%, poçt və kuryer xidmətlərində 50,7% artmışdır.

Hesabat ili ərzində izlənmiş inflyasiya 2008-ci ildən sonra ən yüksək temp olmuş, yüksək artıma dünya bazarında ərzaq məhsullarının bahalaşması, əsas ticarət tərəfdaşlarında inflyasiyanın sürətlənməsi, ölkə daxilində tələbdə müşahidə edilən aktivlik, eləcə də 2021-ci ilin yüksək inflyasiya göstəriciləri də təsir etmişdir (Şəkil 9).

Şəkil 9. Əsas ticarət tərəfdaşlarında inflyasiya, %

Şəkil BVF və DGK-nın hesabatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Məcmu tələbə təsir göstərən amillərin təhlilindən də görüldüyü kimi, hesabat ilində dövlət büdcəsi xərclərinin 2021-ci ilə nisbətən 17,0%, o cümlədən cari xərclərin 6,9% artımı tələbin aktivliyinə təsir edən amillərdən olmuşdur. Mərkəzi Bankın açıqladığı məlumatlara əsasən, manatla pul bazası 12,1% artmış (sistem əhəmiyyətli bəzi banklarla aparılan müddətli depozit əməliyyatları nəzərə alınmadan) və ilin sonunda 17,5 mlrd. manata yüksəlmişdir. Pul bazasına təsir edən əsas amillər vahid xəzinə hesabının qalığının dəyişməsi, Mərkəzi Bank tərəfindən həyata keçirilən sterilizasiya əməliyyatları olmuşdur.

Manatın məzənnəsinin sabit qalması fonunda manatın nominal effektiv məzənnəsinin möhkəmlənməsi inflyasiyaya azaldıcı təsir göstərmişdir. Belə ki, hesabat ilində qeyri-neft sektoru üzrə manatın nominal effektiv məzənnəsi 8,4% möhkəmlənmişdir.

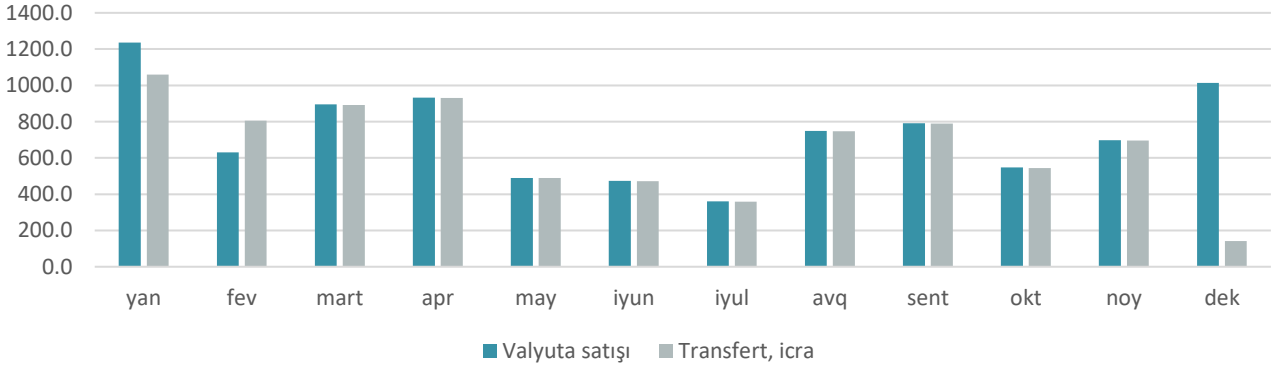
1.2.7. Hesabat ilində ölkəyə daxil olan xarici valyutanın məbləğində əhəmiyyətli artım izlənmiş, bu, valyuta bazarında tələb və təklifə təsir etməklə valyuta hərəclarında təklifin tələbi üstələməsi ilə nəticələnmişdir.

2022-ci il ərzində keçirilmiş 99 valyuta hərəracında 5185,7 mln. ABŞ dolları satılmış, bu məbləğ əvvəlki ilə nisbətən 1502,6 mln. ABŞ dolları və ya 22,5% az olmuşdur. Orta hesabla bir hərəracda reallaşan valyuta tələbi də 2021-ci ilə müqayisədə azalmış və 67,6 mln. ABŞ dollarından 52,4 mln. ABŞ dollarına enmiş, bununla da 70,0 mln. ABŞ dolları olan orta valyuta təklifindən az olmuşdur. Valyuta bazarında tarazlığın qorunması məqsədilə il ərzində AMB tərəfindən valyuta bazarına edilmiş alış yönümlü müdaxilələrin həcmi 2048,0 mln. ABŞ dollarına bərabər olmuşdur.

İl ərzində keçirilmiş valyuta hərəclarında DNF tərəfindən reallaşdırılmış valyuta satışı nəticəsində 7923,0 mln. manat dövlət büdcəsinə transfert edilmişdir. Ən yüksək valyuta satışına

müvafiq olaraq, yanvar ayında dövlət büdcəsinə transfert edilməsi nəzərdə tutulan DNF vəsaitləri aylıq proqnoza uyğun olaraq tam həcmdə icra olunmuşdur (Şəkil 10).

Şəkil 10. DNF-in valyuta satışı və dövlət büdcəsinə transfertlər, mln. manatla

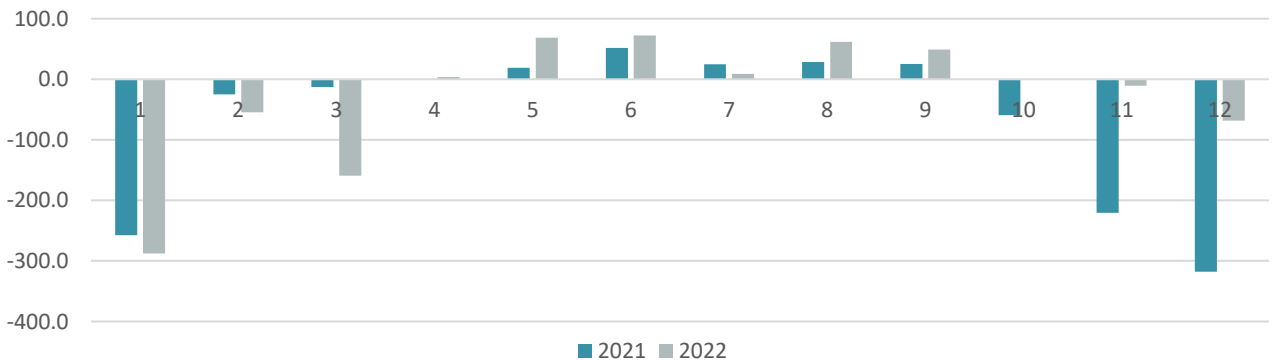

Şəkil AMB, DNF və dövlət büdcəsinin icrasına dair məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Hərriqlər üzrə ən yüksək valyuta satışı yanvar ayında olmuş, 2-ci rübədən başlayaraq ölkənin xarici valyuta daxilolmalarının artması valyuta bazarında satışın azalması ilə müşayiət olunmuşdur. Belə ki, baxılan dövrdə həm neft-qaz, həm də qeyri-neft sektorunun ixracı üzrə gəlirlər artmış, bundan əlavə ölkəyə daxil olan pul baratlarının həcmində əhəmiyyətli artım müşahidə edilmişdir.

Nağd xarici valyuta ilə mübadilə əməliyyatlarına dair məlumatların təhlil göstərir ki, valyuta bazarında tələb azalmış və 2022-ci ilin 2-ci rübündən etibarən ABŞ dollarının banklar tərəfindən alışı satışını üstələmiş, bu tendensiya 4-cü rübədək davam etmişdir. Hesabat ilinin aprel-avqust ayları ərzində alış və satış arasında fərqi ən yüksək məbləği iyun ayında qeydə alınmış, müvafiq valyuta üzrə alış satışdan 72,3 min ABŞ dolları çox olmuşdur. İlin yekunlarına görə, nağd mübadilə əməliyyatları zamanı satış alışını üstələsə də, bu fərq 2021-ci illə müqayisədə 2,3 dəfə azalmışdır (Şəkil 11). Tədiyə balansına barədə məlumatların təhlili valyuta bazarında xarici valyuta təklifinin artmasının enerji xammallarının qiymətlərinin artması nəticəsində mal ixracının, həmçinin ölkəyə göndərilmiş pul baratlarının müsbət dinamikası ilə əlaqəli olduğunu deməyə imkan verir. Məlumatlara əsasən, 2022-ci ildə ölkəyə göndərilən pul baratları 3,6 mlrd. ABŞ dolları olmuşdur ki, bu da əvvəlki ilə nisbətən 3,2 dəfə çoxdur.

Şəkil 11. Aylar üzrə nağd xarici valyuta ilə (ABŞ dolları) mübadilə əməliyyatları, alış və satışın fərqi, min ABŞ dolları ilə

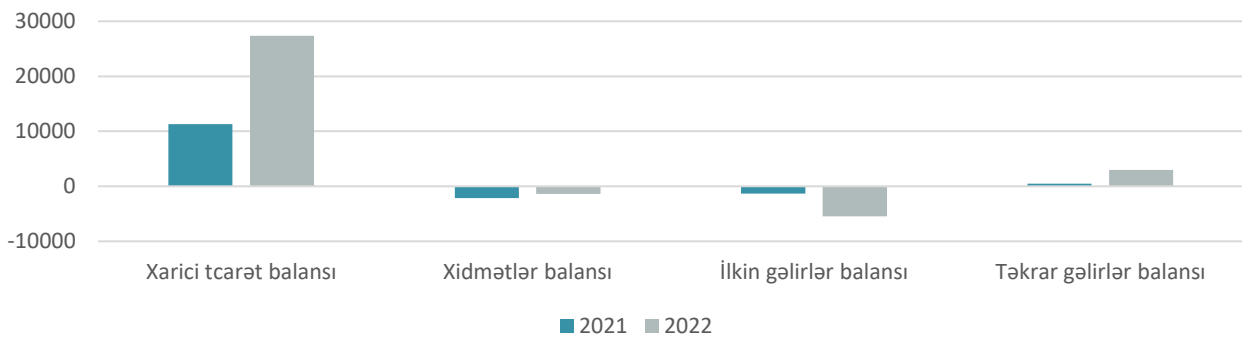
Şəkil AMB-nin məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Ölkənin xarici valyuta daxilolmaları ilə bağlı eyni tendensiya dövlət büdcəsi üzrə də müşahidə edilmiş, birbaşa xarici valyutada daxil olmuş məbləğin proqnozlaşdırıldığından çox olması DNF transfertlərinin qənaətli icrasına imkan yaratmışdır. Belə ki, dövlət büdcəsinin icrası barədə məlumatlara əsasən, 2022-ci ildə dövlət büdcəsinin xarici valyutada daxil olan gəlirlərinə aid edilən hasilatın pay bölgüsü sazişləri üzrə podratçı tərəflərin mənfəət vergisi 5393,9 mln. manat olmaqla, proqnozla müqayisədə 2723,9 mln. manat artıq icra edilmişdir. Dövlət büdcəsinin xarici valyutada aparılan xərc istiqamətlərinə isə 2022-ci ildə nəzərdə tutulan 2631,0 mln. ABŞ dollarından da çox olmaqla 2818,1 mln. ABŞ dolları və ya 4790,8 mln. manat vəsait yönəldilmişdir.

1.2.8. Yüksək neft-qaz qiymətləri ölkənin ehtiyat aktivlərinin artmasına təsir göstərən əsas amillərdən olmuşdur.

2022-ci ildə cari əməliyyatlar hesabında 23478,1 mln. ABŞ dolları həcmində profisit qeydə alınmışdır ki, bu da əvvəlki ilə müqayisədə 2,8 dəfə çoxdur. Daxil olmuş xarici valyuta həcmünün xaric olmuş valyuta məbləğini bu qədər fərqlə üstələməsi xarici ticarət balansı və təkrar gəlirlər üzrə müsbət saldonun hesabına mümkün olmuşdur (Şəkil 12). Xarici ticarət balansı üzrə 27359,4 mln. ABŞ dolları profisitə formalaşmasına təkcə neft-qaz sektoru töhfə vermiş, qeyri-neft sektoru üzrə yaranmış 8030,4 mln. ABŞ dolları məbləğində kəsir cəmi profisitə azaldıcı təsir göstərmişdir.

Şəkil 12. Cari əməliyyatlar balansının tərkibi, mln. ABŞ dolları ilə

Şəkil AMB-nin məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Baxılan dövr ərzində qeyri-neft ixracı dövrün sonuna 2939,8 mlrd. ABŞ dolları təşkil etməklə, əvvəlki ilə nisbətən 15,4% artmışdır. Artım ikirəqəmli olsa da, məbləğin kiçik olması bu sektorun cəmi ixrac portfelinin artımına töhfəsinin kiçik olması ilə nəticələnmişdir (88,4% artımda cəmi 1,8 faiz bəndi).

Cəmi profisitə töhfə verən digər komponent – təkrar gəlirlər üzrə balans 2965,4 mln. ABŞ dollarına bərabər olmaqla, 2021-ci ilə müqayisədə 6,5 dəfə artmışdır. Əhəmiyyətli artım ölkəyə göndərilən pul baratları ilə izah olunur.

Cari əməliyyatlar hesabı üzrə əhəmiyyətli profisitənin olması fonunda kapital və maliyyənin hərəkəti hesabında 12,5 mlrd. ABŞ dolları həcmində kəsirin qeydə alınması ölkənin ehtiyat aktivlərinin 9,4 mlrd. ABŞ dolları artması ilə nəticələnmişdir. Ehtiyat aktivlərinin artımı tamamilə neft-qaz sektorundan formalaşmış, qeyri-neft qaz sektoru üzrə ehtiyat aktivlərində azalma müşahidə edilmişdir.

II BÖLMƏ. BÜDCƏ HESABATLILIĞININ HÜQUQİ AKTLARA VƏ STRATEJİ SƏNƏDLƏRƏ UYGUNLUĞU

2022-ci il dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı təqdim edilmiş məlumatlar həm müddət, həm də ehatə dairəsi baxımından demək olar ki, qanunvericiliyin tələblərinə uyğun şəkildə təqdim olunmuş, qanun layihəsi və illik hesabatda tələb olunan məlumatlar əsasən əks etdirilmişdir.

Dövlət büdcəsinin icrasına dair illik hesabatda Strategiyada nəzərdə tutulmuş bəzi tədbirlərin icrası və maliyyə tutumu barədə məlumat verilmiş, bəzi tədbirlər üzrə vəsait icra olunduğu halda, Strategiya üzrə xərclərə tam şəkildə aid edilməmişdir.

Hesabat ilində büdcə qaydasına riayət olunmuş, icmal büdcənin qeyri-neft gəlirlərinin proqnozdan çox və baza xərclərinin az olması ilə yanaşı, qeyri-neft ÜDM-nin proqnozdan yüksək icrası da hədəflərə nail olunmağa töhfə vermişdir.

Büdcə sənədləşməsinin keyfiyyətinin yüksəldilməsi istiqamətində atılan addımlar fonunda bu sahədə təkmilləşdirilmələrə zərurətin olması ilə bağlı qənaətə gəlinmişdir.

2.1. “Azərbaycan Respublikasının 2022-ci il dövlət büdcəsinin icrası haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanun layihəsinin və hesabatın (hesabatların) mövcud qanunvericiliyin tələblərinə uyğunluğu

“Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı məlumatlara, həmçinin məlumatların təqdim edilmə müddətinə və formalarına dair aşağıdakı istiqamətlər müəyyən edilmişdir:

- Dövlət büdcəsinin icrası barədə aylıq və rüblük hesabatlar üzrə;
- dövlət büdcəsinin icrası barədə illik hesabat və müvafiq qanun layihəsi üzrə.

Hesablama Palatası bu istiqamətlərlə bağlı təsbit edilmiş tələblərin icra səviyyəsini təhlil edərək aşağıdakıları qeyd edir:

2.1.1. Hesablama Palatası 2022-ci il ərzində dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı məlumatların “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 18-ci və 20-ci maddələri ilə müəyyən edilmiş müddət və formalara, əsasən, uyğun (bəzi istiqamətlər istisna) təqdim olunduğunu qeyd edir.

“Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 18-ci və 20-ci maddələrində dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı təqdim edilən məlumatlara və onların təqdim edilmə müddətinə dair tələblər göstərilmişdir (Cədvəl 8).

Cədvəl 8. Dövlət büdcəsinin icrası barədə məlumatlara (əhatəsi və müddəti) dair “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 18-ci və 20-ci maddələrinin tələbləri və onların icra vəziyyəti

Maddə	Maddənin tələbi	Təqdim edilmişdir ✓ Qismən təqdim edilmişdir ≈ Təqdim edilməmişdir ✗	Qeyd
18.3	Dövlət büdcəsinin gəlirlərinin icrasını təmin edən orqanlar, habelə onların regional və yerli bölmələri müvafiq icra hakimiyyəti orqanları ilə razılaşdırılmış formalara uyğun olaraq aylıq, rüblük və ilin əvvəlindən artan yekunla gəlirlərin təsnifatı üzrə hesabatları aidliyyəti üzrə müvafiq icra hakimiyyəti orqanına və ya onun yerli bölmələrinə, habelə AR Hesablama Palatasına təqdim edirlər. Müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) bu maddə ilə müəyyən edilmiş hesabatlara müvafiq dövr üzrə hesablanmış, ödənilmiş, artıq ödənilmiş vergilər, artıq ödənilmiş vergilərin büdcədən qaytarılan məbləğləri və vergi borcları barədə məlumatları əlavə edir.	✓	*
18.7.	Dövlət büdcəsinin icrası prosesində dövlət büdcəsinin gəlirlərinin və funksional, iqtisadi və inzibati təsnifat üzrə xərclərinin bölgüsündə dəyişiklik edildiyi təqdirdə, bu barədə məlumatlar müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən yarımillik və illik dövriliklə Azərbaycan Respublikasının Hesablama Palatasına təqdim edilir.	✓	
20.1	Dövlət büdcəsinin icrası barədə aylıq hesabat hesabat ayından sonrakı ayın 25-dək tərtib olunur, müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarına və AR Hesablama Palatasına təqdim edilir. Hesabatda dövlət büdcəsinin icrası funksional və iqtisadi təsnifat əsasında ilin əvvəlindən artan yekunla əks etdirilir.	✓	
20.2	Dövlət büdcəsinin icrası barədə rüblük hesabat növbəti rübün birinci ayının sonunadək Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə, müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarına və AR Hesablama Palatasına təqdim olunur. Hesabat mətbuatda dərc edilir. Rüblük hesabatda başqa göstəricilərlə yanaşı, gəlir və xərclərin icrasının həmin dövr üçün təsdiq olunmuş təyinatla müqayisəli təhlili verilir. Müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) tərəfindən icrası təmin olunan gəlirlər üzrə bu Qanunun 18.3-cü maddəsinin ikinci cümləsində göstərilən məlumatlar da hesabatla əlavə edilir.	≈	Qanunun 18.3-cü maddəsinin ikinci cümləsində göstərilən məlumatlar hesabatla əlavə edilməmişdir. *
20.2-1	Dövlət büdcəsinin icrası barədə illik hesabat, büdcə qaydasına uyğun hazırlanmış icmal büdcənin xərclərinə dair proqnoz və kassa icrasının göstəriciləri və müvafiq qanun layihəsi növbəti ilin aprel ayının 25-dək müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən hazırlanaraq müvafiq icra hakimiyyəti orqanına və AR Hesablama Palatasına təqdim edilir.	✓	
20.4	Dövlət büdcəsinin gəlirlərinin icrası barədə hesabat dövlət büdcəsinin gəlirlərini təmin edən orqanlar və dövlət xəzinədarlığı tərəfindən müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi formalarda aylıq, rüblük və ilin əvvəlindən artan yekunla gəlirlərin təsnifatı üzrə təqdim edilmiş hesabatlar əsasında hazırlanır.	✓	
20.4-1	Müvafiq icra hakimiyyəti orqanı müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən təsdiq edilmiş forma və qaydada hesabatları müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi dövlət qurumlarına təqdim edir və müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilən dövlət qurumlarının dövlət xəzinədarlığı məlumatlarına real vaxt rejimində çıxış imkanlarını təmin edir.	✓	**

* **İcra edilməmiş tövsiyə** - Hesablama Palatasının əvvəlki rəylərində vurğulandığı kimi, hesabat ilində də büdcə gəlirlərinin xəzinə hesabatlılıq parametrlərində dövlət büdcəsindən qaytarılan vəsaitlər barədə göstəricilər öz əksini tam tapmamışdır ki, bu da daxil olmuş gəlirlər və

qaytarılmış vəsaitlər üzrə bütün mənzərəni müşahidə etmək imkanlarını məhdudlaşdıran amillərdəndir. Məlum olduğu kimi, artıqödəmələr üzrə vəsaitlərin büdcədən qaytarılması prosesində bir neçə orqanın qanunvericiliklə müəyyən edilmiş inzibatçılıq səlahiyyətləri mövcuddur. Dövlət büdcəsindən qaytarılan artıqödəmələr üzrə müvafiq göstəricilər isə yalnız vergi orqanlarının hesabatlarında əks etdirilir. Dövlət büdcəsinin icrası barədə illik hesabatda da yalnız vergi orqanlarının xətti üzrə qaytarılmış artıq ödənişlər barədə məlumat verilmişdir.

**** İcra edilməmiş tövsiyə** - Əvvəlki Rəylərdə də bildirdiyimiz kimi, Qanunun 20.4-1-ci maddəsinin tələbinin icrası ilə əlaqədar "Dövlət qurumlarının dövlət xəzinədarlığı məlumatlarına real vaxt rejimində çıxışının təmin edilməsi Qaydası" ilə müəyyən edilmiş prosedur dövlət büdcəsi ilə bağlı 9 istiqamətdə məlumatların təqdim edilməsini tənzimləyir. Lakin qüvvədə olan Qayda, həmçinin Qaydaya əsasən hazırda fəaliyyət göstərən IT sistem Qanunun tələb etdiyi kimi xəzinədarlıq orqanlarının məlumatlarına real vaxt rejimində tam çıxışın təmin olunmasını nəzərdə tutmur. Təqdim edilən məlumatlar isə "Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin dövlət qurumlarına təqdim etdiyi hesabatların formaları və onların təqdim edilməsi Qaydası" ilə nəzərdə tutulmuş müvafiq məlumatlarla demək olar ki, eynilik təşkil edir.

2.1.2. Hesablama Palatası 2022-ci ilin dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı qanun layihəsi və illik hesabatın müəyyən edilmiş müddətlərdə təqdim olunduğunu, tələb olunan məlumat və göstəricilərin Qanun layihəsinə və illik hesabatda, əsasən, daxil edildiyini qeyd edir.

"Büdcə sistemi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 20.3-cü və 20.6-cı maddələrində dövlət büdcəsinin icrası haqqında illik Hesabatda və Qanun layihəsinə dair tələblər müəyyən edilmişdir (Cədvəl 9).

Cədvəl 9. Dövlət büdcəsinin icrası barədə Qanun layihəsinə və illik hesabatda "Büdcə sistemi haqqında" AR Qanununun 20.3-cü və 20.6-cı maddələrinin tələbləri və onların icra vəziyyəti

Madde	Maddənin tələbi	Təqdim edilmişdir ✓ Qismən təqdim edilmişdir ≈ Təqdim edilməmişdir ✗	Qanun layihəsində əks olunduğu maddə və ya illik Hesabatda səhifə	Qeyd
20.3	Dövlət büdcəsinin icrası barədə illik hesabat və müvafiq qanun layihəsi təsdiq olunmaq üçün növbəti ilin may ayının 15-dən gec olmayaraq müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən AR Milli Məclisinə təqdim olunur. Hesabat özündə digər məlumatlarla yanaşı bütün dövlət borcları, il ərzində götürülən dövlət borcları, o cümlədən buraxılmış dövlət qiymətli kağızları və verilən dövlət zəmanətləri və dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fondunun, AR Prezidentinin Ehtiyat Fondunun vəsaitlərindən il ərzində istifadə, məqsədli büdcə fondlarının və yerli gəlirlərin vergi və digər ödəniş növləri üzrə icrası haqqında məlumatları da əks etdirir.	✓	səhifə 44, 45, 49-54	
20.6.1	müvafiq olaraq gəlir və xərclərin icrası üzrə ümumi məbləğ	✓	Madde 1	

20.6.2	gəlirlərin mədaxil mənbələri üzrə icrasının məbləği	✓	Madde 2, cədvəl üzrə sıra № 2.1.1.- 2.1.21	
20.6.3	manatın xarici valyutalara nisbətə məzənnəsinin dəyişməsi nəticəsində yaranan qazanc və ya itki	✓	Madde 2, cədvəl üzrə sıra № 2.2.13	
20.6.4	funksional və inzibati təsnifata uyğun olaraq bölmə və köməkçi bölmə səviyyəsində xərclərin icrasının məbləği	≈	Madde 2, cədvəl üzrə sıra № 2.2.1- 2.2.12.4.4	Əvvəlki illərdə olduğu kimi, Qanun layihəsində inzibati təsnifat üzrə xərclərin məbləği göstərilməmişdir. Həmin illərin təcrübəsinə əsasən inzibati təsnifata uyğun olaraq xərclərin icra məbləği Qanunun tətbiqi barədə Fərmanda əks etdirilmişdir. *
20.6.5	dövlət büdcəsinin kəsirinin (defisit) və ya büdcə artıqlığının (profisit) yuxarı həddinin məbləği	✓	Madde 2, cədvəl üzrə sıra № 2.3	
20.6.6	cari il yanvarın 1-nə vahid xəzinə hesabının sərbəst qalığı	✓	Madde 2, cədvəl üzrə sıra № 2.4	

* Qeyd edilən məsələnin həlli ilə bağlı Hesablama Palatasının tövsiyəsi Rəyin "Təvsiyələr" bölməsində əks etdirilmişdir.

2.2. Dövlət büdcəsinin icrasının "Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər"ə və "Azərbaycan Respublikasının 2022–2026-cı illərdə sosial-iqtisadi inkişaf Strategiyası"na uyğunluğu

2.2.1. Hesablama Palatası dövlət büdcəsinin icrası barədə illik hesabatda Strategiyanın maliyyə tutumuna yönəldilmiş vəsaitlər barədə məlumat verilməsini müsbət qiymətləndirməklə yanaşı, Strategiyada nəzərdə tutulmuş tədbirlərin bir hissəsinin icrasının dövlət büdcəsinin müvafiq göstəricilərində önə çıxmadığını və bu sahədə hesabatlılığın təkmilləşdirilməsinin vacibliyini bildirir.

Məlum olduğu kimi, global iqtisadi reallıqların, eləcə də yeni inkişaf mərhələsində qarşıya qoyulmuş məqsədlərin ölkənin uzunmüddətli inkişaf vektorunun, əsas sosial-iqtisadi inkişaf istiqamətlərinin və buna uyğun milli prioritetlərin müəyyən olunmasını tələb etməsi ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2021-ci il 2 fevral tarixli 2469 nömrəli Sərəncamı ilə "Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər" təsdiq edilmişdir.

Həmin Sərəncamın icrasının təmin olunması məqsədilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2022-ci il 22 iyul tarixli 3378 nömrəli Sərəncamı ilə "Azərbaycan Respublikasının 2022–2026-cı illərdə sosial-iqtisadi inkişaf Strategiyası" təsdiq edilmişdir.

Sərəncamda Strategiyada nəzərdə tutulmuş tədbirlərin əlaqələndirilməsi, icrası, icrasına nəzarət, hesabatlılığı, monitorinqi və qiymətləndirilməsi, həmçinin icrası davam etməkdə olan konsepsiya, strategiya, dövlət proqramı, milli fəaliyyət planları və bu kimi digər sənədlərin Strategiya ilə əlaqələndirilməsinə dair tapşırıqlar verilmişdir. Adı çəkilən məsələlərlə yanaşı, Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyinə Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi ilə birlikdə

Strategiyada dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına maliyyələşdirilməsi nəzərdə tutulmuş tədbirlərin icrası üçün tələb olunan vəsaitin dövlət büdcəsinin 2023–2026-cı illər üzrə proqnozlarında nəzərdə tutulması ilə bağlı zəruri tədbirlərin görülməsi tapşırılmışdır. Qeyd edək ki, Strategiyanın maliyyə təminatının 2023-2026-cı illər üzrə reallaşdırılması ilə bağlı tapşırığın olması fonunda, büdcə sənədləşməsində 2022-ci il üçün bu istiqamətdə vəsaitin icra edildiyi barədə məlumatlara rast gəlinir.

Dövlət büdcəsinin icrası barədə hesabatə əsasən 2022-ci ildə Strategiyanın maliyyə təminatına 2418,7 mln. manat yönəldilmişdir. Bunun 1532,5 mln. manatını və ya 63,4%-ni cari, 886,2 mln. manatını və ya 36,6%-ni əsaslı xərclər təşkil etmişdir.

2022-ci il dövlət büdcəsinin icrası barədə məlumatlar və 2023-cü ilin “Büdcə zərfi”ndə Strategiyyaya yönəldilməsi nəzərdə tutulan xərclərin istiqamətlər üzrə bölgüsü diqqətə alınmaqla, ölkənin adı çəkilən strateji sənədi üzrə icra edilmiş vəsaitin daha çox olduğu barədə qənaətə gəlinir. Belə ki, bütün Prioritetlər nəzərə alındıqda Strategiyyaya yönəldilmiş vəsait 6,0 mlrd. manatdan çoxdur (Cədvəl 10).

Cədvəl 10. “Azərbaycan Respublikasının 2022–2026-cı illərdə sosial-iqtisadi inkişaf Strategiyası”nın 2022-ci il üzrə dövlət büdcəsində maliyyə tutumunun icrası, mln. manatla

İstiqamət	2022
Strategiya üzrə cari xərclər	1532,5
Strategiya üzrə investisiya xərcləri (4-cü Prioritet istisna olmaqla)	886,2
İşğaldan azad olunmuş ərazilərin yenidənqurulması və bərpası ilə bağlı xərclər (4-cü Prioritet)	4311,0
Cəmi	6729,7

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

Müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən təqdim edilən əlavə məlumatların təhlili Strategiyanın Tədbirlər Planında nəzərdə tutulmuş bezi tədbirlərə maliyyə vəsaitinin yönəldilməsi fonunda bu xərclərin Strategiyanın maliyyə təminatına aid edilmədiyini deməyə imkan verir.

Beləliklə, Strategiyanın maliyyə təminatı ilə bağlı məlumatların analitik prosedurlarla araşdırılması **2 nəticəyə gəlməyə** imkan verir:

1. Strategiyanın tədbirlərinin bir hissəsində əks etdirilən məsələlər icra barədə hesabatlılıqda tam və ya qismən öz əksini tapmışdır;

2. Strategiyanın təsdiq tarixinin dövlət büdcəsinin layihəsi və yenidən baxılması prosesindən sonra olması 2022-ci il üçün tədbirlərin maliyyə təminatı üzrə bezi göstəricilərinin əks olunmasını məhdudlaşdırmışdır. Eyni zamanda, Strategiyanın Tədbirlər Planının 2022-ci il üçün göstəriciləri əksər hallarda kəmiyyət ifadəsində verilməmişdir. Bütün bunlar ayrılmış və icra edilmiş vəsaitin göstəricilər üzrə ölçülməsini çətinləşdirmişdir.

2.3. “Büdcə qaydası”nın təhlili

2.3.1. Hesabat ilinin yekunları üzrə büdcə qaydasına riayət edilmiş, icmal büdcənin qeyri-neft gəlirlərinin artımı ilə yanaşı, ÜDM-in, o cümlədən qeyri-neft ÜDM-in faktiki göstəricilərinin proqnozlardan yüksək, icmal büdcənin baza xərclərinin proqnozdan az olması da 2022-ci il üçün büdcə qaydası üzrə hədəflərin yerinə yetirilməsinə şərait yaratmışdır.

“İcmal büdcənin qeyri-neft baza kəsirinin qeyri-neft ümumi daxili məhsula nisbət göstəricisinin və dövlət borcunun ümumi daxili məhsula nisbət göstəricisinin ortamüddətli dövr üzrə hədəflənən yuxarı hədləri, habelə 2022-ci ilin sonuna hədəflənən icmal büdcənin qeyri-neft baza kəsirinin qeyri-neft ümumi daxili məhsula nisbət göstəricisinin yuxarı həddinin təsdiq edilməsi haqqında” 2022-ci il 28 mart tarixli 1637 nömrəli Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanına əsasən yenilənmiş büdcə qaydasının 2 göstəricisi üzrə hədlər müəyyən edilmişdir:

- ✓ *İcmal büdcənin qeyri-neft baza kəsirinin qeyri-neft ümumi daxili məhsula nisbət göstəricisinin ortamüddətli dövr üzrə hədəflənən yuxarı həddi 20,0%, 2022-ci ilin sonuna isə 27,5%;*
- ✓ *dövlət borcunun ümumi daxili məhsula nisbət göstəricisinin ortamüddətli dövr üzrə hədəflənən yuxarı həddi 20,0% müəyyənləşdirilmişdir.*

Dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı təqdim edilmiş məlumatlara əsasən 2022-ci ilin sonuna büdcə qaydasının 1-ci göstəricisi üzrə faktiki göstərici 22,4% təşkil etməklə hədəflənən göstəricidən 5,1 faiz bəndi az olmuşdur.

İcmal büdcənin qeyri-neft baza kəsiri = İcmal büdcənin gəlirləri- icmal büdcənin neft gəlirləri (DNF gəlirləri və neft sektoru üzrə vergilər) - icmal büdcənin baza xərcləri
 İcmal büdcənin baza xərcləri = icmal büdcənin xərcləri- dövlət borcu üzrə faiz ödənişləri

Beləliklə, 43097,6 (icmal büdcənin gəlirləri) - 24273,1 (icmal büdcənin neft gəlirləri 16866,5+7406,6) - 34440,9 (icmal büdcənin baza xərcləri 35073,6-632,7) =
=-15616,4 (İcmal büdcənin qeyri-neft baza kəsiri)
İcmal büdcənin qeyri-neft baza kəsirinin qeyri-neft ÜDM-ə nisbəti= -15616,4/
69826,0 =22,4%

İcmal büdcənin qeyri-neft baza kəsiri 15616,4 mln. manat təşkil etmişdir ki, bu da 2022-ci ilin yenidən baxılmaqla müəyyən edilmiş göstəricisindən 2440,0 mln. manat və ya 13,5% azdır. Kəsirin proqnozlardan az olmasını həm icmal büdcənin qeyri-neft gəlirlərinin çox (1972,7 mln. manat), həm də icmal büdcənin baza xərclərinin az (467,3 mln. manat) icrası şərtləndirmişdir.

Büdcə qaydası üzrə müəyyən edilmiş hədəflərin icrasına ən böyük töhfəni icmal büdcənin qeyri-neft gəlirləri vermiş, icmal büdcənin qeyri-neft gəlirləri 18824,5 mln. manat olmaqla proqnoza nisbətən 11,7% çox icra olunmuşdur. Qeyri-neft ÜDM-nin faktiki göstəricisinin nəzərdə tutulandan

yüksək olması da qeyri-neft baza kəsirinin qeyri-neft ÜDM-ə nisbətinin hədəflənən göstəriciyə nisbətən yaxşılaşmasına təsir edən faktor olmuş, qeyri-neft ÜDM-nin faktiki göstəricisi proqnozlara nisbətən nominal ifadədə 6,3% çox olmuşdur.

Qeyd edək ki, büdcə qaydasının 1-ci hədəfinə riayət olunma neft sektoru üzrə vergilərin proqnozdan əhəmiyyətli artıq və DNF transfertlərinin isə aşağı icrası fonunda baş vermişdir ki, bu da DNF-in aktivlərinin artımı üçün münbit şərait formalaşdırmaqla hesabat ilində büdcə qaydasının əsas məqsədinə nail olunmasına xidmət etmişdir. Beləliklə, neftin qiymətinin yüksək olması nəticəsində xərclənmiş dövlət büdcəsinin neft gəlirləri əvvəlki ilə nisbətən 13,2% artaraq 15329,6 mln. manata çatsa da, cəmi gəlirlərdə payı 1,3 faiz bəndi azalmışdır.

Büdcə qaydasının digər göstəricisi - dövlət borcunun ÜDM-ə nisbətidir. 2022-ci ilin sonuna dövlət borcunun məbləği 15566,6 mln. manat olmaqla ÜDM-ə nisbəti 11,6% təşkil etmişdir (Cədvəl 11). Qeyd edilən göstəricinin hədəfə nəzərən yaxşılaşmasını həm ÜDM-in proqnozlaşdırılardan əhəmiyyətli çox olması, həm də xarici borclanmanın həcmnin azalması formalaşdırmışdır. Eyni zamanda, əvvəlki illərdə dövlət borcunun komponenti olan şərti öhdəliklərin bu göstəricinin tərkibindən çıxarılması da büdcə qaydasına riayət edilməyə müsbət təsir edən digər amil olmuşdur. Qeyd edək ki, 2021-ci ildə 1,8 mlrd. manatla ifadə edilən şərti öhdəliklərin dövlət borcunun ümumi məbləğindən çıxarılması büdcə qaydasının bu göstəricisinə təqribən 1-1,5 faiz bəndlik müsbət töhfə ötürmüşdür.

Cədvəl 11. Büdcə qaydasının hesablanması üzrə tətbiq edilən göstəricilər, mln. manatla

Göstəricilər	2022		Müqayisə
	Yenidən baxılan	Fakt	
ÜDM	115400,0	133825,8	18425,8
Qeyri-neft ÜDM	65665,6	69826,0	4160,3
İcmal büdcənin qeyri-neft gəlirləri	16851,8	18824,5	1972,7
İcmal büdcənin neft gəlirləri	19809,1	24273,1	4464,0
İcmal büdcənin xərcləri	35540,9*	35073,6	-467,2
Dövlət borcu üzrə faiz ödənişləri	632,7	632,7	0
İcmal büdcənin baza xərcləri	34908,2	34440,9	-467,3
İcmal büdcənin qeyri-neft baza kəsiri	-18056,4	-15616,4	2440,0
İcmal büdcənin qeyri-neft baza kəsirinin qeyri-neft ÜDM-ə nisbəti, %-lə	-27,5%	-22,4%	5,1
Dövlət borcu	16928,5	15566,6	-1361,9
Dövlət borcunun ÜDM-ə nisbəti, %-lə	14,7%	11,6%	3,1

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

* 2022-ci ilin dövlət büdcəsi haqqında Qanunda icmal büdcənin xərcləri 35540,9 mln. manat olsa da, dövlət büdcəsinin icrası haqqında Hesabatda proqnoz göstərici 100,0 mln. manat çox əks etdirilmiş, icra isə hər iki məbləğdən aşağı olmuşdur. Başqa sözlə, icmal büdcənin xərclərinin təsdiq edilmiş məbləğinin il ərzində dəyişdirilməsi ilə bağlı qanunvericilikdə müddəalar olmasa da, icra prosesində aparılmış dəyişikliklər (DSMF üzrə 100,0 mln. manat qənaət məbləğinin Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fonduna yönəldilməsi) nəticəsində "Azərbaycan Respublikasının 2022-ci il dövlət büdcəsi haqqında" Qanunun 15-ci maddəsi dəyişdirilmişdir.

2.4. Büdcə-vergi siyasətinin 2022-ci ildə icrası

2.4.1. Hesablama Palatası apardığı təhlillərə əsaslanaraq, 2022-ci ildə büdcə-vergi siyasətində əks etdirilmiş əsas istiqamətlər və fiskal hədəflər çərçivəsində nəzərdə tutulmuş tədbirlərin əsasən icra olunduğu qənaətinədir.

Əvvəlki ildə olduğu kimi, 2022-ci ilin "Büdcə zərfi"yə də daxil edilmiş büdcə-vergi siyasəti konkret tədbirlər və kəmiyyət hədəfləri şəklində deyil, büdcə parametrləri üzrə ümumi istiqamətlər əks etdirilməklə qeyd olunmuşdur. Bununla bərabər, "Büdcə zərfi"yə daxil edilmiş məlumatların təhlili büdcə parametrləri üzrə müəyyənləşdirilmiş hədəflərə əsasən nail olunduğunu deməyə əsas verir (Cədvəl 12).

Cədvəl 12. Büdcə-vergi siyasətinin 2022-ci il üzrə icra vəziyyəti

Büdcə parametrləri üzrə ümumi hədəflər	Hesabat ilində görülmüş işlər
<i>Dövlətin əsas funksiyalarının, o cümlədən müdafiə və təhlükəsizlik, sosial təminat, səhiyyə, təhsil, dövlət borcu, prioritet dövlət proqramları və layihələri üzrə maliyyələşdirmənin davam etdirilməsi, əhəlinin sosial rifahının qorunmasına yönəlmiş tədbirlərin və iqtisadi artımın davamlılığının dəstəklənməsi</i>	Hesabat ilində dövlətin əsas funksiyaları üzrə maliyyələşdirmə davam etdirilmiş, hədəflərdə qeyd olunan müdafiə və təhlükəsizlik, sosial təminat, səhiyyə, təhsil bölmələrinə əvvəlki illə müqayisədə 10,7% çox olmaqla 13475,1 mln. manat vəsait yönəldilmişdir. 01.01.2023-cü il tarixinə dövlət borcunun ümumi məbləği (şərti öhdəliklər nəzərə alınmadan) 15566,6 mln. manat olmuş, əvvəlki illə müqayisədə 3,3% artmışdır. 2022-ci ildə dövlət proqramlarının və məqsədli tədbirlərin maliyyə təminatı üçün dövlət büdcəsindən 15333,3 mln. manat məbləğində vəsait yönəldilmiş, proqnozla müqayisədə 97,9% icra edilmişdir. Əhəlinin gəlir əldə etmək imkanlarının artırılması və rifahının yaxşılaşdırılması, yoxsulluq səviyyəsinin azaldılması, aztəminatlı ailələrin, xüsusilə də sosial cəhətdən həssas qrupların sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi və digər sosial tədbirlərin maliyyə təminatı üçün sosial ödənişlərə 3311,3 mln. manat və ya 9,1% çox istifadə olunmuşdur. 2022-ci ildə iqtisadi artım 4,6%-ə bərabər olmuş, artım tamamilə qeyri-neft/qaz sahələri hesabına təmin edilmişdir.
<i>Büdcə qaydasının təkmilləşdirilməsi və tətbiqinin bərpa edilməsi</i>	Büdcə qaydasının təkmilləşdirilməsi məqsədilə "Büdcə sistemi haqqında" Qanuna dəyişikliklər həyata keçirilmiş, büdcə qaydasının 2 göstəricisi üzrə hədlər müəyyən edilmişdir. Hesabat ilin yekunları üzrə büdcə qaydasına riayət edilmiş, icmal büdcənin qeyri-neft baza kəsinin qeyri-neft ÜDM-nə nisbəti 22,4%, dövlət borcunun ÜDM-ə nisbəti isə 11,6%-ə bərabər olmuşdur.
Gəlirlər üzrə ümumi hədəflər	Hesabat ilində görülmüş işlər
<i>Neft gəlirlərinin büdcə xərclərinin maliyyələşdirilməsində xüsusi çəkisinin azaldılması və Dövlət Neft Fondunun aktivlərinin tükənməsinin qarşısının alınması</i>	2022-ci ildə dövlət büdcəsinin neft gəlirləri 15329,6 mln. manat təşkil etmiş, 2021-ci ilə nisbətən 13,2% artmışdır. Cəmi məbləğdə artım izlənsə də, neft gəlirlərinin xüsusi çəkisi 1,3 faiz bəndi azalaraq 50%-ə enmişdir. Vergi orqanlarının xətti ilə toplanan neft daxilolmalarının proqnozla müqayisədə 3386,6 mln. manat artıq icrası DNF transfertlərinin 3594,5 mln. manat aşağı icrasına imkan yaratmışdır. DNF transfertinin məbləği əvvəlki illə müqayisədə 3427,0 mln. manat az olmuşdur.
<i>Dövlət borclanmasından daha aktiv istifadə edilməsi, dövlət borcunun dayanıqlılığının təmin edilməsi, dövlətin digər mənbələrdən təmin oluna bilməyən maliyyə ehtiyaclarının ən az xərclə və aşağı risklərlə qarşılınması, dövlətin qiymətli</i>	Dövlət borcunun ümumi məbləği (şərti öhdəliklər nəzərə alınmadan) 15566,6 mln. manat olmaqla əvvəlki illə müqayisədə artsa da, ÜDM-in əhəmiyyətli nominal artımı fonunda dövlət borcunun ÜDM-ə nisbəti azalmış və 16,2%-dən 11,6%-ə enmişdir.

<p>kağızlar bazarının inkişafının dəstəklənməsi</p> <p>“Dövlət borcu və zəmanəti üzrə öhdəliklərin Təminat Fondu”nda verilmiş dövlət zəmanətləri çərçivəsində dövlət borcu hesab edilən şərti öhdəliklər məbləğində vəsaitin ehtiyat kimi formalaşdırılması və səviyyəsinin mütəmadi saxlanması</p>	<p>Hesabat ilində yerləşdirilmiş istiqrazlar hesabına dövlət büdcəsinə daxil olmuş vəsaitin 592,0 mln. manatı konvertasiya edilərək xarici dövlət borcunun əsas məbləğinin ödənilməsinə yönəldilmişdir.</p> <p>Bu istiqamət üzrə bəzi risklər hələ də aktual olaraq qalmaqdadır. Belə ki, xarici borc məbləğinin tərkibində dəyişkən faiz dərəcəli borcların xüsusi çəkisi 38,4%-dən 41,6%-ə yüksəlmiş, 5 ilə qədər geri qaytarılmalı borclar xarici borclar üzrə ən yüksək paya malik olmuş, dövlət istiqrazları üzrə orta ödəniş müddəti aşağı həddə olmuş (orta və qısamüddətli istiqrazlar 80,7% payla), dövlət istiqrazları üzrə təkrar bazar və REPO əməliyyatlarının həcmi azalmışdır.</p> <p>2022-ci ilin sonuna Təminat Fondunun qalığı 488,6 mln. manat və 290,0 mln. ABŞ dolları təşkil etmiş, ilin əvvəli ilə müqayisədə 141,6 mln. manat çox olmuşdur. İl ərzində dövlət təşkilatlarının dövlət zəmanətli borcları üzrə üzərlərinə düşən öhdəliklərinin yerinə yetirilməsi üçün 119,1 mln. manat vəsait yönəldilmişdir. Şərti öhdəliklər 01.07.2022-ci il tarixinə 1954,7 mln. manat olmuş, bu məbləğ Təminat Fondunun manat ekvivalentində qalığından – 981,6 mln. manatdan çox olmuşdur.</p>
<p>Xərclər üzrə ümumi hədəflər</p>	<p>Hesabat ilində görülmüş işlər</p>
<p>OMXÇ-nin tətbiqi və nəticəəsaslı büdcə mexanizminə keçidlə bağlı islahatların davam etdirilməsi</p> <p>2022-ci ildə pilot sektorlar üzrə ilk dəfə olaraq 2021-ci ilin yekunları əsasında monitorinq və qiymətləndirmə tədbirlərinin təşkili</p>	<p>İlk dəfə olaraq 2021-ci il üzrə pilot sektorlarda monitorinq aparılmış, nəticələr Maliyyə Nazirliyinin rəsmi internet sahifəsində dərc olunmuşdur. Bununla yanaşı, 2022-ci ilin 1-ci, 2-ci və 3-cü rübləri üzrə də keçirilmiş monitorinqin nəticələri dərc edilmişdir. 2022-ci ilin yanvar-sentyabr ayları üzrə monitorinqin nəticələrinə əsasən, “Təhsil” bölməsi üzrə 17 proqramın icrasına 2385,9 mln. manat, “Kənd təsərrüfatı” bölməsi üzrə 4 proqramın icrasına 627,0 mln. manat, “Ətraf mühitin mühafizəsi” bölməsi üzrə 3 proqramın icrasına 166,9 mln. manat yönəldilmişdir. Dövlət büdcəsinin icrası barədə Hesabatda 1 səhifəlik qısa icmal verilmişdir ki, OMXÇ və NƏB konsepsiyalarının hazırkı vəziyyəti haqqında tam təsəvvür formalaşdırmaq üçün yetərli deyil.</p>
<p>Dövlət investisiyalarının tədricən özəl investisiyalarla əvəzlənməsi, işğaldan azad olunmuş ərazilərin bərpası üçün layihələrin maliyyələşdirilməsi, qeyri-neft ixracının stimullaşdırılması, iqtisadiyyatın liberallaşdırılması, dövlət əmlakının özəlləşdirilməsinin və aktivlərinin satışının sürətləndirilməsi</p>	<p>İşğaldan azad olunmuş ərazilərin yenidən qurulması və bərpası üçün dövlət büdcəsindən ümumilikdə 4311,0 mln. manat vəsait ayrılmışdır.</p> <p>2022-ci ildə dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu və işğaldan azad olunmuş ərazilərin yenidən qurulması və bərpası xərcləri 5945,8 mln. manata bərabər olmuş, bu məbləğdə əvvəlki ilə nisbətən 26,9% artım müşahidə edilmişdir. Hesabat ilində dövlət büdcəsinə özəlləşdirilmədən daxilolmaların həcmində artım müşahidə edilmiş, 2021-ci ildəki 112,7 mln. manatdan 2022-ci ildə 115,4 mln. manata yüksəlmişdir.</p>
<p>Dövlət maliyyəsinin idarə edilməsində şəffaflığın və hesabatlılığın artırılması, “E-büdcə portalı”nın yaradılması, “Açıq Büdcə İndeksi” üzrə Azərbaycanın mövqeyinin yaxşılaşdırılması, ictimai iştirakçılığın artırılması</p>	<p>Dövlət büdcəsinin icrası barədə təqdim olunmuş məlumatlarda “E-büdcə portalı”nın yaradılması (və ya işlərin davam etdirilməsi) barədə heç bir məlumat verilməmişdir</p> <p>“Açıq büdcə indeksi”ndə “Şəffaflıq” üzrə 57 bal verilmişdir ki, bu da əvvəlki qiymətləndirilməyə nisbətən 22 bal çoxdur. “İctimai iştirakçılıq” üzrə 9 bal verilmiş və əvvəlki qiymətləndirmənin nəticəsi ilə eynilik təşkil etmişdir.</p>

2.5. Dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı sənədləşmənin (hesabatların) beynəlxalq təcrübəyə adekvatlığı

2.5.1. Aparılan təhlillər 2022-ci il dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı təqdim olunan sənədlərin siyahısının əvvəlki illərlə müqayisədə nisbətən artırıldığını, izah və məlumatların keyfiyyətinin yüksəldilməsi istiqamətində addımların atıldığını göstərir.

“Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun 20-ci maddəsinə uyğun olaraq dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı aylıq, rüblük və illik hesabatlar təqdim edilir. Qanunun 20-ci maddəsində müəyyən edilmiş məlumatlarla yanaşı, ilk dəfə olaraq “Azərbaycan Respublikasının

2022-2026-cı illərdə sosial-iqtisadi inkişaf Strategiyası”nın maliyyə təminatı barədə məlumatlar illik Hesabatla əlavə edilmişdir.

İllik hesabatda təqdim edilmiş məlumatların verilməsində digər müsbət dəyişikliklər də izlənilmiş, o cümlədən büdcə parametrlərinin (xüsusilə dövlət büdcəsinin gəlirləri üzrə) proqnoz və icra göstəriciləri arasına kənarlaşmalara dair səbəbləri əks etdirən izahedici informasiyanın, habelə maliyyə məlumatları ilə yanaşı, bir sıra istiqamətlərdə qeyri-maliyyə məlumatlarının həcmnin büdcə sənədləşməsində artırıldığı müəyyən edilmişdir.

Hesabatla 2022-ci il üçün iqtisadi təsnifat üzrə təsdiq olunmuş dövlət büdcəsi xərcləri arasında aparılmış yerdəyişmələr, eləcə də məqsədli büdcə fondları (bütün fondlar qeyd edilməklə), publik hüquqi şəxslər üzrə dövlət sifarişlərinə icra edilmiş vəsaitlər barədə də əvvəlki illərə nəzərən daha geniş məlumatlar daxil edilmişdir.

Ardıcıl 2-ci dəfə olaraq illik Hesabatda Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatasının rəylərində qaldırılmış təkliflərin icrası barədə ayrıca altbölmə verilmişdir.

2.5.2. Məlumatlılığın artırılması fonunda mövcud qanunvericilik, qabaqcıl təcrübə, həmçinin qarşıdakı dövr üçün bəyan edilən hədəflər nəzərə alınmaqla, Hesablama Palatası bir sıra məsələlər üzrə dəyişikliklərin zəruri olduğu qənaətinədir.

Dövlət maliyyəsinin idarə edilməsinin qiymətləndirilməsi alətləri büdcənin icrası ilə bağlı il ərzində təqdim edilən hesabatlarla tamlıq, dürüstlük və müddət prinsipləri nəzərə alınmaqla tələbləri müəyyən edir.

Rəyin 2.1-ci altbölməsində də qeyd edildiyi kimi, “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa əsasən tələb olunan göstəricilər dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı Qanun layihəsində əsasən **əks etdirilmişdir. Lakin** bu göstəricilərin sayı təsdiq olunmuş dövlət büdcəsinə dair **Qanunda göstərilən məlumatlarla müqayisədə azlıq təşkil edir** ki, bu da bəzi istiqamətlər üzrə proqnoz və icra göstəriciləri arasında müqayisəliliyin təmin olunmasına imkan vermir. Başqa sözlə, layihə və icra barədə Qanun layihələri “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun tələblərinə əsasən fərqli formatda tərtib olunur. Qeyd edək ki, Qanun layihəsində əks olunmayan göstəricilərin bəziləri barədə məlumatlar illik Hesabatla daxil edilir.

Pİ-28. Büdcənin icrası ilə bağlı il ərzində təqdim edilən hesabatlar

28.1. Hesabatların əhatəliliyi və müqayisəliliyi

- A) Məlumatların əhatə dairəsi və təsnifatı ilkin büdcə ilə birbaşa müqayisə etməyə imkan verir. Məlumata büdcə smetalarının bütün maddələri daxildir. Hesabatlara mərkəzi hökumətin muxtar müəssisələrinə köçürmələrə dair məlumatlar da daxildir.
- B) Məlumatların əhatə dairəsi və təsnifatı məlumatların qismən toplanması ilə ilkin büdcə ilə birbaşa müqayisəyə imkan verir. Hesabatlara mərkəzi hökumətin muxtar müəssisələrinə köçürmələrə dair məlumatlar da daxildir.
- C) Məlumatların əhatə dairəsi və təsnifatı əsas inzibati bölmələr üçün ilkin büdcə ilə birbaşa müqayisə etməyə imkan verir.
- D) Performans göstəricisi C-dən az olmamalıdır.

28.2. Hesabatların hazırlanma müddəti

- A) Büdcənin icrası haqqında hesabatlar hər ay hazırlanır və hər ayın sonundan iki həftə müddətində verilir.
- B) Büdcənin icrası haqqında hesabatlar rüblük hazırlanır və hər rübün sonundan etibarən dörd həftə ərzində verilir.
- C) Büdcənin icrası haqqında hesabatlar rüblük (birinci rüb istisna olmaqla) hazırlanır və hər rübün sonundan etibarən 8 həftə ərzində verilir.
- D) Performans göstəricisi C-dən az olmamalıdır.

28.3. İllik Büdcə Hesabatlarının keyfiyyəti

- A) Məlumatın dürüslüyünə dair heç bir ciddi iddia yoxdur. Büdcənin icrasının təhlili ən azı yarım ildə bir dəfə verilir. Xərclər haqqında məlumat həm öhdəlik, həm də ödənişləri əhatə edir.
- B) Məlumatların dürüslüyü ilə bağlı bəzi çatışmazlıqlar ola bilər. Hesabatda büdcənin icrasının təhlili üçün faydalı olan məlumatlar vurğulanır. Büdcənin icrasının təhlili yarım ildə bir dəfə verilir. Xərclərlə bağlı məlumat ödəniş mərhələsini nəzərdə tutur.
- C) Məlumatların dürüslüyü ilə bağlı bəzi çatışmazlıqlar ola bilər. Məlumatlar büdcənin icrasının təhlili üçün faydalıdır. Xərclərlə bağlı məlumat ödəniş mərhələsini nəzərdə tutur.
- D) Performans göstəricisi C-dən az olmamalıdır.

Eyni zamanda, illik Hesabat üzrə qanunvericilik baxımından tələb olunan məlumatlar əsasən büdcə sənədləşməsinə daxil edilmişdir. Lakin qabaqcıl təcrübədə bəzi əlavə məlumatlara da rast gəlinir. Qeyd olunmalıdır ki, hazırkı qanunvericilik büdcə icrasının kassa metodu əsasında tərtibi ilə bağlı tələbləri müəyyən edir. Hesablama Palatası tərəfindən aparılan araşdırmalar bəzi ölkələr tərəfindən kassa icrası ilə yanaşı dövlət sektoru üzrə konsolid edilmiş maliyyə hesabatlarının tərtib olunduğunu və bu hesabatların büdcə sənədləşməsinə əlavə edildiyini göstərir. Müvafiq hesabatların tərtibi zamanı hesablama (accrual) metodu tətbiq edilir ki, bu da dövlət sektoru, o cümlədən dövlət büdcəsi üzrə aydın mənzərəni görməyə imkan verməklə qərarların effektivliyinə təsir göstərir.

Məlum olduğu kimi, büdcə-vergi siyasətində dövlət maliyyəsinin idarə edilməsində şəffaflığın və hesabatlılığın artırılması ilə bağlı istiqamət, habelə bu istiqamət üzrə "Açıq Büdcə İndeksi"ndə ölkəmizin mövqeyinin yaxşılaşdırılması kimi hədəf müəyyənləşdirilmişdir. Bu, dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabatlılığı tənzimləyən qanunvericilikdə əlavə və dəyişikliklərin edilməsini zərurətə çevirir. Dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı məlumatlılığın artırılması məqsədilə "Büdcə sistemi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununun 18-20-ci maddələrində dəyişikliklərin edilməsinə dair Hesablama Palatasının tövsiyələri əvvəlki rəylərində əks etdirilmişdir.

III. BÖLMƏ. BÜDCƏ VƏSAİTLƏRİNİN İDARƏEDİLMƏSİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

2022-ci ildə dövlət büdcəsinin gəlir və xərclərinin icra səviyyəsi aylar üzrə fərqlənmiş, əvvəlki illərdə olduğu kimi, xərclərin əhəmiyyətli hissəsi dekabr ayında icra edilmişdir.

İl ərzində büdcədə yüksək həcmli profisitinin izlənməsi sərbəst qalığın artmasına şərait yaratmış, ilin 1-ci rübündən sonra qalıq vəsaitlərin daha yüksək həcmdə idarəetməyə verilməsi idarəetmədən daxilolmaların əhəmiyyətli çox icrası ilə nəticələnmişdir.

Fiskal qanunvericiliyin bəzi müddəaları hesabat ilində də sərbəst qalıqdan vəsait ayrılmasına imkan yaratmış, bu, qalığa azaldıcı təsir göstərmişdir. Bununla yanaşı, xəzinə hesabının qalığının bir hissəsi sərbəst qalığa aid edilməmişdir.

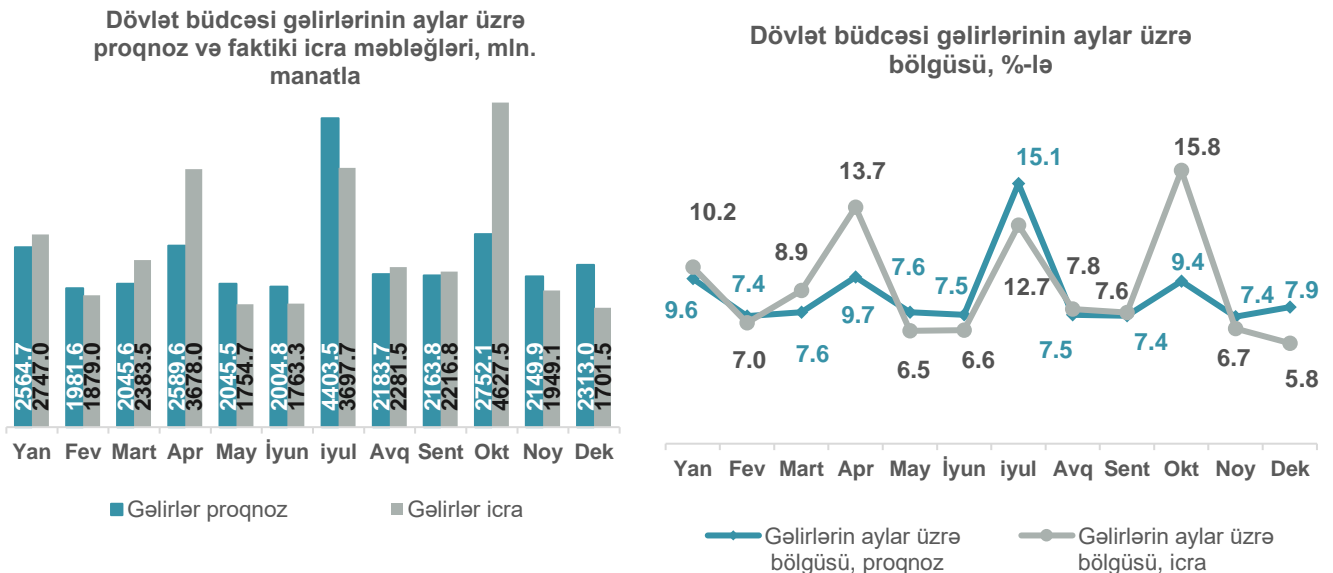
Hesablama Palatası tərəfindən aparılan kənar dövlət maliyyə nəzarəti tədbirləri, eləcə də təhlillər bəzi qurumlara ayrılan vəsaitin akkreditiv hesablara yönəldildiyini göstərmişdir.

3.1. Dövlət büdcəsinin vəsaitlərinin vaxtında icrasının təhlili üzrə nəticələr

3.1.1. 2022-ci ildə dövlət büdcəsi gəlirlərinin proqnozla müqayisədə icra səviyyəsi aylar üzrə 73,6%-168,1% arasında dəyişmiş, yüksək vergi və gömrük daxilolmaları DNF-dən transfertə qənaətlə nəticələnmişdir.

Hesabat ilində dövlət büdcəsi gəlirləri 6 ay proqnozdan artıq, 6 ay isə proqnozdan az icra edilmişdir (Şəkil 13).

Şəkil 13. 2022-ci ilin ayları üzrə dövlət büdcəsi gəlirlərinin proqnoz və faktiki icra göstəricilər

Şəkil təqdim edilmiş hesabat və məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Proqnozla müqayisədə ən yüksək icra səviyyəsi 168,1% təşkil etməklə oktyabr ayında qeydə alınmışdır. Belə ki, oktyabr ayı üçün dövlət büdcəsi gəlirlərinin rüblər və aylar üzrə bölgüsü ilə müəyyənləşdirilmiş göstərici 9,4% olsa da, faktiki göstərici təsdiq edilmiş bölgüdə 6,4 faiz bəndi artıq olmaqla 15,8% təşkil etmişdir. Bu, İqtisadiyyat Nazirliyi və Dövlət Gömrük Komitəsi xətti ilə

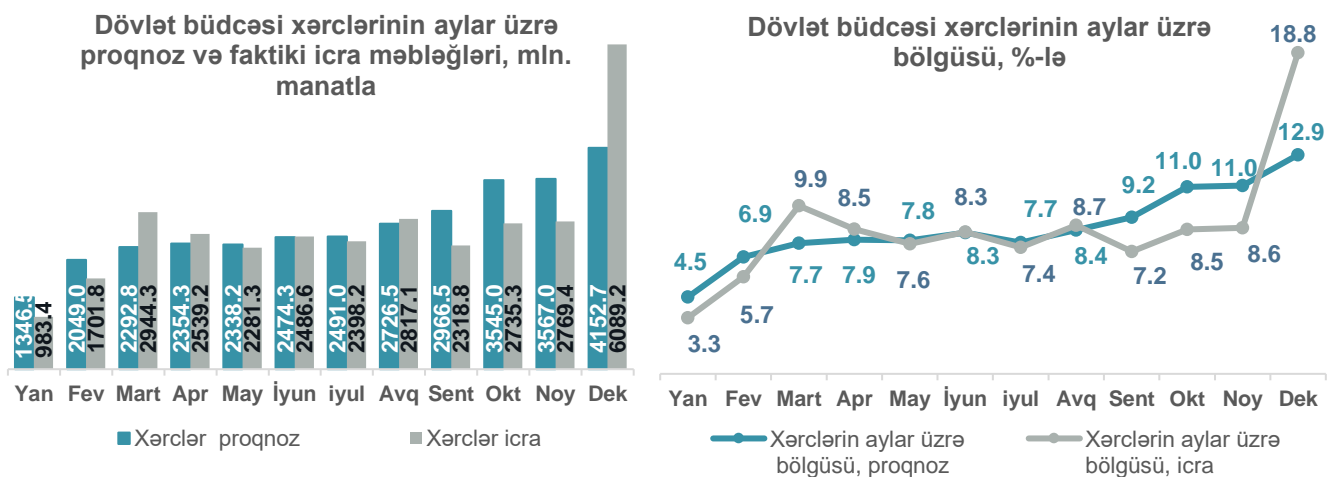
daxilolmaların müvafiq olaraq 3,2 dəfə və 25,0% artıq icrası hesabına olmuşdur. Qeyd olunan ayda İqtisadiyyat Nazirliyi xətti ilə daxilolmaların yüksək icra səviyyəsi əsasən hasilatın pay bölgüsü sazişləri üzrə podratçı tərəflərin ödədiyi mənfəət vergisinin proqnozla müqayisədə 2342 mln. manat (10,3 dəfə), DGK xətti ilə daxilolmaların yüksək icra səviyyəsi isə əsasən Azərbaycan Respublikasının ərazisinə malların idxalına ƏDV-nin 63,6 mln. manat (28,3%) artıq icrası ilə əlaqədardır. Ümumiyyətlə, dövlət büdcəsi gəlirlərini təmin edən orqanların aylar üzrə daxilolmalarına nəzər salsaq, İqtisadiyyat Nazirliyi və DGK tərəfindən iyul ayı istisna olmaqla, digər bütün aylarda proqnozların artıqlaması ilə icra edildiyini deyə bilərik.

Proqnozla müqayisədə ən aşağı icra səviyyəsi 73,6% təşkil etməklə dekabr ayında qeydə alınmışdır. Belə ki, dekabr ayı üçün dövlət büdcəsi gəlirlərinin rüblər və aylar üzrə bölgüsü ilə müəyyənləşdirilmiş göstərici 7,9% olsa da, faktiki göstərici təsdiq edilmiş bölgüdə 2,1 faiz bəndi az olmaqla 5,8% təşkil etmişdir. Bu, DNF-dən transfertin və büdcə təşkilatlarının ödənişli xidmətlərindən daxilolmaların müvafiq olaraq 1004,0 mln. manat (87,7%) və 17,0 mln. manat (20,4%) az icrası hesabına olmuşdur. Ümumiyyətlə, DNF-dən transfertin aylar üzrə icra göstəricisinə nəzər salsaq, yanvar ayı istisna olmaqla, digər bütün aylarda icranın proqnozdan əhəmiyyətli şəkildə aşağı olduğunu qeyd edə bilərik. Bu, hesabat ilində dünya bazarında neft qiymətlərinin yüksək olması nəticəsində hasilatın pay bölgüsü sazişləri çərçivəsində fəaliyyət göstərən podratçı təşkilatlar və ARDNŞ tərəfindən dövlət büdcəsinə ödənilən vergilərin, eləcə də qeyri-neft sektoru üzrə daxilolmaların proqnozla müqayisədə çox olmasına görə DNF-dən dövlət büdcəsinə nəzərdə tutulmuş transfertin qənaət edilərək dövlət büdcəsinə cəlb olunmaması ilə əlaqəli olmuşdur.

3.1.2. Hesabat ilində dövlət büdcəsi xərclərinin proqnozla müqayisədə icra səviyyəsi aylar üzrə 73,0%-146,6% arasında dəyişmiş, əvvəlki illərdə olduğu kimi, vəsaitin əhəmiyyətli hissəsi dekabr ayında xərc edilmişdir.

2022-ci ildə dövlət büdcəsi xərcləri 5 ay proqnozdan artıq, 7 ay isə proqnozdan az icra olunmuşdur (Şəkil 14).

Şəkil 14. 2022-ci ilin ayları üzrə dövlət büdcəsi xərclərinin proqnoz və faktiki icra göstəriciləri

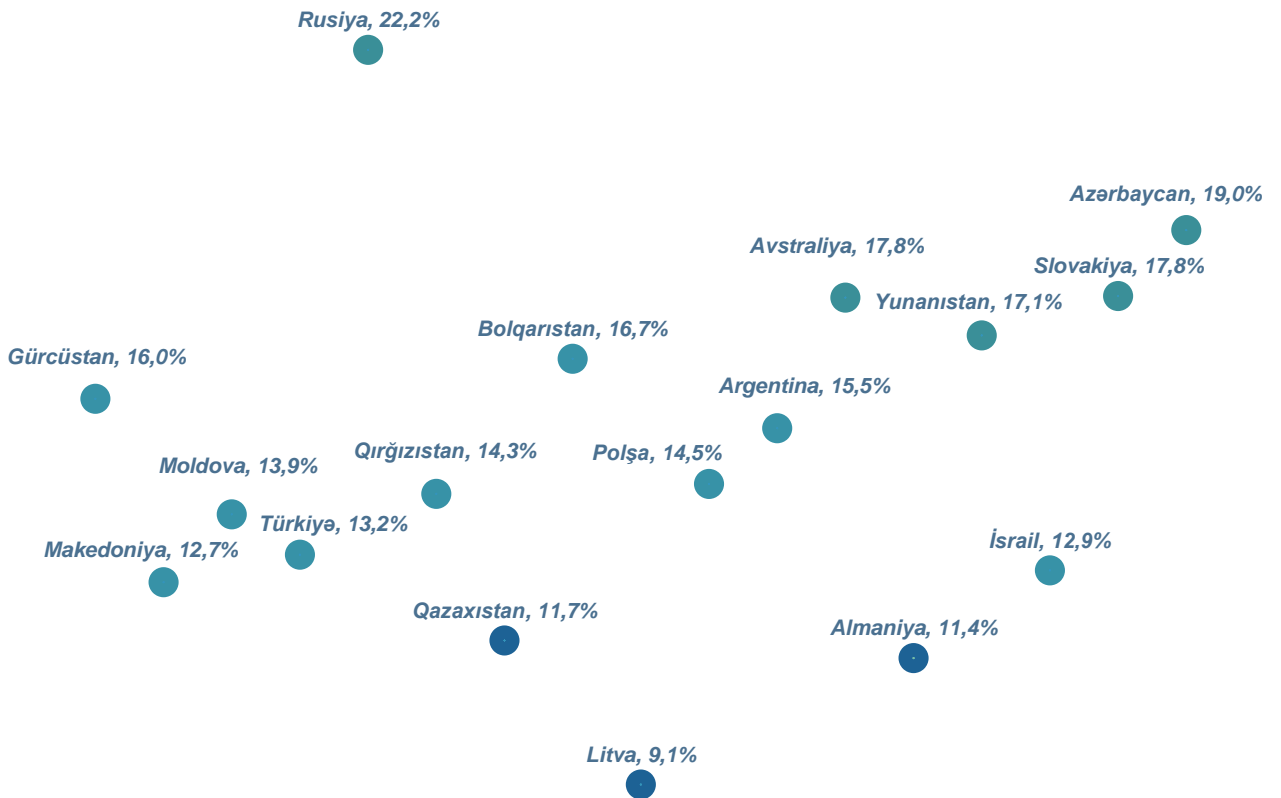

Şəkil təqdim edilmiş hesabat və məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib olunmuşdur.

Proqnozla müqayisədə ən yüksək icra səviyyəsi 146,6% təşkil etməklə dekabr ayında qeydə alınmışdır. Belə ki, dekabr ayı üçün dövlət büdcəsi xərclərinin rüblər və aylar üzrə bölgüsü ilə müəyyənləşdirilmiş göstərici 12,9% olsa da, faktiki göstərici təsdiq edilmiş bölgüdə 5,9 faiz bəndi artıq olmaqla 18,8% təşkil etmişdir. Məlumatların təhlili dekabr ayında proqnozdan artıq icra edilmiş 1936,5 mln. manat vəsaitin əhəmiyyətli hissəsinin sair xərclərlə (proqnozdan 803,1 mln. manat artıq) bağlı olduğunu deməyə imkan verir. Ümumiyyətlə, dekabr ayında 6089,2 mln. manat xərc edilmişdir ki, bu da 2022-ci ildə icra olunmuş cəmi dövlət büdcəsi xərclərinin 19,0%-nə bərabərdir. Qeyd edək ki, bu göstərici 2021-ci ildə 18,6%, 2020-ci ildə isə 16,1% təşkil etmişdir. İlk 11 ay üzrə orta aylıq icra göstəricisinə (2361,4 mln. manat) nəzər salsaq, dekabr ayında icra edilmiş xərclərin müvafiq göstəricidən 2,6 dəfə çox olduğunu deyə bilərik.

Qeyd edək ki, Hesablama Palatası tərəfindən 2022-ci ilin icra göstəriciləri əsasında bezi ölkələr üzrə aparılan təhlillər əksər ölkələrdə xərclərin ilin sonunda daha çox icra edildiyini göstərsə də, bu baxımdan ölkəmiz Rusiyadan sonra ikinci ən yüksək göstəriciyə sahib olmuşdur (Şəkil 15).

Şəkil 15. Bezi ölkələrdə 2022-ci il üzrə dekabr ayında icra edilmiş xərclərin cəmi büdcə xərclərinə nisbəti

Şəkil müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

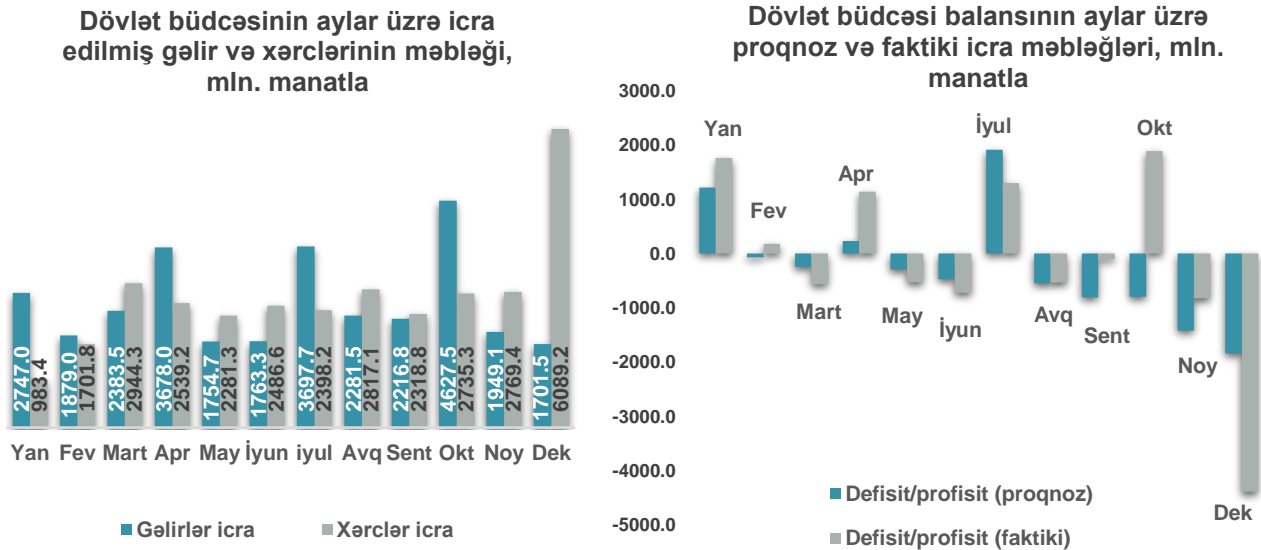
Hesablama Palatasının əvvəlki rəylərində də bildirildiyi kimi, xərclərin ilin sonunda icra edilməsi büdcə vəsaitlərinin akkreditiv hesablara yönəldilməsinə, bank hesablarında istifadəsiz saxlanılmasına, bununla da ilin sonunda qalıq vəsaitlərin vahid xəzinə hesabına geri qaytarılmamasına şərait yaradır. Qeyd olunan hal Hesablama Palatası tərəfindən həyata keçirilən bəzi kənar dövlət maliyyə nəzarəti tədbirləri zamanı da aşkar edilmişdir.

Proqnozla müqayisədə ən aşağı icra səviyyəsi 73,0% təşkil etməklə yanvar ayında qeydə alınmışdır. Belə ki, yanvar ayı üçün dövlət büdcəsi xərclərinin rüblər və aylar üzrə bölgüsü ilə müəyyənləşdirilmiş göstərici 4,5% olsa da, faktiki göstərici təsdiq edilmiş bölgüdə 1,2 faiz bəndi az olmaqla 3,3% təşkil etmişdir. Məlumatların təhlili yanvar ayında proqnozdan az icra edilmiş 363,1 mln. manat vəsaitin əhəmiyyətli hissəsinin əsaslı vəsait qoyuluşu (icra edilməmiş vəsait – 101,9 mln. manat) və istehlakyönlü müxtəlif xidmətlər (icra edilməmiş vəsait – 103,6 mln. manat) üzrə xərclərlə bağlı olduğunu deməyə imkan verir.

3.1.3. 2022-ci ildə dövlət büdcəsi balansının aylar üzrə proqnoz və faktiki icra məbləğləri əhəmiyyətli şəkildə fərqlənmiş, əksər aylarda büdcə kəsirlə icra edilmişdir.

Hesabat ilində cəmi büdcə gəlirlərinin və xərclərinin müvafiq olaraq 46,3% və 40,3%-i ilin birinci yarısında, 53,7% və 59,7%-i isə ilin ikinci yarısında icra olunmuşdur. Dövlət büdcəsinin gəlir və xərclərinin təhlili göstərir ki, yanvar, fevral, aprel, iyul və oktyabr aylarında gəlirlər xərclərdən daha çox olmuş, digər aylarda isə əks meyil müşahidə edilmişdir (Şəkil 16). Beləliklə, dövlət büdcəsi 7 ay kəsirlə, 5 ay isə profisitlə icra edilmiş, ən böyük profisit oktyabr ayında (1892,2 mln. manat), ən böyük defisit (kəsir) isə dekabr ayında (-4387,7 mln. manat) qeydə alınmışdır.

Şəkil 16. 2022-ci il dövlət büdcəsinin aylar üzrə gəlir, xərc və balansı barədə məlumat

Şəkil təqdim edilmiş hesabat və məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Aparılan təhlillər 2022-ci ildə dövlət büdcəsi balansının aylar üzrə proqnoz və faktiki icra məbləğlərinin də fərqləndiyini göstərir. Belə ki, dövlət büdcəsində ilin ilk yarısı üzrə proqnozlaşdırılmış 376,7 mln. manat profisitə qarşı 1268,9 mln. manat profisit, ikinci yarısında proqnozlaşdırılmış 3482,7 mln. manat defisitə qarşı isə 2653,9 mln. manat defisit yaranmışdır. Nəticədə, 2022-ci ildə dövlət büdcəsinin kəsiri proqnozlaşdırılmış göstəricidən (3106,0 mln. manat) 2,2 dəfə az olmaqla 1384,9 mln. manat təşkil etmişdir.

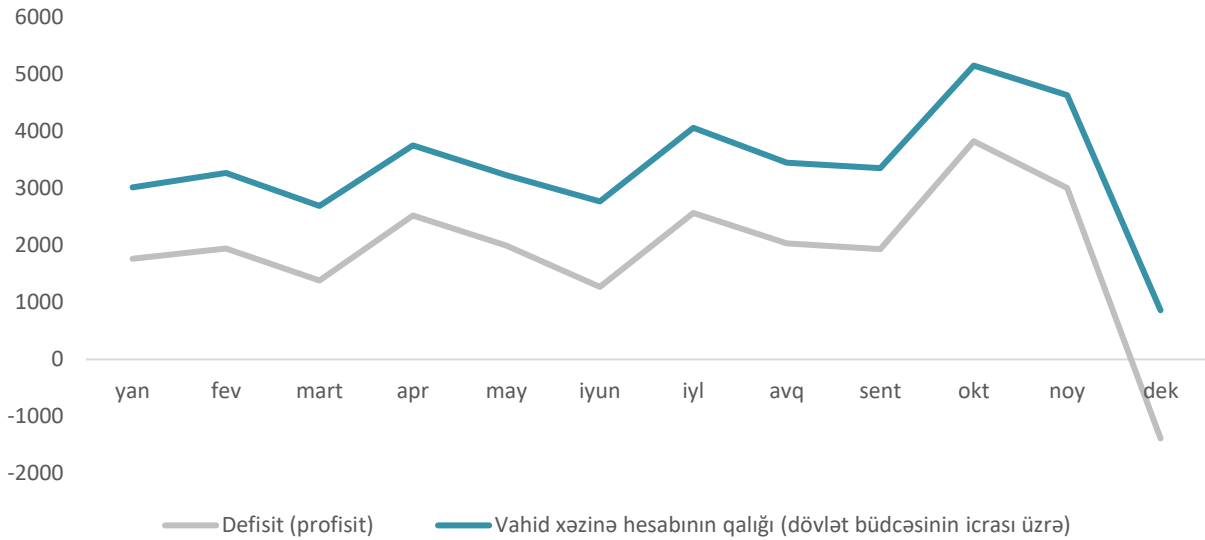
3.2. Vəsaitlərin idarəedilməsinin təhlili üzrə əsas nəticələr

3.2.1. 2022-ci ilin bəzi aylarında büdcədə müsbət saldo və kəsirin maliyyələşdirilməsindən daxilolmalar vahid xəzinə hesabının sərbəst qalığının müvafiq aylar üzrə artımını şərtləndirmiş, il sonuna doğru xərclərdə izlənilən sıçrayış sərbəst qalığın azalmasına səbəb olmuşdur.

Hesabat ilinin sonuna vahid xəzinə hesabının sərbəst qalığı 860,4 mln. manat təşkil etməklə ilin əvvəli ilə müqayisədə 32,2% azalmışdır.

Qeyd edək ki, hesabat ilinin əksər dövründə profisitli dövlət büdcəsi vahid xəzinə hesabının sərbəst qalığının il ərzində artımını şərtləndirmiş, bu, qalığın həcmi üzrə tarixi maksimumun qeydə alınmasına (5,1 mlrd. manatlıq) səbəb olmuşdur. Lakin sonuncu rübdə, xüsusilə son ayda xərclərdə müşahidə edilən artım (6,1 mlrd. manatlıq xərc) və nəticədə büdcədə əhəmiyyətli defisit (4,4 mlrd. manat) qalıqda azalmanı şərtləndirmişdir (Şəkil 17).

Şəkil 17. Vahid xəzinə hesabının sərbəst qalığı və dövlət büdcəsinin balansı, mln. manatla

Şəkil dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabat əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib olunmuşdur.

Eyni zamanda, il ərzində daxili borclanmadan cəlb edilmiş vəsaitin bir hissəsi ilə xarici borcların bir hissəsi qrafikdən tez bağlanmışdır ki, bu da xəzinə hesabının qalığına azalma istiqamətində təsir etmişdir.

3.2.2. Hesabat ilinin əksər dövründə sərbəst qalığın idarəetmədə olan hissəsində əvvəlki illərə nəzərən əhəmiyyətli artım qeydə alınmış və nəticədə idarəetmədən əldə edilən gəlirlərin proqnozu dəfələrlə üstələmişdir.

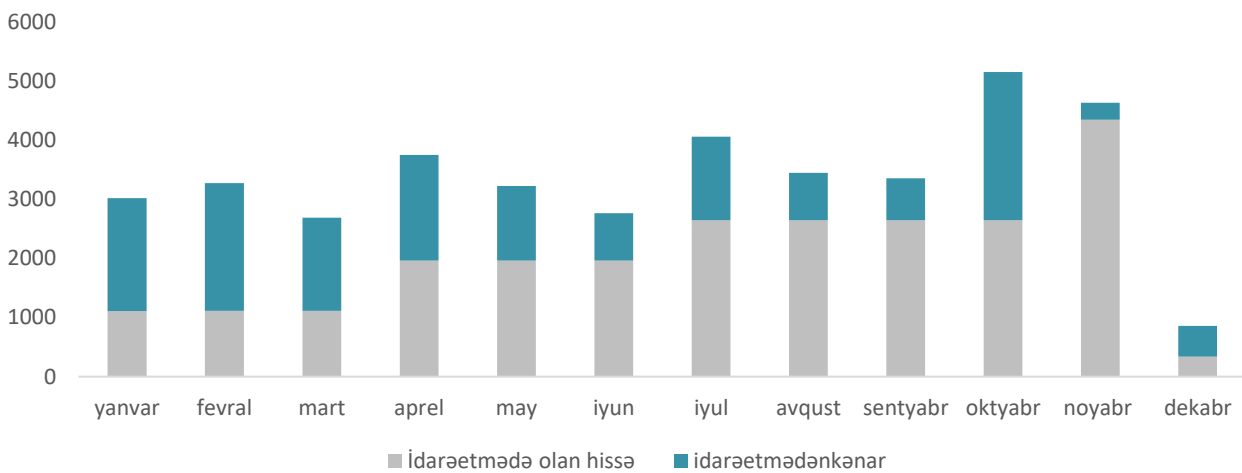
Dövlət büdcəsinin icrası vəsaitlərin idarəedilməsinə təsir etmiş, xüsusilə yanvar-noyabr aylarında qeydə alınan profisit yerləşdirmədə olan hissənin artımı ilə nəticələnmişdir. Qeyd edək ki, 2022-ci il ərzində 5 protokolla daha 1900,0 mln. ABŞ dolları DNF-in idarəetməsinə verilmişdir. İdarəetməyə verilmiş vəsaitin əsas hissəsi xarici valyutada olmaqla, müddətsiz şərtlərlə (tələb

olunanaqədər) yerləşdirilmişdir ki, bu da həmin məbləğ üzrə faiz gəlirlərinin əldə edilməsini məhdudlaşdırır, lakin daha az riskli və gəlirliliyi təmin edən amil kimi qeyd oluna bilər. Dekabr ayında xərclərdə izlənilən artım idarəetmədə olan vəsaitin əsas hissəsinin (2350, mln. ABŞ dollarının) geri çağırılmasına səbəb olmuşdur.

Təqdim edilmiş məlumatlara əsasən, manatla yerləşdirmədə olan ("Azər Türk Bank" ASC-də) vəsaitdə artım olmamış, əksinə, il sonuna doğru 0,5 mln. manat azalaraq 1,2 mln. manat təşkil etmişdir.

Qalığın yerləşdirilməyə verilən hissəsi I rübdən sonra yüksələn dinamikaya malik olmuş, hesabat ili ərzində ən yüksək səviyyəyə 4341,2 mln. manat (sərbəst qalığın 93,8%-i) olmaqla noyabr ayında çatmışdır (Şəkil 18).

Şəkil 18. Vahid xəzinə hesabının sərbəst qalığının idarəedilməsi, mln. manatla

Şəkil dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabat əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib olunmuşdur.

İcra edilmiş tövsiyə - Qeyd edək ki, hesabat ilinin müxtəlif ayları üzrə idarəetməyə verilən vəsait həm mütləq ifadədə, həm də ümumi qalıqda pay baxımından əvvəlki 4 illə müqayisədə daha çox olmuşdur. İdarəetməyə verilən vəsaitdə izlənilən artım müvafiq istiqamətdə dövlət büdcəsinin gəlirlərinin proqnozla müqayisədə əhəmiyyətli artımla icra olunmasına səbəb olmuşdur. Belə ki, hesabat ilində sərbəst qalıq vəsaitlərindən daxilolmalar 5,8 mln. manata qarşı 8,1 dəfə çox olmaqla 46,9 mln. manat icra edilmişdir.

3.2.3. Fiskal sahəni tənzimləyən qanunvericiliyin bəzi müddəaları hesabat ilində də vahid xəzinə hesabının sərbəst qalığında vəsaitin ayrılmasına şərait yaratmışdır.

Məlum olduğu kimi, fiskal sahəni tənzimləyən bəzi qanunvericilik aktları və yeni hüquqi aktların qəbulu vahid xəzinə hesabının sərbəst qalığında ayırmaların birbaşa aparılmasına imkan verən şərtləri formalaşdırmışdır. Bu isə sərbəst qalığın dövrün sonuna olan göstəricisinin hesablanılmasında bəzi fərqlərə səbəb olur. Belə ki, aparılmış təhlillə ayın sonuna qalıq məbləğinin ayın əvvəlinə olan qalıq göstərici + profisit (kəsir) + kəsinin maliyyələşmə məbləğinə bərabər olmadığı müəyyən edilmişdir. Ümumilikdə hesabat dövrü üzrə fərq məbləği təqribən 370,0 mln. manat təşkil etmişdir (Cədvəl 13).

Cədvəl 13. Vahid xəzinə hesabının sərbəst qalığı və əlaqəli göstəricilərin hərəkəti, mln. manatla

Ayın sonuna	Defisit/ profisit	Kəsin maliyyələşdirilmə mənbələri üzrə icra (sərbəst qalıq istisna)	Vahid xəzinə hesabının qalığı (dövlət büdcəsinin icrası üzrə)	Fərq
1	2	3	4	5 = 4 (ayın sonuna) - 2-3-4 (əvvəlki ayın sonuna)
2022-ci ilin əvvəlinə			1268,8	
yanvar	1763,6	28,7	3017,3	-43,8
fevral	177,2	108,5	3269,5	-33,5
mart	-560,8	75,3	2687,2	-96,8
aprel	1138,8	7,7	3750,9	-82,8
may	-526,6	43,1	3225,5	-41,9
iyun	-723,3	170,6	2765,9	93,1
iyul	1299,5	58,6	4058,8	-65,2
avqust	-535,6	83,4	3446,1	-160,5
sentyabr	-102,0	85,7	3351,4	-78,4
oktyabr	1892,2	-28,1	5149,1	-66,4
noyabr	-820,3	247,8	4628,4	51,8
dekabr	-4387,7	470,0	860,4	149,7

Cədvəl dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabat əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib olunmuşdur.

Fərq məbləğini aşağıdakılar şərtləndirmişdir:

1. Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsinin 22-1-ci maddəsi və Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 2019-cu il 03 iyun tarixli 719 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Şəhər və rayonlar üzrə vergi orqanlarının xətti ilə dövlət büdcəsinə nəzərdə tutulan daxilolmalardan büdcə ilinin sonuna artıq daxil olan vəsaitin müəyyən hissəsinin həmin şəhər və rayonların sərəncamında saxlanması və istifadəsi Qaydası”na əsasən qalıq vəsaitdən birbaşa büdcədən kənar gəlirlərə **254,0 mln. manat** və **67,1 mln. manatın yönəldilməsi**;

Məcəllənin müvafiq müddələrinin “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun 2.2-ci maddəsinin tələbi ilə, hər 2 hüquqi aktın müvafiq müddələrinin isə Qanunun 19.2-ci və 19.5-ci maddələrinin tələbləri ilə uyğunluq təşkil etməməsi rəylərdə şərh edilmişdir.

İcra edilmiş tövsiyə - Qeyd edək ki, hesabat ilində “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun 19.5-ci maddəsində edilmiş dəyişikliklərdən sonra vahid xəzinə hesabının sərbəst qalığının azalmasına imkan verən hüquqi aktlar arasında ziddiyyətli məqamlar aradan qaldırılmış və uyğunlaşdırma aparılmışdır.

2. Büdcə təşkilatlarının büdcədən kənar hesab üzrə qalığın ilin əvvəli ilə müqayisədə **15,7 mln. manat artması** (başqa sözlə, həmin qalıqlar büdcənin gəlirlərinə aid edilsə də, bəzi hüquqi aktlar əsas götürülməklə vahid xəzinə hesabına köçürülməmişdir);

3. Məqsədli büdcə fondları üzrə qalıq məbləğlərinin (“Avtomobil yolları” Məqsədli Büdcə Fondu və ekologiya sahəsində olan məqsədli büdcə fondlarının qalıqlarının) **32,6 mln. manat artması** (başqa sözlə, həmin qalıqlar büdcənin gəlirlərinə aid edilsə də, vahid xəzinə hesabına silinməmişdir);

Hazırda qanunvericilikdə ilin sonuna olan qalıq vəsaitlərin istifadə istiqamətlərinin təsbit edilməsinə baxmayaraq, il ərzində qalıqdan istifadə ilə bağlı məsələlərin yuxarıda qeyd olunan

istiqamətlər üzrə tam tənzimlənməsi mövcud deyil ki, bu da icra prosesində, xüsusilə uçotun aparılması və hesabatlılıqda bəzi qeyri-müəyyənliklərə səbəb olur.

İcra edilməmiş tövsiyə - Qeyd edək ki, 2021-ci ilin dövlət büdcəsinin icrasına dair rəydə vahid xəzinə hesabının sərbəst qalığının azalmasına imkan verən hüquqi aktların müddəaları arasında uyğunluq təşkil etməyən məsələlərin aradan qaldırılması üçün "Büdcə sistemi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununun 19.2-ci maddəsində aiddiyyəti dəyişikliklərin edilməsi təklif edilmişdir.

3.2.4. Vahid xəzinə hesabının qalığının hesablar üzrə hərəkətinin təhlili il ərzində büdcə ssudalarının verildiyi və geri qaytarıldığı qənaətinə gəlməyə imkan verir.

Dövlət büdcəsinin icrası barədə hesabatda idarəetməyə verilmiş (yerləşdirilmiş) vahid xəzinə hesabının sərbəst qalığı barədə məlumatda büdcə ssudalarına yönəldilmiş vəsait barədə məlumat verilməsə də, başqa bir hesabatda "Digər" adı altında yerləşdirilmiş vəsaitlərin bir hissəsinin büdcə ssudaları ilə bağlı olduğu qənaətinə gəlinmişdir. Belə ki, "Azər Türk Bank" ASC-də manatla idarəetməyə verilmiş vəsait istisna olmaqla, il ərzində müvafiq istiqamət ümumilikdə 6,7 mln. manat artmış, ilin sonunda isə həmin məbləğ qədər azalmışdır.

Qeyd edək ki, 2022-ci ilin dövlət büdcəsi haqqında Qanunda büdcə ssudalarının verilməsi nəzərdə tutulmamışdır.

İcra edilməmiş tövsiyə - Büdcə ssudasının verilməsi ilə bağlı tənzimləyici qaydaların qəbul edilməsi, qaydalarda büdcə ssudasının verilməsi ilə bağlı şərtlərin (müraciət üçün əsaslar, tələb edilən sənədlər, təciliyin əsaslandırılması, məqsədli istifadə, qaytarılma, qaytarılmaması halında məsuliyyət, geri qaytarılma mexanizmi və s.) formalaşdırılmasının zəruriliyi Hesablama Palatasının əvvəlki rəylərində qeyd edilmişdir.

3.2.5. Hesabat ilində büdcə təşkilatlarının depozit və tapşırıqlar hesabında azalma, büdcədənkənar hesabları üzrə qalıqlarında artım müşahidə edilmiş, Hesablama Palatası qanunvericiliyin tələblərini, eyni zamanda 2022-ci ilin yenidən baxılan dövlət büdcəsində qalıq vəsaitlərin bir hissəsinin gəlir parametrinə aid edildiyini diqqətə alaraq dövlət büdcəsinin gəlirləri üzrə əlavə potensialın olması qənaətinə gəlmişdir.

Hesabat ilində vahid xəzinə hesabının müstəqil kredit sərəncamçıları üzrə qalığında artım qeyd alınmış, artıma əsas töhfəni DSMF, ƏDV depozit hesabı, Dövlət borcu və zəmanəti üzrə öhdəliklərin Təminat Fondu üzrə qalıqlar vermişdir (Cədvəl 14).

Cədvəl 14. Müstəqil kredit sərəncamçılarının vəsaitlərinin qalıqları, mln. manatla

Göstəricilər	31.12.2021 tarixə	31.12.2022 tarixə	Fərq
Dövlət Neft Fondunun maliyyələşdirdiyi layihələrin qalığı	1,5	1,0	-0,5
DSMF-nin hesabı üzrə	650,7	1140,1	489,4
Naxçıvan MR büdcəsinin qalığı	1,7	20,7	19,0
Büdcə təşkilatlarının depozit və tapşırıqlar üzrə vəsaitlərinin qalıqları	521,1	332,5	-188,6
Büdcə təşkilatlarının büdcədənkənar hesabları üzrə vəsait qalıqları	43,5	59,2	15,7

ƏDV depozit hesabının qalığı	779,2	936,0	156,8
Dövlət borcu və zəmanəti üzrə öhdəliklərin Təminat Fondunun qalığı	840,0	981,6	141,6
Yolda olan vəsaitlər	10,6	2,1	-8,5
Sair (məqsədli büdcə fondları)	181,4	33,0	-148,4
Cəmi	3029,7	3506,2	476,5

Cədvəl dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabat əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib olunmuşdur.

Dövlət büdcəsinin icrası barədə təqdim edilmiş məlumatlara əsasən büdcə təşkilatlarının depozit və tapşırıqlar üzrə vəsaitlərinin qalıqları 2021-ci ilin sonu ilə müqayisədə 188,6 mln. manat azalaraq 332,5 mln. manat təşkil etmişdir. Depozit və tapşırıqlar hesabı üzrə uçotun aparıldığı bir çox əməliyyatların bu hesab üzrə aparılmasına dair qanunvericilikdə konkret tələblər mövcud deyil.

İcra edilmiş tövsiyə - Azalmanı şərtləndirən əsas amil gömrük ödənişləri üzrə depozit və tapşırıqlar hesabına köçürülmüş məbləğlərin bir hissəsinin dövlət büdcəsinin gəlirlərinə aid edilməsi olmuşdur.

Qurumlar tərəfindən təqdim edilmiş məlumatların analitik prosedurlarla araşdırılması depozit və tapşırıqlar hesabı üzrə qalıqların bir hissəsinin gəlirlərə aid edilməli olduğunu göstərir.

İcra edilməmiş tövsiyə - Büdcə təşkilatlarının depozit və tapşırıqlar hesabında bu hesaba aid edilməməli vəsaitlərin (məsələn, publik hüquqi şəxslər) uçotunun aparılmamasının zəruriliyi Hesablama Palatasının əvvəlki rəyində şərh edilmişdir.

Hesabat dövründə büdcə təşkilatlarının büdcədən kənar hesabları üzrə qalıqlarda artım müşahidə olunmuş, ilin əvvəli ilə müqayisədə qalıq 15,7 mln. manat artaraq 59,2 mln. manat təşkil etmişdir. Qeyd edək ki, müvafiq qalıq vəsaitin əhəmiyyətli hissəsinə məqsədli büdcə fondlarının vəsaitləri təşkil etmişdir. Bu istiqamətdə aparılan təhlil həmin fondlar üzrə xərclərin icrasının aşağı olduğunu, eləcə də qalıqların ilbəil artdığını göstərir (*Ətraflı məqsədli büdcə fondları altbölməsi*).

Qurumlar tərəfindən təqdim edilmiş məlumatların analitik prosedurlarla araşdırılması, eləcə də Hesablama Palatasının həyata keçirdiyi kənar dövlət maliyyə nəzarəti tədbirləri bu hesab üzrə qalıqların bir hissəsinin dövlət büdcəsinin gəlir parametrinə daxil olmaqla sərbəst qalıq vəsaitlərinə aid edilməli olduğunu göstərir ki, bu da idarəetmədə olan vəsaitin həcmində artımına şərait yaratmamaqla dövlət büdcəsinin gəlirləri üzrə əlavə potensialın reallaşmamasına səbəb olur. Qeyd edilənlər bəzi hallarda dövlət büdcəsi parametrlərinin tamlığına da təsir etməkdədir.

Qismən icra edilmiş tövsiyə - Qeyd edək ki, yenidən baxılan dövlət büdcəsində müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi məqsədli büdcə fondlarının 2022-ci ilin əvvəlinə formalaşmış 183,3 mln. manat qalıq gəlirlərə aid edilmişdir.

Qalıq vəsaitlərin bir hissəsinə məqsədli büdcə fondlarının əvvəlki illər üzrə yaranmış qalıq vəsaitləri təşkil etmişdir. 2022-ci ildə də ekologiya sahəsinə aid edilən bütün fondlar üzrə qalıq vəsaitlər tam məbləğdə həmin fondların büdcə gəlirlərinə, bununla da dövlət büdcəsinin gəlirlərinə aid edilməmişdir.

Məqsədli büdcə fondlarının qalıqlarının gəlirlərə aid edilməsinin vacibliyi Hesablama Palatasının rəylərində şərh edilmişdir. "Büdcə sistemi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununun 5.4-cü maddəsinə əsasən müstəqil mədaxil mənbələrinə malik olan məqsədli büdcə

fondlarının hesablarında ilin sonuna qalan istifadə olunmamış vəsait növbəti büdcə ilində onların gəlirlərinə daxil edilir.

3.2.6. Kənar dövlət maliyyə nəzarəti tədbirləri, eləcə də məlumatların analitik prosedurlarla araşdırılması hesabat ilinin dövlət büdcəsindən bəzi qurumlara ayrılan vəsaitlərin akkreditiv hesablara yönəldildiyini göstərmiş, bu hesab üzrə əməliyyatların büdcə uçotunda uyğunsuzluqlara səbəb olduğu qənaətinə gəlinmişdir.

Hesablama Palatası tərəfindən həyata keçirilən kənar dövlət maliyyə nəzarəti tədbirləri, eləcə də qurumlar tərəfindən təqdim edilmiş məlumatların təhlili ilə dövlət büdcəsindən ayrılmış vəsaitlərin “Büdcə sistemi haqqında” Qanunun 19.5-ci maddəsinin tələblərinin əhatəsindən kənar qalmaq məqsədilə akkreditiv hesablara yönəldilməsi hallarının olduğu müəyyən edilmişdir. Seçmə qaydada əhatə edilmiş qurumların məlumatlarının təhlili göstərir ki, hesabat ilində dövlət büdcəsinin kassa icrasına aid olunmuş, lakin akkreditiv hesablarda qalmış xərc məbləğləri 170,0 mln. manatdan çoxdur.

Eyni zamanda, Hesablama Palatası tərəfindən həyata keçirilmiş kənar dövlət maliyyə nəzarəti tədbirləri, eləcə də müvafiq qurumların təqdim etdiyi məlumatlar 2021-ci ilin sonuna akkreditiv hesablarda qalmış vəsaitlərin (100,0 mln. manatdan çox) əsas hissəsinin 2022-ci il ərzində işlər yerinə yetirilməklə podratçılara ödənildiyini göstərmişdir.

Hesablama Palatası müvafiq əməliyyatların dövlət büdcəsi üzrə uçot və hesabatlılıqda uyğunsuzluqlara səbəb olduğunu qeyd edir. Belə ki, geri qaytarılan vəsait dövlət büdcəsinin gəlirlərində nəzərə alınarsa, bu bir büdcə ilinin vəsaiti hesabına digər ilin gəlirlərinin artırılması ilə nəticələnə bilər. Bundan əlavə, akkreditiv hesablarda qalan vəsaitin debitor borc kimi uçota alınıb-alınmaması istiqamətində də qeyri-müəyyənliklər mövcuddur. Bu barədə “Debitor borclar” altbölməsində ətraflı məlumat verilmişdir.

Hesablama Palatası tərəfindən aparılan auditlər və təhlillər bəzi qurumlar tərəfindən bir sıra hallarda dövlət büdcəsindən ayrılmış vəsaitin ilin sonunda dövlət büdcəsinin vahid xəzinə hesabına geri qaytarılmaması (büdcəyə silinməməsi) üçün üçtərəfli müqavilələr bağlamaqla vəsaitin akkreditiv hesablara yönəldildiyini, akkreditivə yönəldilmiş vəsaitin isə dövlət büdcəsinin kassa icrasına aid edildiyini göstərir.

**ilin sonuna istifadə olunmayan vəsait qalıqları haqqında məlumat
(Beynəlxalq təcrübədən çıxarış)**

Əksər ölkələrdə bir il ərzində xərclənməmiş vəsait növbəti ilə köçürülə bilməz.

İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatına (İƏİT) üzv olan bəzi ölkələrdə xərclənməmiş əməliyyat fondları, adətən, ümumi vəsaitin müəyyən kiçik faizinə qədər (*məsələn, Avstraliya, Kanada, əksər Skandinaviya ölkələri və Böyük Britaniya*) köçürülə bilər. Bəzi ölkələrdə isə bir maliyyə ilində yaranmış, lakin növbəti ildə ödənilməli olan öhdəliklərin ödənilməsi üçün nağd pul köçürülə bilər (*məsələn, İtaliya, Yaponiya, Yeni Zelandiya və ABŞ*). Bəzi İƏİT ölkələrində səmərəliliyi artırmaq üçün agentliklərə xüsusi büdcə çərçivəsində öz resurslarını idarə etmək üçün daha çox sərbəstlik verilir. Eyni zamanda bu ölkələrdə məcmu xərclərə nəzarət daha az problemdir və əsas məqsəd dövlət resurslarının ən səmərəli istifadəsini təmin etməkdir. Bu hallar adətən İƏİT üzvü olmayan ölkələrdə tətbiq edilmir və belə ölkələrdə maliyyə sisteminin nizam-intizamı naminə köçürmələrin istifadəsinə ümumiyyətlə yol verilməməlidir.

Rusiyada cari maliyyə ilinin büdcə ayırmaları, büdcə öhdəlikləri üzrə məhdudiyətlər və maliyyələşdirmə limitləri dekabrın 31-də qüvvədən düşürlər. Büdcə vəsaiti alanlar tərəfindən büdcənin vahid hesabından kənar istifadə olunmayan qalıqları cari maliyyə ilinin son iki iş günündən gec olmayaraq büdcənin vahid hesabına köçürülməlidir. Cari maliyyə ilinin 1 yanvar tarixinə, mənbəyi Rusiya Federasiyası Prezidentinin ehtiyat fondu istisna olmaqla, istifadə olunmamış subsidiyalar, subvensiyalar və digər büdcələrarası transfertlər cari maliyyə ilinin ilk 15 iş günü ərzində müvafiq büdcəyə qaytarılmalıdır.

Qazaxıstanda cari maliyyə ilində gəlirlərin büdcəyə köçürülməsi və büdcədən ödənişlərin həyata keçirilməsi ilə bağlı bütün əməliyyatlar cari maliyyə ilinin 31 dekabrında başa çatır. Cari maliyyə ilinin 31 dekabr tarixinə qədər istifadə olunmamış büdcə ayırmaları ləğv edilir. Cari maliyyə ilinin 31 dekabr tarixinə formalaşmış büdcə proqramları üzrə büdcə vəsaitlərinin qalıqlarının akkreditiv və digər büdcədən kənar hesablara köçürülməsinə yol verilmir. Məcəllədə qalıqların büdcəyə düzəliş edilməklə istifadə oluna biləcəyə istiqamətlər müəyyən edilmişdir.

Belarusiyada təşkilatların cari maliyyə ilində həmin təşkilatlar üçün nəzərdə tutulmuş büdcə vəsaitlərini xərcləmək hüququ maliyyə ilinin sonunda dayandırılır.

Qırğızıstanda cari büdcə ilinin kassa planı ilə təsdiq edilmiş büdcə öhdəliklərinin limitləri və vəsaitlərin xərclənməsi üzrə limitlər cari büdcə ilinin 31 dekabr tarixindən etibarən qüvvəsini itirir. Büdcə vəsaiti alanlar tərəfindən istifadə olunmayan, vahid xəzinədarlıq hesabından kənar büdcə vəsaitlərinin qalıqları büdcə ilinin son iki iş günündən gec olmayaraq büdcə vəsaiti alanlar tərəfindən müvafiq büdcələrin hesablarına köçürülməlidir.

Gürcüstanda müvafiq büdcələrdə nəzərdə tutulmuş ayırmalar üzrə əməliyyatlar cari ilin 31 dekabr tarixində saat 24:00-dək aparıla bilər.

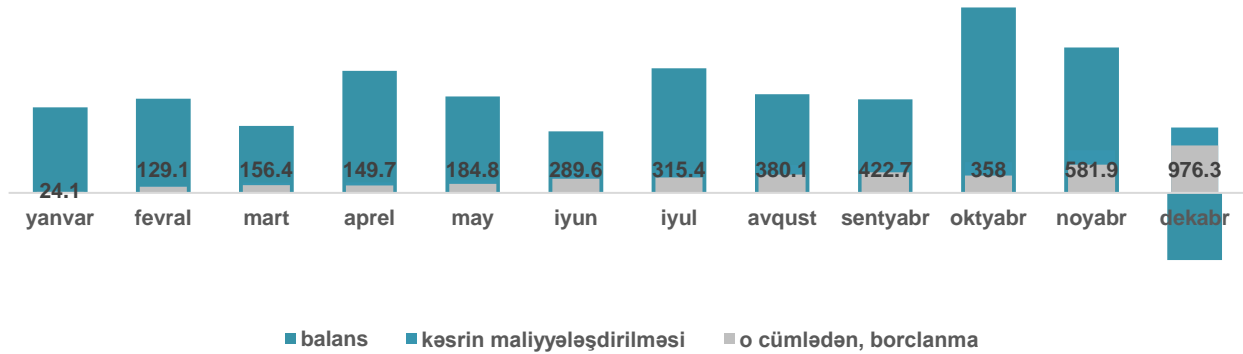
Türkiyədə cari ildə istifadə olunmamış büdcə ayırmaları ilin sonunda ləğv edilir.

3.2.7. Hesabat ilinin əksər aylarında dövlət büdcəsində müsbət saldo fonunda kəsinin maliyyələşdirilmə mənbələri üzrə vəsait cəlb edilmiş, əlavə vəsaitin bir hissəsi xarici borcların bağlanılmasına yönəldilmiş, büdcə vəsaitlərinin idarəedilməsi ilə bağlı mövcud maliyyə planlaşmasının əlavə büdcə xərclərinə şərait yaratdığı qənaətinə gəlinmişdir.

Dövlət büdcəsinin balansı üzrə artan yekunla hesablanan icra göstəricilərinin kəsinin maliyyələşdirilməsi üzrə daxilolma məbləğləri ilə müqayisəsi kəskin fərqlərin mövcud olduğunu göstərir. Belə ki, hesabat ilinin yanvar-noyabr ayları üzrə dövrün sonuna 3002,7 mln. manat profisit

olmasına baxmayaraq, kəsirin maliyyələşmə mənbələri üzrə daxilolma məbləği 881,4 mln. manat, o cümlədən daxili borclanmadan yüksək daxilolmalar (581,9 mln. manat) qeydə alınmışdır (Şəkil 19).

Şəkil 19. 2022-ci ilin artan yekunla hesablanan dövlət büdcəsinin balansı və kəsirin maliyyələşdirilməsi üzrə daxilolmalar, mln. manatla

Şəkil dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabat əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib olunmuşdur.

Məlumatların təhlili göstərir ki, profitli büdcə şəraitində həyata keçirilmiş daxili borclanmanın aparılması fonunda daxili maliyyə bazarında kiçilmə müşahidə edilmiş, digər tərəfdən bu əməliyyatlar növbəti büdcə illəri üçün əlavə faiz ödənişlərini şərtləndirmişdir. Büdcə kəsirinin maliyyələşdirilməsi üçün daxili dövlət istiqrazlarının emissiya edilməsi ilə 976,3 mln. manat vəsaiti 3,0-9,1%-lə cəlb edilmişdir.

DNF üzrə valyuta aktivlərinin yerləşdirilməsinin və idarə olunmasının hesabat ilində zərərle yekunlaşdığını nəzərə alsaq, transfertlər üzrə daha az qənaətin edilməsi büdcə kəsirinin örtülməsi üçün emissiya edilmiş dövlət istiqrazlarına görə gələcək dövrlərdə ödəniləcək faiz xərclərinin daha az olmasına səbəb olardı.

Qeyd edilənlər vəsaitlərin idarəedilməsi üzrə maliyyə planlamasına dair mexanizmlərin təkmilləşdirilməsini zəruri edir.

Təqdim olunmuş məlumatlara əsasən daxili borclanmadan cəlb edilmiş vəsaitlər hesabına vaxtı çatmış borc öhdəliklərinin maliyyələşdirilməsi, eyni zamanda xarici dövlət borcu üzrə bir sıra öhdəliklərin vaxtından əvvəl ödənilməsi həyata keçirilmişdir. Qeyd edilməlidir ki, "Büdcə sistemi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununun 19.5-ci maddəsi ilə sərbəst qalıqdan il sonunda təkrar maliyyələşdirilmənin aparılması ilə bağlı hüquqi əsasların yaradılması fonunda, il ərzində sərbəst qalıqdan bu istiqamətə vəsaitin yönəldilməsi ilə bağlı qeyri-müəyyənliklər aradan qaldırılmamışdır.

IV BÖLMƏ. DÖVLƏT BÜDCƏSİ GƏLİRLƏRİNİN İCRASININ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

2022-ci ildə global siyasi və iqtisadi mühitdə davam edən qeyri-müəyyənliklər fonunda ölkədə iqtisadi aktivliyin davamlığı qorunmuş, makroiqtisadi sabitlik təmin olunmuş, dövlət büdcəsinin gəlirləri əlverişli makroiqtisadi şəraitdə icra olunmuşdur.

Əvvəlki ilə nisbətən ÜDM-in, o cümlədən qeyri-neft/qaz ÜDM-in real ifadədə artması, inflyasiyanın davam etməsi, neft-qaz qiymətlərinin proqnozla müqayisədə yüksək icrası, idxal həcmələrinin yüksəlməsi (o cümlədən idxal həcmələrində azadolmaların xüsusi çəkisinin azalması), sahibkarlıq subyektlərinin hesablanmış öhdəliklərinin artması, iqtisadiyyata birbaşa xarici investisiyaların daha çox cəlb olunması, xaricdən daxil olmuş fiziki şəxslərin pul baratlarının əhəmiyyətli yüksəlməsi təsdiq olunmuş dövlət büdcəsi gəlirlərinin artıqlaması ilə icrasına töhfə vermişdir.

Dövlət büdcəsinin xarici valyutada daxilolmalarının proqnoza nisbətən əhəmiyyətli icrası DNF transfertlərinə qənaətlə nəticələnmiş, qeyri-neft sektoru üzrə dövlət büdcəsinin gəlirləri neft sektorundan daxilolmaları üstələmişdir.

Hesablama Palatası tərəfindən aparılan təhlillər bəzi istiqamətlər üzrə dövlət büdcəsinin gəlirlərində əlavə potensialın olduğunu deməyə imkan vermişdir.

4.1. Dövlət büdcəsi gəlirlərinin əsas mənbələr və sektorlar üzrə icra vəziyyəti, inzibatçılığın qiymətləndirilməsi

4.1.1. Dövlət büdcəsinin icrası haqqında Qanun layihəsinə əsasən dövlət büdcəsinin gəlirləri proqnozla müqayisədə çox icra edilmiş, gəlirlərin tərkib hissələri üzrə proqnoz göstəricilər 14 mənbə üzrə artıqlaması ilə, 6 mənbə üzrə kəsirlə, 1 mənbə üzrə isə proqnoz göstərici ilə eyni səviyyədə yerinə yetirilmişdir.

2022-ci ildə dövlət büdcəsinin gəlirləri proqnoza nisbətən 5,1% artıqlaması ilə icra edilmişdir (Cədvəl 15). Proqnozdan artıq icranın əsas mənbəyini hasilatın pay bölgüsü üzrə mənfəət vergisi, ƏDV, sair daxilolmalar təşkil etmişdir.

Cədvəl 15. Qanun layihəsində dövlət büdcəsinin gəlirlərinin mənbələr üzrə göstəriciləri, min manatla

Mənbələr	2022-ci il		icra faizi
	proqnoz	icra	
Dövlət büdcəsinin gəlirləri, o cümlədən:	29197800,00	30679646,40	105,08
Hüquqi şəxslərin mənfəət (gəlir) vergisi	5290000,00	8522483,10	161,11
Əlavə dəyər vergisi	5718700,00	6946228,90	121,47
Aksizlər	1276846,00	1358942,70	106,43
Sadələşdirilmiş vergi	235000,00	323313,10	137,58
Yol vergisi	126500,00	148514,40	117,40
Mədən vergisi	142023,00	160962,10	113,34

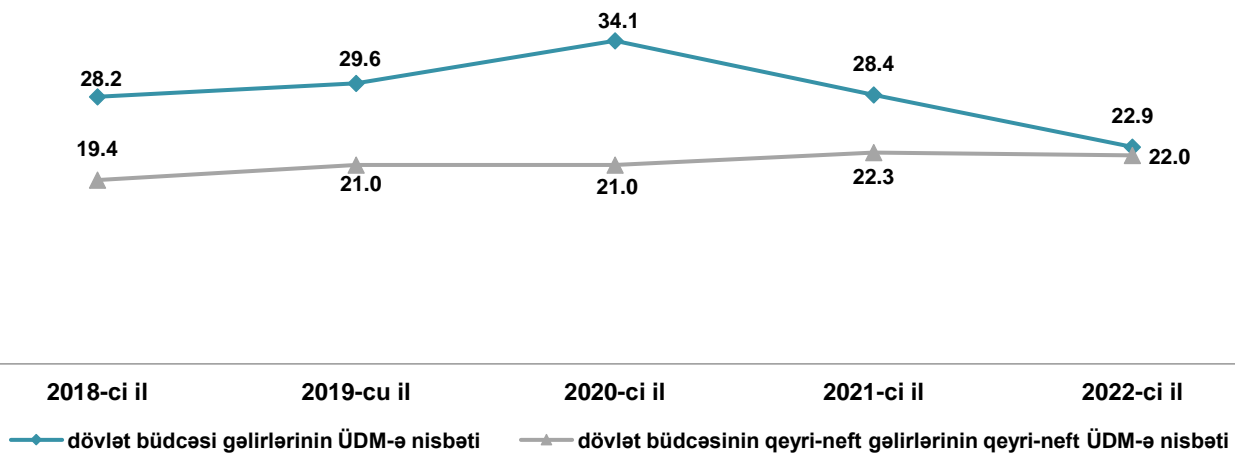
Gömrük rüsumları	1300000,00	1419969,00	109,23
Dövlət mülkiyyətində olan torpaqların icarəyə verilməsindən daxilolmalar	9000,00	9643,60	107,15
Hüquqi şəxslərin torpaq vergisi	46000,00	47399,70	103,04
Sair daxilolmalar	193700,00	414401,70	2,1dəfə
Azərbaycan Respublikasında istehsal edilən və qiymətləri tənzimlənən məhsulların kontrakt (satış) qiyməti ilə (ixrac xərcləri çıxılmaqla) ölkədaxili topdansatış qiyməti arasındakı fərqdən yığımlar	95386,00	222949,70	2,3dəfə
Dövlət əmlakının icarəyə verilməsindən daxilolmalar	16000,00	24855,50	155,35
Səhmlərində dövlətin payı olan müəssisələrdən alınan dividendlər	106500,00	130656,80	122,68
Xarici dövlətlərə verilmiş kreditlər üzrə daxilolmalar	1800,00	1810,70	100,59
2022-ci ilin yanvarın 1-ə müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi məqsədli büdcə fondlarının vəsaitlərinin qalığı	183300,00	183300,00	100,00
Fiziki şəxslərin gəlir vergisi	1485000,00	1474403,70	99,29
Hüquqi şəxslərin əmlak vergisi	236045,00	231463,30	98,06
Büdcə təşkilatlarının ödənişli xidmətlərindən daxilolmalar	834000,00	804057,90	96,41
Vergi orqanlarının xətti ilə toplanan sair daxilolmalar	21000,00	18576,60	88,46
Dövlət rüsumu	363500,00	312713,90	86,03
Müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqandan (qurumdan) daxilolmalar (transfərtin yuxarı həddi)	11517500,00	7923000,00	68,79

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

4.1.2. 2022-ci ildə ÜDM-in və qeyri-neft ÜDM-in 2021-ci ilə müqayisədə artması şəraitində hesabat ili üçün dövlət büdcəsinin gəlirlərinin ÜDM-ə və qeyri-neft sektoru üzrə gəlirlərin qeyri-neft ÜDM-ə nisbəti əvvəlki ilə müqayisədə azalmışdır.

2022-ci ildə dövlət büdcəsinin ümumi gəlirləri 30679,6 mln. manat, qeyri-neft gəlirləri isə 15350,0 mln. manat təşkil etməklə ümumi gəlirlərin ÜDM-də və qeyri-neft gəlirlərinin qeyri-neft ÜDM-də xüsusi çəkili müvafiq olaraq 22,9%-ə və 22,0%-ə bərabər olmuşdur (Şəkil 20).

Şəkil 20. Dövlət büdcəsinin gəlirlərinin ÜDM-ə nisbəti, %-lə

Şəkil müvafiq illər üzrə DSK və dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

2022-ci ildə dövlət büdcəsinin qeyri-neft sektoru üzrə gəlirlərinin proqnoza nisbətən 1689,7 mln. manat və ya 12,4% çox olmaqla 15350,0 mln. manat məbləğində icra edilməsi şəraitində neft sektoru üzrə gəlirləri proqnozla müqayisədə 207,9 mln. manat və ya 1,3% az olmaqla 15329,6 mln. manat məbləğində yerinə yetirilmişdir (Cədvəl 16).

Cədvəl 16. Dövlət büdcəsinin gəlirlərinin neft və qeyri-neft, vergi və qeyri-vergi tərkibinin müqayisəli icra vəziyyəti, min manatla

Göstəricilər		2022-ci il üzrə				
		proqnoz	icra	icra faizi	2021-ci ilin icrasına nisbətən	
					məbləğlə	%-lə
ÜMUMİLİK	Dövlət büdcəsinin gəlirləri	29197800,00	30679646,40	105,1	4283361,40	116,2
	Dövlət Vergi Xidmətinin xətti ilə təmin olunan gəlirlər	11740000,00	15542961,50	132,4	7013729,00	182,2
	Dövlət büdcəsinin vergi gəlirləri (Dövlət Vergi Xidməti və Gömrük Komitəsi üzrə)	14556114,00	19213711,00	132,0	7926164,60	170,2
	Dövlət büdcəsinin digər gəlirləri	14641686,00	11465935,40	78,3	-3642803,20	75,9
1.	DÖVLƏT BÜDCƏSİNİN NEFT GƏLİRLƏRİ	15537500,00	15329638,00	98,7	1793337,60	113,2
1.1.	<i>Dövlət Vergi Xidmətinin xətti ilə, o cümlədən:</i>	<i>4020000,00</i>	<i>7406638,00</i>	<i>184,2</i>	<i>5220337,60</i>	<i>3,4dəfə</i>
1.1.1.	<i>neft-qaz sahəsində hasilatın pay bölgüsü sazişləri üzrə podratçı tərəflərin mənfəət vergisi</i>	<i>2670000,00</i>	<i>5393904,00</i>	<i>2dəfə</i>	<i>4349314,00</i>	<i>5,2dəfə</i>
1.1.2.	<i>Dövlət Neft Şirkətinin xətti ilə konsolidə edilmiş vergilər və digər ödənişlər</i>	<i>1350000,00</i>	<i>2012734,00</i>	<i>149,1</i>	<i>871023,60</i>	<i>176,3</i>
1.2.	<i>Dövlət Neft Fondundan daxilolmalar</i>	<i>11517500,00</i>	<i>7923000,00</i>	<i>68,8</i>	<i>-3427000,00</i>	<i>69,8</i>
	və ya					
1.1.	<i>vergi gəlirləri</i>	<i>3934615,00</i>	<i>7186807,20</i>	<i>182,7</i>	<i>5145615,80</i>	<i>3,4dəfə</i>
1.2.	<i>digər gəlirlər</i>	<i>11602885,00</i>	<i>8142830,80</i>	<i>70,2</i>	<i>-3352278,20</i>	<i>70,8</i>
2.	DÖVLƏT BÜDCƏSİNİN QEYRİ-NEFT GƏLİRLƏRİ	13660300,00	15350008,40	112,4	2490023,80	119,4
2.1.	<i>Dövlət Vergi Xidmətinin xətti ilə təmin olunan gəlirlər</i>	<i>7720000,00</i>	<i>8136323,50</i>	<i>105,4</i>	<i>1793391,40</i>	<i>128,3</i>
2.2.	<i>Gömrük Komitəsi xətti ilə təmin olunan gəlirlər</i>	<i>4605000,00</i>	<i>5654602,30</i>	<i>122,8</i>	<i>1311633,10</i>	<i>130,2</i>
2.3.	<i>Büdcə təşkilatlarının ödənişli xidmətlərindən daxilolmalar</i>	<i>834000,00</i>	<i>804057,90</i>	<i>96,4</i>	<i>191124,40</i>	<i>131,2</i>
2.4.	<i>digər daxilolmalar</i>	<i>501300,00</i>	<i>755024,70</i>	<i>150,6</i>	<i>-806125,10</i>	<i>48,4</i>
	və ya					
2.1.	<i>vergi gəlirləri</i>	<i>10621499,00</i>	<i>12026903,80</i>	<i>113,2</i>	<i>2780548,80</i>	<i>130,1</i>
2.2.	<i>digər gəlirlər</i>	<i>3038801,00</i>	<i>3323104,60</i>	<i>109,4</i>	<i>-290525,00</i>	<i>92,0</i>

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

4.1.3. Hesabat ilində dövlət büdcəsinin gəlirlərinin 95,4%-ni əhatə edən hesabatlar dövlət büdcəsinin icrası barədə illik hesabatla üzləşdirilmiş, müqayisəli təhlil nəticəsində kənarlaşma aşkar edilməmişdir.

Dövlət büdcəsinin gəlirlərinin icrasını təmin edən qurumların təqdim etdiyi hesabatlarla əsasən 2022-ci ildə 29276,2 mln. manat məbləğində vəsait təhlillə əhatə edilmişdir ki, bu da dövlət büdcəsinin ümumi gəlirlərinin (30679,6 mln. manat) 95,4%-nə bərabər olmuşdur. DVX-nin xətti ilə təmin edilən 15543,0 mln. manat, DGK-nin xətti ilə dövlət büdcəsinə köçürülən 5654,6 mln. manat, Dövlət Neft Fondundan transfert 7923,0 mln. manat, səhmlərində dövlətin payı olan müəssisələrdən alınan dividendlər 130,7 mln. manat, dövlət əmlakının icarəyə verilməsindən daxilolmalar üzrə 24,9 mln. manat aidiyyəti qurumlardan alınmış hesabatların müqayisəli təhlili nəticəsində müvafiq icra göstəricilərinin "Azərbaycan Respublikasının 2022-ci il dövlət büdcəsinin icrasına dair illik Hesabat"da əks etdirilmiş göstəricilərlə uyğunluq təşkil etdiyi qənaətinə gəlinmişdir.

4.1.4. 2022-ci ildə vergitutma bazasını genişləndirən inflyasiya və iqtisadi artım sahibkarlıq subyektlərinin dövlət büdcəsinə hesablanmış real öhdəliklərinin əvvəlki illə müqayisədə əhəmiyyətli dərəcədə artması ilə nəticələnmişdir ki, bu da Dövlət Vergi Xidmətinin xətti ilə dövlət büdcəsinə təmin edilməli gəlirlər üzrə proqnozun artıqlaması ilə icra edilməsini şərtləndirmişdir.

Hesabat ilində Dövlət Vergi Xidmətinin xətti ilə dövlət büdcəsinə 15543,0 mln. manat məbləğində vəsait daxil olmuşdur ki, bu da 11740,0 mln. manat müəyyən olunmuş proqnozla müqayisədə 3803,0 mln. manat və ya 32,4%, 2021-ci ilin icra göstəricisi ilə müqayisədə isə 7013,8 mln. manat və ya 82,2% çox olmuşdur.

Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatına əsasən 2022-ci ilin yanvar-dekabr ayları ərzində idxal edilən məhsullar üzrə qiymət indeksləri əvvəlki ilin müvafiq dövrünə nisbətən ümumilikdə orta hesabla 22,2% artmışdır ki, bu da davamlı istehlak fonunda əmtəələrin ölkədaxili qiymətlərinin artmasını şərtləndirməklə vergitutma bazasını genişləndirmişdir.

“Vergi orqanları tərəfindən təmin edilən büdcə gəlirləri barədə hesabat”a əsasən sahibkarlıq subyektlərinin dövlət büdcəsinə hesablanmış real öhdəliklərinin (azalma çıxılmaqla) məbləğinin əvvəlki illə müqayisədə 2022-ci ildə 6651,0 mln. manat və ya 71,2% artmaqla 15989,3 mln. manata yüksəlməsi proqnozun artıqlaması ilə icrasını labüd etmişdir.

Eyni zamanda qeyd edilməlidir ki, “Azərbaycan Respublikasının 2022-ci il dövlət büdcəsi layihəsi”nə Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatasının rəyində inflyasiya və iqtisadi artım amili nəzərə alınaraq, Dövlət Vergi Xidmətinin xətti ilə təmin edilməli gəlirlər üzrə əlavə potensialın mövcud olması, eləcə də proqnozlaşdırılan gəlirlərin reallaşdırılmasında risklərin yaranmayacağı barədə qənaəti təsdiqini tapmışdır.

4.1.5. Hesabat ilində ötən illə müqayisədə idxalın həcmnin, o cümlədən idxal rüsumuna cəlb olunan idxalın artması və ƏDV üzrə azadolmaların idxalda xüsusi çəkisinin azalması, eləcə də depozit və tapşırıqlar hesabı üzrə qalıq məbləğlərinin (rəsmiləşdirilməsi tam başa çatdırılmış mallar üzrə) dövlət büdcəsinə köçürülməsi şəraitində Dövlət Gömrük Komitəsi xətti ilə təmin edilməli gəlirlər üzrə proqnoz artıqlaması ilə icra edilmişdir.

2022-ci ildə Dövlət Gömrük Komitəsinin xətti ilə dövlət büdcəsinə 5654,6 mln. manat məbləğində vəsait daxil olmuşdur ki, bu da təsdiq olunmuş proqnozla müqayisədə 1049,6 mln. manat və ya 22,8%, 2021-ci ilin icra göstəricisi ilə müqayisədə isə 1311,6 mln. manat və ya 30,2% çox olmuşdur. *Qeyd edilməlidir ki, “Azərbaycan Respublikasının 2022-ci il dövlət büdcəsi layihəsi”nə Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatasının rəyində Dövlət Gömrük Komitəsinin xətti ilə təmin edilməli gəlirlər üzrə əlavə potensialın mövcud olması, eləcə də proqnozlaşdırılan gəlirlərin reallaşdırılmasında əlverişli mühitin yaranacağı barədə qənaəti təsdiqini tapmışdır.*

Hesabat dövründə gömrük ödənişlərinin ümumi idxalda nisbət göstəricisi əvvəlki ilə müqayisədə artmışdır. Belə ki, 2022-ci ildə ümumi idxal həcmnin 24717,8 mln. manat təşkil etməsi şəraitində DGK xətti ilə dövlət büdcəsinə köçürülmüş 5654,6 mln. manat məbləğində vəsaitin ümumi idxalda nisbət göstəricisi 2021-ci ilə müqayisədə 1,1 faiz bəndi artmaqla 22,9%-ə çatmışdır ki, bu da proqnozun icrasında mövcud potensialın bəzi imkanlarından istifadə ilə əlaqədar olmuşdur.

2022-ci ildə gömrük orqanlarının xətti ilə dövlət büdcəsinə təmin edilməli gəlirlər üzrə proqnoz artıqlaması ilə icra edilmiş, avqust ayı üzrə proqnoz 2,2 dəfə çox yerinə yetirilmişdir. Avqust ayı üzrə 346,3 mln. manat məbləğində proqnoz 400,5 mln. manat və ya 2,2 dəfə çox olmaqla 746,8 mln. manat məbləğində icra edilmişdir ki, *bu da depozit və tapşırıqlar hesabı üzrə qalıq məbləğlərinin (rəsmiləşdirilməsi tam başa çatdırılmış mallar üzrə) dövlət büdcəsinə köçürülməsi (dövlət büdcəsinin gəlirlərində tanınması) ilə əlaqədardır (Hesablama Palatasının əvvəlki rəylərində müvafiq qalıq məbləğlərinin dövlət büdcəsinə tam həcmdə köçürülməsinin zəruriliyi dəfələrlə vurğulanmışdır).*

4.1.6. Aparılmış təhlillərlə müəyyən edilmişdir ki, hesabat ilində əsas xarici ticarət tərəfdaşlarından “inflyasiya idxalı”nın artması şəraitində Dövlət Gömrük Komitəsi tərəfindən təmin edilən gömrük ödənişlərinin təxminən 17%-ə qədər qiymət indekslərinin ötən ilə nisbətən artması hesabına formalaşmışdır.

Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatına əsasən 2022-ci ilin yanvar-dekabr ayları ərzində idxal edilən məhsullar üzrə qiymət indekslərinin əvvəlki ilin müvafiq dövrünə nisbətən ümumilikdə orta hesabla 22,2% artmasını nəzərə alaraq, aparılmış hesablamalar 2022-ci ildə DGK tərəfindən təmin edilən 5654,6 mln. manatın təxminən 15%-17%-nin inflyasiyanın təsiri ilə (aksizlər, yol vergisi, spesifik dərəcə ilə tutulan idxal rüsumu, idxal olunan avtonəqliyyat vasitələrinə tətbiq edilən gömrük rüsumu, aksizlər və spesifik dərəcə ilə tutulan idxal rüsumu üzrə ƏDV məbləğləri, ixrac rüsumları və digər spesifik gömrük ödənişləri çıxılmaqla) formalaşdığını göstərir ki, bu da “Azərbaycan Respublikasının 2022-ci il dövlət büdcəsi layihəsi”nə Azərbaycan Respublikası Hesablama Palatasının rəyində hesabat dövründə olan və yüksəlməkdə davam edən idxal inflyasiyası gözləntiləri şəraitində DGK üzrə əlavə potensialın mövcudluğu qənaətini bir daha təsdiq edir.

4.1.7. Gömrük orqanlarının xətti ilə dövlət büdcəsinə təmin edilən gömrük ödənişlərinin növləri səviyyəsində aparılmış təhlillər bəzi gəlir mənbələri üzrə potensialın olduğunu deməyə əsas yaradır.

2022-ci ildə idxal gömrük rüsumları üzrə 1296,0 mln. manat məbləğində müəyyən edilmiş proqnoz 98,4 mln. manat və ya 7,6% çox olmaqla 1394,4 mln. manat məbləğində icra edilsə də, daxilolmaların idxal rüsumuna cəlb olunan idxalın həcmində nisbət göstəricisi əvvəlki ilə müqayisədə azalmışdır. Hesabat ilində idxal rüsumuna cəlb olunan idxalın həcmnin 10593,4 mln. manat olduğunu nəzərə alaraq, həmin ildə dövlət büdcəsinə köçürülmüş 1394,4 mln. manat məbləğində vəsaitin idxalın həcmində xüsusi çəkisi ötən ilin eyni göstəricisi ilə müqayisədə 0,3 faiz bəndi azalmaqla 13,2% təşkil etmişdir ki, bu da qeyd edilən mənbə üzrə potensialın dövlət büdcəsinin gəlirləri qismində tam reallaşdırılmadığını göstərir.

Bununla yanaşı vurğulanmalıdır ki, təqdim edilmiş məlumatlara əsasən 2022-ci il üzrə idxal rüsumuna cəlb edilmiş idxalın strukturunda idxal gömrük rüsumlarının azalmasına təsir edə biləcək dəyişikliklər izlənilmir.

Eyni zamanda qeyd edilməlidir ki, Azərbaycan Respublikasının ərazisinə malların idxalına görə tutulan idxal rüsumunun məbləği idxal rüsumuna cəlb edilən idxalın həcmi ilə əvvəlki illərin göstəriciləri nəzərə alınmaqla adekvatlıq təşkil etməmişdir (Cədvəl 17).

Cədvəl 17. İdxalın idxal rüsumuna cəlb edilməsi

Dövr	İdxal rüsumuna cəlb edilən idxalın həcmi		Büdcəyə daxil olmuş idxal rüsumunun məbləği		
	Min ABŞ dolları	Min manat	CƏMİ (min manat)	Hər 1000 manat dəyərində idxala görə büdcəyə daxil olmuş idxal rüsumunun məbləği (manat)	Əvvəlki dövrlə FƏRQ (manat)
2021	5218062,72	8870706,62	1197926,90	135,04	-
2022	6231426,90	10593425,73	1394385,1	131,63	3,42

Cədvəl müvafiq hesabat məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

Belə ki, 2021-ci ildə idxal rüsumuna cəlb edilən hər min manatlıq mallara görə büdcəyə orta hesabla 135,04 manat məbləğində idxal gömrük rüsumu daxil olduğu halda, 2022-ci ildə bu göstərici 3,42 manat azalaraq 131,63 manata enmişdir.

Bununla yanaşı, 2022-ci ildə spesifik dərəcə ilə rüsum tutulan idxal rüsumu üzrə dövlət büdcəsinə 386,1 min manat məbləğində vəsait daxil olmuşdur ki, bu da 51,0 mln. manat müəyyən edilmiş proqnoza nisbətən 50,6 mln. manat və ya 99,2%, 2021-ci ilin icra göstəricisinə nisbətən isə 32,3 mln. manat və ya 98,8% az olmuşdur. DGK-nin təqdim etdiyi məlumatlara əsasən hesabat ilində spesifik dərəcə ilə idxal rüsumuna cəlb edilən idxalın həcmi 2021-ci ilə nisbətən 129,4 mln. manat və ya 8,8% artaraq 1598,5 mln. manata yüksəlmişdir. 2021-ci ildə ödənilmiş idxal rüsumunun idxalın həcmində xüsusi çəkisi 2,2% təşkil etdiyi halda, bu göstərici 2022-ci ildə 0,02% olmuşdur ki, bu da hesabat ili üçün ödənilməli idxal rüsumunun idxalın həcmində xüsusi çəkisinin əvvəlki ildə olduğu səviyyədə saxlanılmasının təmin edilməməsi şəraitində bu mənbə üzrə daxilolmada əhəmiyyətli dərəcədə fərqlərin yaranmasına təsir edən əsas amillərdən olmuşdur. Eyni zamanda, yaranmış fərq spesifik dərəcə ilə rüsum tutulan idxal rüsumlarının digər təsnifat kodları üzrə dövlət büdcəsinə köçürülməsi ilə əlaqələndirilə bilər.

4.1.8. 2022-ci ildə bütün mülkiyyət növləri üzrə vergi ödəyicilərinin büdcə daxilolmaları artmışdır.

2022-ci ildə DVX xətti ilə dövlət büdcəsinə təmin edilən gəlirlərin tərkibində dövlət mülkiyyətində olan vergi ödəyicilərinin payı 4105,4 mln. manat, xüsusi mülkiyyətdə olan vergi ödəyicilərinin payı 4064,3 mln. manat, digər mülkiyyət mənsubiyyətinə (xarici, bircə, bələdiyyə, beynəlxalq təşkilatlar) aid edilən vergi ödəyicilərinin payı isə 7373,3 mln. manat olmuşdur (Cədvəl 18).

Cədvəl 18. Dövlət mülkiyyətində olan vergi ödəyicilərinin dövlət büdcəsi ilə hesablaşmaları, min manatla

Göstəricilər	2022-ci il üzrə ümumi borc qalığı		2022-ci il üzrə artıq ödəmə		2022-ci ildə hesablanmışdır (azalmış çıxılmaqla)	2021-ci ilə müqayisə (hesablanmış)		2022-ci ildə büdcəyə ödənilmişdir	2021-ci ilə müqayisə (ödənilmiş)	
	ilin əvvəlinə	ilin sonuna	ilin əvvəlinə	ilin sonuna		məbləğlə	%-lə		məbləğlə	%-lə
Dövlət mülkiyyəti, o cümlədən	260895,3	254162,9	414895,3	491016,5	4250026,9	1242917,2	141,3	4105440,0	1426809,9	153,3
Dövlət Neft Şirkəti (tabeliyindəki müəssisələr üzrə)	62019,0	83621,7	50377,5	14580,0	2191939,6	734326,0	150,4	2214177,0	906589,6	169,3
Rəqəmsal İnkişaf və Nəqliyyat Nazirliyi (tabeliyindəki qurumlar üzrə)	105,1	102,5	5440,0	9151,9	71506,7	-3881,4	94,9	75772,1	-596,7	99,2
Azərenerji ASC		6,7	101535,7	94038,9	56526,9	55619,5	6,2dəfə	49835,2	16426,5	149,2
Azərbaycan Dəmir Yolları QSC	3,0	3,2	5402,9	6709,9	59944,2	38450,0	2,8dəfə	60440,0	44381,5	3,8dəfə
Xəzər Dəniz Gəmiçiliyi QSC			807,4	4960,7	43900,1	16570,6	160,6	50394,9	26702,8	2,1dəfə
Azal QSC			1068,8	63537,4	-52322,8	-72522,8	-259,0	9717,7	-8171,4	54,3
Azərsu ASC	11957,9	15345,8	229,5	389,0	50652,5	-3399,6	93,7	50055,2	6661,7	115,4
"Azərişiq" ASC			4427,0	2547,6	60409,4	10325,6	120,6	58648,4	8007,8	115,8
"Bakı Metropoliteni" QSC	8403,5	13931,6			9552,6	905,5	110,5	7374,8	2165,7	141,6
"Bakı Beynəlxalq Dəniz Ticarət Limanı" QSC			1543,1	507,0	5385,4	2169,3	167,5	4349,9	-159,3	96,5
"Azərkosmos" ASC			539,9	752,6	3446,2	-84,0	97,6	3659,9	104,6	102,9
Büdcə təşkilatları	53424,1	12751,3	95829,6	87180,6	654309,6	122046,4	122,9	463175,4	27724,3	106,4
Digərləri	124982,7	128400,1	147693,9	206660,9	1094776,5	342392,1	145,5	1057839,5	396972,8	160,1

Cədvəl müvafiq hesabat məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

Dövlət sektoru üzrə daxilolmaların artması bu sektor üzrə büdcəyə olan borcların 6,7 mln. manat və ya 2,6% azalaraq 254,2 mln. manat, artıq ödəmə məbləğlərinin isə 76,1 mln. manat və ya 18,3% artaraq 491,0 mln. manat təşkil etməsi şəraitində baş vermişdir.

Eyni zamanda qeyd edilməlidir ki, dövlət mülkiyyətində olan vergi ödəyiciləri tərəfindən 2022-ci ildə dövlət büdcəsinə köçürülmüş daxilolmaların real hesablamalara nisbətən icrası 96,6%-ə bərabər olmuşdur.

4.1.9. Vergi orqanları xətti ilə dövlət büdcəsinə təmin olunan gəlirlər üzrə dövlət mülkiyyətində olan vergi ödəyicilərinin artıqödəmələrinin əvvəlki ilə nisbətən 18,3% artmasına baxmayaraq, ümumilikdə artıqödəmə məbləğlərində azalma müşahidə edilir.

Dövlət Vergi Xidmətinin 2022-ci il üzrə hesabatlarına əsasən, dövlət büdcəsinə təmin olunan gəlirlər üzrə artıq ödəmənin məbləği ilin əvvəli ilə müqayisədə 2,1 mln. manat və ya 0,1% azalaraq ilin sonuna 1725,3 mln. manat təşkil etmişdir (Cədvəl 19).

Cədvəl 19. Artıqödəmələr barədə məlumat, min manatla

Göstəricilər	2021-ci il	2022-ci il	2021-ci illə müqayisə	
			məbləğlə	%-lə
Mülkiyyət mənsubiyyətinə görə artıqödəmələrin cəmi	1727434,3	1725311,4	-2122,9	99,9
Dövlət mülkiyyəti, o cümlədən	414895,3	491016,5	76121,2	118,3
<i>Dövlət Neft Şirkəti (tabeliyindəki müəssisələr üzrə)</i>	50377,5	14580,0	-35797,5	28,9
<i>Rəqəmsal İnkişaf və Nəqliyyat Nazirliyi (tabeliyindəki icurumlar üzrə)</i>	5440,0	9151,9	3711,9	168,2
<i>Azərenerji ASC</i>	101535,7	94038,9	-7496,8	92,6
<i>Azərbaycan Dəmir Yolları QSC</i>	5402,9	6709,9	1307,0	124,2
<i>Xəzər Dəniz Gəmiçiliyi QSC</i>	807,4	4960,7	4153,3	6,1dəfə
<i>"Azərbaycan Hava Yolları" QSC</i>	1068,8	63537,4	62468,6	5,9dəfə
<i>Azərsu ASC</i>	229,5	389,0	159,5	169,5
<i>"Azərişiq" ASC</i>	4427,0	2547,6	-1879,4	57,5
<i>"Bakı Beynəlxalq Dəniz Ticarət Limanı" QSC</i>	1543,1	507,0	-1036,1	32,9
<i>"Azərkosmos" ASC</i>	539,9	752,6	212,7	139,4
<i>Büdcə təşkilatları</i>	95829,6	87180,6	-8649,0	91,0
<i>Digərləri</i>	147693,9	206660,9	58967,0	139,9
Xüsusi mülkiyyət	971666,7	861589,0	-110077,7	88,7
Bələdiyyə mülkiyyəti	173,5	194,6	21,1	112,2
Xarici mülkiyyət	230498,6	235891,6	5393,0	102,3
Birgə (xarici qarışıq) mülkiyyət	109819,2	136153,0	26333,8	124,0
Beynəlxalq təşkilatların mülkiyyəti	381,0	466,7	85,7	122,5

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Artıqödəmə məbləğlərinin əvvəlki illə müqayisədə azalması hesabat ilində vergi ödəyicilərinə 495,9 mln. manat vergi məbləğlərinin qaytarılması şəraitində baş vermiş, qaytarılmış məbləğlər DVX-nin xətti ilə təmin edilmiş gəlirlərin 3,1%-ni təşkil etmişdir. Qeyd edək ki, 2020-ci ildə bu göstərici 76,5 mln. manat təşkil etməklə təmin edilmiş gəlirlərin 1%-ni, 2021-ci ildə isə 365,9 mln. manat təşkil etməklə təmin edilmiş gəlirlərin 4,1%-ni təşkil etmişdir.

Dövlət mülkiyyətində olan vergi ödəyicilərinin hesabat dövrünün sonuna artıq ödəmə məbləğləri dövrün əvvəlinə olan artıq ödəmə məbləğlərinə nisbətən qaytarılmalar nəzərə alınmaqla 76,1 mln. manat və ya 18,3% artmaqla 491,0 mln. manata yüksəlmişdir ki, bu da əsasən "AZAL" QSC-nin, Xəzər Dəniz Gəmiçiliyi QSC-nin və dövlət mülkiyyətində olan digər vergi ödəyicilərinin artıqödəmələrinin artması ilə əlaqədar olmuşdur.

Dövlət Neft Şirkətinin 2022-ci ilin sonuna olan artıqödəməsinin ilin əvvəlinə nisbətən 35,8 mln. manat və ya 71,1% azalmaqla 14,6 mln. manat təşkil etməsi hesabat ilində dövlət büdcəsindən Dövlət Neft Şirkətinə 43,3 mln. manat artıqödəmənin qaytarılması (Heydər Əliyev adına Bakı Neft Emalı Zavodu üzrə) hesabına baş vermişdir.

"Vergi orqanları tərəfindən təmin edilən büdcə gəlirləri barədə hesabat"a əsasən 2022-ci ilin əvvəlinə olan artıq ödəmə məbləği ilə müqayisədə ilin sonuna olan artıq ödəmə məbləği neft sektorunda fəaliyyət göstərən vergi ödəyiciləri üzrə 34,6 mln. manat və ya 33,5% azalaraq 68,6 mln. manata enmiş, qeyri-neft sektorunda fəaliyyət göstərən vergi ödəyiciləri üzrə isə 32,6 mln. manat və ya 2% artaraq 1656,8 mln. manata yüksəlmişdir.

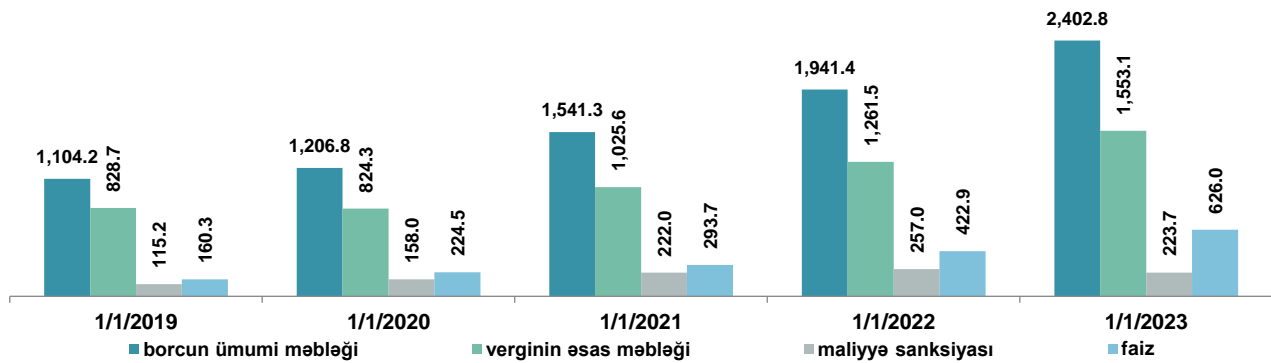
Eyni zamanda qeyd edilməlidir ki, dövlət mülkiyyəti ilə müqayisədə xüsusi mülkiyyətdə olan vergi ödəyicilərinin hesabat dövrünün sonuna artıq ödəmə məbləğlərinin dinamikası azalan xətt üzrə inkişaf etmiş, dövrün əvvəlinə olan artıq ödəmə 110,1 mln. manat və ya 11,3% azalmışdır.

Dövlət Vergi Xidməti xətti ilə təmin edilən gəlirlər üzrə 2022-ci ilin sonuna yaranan artıqödəmə məbləğinin il ərzində dövlət büdcəsinə daxil olan həmin gəlirlərə qarşı faiz nisbəti 2021-ci ilə müqayisədə ümumilikdə 9,1 faiz bəndi azalaraq 11,1%-dək enmişdir.

4.1.10. Vergi Məcəlləsinə edilən dəyişikliyə əsasən vergi ödəyicisinin siyahıya alınmış əmlakının hərracda satışının operativ və səmərəli həyata keçirilməsi, dövlət büdcəsindən yayındırılmış vergi borclarının alınması ilə bağlı icraat prosesinin sadələşdirilməsi şəraitində əvvəlki ilə müqayisədə vergi orqanları xətti ilə dövlət büdcəsinə təmin olunan gəlirlər üzrə borc məbləğləri artmışdır.

Vergi orqanları tərəfindən təmin edilən büdcə gəlirləri barədə hesabatlarla əsasən, 2022-ci ilin sonuna dövlət büdcəsinə olan borcların (qalıqların) həcmi ilin əvvəli ilə müqayisədə ümumilikdə 461,4 mln. manat və ya 23,8% artaraq 2402,8 mln. manat təşkil etmişdir (Şəkil 21).

Şəkil 21. DVX xətti ilə təmin edilən gəlirlər üzrə dövlət büdcəsinə olan borclar (qalıqlar), mln. manatla

Şəkil vergi orqanlarının məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

2022-ci ildə dövlət büdcəsinə yaranmış 2402,8 mln. manat məbləğində borcun 85,3 mln. manatı və ya 3,6%-i neft-qaz sektorunda fəaliyyət göstərən vergi ödəyicilərinin, 2317,4 mln. manatı və ya 96,4%-i isə qeyri neft-qaz sektorunda fəaliyyət göstərən vergi ödəyicilərinin payına düşmüşdür ki, bu da ötən ilin eyni göstəricisi ilə müqayisədə müvafiq olaraq 21,8 mln. manat və ya 34,1% və 439,6 mln. manat və ya 23,4% artmışdır.

2021-ci il 3 dekabr tarixli 406-VIQD nömrəli Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə Vergi Məcəlləsinin 23.1.15-1-ci maddəsinə dəyişiklik edilərək hesablanmış vergilər üzrə borcların və faizlərin, tətbiq edilmiş maliyyə sanksiyalarının dövlət büdcəsinə alınması (əmlak satışı ilə bağlı olmayan ümumi qaydada iddia), yaxud hesablanmış vergilər üzrə borcların və faizlərin, tətbiq edilmiş maliyyə sanksiyalarının ödənilməsinin təmin olunması məqsədi ilə vergi ödəyicisinin siyahıya alınmış dövlət əmlakının, habelə digər daşınmaz əmlakının və dəyəri 5000 manatdan artıq olan daşınar əmlakının müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi orqan (qurum) vasitəsilə, habelə dəyəri 5000 manatdan artıq olmayan daşınar əmlakının isə ticarət şəbəkələrində satılması barədə məhkəmədə iddia qaldırmaq və məhkəmə qərarları üzrə həmin əmlakların satışının qanunvericiliyə uyğun olaraq təşkil edilməsi vergi orqanlarının hüquqlarına aid edilməklə vergi borclarının alınması

ilə bağlı icraat prosesinin sadələşdirilməsinə baxmayaraq vergi borclarının məbləği 2021-ci ilə müqayisədə artmışdır.

Eyni zamanda qeyd edilməlidir ki, dövlət mülkiyyətində olan vergi ödəyicilərinin borcları ümumilikdə 6,7 mln. manat azalsa da, Dövlət Neft Şirkətinin borcu 2021-ci ilə nisbətən 21,6 mln. manat və ya 34,8% artmaqla (76,9 mln. manatı və ya 92%-i "Azneft" İstehsalat Birliyi üzrə) 83,6 mln. manata çatmışdır.

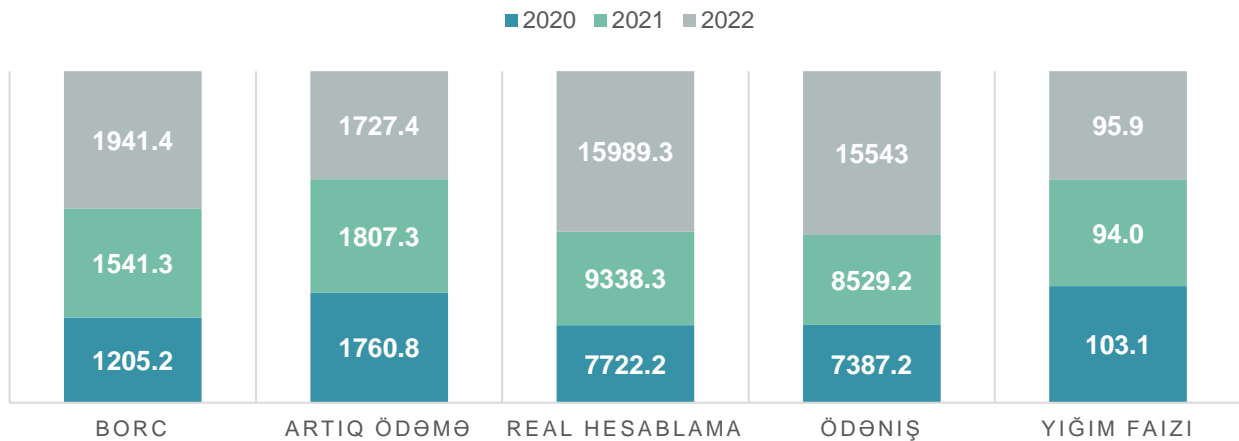
Xüsusi mülkiyyətdə olan vergi ödəyicilərindən hüquqi şəxslərin borcları 122,2 mln. manat və ya 10,2% artaraq 1324,7 mln. manat, sahibkarlıqla məşğul olan fiziki şəxslərin borcları isə 375,8 mln. manat və ya 2,6 dəfə artaraq 606,9 mln. manat təşkil etmişdir.

2021-ci ildə olduğu kimi 2022-ci ildə də analoji tendensiya davam etmiş, dövlət büdcəsinə olan borcların artması əsasən qeyri-neft və qeyri-dövlət sektorunda fəaliyyət göstərən xüsusi mülkiyyət mənsubiyyətinə aid edilən vergi ödəyiciləri üzrə olmuşdur. Borcların artımının tədiyə növləri səviyyəsində əsas səbəblərini hüquqi şəxslərin mənfəət vergisi, əmlak vergisi və fiziki şəxslərin gəlir vergisi üzrə hesablanmış öhdəliklərin vaxtında dövlət büdcəsinə ödənilməməsi ilə əlaqələndirmək olar.

4.1.11. Aparılmış təhlillər Dövlət Vergi Xidmətinin xətti ilə dövlət büdcəsinə ödənilən vəsaitlərin yığım faizinin (borc və artıqödəmə məbləğləri nəzərə alınmaqla) 2021-ci ilə nisbətən artdığını müşahidə etməyə imkan verir.

Hesabat ilində Dövlət Vergi Xidmətinin xətti ilə dövlət büdcəsinə köçürülən daxilolmaların yığım faizi 95,9% təşkil etmişdir ki, bu da 2020-ci ilə müqayisədə 7,2 faiz bəndi az, 2021-ci ilə müqayisədə isə 1,9 faiz bəndi çox olmuşdur (Şəkil 22).

Şəkil 22. DVX xətti ilə təmin edilən gəlirlər, ilin əvvəlinə, mln. manatla

Şəkil vergi orqanlarının məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Bununla yanaşı, 2022-ci ildə sahibkarlıq subyektlərinin verginin əsas məbləği üzrə real öhdəlikləri (azalma çıxılmaqla) ilk dəfə olaraq 10,0 mlrd. manatı aşmaqla 15587,7 mln. manata çatmışdır. Hesabat ilində DVX xətti ilə təmin edilən gəlirlərin real hesablama (borc və artıqödəmə məbləğləri nəzərə alınmadan) xüsusi çəkisi 2021-ci ilə nisbətən 4,9 faiz bəndi çox olmaqla 99,7% təşkil etmişdir (Cədvəl 20).

Cədvəl 20. Daxil olmaların real hesablamalarla müqayisəsi, min manatla

Göstəricilər	Tədiyələrin əsas məbləği üzrə hesablanmış məbləğ	Azalmış məbləğ	Yığılmış məbləğ (dövlət büdcəsinə ödənilmiş)	Fərq	İcra faizi (borc və artıq ödəmələr nəzərə alınmadan)
2022-ci il üzrə	24641684,2	9053989,0	15542961,5	-44733,7	99,7
fiziki şəxslərin gəlir vergisi	1927678,9	335876,7	1474403,7	-117398,5	92,6
hüquqi şəxslərin mənfəət vergisi	10834937,6	1737785,9	8522483,1	-574668,6	93,7
əlavə dəyər vergisi	8985505,0	6539431,6	2942806,3	496732,9	120,3
aksizlər	1199708,0	17166,1	1190044,9	7503,0	100,6
hüquqi şəxslərin əmlak vergisi	365741,5	38756,8	231463,3	-95521,4	70,8
torpaq vergisi	48827,9	1346,7	47399,7	-81,5	99,8
yol vergisi	86242,0	15,2	86201,5	-25,3	100,0
mədən vergisi	173682,4	1045,7	160962,1	-11674,6	93,2
sadələşdirilmiş vergi	294848,7	24746,4	323313,1	53210,8	119,7
dövlət rüsumu	366933,5	85660,0	312713,9	31440,4	111,2
sair daxilolmalar	357578,7	272157,9	251169,9	165749,1	294,0

Cədvəl vergi orqanlarının məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Eyni zamanda qeyd edilməlidir ki, vergi qanunvericiliyində artıqödəmə məbləğlərinin hər hansı tədiyə növü üzrə borc məbləğləri ilə avtomatik rejimdə əvəzləşdirilməsi imkanlarının olması ayrı-ayrı tədiyə növləri üzrə hesablanmış öhdəliklərin tam həcmdə yerinə yetirilməməsinə təsir edən amillərdəndir.

2022-ci ildə DVX-nin xətti ilə təmin edilən daxilolmaların tədiyyələrin əsas məbləği üzrə hesablanmış (azalma nəzərə alınmadan) büdcə gəlirlərinə nisbətən icrası 63,1% təşkil etmişdir.

4.2. Dövlət büdcəsinin gəlirlərinin tədiyələr üzrə icra vəziyyətinin təhlilinin əsas nəticələri

4.2.1. Hesabat ilində fiziki şəxslərin gəlir vergisi üzrə proqnoz kəsirlə yerinə yetirilmiş, bu vergi növü üzrə daxilolmaların real hesablamada xüsusi çəkisi əvvəlki ilin eyni göstəricisi ilə müqayisədə azalmışdır.

Fiziki şəxslərin gəlir vergisi üzrə 2022-ci il üçün müəyyən olunmuş 1485,0 mln. manat proqnoz 10,6 mln. manat və ya 0,7% az olmaqla 1474,4 mln. manat məbləğində icra edilmişdir. Bu vergi üzrə faktiki daxilolmanın xüsusi çəkisi dövlət büdcəsinin ümumi gəlirlərinin 4,8%-ni təşkil etməklə əvvəlki ilə müqayisədə 0,3 faiz bəndi, DVX xətti ilə dövlət büdcəsinə təmin edilən gəlirlərin isə 9,5%-ni təşkil etməklə əvvəlki il ilə müqayisədə 4,5 faiz bəndi aşağı düşmüşdür (Cədvəl 21).

Cədvəl 21. Fiziki şəxslərin gəlir vergisi üzrə proqnoz və icra göstəriciləri, min manatla

Büdcə gəlirlərinin təsnifat adları	2022-ci il			2021-ci ilin icrasına nisbətən	
	proqnoz	icra	icra faizi	məbləğlə	%-lə
FİZİKİ ŞƏXSLƏRİN GƏLİR VERGİSİ	1485000,00	1474403,76	99,3	279753,86	123,4
Muzdlu işlə əlaqədar gəlir vergisi	1340200,00	1303485,49	97,3	234676,59	122,0
Muzdlu işə aid olmayan fəaliyyətdən gəlir vergisi	74800,00	99825,59	133,5	31392,09	145,9
Fiziki şəxslərin digər gəlirlərindən gəlir vergisi	70000,00	71092,68	101,6	13685,28	123,8

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

“Vergi orqanları tərəfindən təmin edilən büdcə gəlirləri barədə hesabat”a əsasən 2022-ci ildə fiziki şəxslərin gəlir vergisi üzrə faktiki daxilolmaların real hesablamaya (azalma çıxılmaqla) nisbətən icrası 2021-ci ilin müvafiq göstəricisi ilə müqayisədə 4,8 faiz bəndi azalmaqla 90,9%, o cümlədən neft-qaz sektorunda fəaliyyət göstərən vergi ödəyiciləri üzrə 103,1%, qeyri neft-qaz sektorunda fəaliyyət göstərən vergi ödəyiciləri üzrə 88,9% təşkil etmişdir ki, bu da qeyd edilən mənbə üzrə proqnozun kəsirlə icra edilməsinə təsir edən amillərdən olmuşdur.

Eyni zamanda qeyd edilməlidir ki, 2022-ci ildə dövlət mülkiyyətində olan vergi ödəyicilərinin fiziki şəxslərin gəlir vergisi üzrə daxilolmalarının real hesablamaya nisbətən icrası 93,9% olduğu halda ən aşağı icra faizi 10,8% olmaqla “Azərbaycan Hava Yolları” QSC üzrə, ən yüksək icra faizi isə 109,8% olmaqla “Bakı Metropoliteni” QSC üzrə formalaşmışdır.

4.2.2. Qlobal enerji bazarında xam neftin və təbii qazın orta illik qiymətlərinin artması şəraitində ilk dəfə olaraq birbaşa vergi hesab edilən hüquqi şəxslərin mənfəət (gəlir) vergisi dövlət büdcəsinin gəlirlərinin formalaşdırılmasında iştirak edən dolay vergiləri (ƏDV və aksizlər), eyni zamanda Dövlət Neft Fondundan transfert məbləğini də üstələyərək dövlət büdcəsinin gəlirlərində ən böyük paya sahib olmuşdur.

Hesabat ilində hüquqi şəxslərin mənfəət (gəlir) vergisi üzrə müəyyən edilmiş 5290,0 mln. manat məbləğində proqnoz 3232,5 mln. manat və ya 61,1% çox olmaqla 8522,5 mln. manat məbləğində icra edilmişdir ki, bu da ötən illə müqayisədə 5564,1 mln. manat və ya 2,9 dəfə çoxdur. Bu tədiyyə növü üzrə dövlət büdcəsinə köçürülmüş 8522,5 mln. manat məbləğində vəsait dolay vergilər hesab edilən ƏDV və aksizlərin cəmindən 217,3 mln. manat və ya 2,6%, Dövlət Neft Fondundan transfert məbləğindən isə 599,5 mln. manat və ya 7,6% çox olmuşdur.

2022-ci ildə hüquqi şəxslərin mənfəət (gəlir) vergisi üzrə real hesablamaların (azalma çıxılmaqla) ötən illə müqayisədə 5371,1 mln. manat və ya 2,4 dəfə artaraq 9200,9 mln. manat, o cümlədən neft-qaz sektoru üzrə 6643,3 mln. manat, qeyri neft-qaz sektoru üzrə isə 2557,6 mln. manat təşkil etməsi, eləcə də qlobal enerji bazarında neft qiymətlərinin artması fonunda hasilatın pay bölgüsü sazişləri üzrə podratçı tərəflərin mənfəət vergisinin proqnoza nisbətən 2776,1 mln. manat və ya 2 dəfə çox daxil olması, ixrac əməliyyatlarının həcmnin əvvəlki ilin eyni göstəricisinə nisbətən 15939,9 mln. ABŞ dolları və ya 71,8% artmaqla 38146,6 mln. ABŞ dollarına yüksəlməsi, Mərkəzi Bankın hesabatlarına əsasən bank sektorunda fəaliyyət göstərən vergi ödəyicilərinin mənfəətinin 2021-ci illə müqayisədə 401,3 mln. manat və ya 51,8% artaraq 1176,0 mln. manata çatması bu mənbə üzrə proqnozun artıqlaması ilə icra edilməsinə təsir edən əsas faktorlardandır.

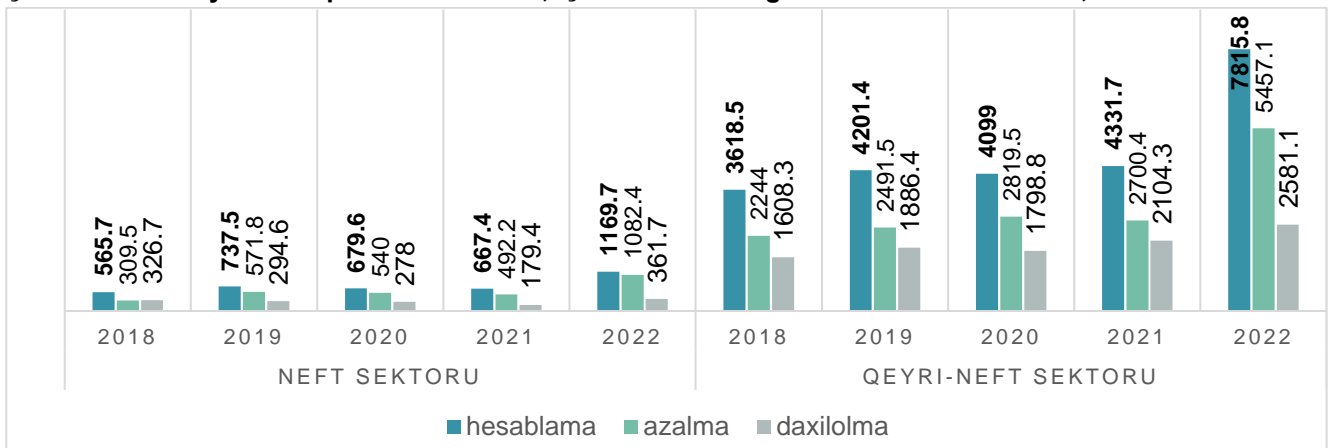
Qeyd edək ki, hüquqi şəxslərin mənfəət (gəlir) vergisi üzrə dövlət büdcəsinin hesabatlılığında bəzi uyğunluq təşkil etməyən məsələlər mövcud olmuşdur. Belə ki, illik hesabatda neft-qaz sahəsində hasilatın pay bölgüsü sazişləri çərçivəsində fəaliyyət göstərən podratçı təşkilatların mənfəət vergisi 5393,9 mln. manat göstərsə də, dövlət büdcəsinin gəlirlərinin təsnifat kodları üzrə icrasını əks etdirən hesabatda bu göstərici 5446,1 mln. manat əks etdirilmişdir.

4.2.3. Hesabat dövründə vergi orqanlarının xətti ilə əlavə dəyər vergisi üzrə proqnoz artıqlaması ilə icra edilsə də, ƏDV-yə cəlb edilən dövriyyələrin, verginin əsas məbləği üzrə hesablamaların, ƏDV-nin depozit hesabının qalığının artması, eləcə də dövlət büdcəsinə qeyri-neft sektorundan daxilolmaların qeyri-neft sektoru üzrə hesablamalara nisbətən icra göstəricisinin əvvəlki illə müqayisədə azalması bu mənbə üzrə əlavə yığım potensialının mövcud olduğunu göstərir.

Dövlət büdcəsinin gəlirlərinin formalaşmasında xüsusi əhəmiyyətə malik olan, eyni zamanda iqtisadi münasibətlərin inzibatçılığının təşkilində vacib alət olan əlavə dəyər vergisi üzrə 2022-ci il üçün müəyyən olunmuş 2633,7 mln. manat proqnoz 2942,8 mln. manat məbləğində olmaqla 111,7% səviyyəsində icra olunmuşdur. Bu vergi üzrə faktiki daxilolmanın dövlət büdcəsinin vergi gəlirlərində xüsusi çəkisi 15,3%, DVX-nin xətti ilə təmin edilən gəlirlərdə isə 18,9% təşkil etmişdir.

Azərbaycan Respublikasında mal, iş və xidmətlərə görə dövlət büdcəsinə ödənilmiş əlavə dəyər vergisinin neft və qeyri-neft sahələrində fəaliyyət göstərən vergi ödəyiciləri üzrə dinamikası aşağıdakı kimi olmuşdur (Şəkil 23).

Şəkil 23. Azərbaycan Respublikasında mal, iş və xidmətlərə görə ƏDV-nin dinamikası, mln. manatla

Şəkil müvafiq hesabat məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

2022-ci ildə dövlət büdcəsinə qeyri-neft sektorundan 2581,1 mln. manat məbləğində əlavə dəyər vergisi daxil olmuşdur ki, bu da qeyri-neft sektorunda fəaliyyət göstərən vergi ödəyiciləri üzrə hesablanmış 7815,8 mln. manat məbləğində ƏDV-nin (verginin əsas məbləği) 33%-ni təşkil etməklə 2021-ci ilin müvafiq göstəricisi ilə müqayisədə 15,6 faiz bəndi az olmuşdur.

ƏDV qeydiyyatında olan vergi ödəyicilərinin "ƏDV-nin depozit hesabı"nın qalığının 2021-ci ilin göstəricisi ilə müqayisədə 156,8 mln. manat və ya 20,1% artaraq 2022-ci ilin sonuna 936,0 mln. manat təşkil etdiyini nəzərə alaraq vergi tutulan əməliyyatların aparıldığı vaxta görə vergi qanunvericiliyinin tələblərinə əməl edilməsi, vəsaitlərin tam və vaxtında dövlət büdcəsinə ödənilməsinin təmin edilməsi üzrə nəzarətin effektivliyinin artırılması bu mənbə üzrə əlavə yığım potensialının reallaşdırılmasına müsbət təsir göstərə bilər.

4.2.4. 2022-ci ildə hüquqi şəxslərin əmlak vergisi üzrə dövlət büdcəsinə ödənilmiş vəsaitlərin hesablanmış real öhdəliklərdə icrasının ötən illə müqayisədə azalması bu mənbə üzrə proqnozun kəsirlə icra edilməsini şərtləndirmişdir.

Hesabat ilində hüquqi şəxslərin əmlak vergisi üzrə 236,0 mln. manat müəyyən edilmiş proqnoz 4,6 mln. manat və ya 1,9% az olmaqla 231,5 mln. manat məbləğində icra edilmişdir ki, bu da 2021-ci ilin müvafiq göstəricisi ilə müqayisədə 20,2 mln. manat və ya 9,6% çoxdur. Bu mənbə üzrə daxilolmalar dövlət büdcəsinin vergi gəlirlərinin 1,2%-ni, DVX-nin xətti ilə təmin edilən gəlirlərin isə 1,5%-ni təşkil etmişdir.

Vergi orqanının hesabatlarına əsasən 2022-ci ildə hüquqi şəxslərin əmlak vergisi üzrə hesablanmış real öhdəlikləri 2021-ci ilin eyni göstəricisinə nisbətən 53,0 mln. manat və ya 18,9% artmaqla 333,1 mln. manata yüksəlsə də, daxilolmaların real hesablanmış öhdəliyə nisbətən icrası 5,9 faiz bəndi azalmaqla 69,5%-ə enmişdir ki, bu da proqnozun kəsirlə icra edilməsinə təsir edən əsas amillərdən olmuşdur.

Vergi ödəyiciləri tərəfindən kapital qoyuluşları üzrə tikinti-quraşdırma işlər başa çatdığı halda, müəyyən sənədləşmə işlərinin tam aparılmaması səbəbindən əsas vəsaitlərin istismara qəbul edilməməsi halları (kənar dövlət maliyyə nəzarəti tədbirləri çərçivəsində müəyyən edilmiş faktlar) davam edir ki, bu da əmlak vergisi üzrə vergitutma bazasına təsir edir.

4.2.5. “Dövlət rüsumu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanuna edilən dəyişikliyə əsasən hesabat ilində dövlət rüsumlarının müəyyən hissəsinin dövlət rüsumunu tutan orqanların xüsusi hesabına köçürülməsi ilə bağlı müddəaların ləğv olunaraq daxilolmaların tam həcmdə dövlət büdcəsinə mədaxil edilməsi şəraitində dövlət rüsumu üzrə proqnoz kəsirlə yerinə yetirilmişdir.

2022-ci il üçün dövlət rüsumu üzrə müəyyən edilmiş 363,5 mln. manat məbləğində gəlir proqnozu 50,8 mln. manat az olmaqla 312,7 mln. manat məbləğində və ya 86,03% səviyyəsində icra olunmuşdur ki, bu da 2021-ci ilin icra göstəricisi ilə müqayisədə 114,2 mln. manat və ya 57,5% çoxdur.

Dövlət rüsumunun qanunvericiliklə müəyyənləşdirilmiş mədaxil mənbələri üzrə proqnozun icra vəziyyətinin təhlili dövlət büdcəsinin bu mənbə üzrə gəlirlərini təmin edən kütlənin əsas etibarlı ilə vətəndaşlar təşkil etdiyini, eyni zamanda bu sahədə qanunvericiliyin mütəmadi dəyişikliyə məruz qalmasının nəzərə alınması şəraitində proqnozlaşdırma prosesini və potensialın real qiymətləndirilməsi istiqamətində müəyyən təkmilləşdirilmə imkanlarının olduğunu göstərmişdir.

Dövlət Vergi Xidməti tərəfindən təqdim edilmiş məlumatların təhlili zamanı bir sıra rüsum tutulan orqanların hesablılıq öhdəliklərinə tam riayət etmədikləri, dövlət rüsumu üzrə büdcəyə borcların ödənilməsinə yol vermə hallarının hələ də mövcud olduğu müəyyən edilmişdir. Dövlət Vergi Xidmətinin məlumatlarına əsasən 2023-cü il 1 yanvar tarixinə rüsum tutan təşkilatların dövlət rüsumu üzrə büdcəyə borcları 2,5 mln. manat təşkil etmişdir. Qeyd edilməlidir ki, qanunvericiliyin dövlət rüsumu üzrə borcun yaranmasını istisna etməsi vəziyyətində dövlət rüsumu üzrə

hesablanmalı olan vəsaitlərin yığılmasını tənzimləyən hüquqi sənədlərdə dövlət büdcəsinə yaranan borcların alınma mexanizminin dəqiq müəyyənləşdirilməməsi də borcların yaranmasına təsir edən amillərdəndir.

Tikinti, memarlıq və şəhərsalma sahəsində xidmətlərin göstərilməsi, mövsümi (səyyari) ticarət və xidmət yerlərinin müəyyən edilməsi sahəsində dövlət rüsumları üzrə potensialların mövcud olması, bəzi rüsum tutulan orqanların vergi orqanlarında uçota durmadıqları kimi hallar da müəyyən edilmişdir.

Ümumiyyətlə göstərmək lazımdır ki, mütəmadi olaraq "Dövlət rüsumu haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununa çoxlu sayda dəyişikliklər edilir ki, bu da rüsum tutulan hərəkət və əməliyyatların bazasına, eləcə də dövlət rüsumu üzrə müəyyən edilmiş proqnozun icra səviyyəsinə təsir edən əsas amillərlə yanaşı, dövlət rüsumunun toplanması, dövlət büdcəsinə köçürülməsi və hesabatlılıq kimi məsələlərə də operativ yanaşma tələb edir.

4.2.6. Səhmlərində dövlətin payı olan müəssisələrdən alınan dividendlərdən daxilolmalar üzrə proqnoz artıqlaması ilə icra edilmiş, Hesablama Palatası tərəfindən aparılan təhlillər bu istiqamətdə potensialın daha çox olduğunu göstərmişdir.

2022-ci ilin dövlət büdcəsində **səhmlərində dövlətin payı olan müəssisələrdən alınan dividendlər üzrə daxilolmalar** 106,5 mln. manat proqnozlaşdırılmış, icra isə 130,7 mln. manat olmuşdur (Cədvəl 22).

Cədvəl 22. Səhmlərində dövlətin payı olan müəssisələrdən alınan dividendlər üzrə dövlət büdcəsi gəlirləri ilə bağlı məlumat, min manatla

Dövlət büdcəsi gəlirlərinin mədəxil mənbələri	2021-ci il icra	2022-ci il proqnoz	2022-ci il icra	2021-ci ilin faktı ilə müqayisəsi		2022-ci ilin proqnozu ilə müqayisə	
				fərq	faiz	fərq	faiz
Səhmlərində dövlətin payı olan müəssisələrdən alınan dividendlər cəmi, o cümlədən:	127024,2	106500,0	130656,8	3632,6	102,9	24156,8	122,7
"Azərbaycan Beynəlxalq Bankı" ASC	120824,2	100000,0	120458,8	-365,4	99,7	20458,8	120,5
"Aqrarkredit" QSC BoKT	200,0	0,0	198,0	-2,0	99,0	198,0	-
"Azər-Türk Bank" ASC	0,0	1500,0	0,0	-	-	-1500,0	-
"Azərbaycan Xəzər Dəniz Gemiçiliyi" QSC	5000,0	5000,0	10000,0	5000,0	2 dəfə çox	5000,0	2 dəfə çox
"Azərlotereya" ASC	1000,0	-	-	-	-	-	-

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Cədvəldən görüldüyü kimi, proqnoz nəzərdə tutulmuş 3 müəssisədən 2-si üzrə dividend daxil olmuş, 1 müəssisə isə proqnozlaşdırılmadığı halda dividend ödəmişdir. Təqdim edilən məlumatlara əsasən, "Azər-Türk Bank" ASC-nin 2021-ci maliyyə ilini 554,0 min manat mənfəətlə başa vurmasına baxmayaraq, həmin məbləğ Bankın kapital mövqeyinin və maliyyə dayanıqlılığının qorunması adı ilə dividend kimi səhmdarlara ödənilməmiş və bankın kapital hesablarına aid edilmişdir (Cədvəl 23).

Bundan əlavə, bəzi müəssisələr tərəfindən dövrün sonuna xalis mənfəətin əldə edilməsinə baxmayaraq, bu mədəxil mənbəyi üzrə daxilolma icra edilməmişdir.

Cədvəl 23. Bəzi müəssisələrin xalis mənfəəti barədə məlumat, min manatla

Müəssisə	Xalis mənfəət	
	2021	2020
“AzinTelecom” LLC	131107,0	47179,0
“Azər Tük Bank” ASC	554,0	59,0

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Ümumiyyətlə, bu mənbə üzrə mövcud potensialın daha effektiv istifadəsi və proqnozlaşdırılmış dividendlərin ödənməsində mümkün risklərin minimuma endirilməsi məqsədilə, səhmlərində dövlətin payı olan müəssisələrin idarəetmə orqanları (Müşahidə Şuraları, İdarə Heyətləri və s.) ilə birgə müvafiq təhlillərin aparılmasını məqsəduyğun hesab edirik.

4.2.7. Dövlət əmlakının icarəyə verilməsindən daxilolmaların yüksək icrası və kənar dövlət maliyyə nəzarəti tədbirinin nəticəsi bu istiqamətdə əlavə potensialın olduğunu deməyə imkan verir.

Hesabat ilində dövlət əmlakının icarəyə verilməsindən daxilolmaların məbləği il üçün proqnozlaşdırılan məbləğdən çox olmuşdur. Belə ki, bu mənbə üzrə 2022-ci ilin dövlət büdcəsində 16,0 mln. manat müəyyən edilmiş proqnoz 24,9 mln. manat (155,3%) icra edilmişdir ki, bu da 2021-ci il üzrə müvafiq göstəricidən 53,3% çoxdur (Cədvəl 24).

Cədvəl 24. Dövlət əmlakının icarəyə verilməsindən daxilolmaların mədaxil mənbələri üzrə icrası, min manatla

Dövlət büdcəsi gəlirlərinin mədaxil mənbələri və müvafiq təsnifat maddələri	2022-ci il			2021-ci ilin icrası	2022-ci ilin icrasının 2021-ci ilin icrası ilə müqayisəsi	
	Proqnoz	icra	icra səviyyəsi, %		fərq	Faiz
Dövlət əmlakının, özəlləşdirilən dövlət müəssisə və obyektlərinin altındakı torpaqların icarəyə verilməsindən daxilolmalar, cəmi	16000,0	24855,5	155,3	16214,6	8640,9	153,3
Dövlət büdcəsindən maliyyələşdirilən müəssisə və təşkilatlarda daşınmaz dövlət əmlakının icarəyə verilməsindən icarə haqqı	130,0	107,2	82,5	112,5	-5,3	95,3
Kommersiya prinsipləri əsasında fəaliyyət göstərən müəssisə və təşkilatlarda daşınmaz dövlət əmlakının icarəyə verilməsindən icarə haqqı	2300,0	3649,5	158,7	2370,5	1279,0	154,0
Özəlləşdirilən dövlət müəssisə və obyektlərinin altındakı torpaqların icarəyə verilməsindən icarə haqqı	13570,0	21098,8	155,5	13731,6	7367,2	153,7

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, 2022-ci ildə dövlət əmlakının icarəyə verilməsi üzrə dövlət büdcəsinə nəzərdə tutulandan 8,9 mln. manat məbləğində artıq vəsaitin təmin edilməsi kommersiya prinsipləri əsasında fəaliyyət göstərən müəssisə və təşkilatlarda daşınmaz dövlət əmlakının icarəyə verilməsindən və özəlləşdirilən dövlət müəssisə və obyektlərinin altındakı torpaqların icarəyə verilməsindən icarə haqqı hesabına olsa da, 2019-2021-ci illərdəki kimi, 2022-ci ildə də həmin mənbələrdən icarə haqqı üzrə böyük məbləğlərdə qalıq borcları mövcuddur. Belə ki, ƏMDX-nin Hesablama Palatasına təqdim etdiyi məlumatlara görə, dövlət əmlakının icarəyə verilməsindən

daxilolmalar üzrə qalıqlar, o cümlədən ödəmə vaxtı çatmış borclar 01.01.2019-cu il tarixə 4131,0 min manat, 01.01.2020-ci tarixə 3588,2 min manat, 01.01.2021-ci il tarixə 3311,8 min manat, 01.01.2022-ci il tarixə 3536,0 min manat və 01.01.2023-cü il tarixə 3603,4 min manat təşkil etmişdir ki, bu da proqnozun daha artıq yerinə yetirilməsinə şərait yaradan amillərdəndir. Dövlət əmlakının, özəlləşdirilən dövlət müəssisə və obyektlərinin altındakı torpaqların icarəyə verilməsindən daxilolmalar üzrə 2022-ci ilin sonuna mövcud olan qalıqların 66,0 min manatı dövlət büdcəsindən maliyyələşdirilən, 1850,5 min manatı kommersiya prinsipləri əsasında fəaliyyət göstərən müəssisə və təşkilatlarda daşınmaz dövlət əmlakının icarəyə verilməsindən, 1686,9 min manatı özəlləşdirilən dövlət müəssisə və obyektlərinin altındakı torpaqların icarəyə verilməsindən icarə haqqı üzrə olmuşdur.

Kənar dövlət maliyyə nəzarəti tədbirinin nəticəsi qeyri-yaşayış və torpaq sahələrinin rəqabətli əsaslarla icarəyə verilməsinin genişləndirilməsi, icarə haqlarının real bazar qiymətlərinə uyğunlaşdırılması və icarə haqqı borcları üzrə inzibati-təşkilatı tədbirlərin gücləndirilməsi ilə ödənişə cəlb olunması hesabına əlavə potensialın reallaşdırılması imkanlarının mövcudluğu qənaətinə gəlməyə əsas vermişdir.

4.2.8. Hesablama Palatası aparılan təhlillərə əsaslanaraq, 2022-ci ilin dövlət büdcəsi haqqında qanun layihəsində büdcə təşkilatlarının ödənişli xidmətlərindən daxilolmalara əvvəlki illərdən fərqli olaraq, dövlət büdcəsinə silinmiş məbləğlərin də aid olduğunu qeyd edir.

Hesabat ilində büdcə təşkilatlarının iş və xidmətlərin göstərilməsindən, məhsul satışından və digər fəaliyyətlərindən əldə etdikləri büdcədənənar gəlirləri proqnozlaşdırılmış 834,0 mln. manata qarşı 804,1 mln. manat məbləğində icra edilmiş və həmin məbləğin 29,3 mln. manatı dövlət büdcəsinə silinmişdir. Beləliklə il ərzində icra edilmiş büdcə təşkilatlarının sərəncamında qalan büdcədənənar gəlirlər proqnozlaşdırılmış məbləğin 92,9%-ni təşkil edərək 774,7 mln. manat olmuşdur (Cədvəl 25).

Qeyd edək ki, əvvəlki illərin dövlət büdcələrinin icrası haqqında qanunlarda büdcə təşkilatlarının ödənişli xidmətlərindən daxilolmaların (büdcədənənar gəlir) məbləği dövlət büdcəsinə silinmiş qalıqlar aid edilmədən yalnız büdcə təşkilatlarının sərəncamında qalan büdcədənənar gəlirlər əsasında hesablanmışdır. 2022-ci ilin dövlət büdcəsinin icrasına dair qanun layihəsində isə bu istiqamətdə gəlirlərin tərkibinə qalıqdan dövlət büdcəsinə silinmiş 29,3 mln. manat da daxil edilmişdir. Nəticədə qanun layihəsində və 2022-ci il dövlət büdcəsinin icrasına dair illik hesabatda büdcə təşkilatlarının ödənişli xidmətlərindən daxilolmaların məbləği 774,7 mln. manat əvəzinə 804,1 mln. manat göstərilmişdir. Bu isə hesabat ilində büdcə təşkilatlarının ödənişli xidmətlərindən daxilolmaların əvvəlki illərin göstəriciləri ilə müqayisəsində müəyyən uyğunsuzluq yaratmaqla, 2022-ci ildə bu istiqamətdə icra məbləğinin daha çox göstərilməsinə səbəb olmaqdadır.

Cədvəl 25. 2022-ci ildə büdcədən kənar gəlirlərin inzibati təsnifat üzrə bölgüsü, min manatla

İstiqamətlər	proqnoz	Büdcədən-kənar gəlir kimi dövlət büdcəsində eks olunan məbləğ	Gəlirlərdən dövlət büdcəsinin qalığına köçürülmüş məbləğ
Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi	374400	370316,8	363002,8
Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi	200	196,2	178,3
Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Dövlət Vergi Xidməti	50	6,5	6,5
Azərbaycan Respublikasının Səhiyyə Nazirliyi	9705	7410	7019,8
Azərbaycan Respublikasının Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi	27000	29339	29329,2
Azərbaycan Respublikasının Gənclər və İdman Nazirliyi	80	21,2	20,5
Azərbaycan Respublikasının Elm və Təhsil Nazirliyi	22865	15474,4	15253,7
Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət Nazirliyi	2465	1701,1	1631
Azərbaycan Respublikasının Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	3516	2751,5	2616,1
Azərbaycan Respublikasının Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi	1000	732,2	569,2
Azərbaycan Respublikasının Energetika Nazirliyi	2050	2047,4	2038
Azərbaycan Respublikasının Dövlət Şəhərsalma və Arxitektura Komitəsi	3400	3394,1	3382,7
Azərbaycan Respublikasının Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi	50	27,2	26,6
Azərbaycan Meliorasiya və Su Təsərrüfatı ASC	4222	3676,8	2750,4
Yerli icra hakimiyyəti orqanları	68959,5	70171,5	64291,6
Azərbaycan Respublikasının Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi yanında Aqrar Kredit və İnkişaf Agentliyi	2642	2305	2300
Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası	1200	897,4	878,5
Dövlət büdcəsindən maliyyələşən təşkilatların büdcədən kənar xərcləri	5489	0	0
Azərbaycan Respublikasının Rəqəmsal İnkişaf və Nəqliyyat Nazirliyi yanında Dövlət Mülki Aviasiya Agentliyi	480	429,3	425,5
Beynəlxalq Muğam Mərkəzi	25	56,2	24,9
Heydər Əliyev Mərkəzi	750	750	749,5
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyi	1200	1005	931,6
"Azərbaycan Milli Ensiklopediyası" Elmi Mərkəzi	50	0	0
Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət Nazirliyinin Mirzə Fətəli Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanası	1,5	6,9	1,5
Azərbaycan Respublikasının Qida Təhlükəsizliyi Agentliyi	1470	1391	1388,4
Azərbaycan Respublikasının Dövlət Turizm Agentliyi	1200	832,3	789,5
Azərbaycan Respublikasının Kənd Təsərrüfatı yanında Aqrar Xidmətlər Agentliyi	6500	3377,8	3239,6
Azərbaycan Respublikasının Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi yanında Milli Hidrometeorologiya Xidməti	250	255,7	185,3
Azərbaycan Respublikasının Dövlət Şəhərsalma və Arxitektura Komitəsi yanında Bakı Şəhər Memarlıq və Şəhərsalma Baş İdarəsi	840	840	834,9
Azərbaycan Respublikasının Dövlət Şəhərsalma və Arxitektura Komitəsi yanında Qarabağ Regional Memarlıq və Şəhərsalma Baş İdarəsi	828	588,3	584,6
Məxfi və digər qurumlar	291112	284057,1	270278,5
Cəmi	834000	804057,9	774728,5

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

4.2.9. Hesabat ilində büdcə təşkilatlarının büdcədən kənar gəlirləri əvvəlki illərlə müqayisədə artmış, lakin təsərrüfat müqavilələri və bəzi xidmətlərdən daxilolmalar üzrə proqnozun tam yerinə yetirilməməsi səbəbindən icra səviyyəsi aşağı olmuşdur.

Yuxarıda da bildirdiyimiz kimi, 2022-ci ilin dövlət büdcəsinin icrasına dair qanun layihəsində və illik hesabatda büdcə təşkilatlarının ödənişli xidmətlərindən daxilolmaların icra məbləği 804,1 mln. manat göstərilmişdir ki, bu da icra edilmiş cəmi dövlət büdcəsi gəlirlərinin 2,6%-nə bərabər olmaqla, 2021-ci ilə müqayisədə 0,3 faiz bəndi çoxdur.

Hesabat ilində büdcədən kənar gəlirlər artsa da, icra səviyyəsi proqnozla müqayisədə az olmuş və 96,4% təşkil etmişdir. Qeyd edək ki, "Azərbaycan Respublikasının 2022-ci il dövlət büdcəsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununda dəyişiklik edilməsi barədə" Azərbaycan Respublikasının Qanun layihəsinə Hesablama Palatasının Rəyində büdcədən kənar gəlirlər üzrə proqnozların optimist ssenari ilə verildiyi şərh edilmişdir.

Hesablama Palatası tərəfindən aparılan təhlillər aşağı icranın əsasən təsərrüfat müqavilələrindən və bəzi xidmətlərlə bağlı (təhsil, kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı, balıqçılıq, ovçuluq və ətraf mühitin mühafizəsi orqanlarına aid olan təşkilatlar və sair xidmətlər) daxilolmaların tam yerinə yetirilməməsi ilə əlaqəli olduğunu deməyə imkan verir (Cədvəl 26).

Cədvəl 26. Büdcədən kənar gəlirlərin mədaxil mənbələri üzrə bölgüsü, mln. manatla

Büdcə təşkilatlarının ödənişli xidmətlərindən daxilolmalar	proqnoz	icra	icra ilə proqnozun fərqi	icra səviyyəsi, %-lə	xüsusi çəki, %-lə
Təsərrüfat müqavilələrindən daxilolmalar	33,4	25,9	-7,5	77,5	3,2
Maliyyə sanksiyalarının, inzibati cərimələrin, vergilərin qanunvericiliklə büdcədən kənar gəlirlərə aid edilən hissəsindən daxilolmalar	503,5	501,4	-2,1	99,6	62,4
Gömrük xidməti üzrə daxilolmalar	91,4	98,0	6,6	107,2	12,2
Təhsil xidmətləri üzrə daxilolmalar	27,5	19,3	-8,2	70,2	2,4
Səhiyyə xidmətləri üzrə daxilolmalar	18,0	16,9	-1,1	93,9	2,1
Mədəniyyət, incəsənət, informasiya və bədən tərbiyyəsi sahəsində göstərilən xidmətlərdən daxilolmalar	5,6	5,9	0,3	105,4	0,7
Kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı, balıqçılıq, ovçuluq və ətraf mühitin mühafizəsi orqanlarına aid olan təşkilatların xidmətləri üzrə daxilolmalar	8,3	5,1	-3,2	61,4	0,6
Məqsədli büdcə fondlarının büdcədən kənar daxilolmaları	3,6	3,8	0,2	105,6	0,5
Sair xidmətlər üzrə daxilolmalar	142,7	127,9	-14,8	89,6	15,9
Cəmi	834,0	804,1	-29,9	96,4	100,0

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

4.3. Gəlirlə bağlı hesabatlılıqda uyğunsuzluqlar

4.3.1. Fiskal sahəni tənzimləyən qanunvericiliyin tələbləri əsas götürülməklə hesabat ilində də eyni gəlirin 2 dəfə tanınması ilə büdcənin gəlir parametri artırılmışdır.

Qanunvericilik tələbləri çərçivəsində həyata keçirilmiş bəzi əməliyyatlar büdcənin gəlir parametrinin artırılmasına səbəb olmuşdur. Belə ki, əvvəlki illərdə gəlir kimi tanınan təqribən 500,0 mln. manat hesabat ilinin büdcəsində yenidən gəlir kimi tanınmışdır:

✓ Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsinin 22-1-ci maddəsinin tələbləri əsas götürülməklə - 254,0 mln. manat;

✓ Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 2019-cu il 03 iyun tarixli 719 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Şəhər və rayonlar üzrə vergi orqanlarının xətti ilə dövlət büdcəsinə nəzərdə tutulan daxilolmalardan büdcə ilinin sonuna artıq daxil olan vəsaitin müəyyən hissəsinin həmin şəhər və rayonların sərəncamında saxlanması və istifadəsi Qaydası”na uyğun 67,1 mln. manat;

✓ “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun 5-ci maddəsinə əsasən “Avtomobil Yolları” Məqsədli Büdcə Fondu üzrə 181,0 mln. manat və ekologiya sahəsində məqsədli büdcə fondu üzrə 2,3 mln. manat.

Dövlət maliyyəsi ilə bağlı qabaqcıl təcrübədə aidiyyəti məbləğlərin gəlir kimi tanınmasına yol verilmir. Belə ki, **GFSM-in tələblərinə əsasən gəlir kimi yalnız xalis dəyər artımı (NET WORTH) nəzərə alınmalı**, başqa sözlə bu ya aktivlərdə artım, ya da öhdəliklərdə azalma ilə nəticələnməlidir. Qeyd edək ki, mövcud sərbəst qalığı əvvəlki illərdə yaranmış xalis dəyərin artımı formalaşdırır. Sərbəst qalıqdan büdcədən kənar gəlirlərə yönəldilən vəsait və məqsədli büdcə fondlarının qalıq vəsaitləri əvvəlki illərin **xalis dəyərinin artımı ilə bağlı olduğu üçün, bu vəsait hesabat ilinin gəlirlərinə aid edilməməlidir**.

Qeyd edək ki, qalıq vəsaitlərin təhlili müvafiq prosesin 2023-cü ildə də davam edəcəyini deməyə əsas verir.

Yuxarıda göstərilən məsələ ilə əlaqədar Hesablama Palatasının tövsiyəsi Rəyin “Təvsiyələr” bölməsinə daxil edilmişdir.

Eyni zamanda, dövlət büdcəsinin icrası barədə hesabat əsasən ilin sonuna istifadə olunmamış qalıqlar üzrə daxilolmalar 35,1 mln. manat, koronavirus (COVID-19) pandemiyası ilə əlaqədar dövlət büdcəsindən ayrılmış vəsaitlərin istifadə edilməmiş məbləğinin dövlət büdcəsinə qaytarılması üzrə 21,6 mln. manat, bir sıra dövlət müəssisələrinə dövlət büdcəsindən verilmiş müddətli maliyyə yardımının (“Azərbaycan Dəmir Yolları” Qapalı Səhmdar Cəmiyyəti, “Azərbaycan Xəzər Dəniz Gəmiçiliyi” Qapalı Səhmdar Cəmiyyəti) dövlət büdcəsinə qaytarılması hesabına 25,1 mln. manat, Azərbaycan Respublikasının xarici ölkələrdəki diplomatik nümayəndəliklərindən xarici ölkədə ödənilmiş vergilərin geri qaytarılması ilə bağlı vəsaitlər dövlət büdcəsinin gəlirlərində əks etdirilmişdir ki, bu da eyni gəlirin təkrarən tanınması kimi şərh edilə bilər.

V BÖLMƏ. DÖVLƏT BÜDCƏSİ XƏRCLƏRİNİN İCRASININ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

2022-ci il dövlət büdcəsində icra edilmiş xərclər əvvəlki ilə nisbətən artmış, bu, əsasən sosialyönlü xərclərin, işğaldan azad olmuş ərazilərin yenidən qurulması və bərpası üçün, eləcə də ölkənin müdafiə potensialının gücləndirilməsinə məqsədilə müdafiə və milli təhlükəsizlik sahəsinə ayrılan vəsaitin artımı ilə əlaqəli olmuşdur.

İl ərzində qanunvericiliyə istinad edilməklə xərclər üzrə aparılmış dəyişikliklər ötən illə müqayisədə artmış, bu dəyişikliklər büdcənin icra vəziyyətinə təsir göstərmişdir.

Hesablama Palatası tərəfindən qurumların təqdim etdikləri məlumatlar əsasında dövlət büdcəsi xərclərinin əhəmiyyətli hissəsinin üzləşdirilməsi həyata keçirilmiş, əhəmiyyətli kənarlaşmalar aşkar olunmamışdır.

Bəzi istiqamətlər üzrə xərclərin uçotu və hesabatlılığı vahid büdcə təsnifatının tələblərinə uyğun şəkildə aparılmamış, bəzi istiqamətlər üzrə büdcə parametrlərinin tanınması ilə bağlı qeyri-müəyyənliklər yaranmışdır.

Aparılan təhlillərlə OMXÇ-nin həm hüquqi bazası, həm də strateji planlaşdırma üzrə işlərin sürətləndirilməsinin vacib olduğu qənaətinə gəlinmişdir.

5.1. 2022-ci il ərzində dövlət büdcəsinin xərclərinin icrası prosesində həyata keçirilmiş dəyişikliklərin təhlili

Hesabat ilində dövlət büdcəsi xərclərində həyata keçirilmiş dəyişikliklərə əsaslanaraq Hesablama Palatası aparılmış təhlil zamanı aşağıdakılara istinad etmişdir:

Təyinat məbləğləri olaraq "Azərbaycan Respublikasının 2022-ci il dövlət büdcəsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının 2021-ci il 3 dekabr tarixli 401-VIQ nömrəli Qanunu, "Azərbaycan Respublikasının 2022-ci il dövlət büdcəsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının 2021-ci il 3 dekabr tarixli 401-VIQ nömrəli Qanununun tətbiqi ilə bağlı bir sıra məsələlər barədə" 2021-ci il 23 dekabr tarixli Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı ilə müəyyən edilmiş məbləğlərə;

Dəyişiklik edilmiş məbləğlər olaraq il ərzində müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilmiş məbləğlərə.

5.1.1. Dövlət büdcəsinin icrası prosesində təsdiq edilmiş xərclərin ümumi məbləği daxilində dəyişikliklər edilmiş, həmin dəyişikliklərin cəmi məbləği əvvəlki ilə müqayisədə artmışdır.

Məlum olduğu kimi, dövlət büdcəsinin icrası prosesində dövlət büdcəsinin gəlirlərinin və funksional, iqtisadi və inzibati təsnifat üzrə xərclərinin bölgüsündə dəyişiklik edildiyi təqdirdə, bu barədə məlumatlar müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən yarımillik və illik dövrləklə Azərbaycan Respublikasının Hesablama Palatasına təqdim edilir. Hesabat ilində də qanunvericiliyin müvafiq müddəalarının tələbləri çərçivəsində hesabatlılığın konkret formasının müəyyən edilməməsi

şəraitində dövlət büdcəsinin icrası prosesində funksional, iqtisadi və inzibati təsnifat üzrə təsdiq edilmiş göstəricilərdə həyata keçirilmiş dəyişikliklərin məbləği barədə məlumat dəyişikliklərin əsaslandırılması, istinad olunan hüquqi müddəalar və müvafiq təsdiqedicə sənədlər göstərilmədən təqdim edilmişdir.

Dövlət büdcəsinin icrası barədə illik Hesabatda yerdəyişmələrə dair məlumatda 2022-ci il üçün təsdiq olunmuş dövlət büdcəsi xərclərinin iqtisadi təsnifata uyğun olaraq köməkçi bölmə, paraqraf, maddə və yarım maddələri arasında dəyişikliklərin və qənaət olunmuş vəsaitin Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fonduna yönəldilməsinin cəmi məbləği **1696,6 mln. manat** (ötən illə müqayisədə 770,0 mln. manat artaraq) olmaqla göstərilmiş, bunun 20,5%-nin və ya 347,6 mln. manatının büdcədən maliyyələşən və maliyyə yardımı alan təşkilatların müraciətləri əsasında "Büdcə sistemi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 18.4-cü maddəsinə uyğun olaraq, 79,5%-nin və ya 1349,0 mln. manatının isə "Büdcə sistemi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 19.6-cı maddəsinə uyğun olaraq (Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fonduna yönəldilməklə) aparılmış dəyişikliklərlə əlaqəli olduğu qeyd edilmişdir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2018-ci il 15 may tarixli 72 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin dövlət qurumlarına təqdim etdiyi hesabatların formaları və onların təqdim edilməsi Qaydası"na uyğun təqdim edilmiş 28 nömrəli Əlavədə hesabat ilində dövlət büdcəsinin icrası prosesində funksional, iqtisadi və inzibati təsnifat üzrə təsdiq edilmiş göstəricilərdə həyata keçirilmiş dəyişikliklərin məbləği **2850,0 mln. manat** göstərilmişdir ki, bu da təsdiq olunmuş dövlət büdcəsi xərclərinin 8,8%-ni təşkil edir.

Göründüyü kimi, yerdəyişmələr barədə məlumatlarda fərqlər mövcuddur. Aparılmış təhlillər fərq məbləğinin (**1153,4 mln. manatın**) inzibati təsnifat üzrə bəzi bölüşdürülməmiş xərclərin iqtisadi təsnifatının bölgüsünün il ərzində aparılması ilə əlaqəli olduğunu göstərir. Başqa sözlə, təsdiq edilmiş büdcə ilə müqayisədə aparılmış dəyişikliklərlə aidiyyəti istiqamətlərin iqtisadi təsnifatı dəyişdirilmişdir. Qeyd edilməlidir ki, "Büdcə sistemi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununun dəyişikliklərə imkan verən maddələri (18.4, 18.5, 18.6 və 19.6-cı) fərq məbləğini yaradan dəyişikliklər üçün hüquqi əsas müəyyən etmir.

Qeyd edək ki, icra prosesində həyata keçirilmiş dəyişiklik məbləği ötən ilin göstəricisindən təqribən 2 dəfə çoxdur. Bu artıma 2021-ci ilin sonunda "Büdcə sistemi haqqında" Qanunda edilmiş dəyişikliklər nəticəsində bütün istiqamətlərdən yaranmış qənaətin Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fonduna yönəldilməsi də təsir etmişdir.

İcra edilməmiş tövsiyə - "Büdcə sistemi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununun 18.4-cü maddəsində rəqəm məhdudiyyətlərindən istifadə edilməməsinin və bölmə daxilində dəyişikliklər (məsələn, əsaslı xərclərdən cari xərclərə köçürmələrin edilməsi) üçün aydın qaydaların olmamasının ilkin təsdiq edilmiş göstəricilərlə müqayisədə il ərzində təyinat məbləğinin məhdudiyyətsiz dəyişdirilməsinə şərait yaratdığı nəzərə alınmaqla müvafiq maddənin təkmilləşdirilməsi və rəqəm məhdudiyyətlərinin tətbiqi məsələsinə (bir çox ölkədə tətbiq edilən təcrübə əsas götürülməklə dəyişikliklər funksional təsnifatın bölmələri daxilində bir qurum, bir

proqram, iqtisadi təsnifat üzrə 5%-lə limitləşdirilə bilər) baxılmasının vacibliyi Hesablama Palatasının əvvəlki rəylərində şərh edilmişdir.

5.1.2. Dövlət büdcəsinin icrası prosesində aparılmış dəyişikliklər 2022-ci ildə də dövlət büdcəsinin təsdiq edilmiş məbləğlərinin (xərclərin funksional təsnifatı üzrə) dəyişdirilməsinə və nəticədə icra vəziyyətinə təsir etmişdir.

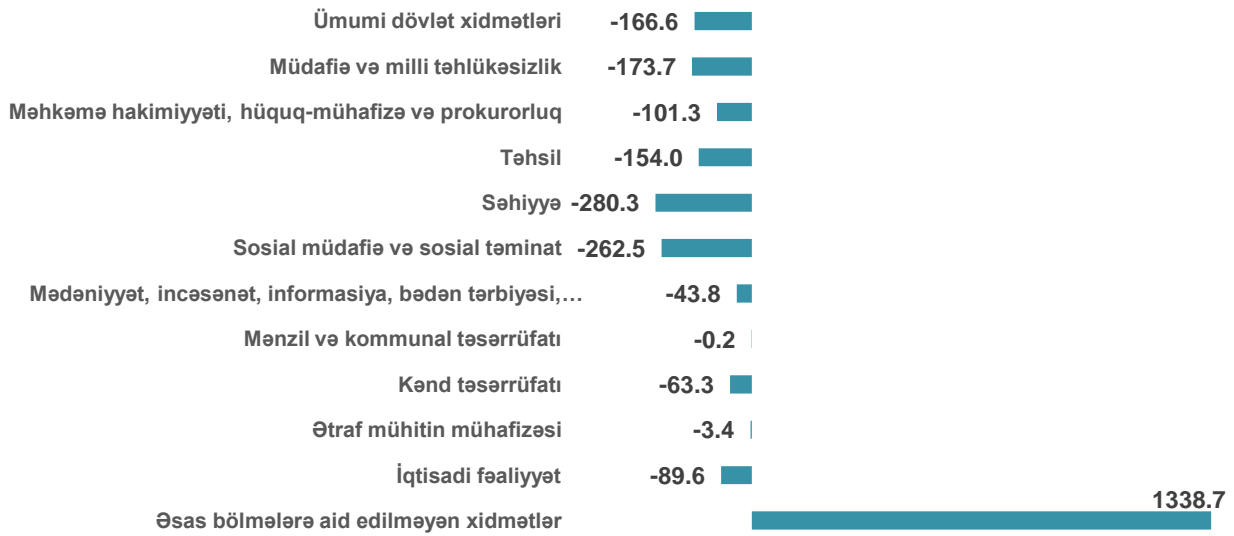
Yerdəyişmələrə dair təqdim edilmiş məlumatların təhlili göstərir ki, funksional təsnifatın bütün bölmələri üzrə dəyişikliklər həyata keçirilmiş, bəzi bölmələr üzrə isə dəyişiklik məbləğinin təsdiq edilmiş dövlət büdcəsinin göstəricilərinə nisbəti daha əhəmiyyətli olmuşdur. Cədvəl 27-dən görüldüyü kimi, hesabat ilində xərclərin təyinatı üzrə dəyişiklik edilmiş məbləğlərin funksional təsnifatın bölmələri üzrə təsdiq edilmiş məbləğlərə nisbəti azalmalar üzrə 1,2%-24,2%, artımlar üzrə isə 0,01%-92,4% aralığında dəyişmişdir.

Cədvəl 27. Funksional təsnifatın bölmələri üzrə artırılmış və azaldılmış məbləğlərin dövlət büdcəsinin təsdiq edilmiş göstəricilərinə nisbəti, mln. manatla

Bölmələr	Təsdiq edilmiş məbləğ	Azaldılmış məbləğ	Azaldılmış məbləğin ilkin təyinatına nisbəti (%-lə)	Artırılmış məbləğ	Artırılmış məbləğin ilkin təyinatına nisbəti (%-lə)	Dəyişiklik-lərdən sonra müəyyən edilmiş məbləğ
Ümumi dövlət xidmətləri	4355,3	-211,2	-4,8	44,6	1,0	4188,7
Müdafiə və milli təhlükəsizlik	5084,8	-337,4	-6,6	163,7	3,2	4911,1
Məhkəmə hakimiyyəti, hüquq-mühafizə və prokurorluq	2482,2	-258,4	-10,4	157,2	6,3	2381,0
Təhsil	3886,7	-541,7	-13,9	387,6	10,0	3732,6
Səhiyyə	1708,8	-285,1	-16,7	4,8	0,3	1428,5
Sosial müdafiə və sosial təminat	3728,6	-295,9	-7,9	33,4	0,9	3466,1
Mədəniyyət, incəsənət, informasiya, bədən tərbiyəsi, gənclər siyasəti və bu qəbildən olan digər fəaliyyət	463,2	-44,8	-9,7	1,0	0,2	419,4
Mənzil və kommunal təsərrüfatı	272,7	-35,2	-12,9	35,0	12,8	272,5
Kənd təsərrüfatı	997,3	-64,7	-6,5	1,4	0,1	934,0
Ətraf mühitin mühafizəsi	292,1	-3,5	-1,2	0,01	0,0	288,7
İqtisadi fəaliyyət	7068,0	-296,8	-4,2	207,2	2,9	6978,4
Əsas bölmələrə aid edilməyən xidmətlər	1964,1	-475,3	-24,2	1814,0	92,4	3302,8
Cəmi	32303,8	-2850,0	-8,8	2850,0	8,8	32303,8

Cədvəl müvafiq hesabat məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

Qeyd edək ki, il ərzində edilmiş dəyişikliklərdən sonra funksional təsnifatın 11 bölməsi üzrə təsdiq edilmiş xərclərin məbləği 1338,7 mln. manat azaldılmış, 1 bölmə üzrə isə eyni məbləğdə artırılmışdır (Şəkil 24).

Şəkil 24. Funksional təsnifatın bölmələri üzrə təsdiq edilmiş proqnozların il ərzində dəyişdirilməsi, mln. manatla

Şəkil dövlət büdcəsi ilə bağlı təqdim edilmiş hesabat və göstəricilər əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib olunmuşdur.

Dövlət büdcəsinin icrası prosesində həyata keçirilmiş dəyişikliklərin funksional təsnifatın bölmələri üzrə təhlili artım məbləğinin “Əsas bölmələrə aid edilməyən xidmətlər” bölməsi, azalma məbləğində əsas payın “Səhiyyə” bölməsi üzrə olduğunu göstərir. Qeyd edək ki, “Əsas bölmələrə aid edilməyən xidmətlər” bölməsi üzrə xərclərin artımı “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun 19.6-cı maddəsi əsas götürülməklə yaranmış qənaətlərin Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fonduna yönəldilməsi, “Səhiyyə” bölməsi üzrə azalma isə həmin maddəyə istinad edilməklə əsasən “Sosial-iqtisadi və digər tədbirlərin maliyyələşdirilməsi” üzrə nəzərdə tutulan bölüşdürülməmiş xərcin Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fonduna istiqamətləndirilməsi ilə əlaqədardır.

Həyata keçirilmiş dəyişikliklər eyni zamanda, köməkçi bölmələrin də təsdiq edilmiş məbləğlərinin dəyişməsinə səbəb olmuşdur. Belə ki, 2022-ci ilin dövlət büdcəsinin xərcləri üzrə dəyişikliklər zamanı 47 köməkçi bölmənin təsdiq edilmiş məbləği il ərzində 1718,0 mln. manat azaldılmış, 5-i üzrə isə eyni məbləğdə artırılmışdır (Cədvəl 28).

Cədvəl 28. 2022-ci ilin dövlət büdcəsi xərclərinin funksional təsnifatın köməkçi bölmələri üzrə ilkin və dəyişdirilmiş təyinat məbləğləri, mln. manatla

Köməkçi bölmələr	Təsdiq edilmiş	Dəyişikliklərdən sonra müəyyən edilmiş məbləğ	Fərq
Qanunvericilik və icra hakimiyyəti, yerli özünüidarəetmə orqanlarının fəaliyyəti	1481,8	1398,3	-83,5
Beynəlxalq münasibətlər	370,8	351,5	-19,3
Xarici yardımlar	12,0	11,0	-1,0
Elm	204,9	175,3	-29,7
Seçkilərin keçirilməsi və statistika tədbirləri	29,6	29,0	-0,6
Büdcələrarası transfertlər	464,2	431,6	-32,6
Müdafiə qüvvələri	2164,7	1994,3	-170,4
Milli təhlükəsizlik	295,0	300,9	5,9
Sərhəd xidməti	433,2	424,6	-8,6
Müdafiə və milli təhlükəsizlik sahəsində tətbiqi tədqiqatlar	4,7	4,3	-0,4

Müdafiə və milli təhlükəsizlik sahəsinə aid edilən digər fəaliyyət	2187,2	2186,9	↓	-0,2
Məhkəmə hakimiyyəti	133,7	129,9	↓	-3,8
Hüquq-mühafizə	1840,7	1777,5	↓	-63,3
Prokurorluq	108,6	110,4	↑	1,8
Məhkəmə qərarlarının icrası	10,0	8,3	↓	-1,7
Hüquqi yardım	4,4	6,1	↑	1,7
Məhkəmə hakimiyyəti, hüquq-mühafizə və prokurorluq sahələrinə aid edilən digər fəaliyyət	384,9	348,8	↓	-36,1
Ümumi təhsil	2091,0	2047,7	↓	-43,3
Peşə təhsili	63,8	51,8	↓	-12,0
Orta ixtisas təhsili	87,4	83,4	↓	-4,0
Ali təhsil	60,3	419,8	↑	359,6
Əlavə təhsil	8,7	7,6	↓	-1,0
Təhsil sahəsində tətbiqi tədqiqatlar	7,0	5,4	↓	-1,6
Təhsil sahəsində digər müəssisə və tədbirlər	1191,5	739,8	↓	-451,7
Poliklinika və ambulatoriya	1,8	1,7	↓	-0,1
Xəstəxana	170,0	159,7	↓	-10,3
Səhiyyə sahəsində tətbiqi tədqiqatlar	2,6	2,1	↓	-0,4
Səhiyyə sahəsində digər xidmətlər	1534,4	1265,0	↓	-269,4
Sosial müdafiə	278,3	249,8	↓	-28,5
Sosial təminat	5,6	5,5	↓	-0,1
Sosial müdafiə və sosial təminat sahələri üzrə digər müəssisə və tədbirlər	3444,7	3210,7	↓	-234,0
Mədəniyyət və incəsənət sahəsində fəaliyyət	206,2	192,4	↓	-13,8
Televiziya, radio və nəşriyyat	54,2	54,1	↓	-0,1
Bədən tərbiyəsi və gənclər siyasəti	45,4	38,9	↓	-6,5
Mədəniyyət, incəsənət, informasiya, bədən tərbiyəsi, gənclər siyasəti və bu qəbildən olan digər müəssisə və tədbirlər	157,4	134,0	↓	-23,4
Kommunal təsərrüfatı	117,1	116,9	↓	-0,2
Mənzil və kommunal təsərrüfatı ilə bağlı digər xidmətlər	91,98	91,97	↓	-0,01
Kənd təsərrüfatı tədbirləri	477,5	463,2	↓	-14,3
Baytarlıq	47,5	36,5	↓	-11,0
Meliorasiya	459,9	422,0	↓	-37,9
Bioloji zənginliyin qorunması	8,2	7,2	↓	-1,0
Hidrometeorologiya tədbirləri	11,0	9,5	↓	-1,5
Meşə təsərrüfatı	15,5	14,6	↓	-0,8
Balıqçılıq və ovçuluq	1,4	1,3	↓	-0,1
Nəqliyyat və rabitə	217,3	206,4	↓	-10,9
İqtisadi və kommertiya fəaliyyəti	56,1	45,0	↓	-11,0
Tikinti və şəhərsalma	5972,3	5971,8	↓	-0,5
Geodeziya və faydalı qazıntılar	8,2	7,3	↓	-0,9
İqtisadi fəaliyyət ilə bağlı digər xidmətlər	812,2	746,0	↓	-66,2
Ehtiyat fondları	628,0	1977,0	↑	1349,0
Valyuta konvertasiyası	4,0	3,0	↓	-1,0
Əsas bölmələrə aid edilməyən tədbirlər üzrə digər fəaliyyət	670,0	660,7	↓	-9,3

Cədvəl dövlət büdcəsi ilə bağlı təqdim edilmiş hesabat və göstəricilər əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib olunmuşdur.

5.1.3. İqtisadi təsnifat üzrə təsdiq olunmuş dövlət büdcəsi xərcləri arasında aparılmış dəyişikliklərin təhlili “Sair xərclər” və “İstehlakyönlü müxtəlif xidmətlər” xərc maddələri arasında aparılmış dəyişikliklərin xüsusi çəkisinin çox olduğunu göstərir.

Ümumilikdə həyata keçirilmiş dəyişikliklərin təhlili göstərir ki, hesabat ilində icra prosesində xərclərdə aparılmış yerdəyişmələrdə “Sair xərclər” və “İstehlakyönlü müxtəlif xidmətlər” xərc maddələri üzrə yerdəyişmələrin payı nəzərəcarpacaq olmuşdur.

2022-ci ilin dövlət büdcəsində “Sair xərclər” xərc maddəsi üzrə 1705,8 mln. manat artma 630,9 mln. manat isə azalma olmuş, “İstehlakyönlü müxtəlif xidmətlər” xərc maddəsi üzrə isə 246,1 mln. manat artma 991,7 mln. manat isə azalma olmuşdur.

Bu xərc istiqamətlərinin yerdəyişmələr zamanı artım və azalmalarının artırılmış və azaldılmış məbləğlərdə payları müvafiq olaraq 68,5% və 56,9% olmuşdur. Bu xərc maddələri üzrə daha çox yerdəyişmələrin aparılmasının bir sıra səbəbləri olmuşdur. Bunlardan “Müdafiə və milli təhlükəsizlik” bölməsi və “Məhkəmə hakimiyyəti, hüquq-mühafizə və prokurorluq” bölməsi üzrə bir çox köməkçi bölmələrdə xərclərin təsdiq olunmuş təyinatının və icrasının “Sair xərclər” xərc maddəsində uçota alınması, “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun 19.6-cı maddəsinə uyğun olaraq 1349,0 mln. manatın Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fonduna yönəldilməsi və burada “Sair xərclər” üzrə icra edilməsi, bölüşdürülməmiş xərclərin əsasən “Sair xərclər” və “İstehlakyönlü müxtəlif xidmətlər” xərc maddəsi üzrə təsdiq olunmasını və icrasını qeyd edə bilərik.

5.1.4. Məlumatların təhlili dəyişikliklərin əksər hissəsinin gözlənilməyən və planlaşdırıla bilinməyən məsələlərin həllinə yönəldildiyini göstərsə də, bir hissəsi əvvəlcədən nəzərə alın bilən istiqamətlər, o cümlədən tariflər dəyişdirilməyən xərclər üzrə olmuş, bəzi hallarda isə icra prosesində məbləği artırılmış xərclər sonradan qənaət şəklində Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fonduna yönəldilmişdir.

“Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun 18.4-cü maddəsinə əsasən dövlət büdcəsinin icrası prosesində həyata keçirilmiş dəyişikliklərin əsas hissəsi il ərzində əməyin ödənişi, müavinətlər üzrə artımların edilməsi və digər zəruri xərclər (dəfn üçün müavinətlərin, əmək qabiliyyətini müvəqqəti itirməyə görə müavinətlərin verilməsi, dövlət qulluqçularına sosial ödənişlər və s.) ilə bağlı olmuşdur. Bu istiqamətlər üzrə qurumların xərcləri ümumilikdə 50,0 mln. manatdan çox artırılmışdır (Cədvəl 29).

Təqdim edilmiş məlumatların təhlili göstərir ki, bəzi qurumlarda iqtisadi təsnifat üzrə icra prosesində təyinat (hətta yuxarıda qeyd edilmiş xərc istiqamətlərinin – məsələn, əməyin ödənişi) məbləği artırılmış istiqamət sonradan qənaət adı ilə Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fonduna yönəldilmişdir.

Cədvəl 29. Eyni xərc istiqaməti üzrə icra prosesində təyinat məbləği həm artırılan, həm də azaldılan bəzi qurumlar, mln. manatla

Funksional təsnifat üzrə kod	Qurumların adı	Təyinat	Dürüstləşmiş təyinat	Artım	Azalma
113	Azərbaycan Respublikasının Əmək və Əhəlinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi	12,9	10,7	0,4	-2,5
113	Azərbaycan Respublikasının Elm və Təhsil Nazirliyi	9,2	8,0	0,3	-1,4
113	Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət Nazirliyi	10,5	9,0	0,3	-1,7
113	Azərbaycan Respublikasının Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi	14,2	11,9	0,4	-2,7
113	Azərbaycan Respublikasının Energetika Nazirliyi	5,8	5,3	0,2	-0,6
113	Azərbaycan Respublikasının Xarici İşlər Nazirliyi	30,0	27,8	1,1	-3,3
113	Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi	18,2	15,5	0,4	-3,1
113	Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi	34,8	32,9	0,7	-2,6
113	Azərbaycan Respublikasının Dövlət Şəhərsalma və Arxitektura Komitəsi	7,3	5,2	0,2	-2,4
113	Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Əmlak Məsələləri Dövlət Xidməti	14,6	12,4	0,3	-2,5
113	Azərbaycan Respublikasının Əmək və Əhəlinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi yanında Dövlət Əmək Müfəttişliyi Xidməti	7,7	5,9	0,2	-2,1
113	Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyi	47,7	43,9	0,5	-4,2
113	Azərbaycan Respublikasının Qida Təhlükəsizliyi Agentliyi	17,8	12,9	0,4	-5,3
310	Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsi	19,3	18,5	0,3	-1,2
310	Maliyyə təminatı Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi tərəfindən həyata keçirilən məhkəmələr	81,3	78,3	0,8	-3,8
422	Azərbaycan Respublikasının Elm və Təhsil Nazirliyi	172,1	158,0	0,2	-14,3
423	Azərbaycan Respublikasının Elm və Təhsil Nazirliyi	1805,1	1781,7	5,0	-28,3
493	Azərbaycan Respublikasının Elm və Təhsil Nazirliyi	461,3	430,4	3,7	-34,6
590	Azərbaycan Respublikasının Səhiyyə Nazirliyi	66,8	59,8	4,2	-11,1
615	Azərbaycan Respublikasının Əmək və Əhəlinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi	274,2	246,5	21,3	-49,0
930	Azərbaycan Meliorasiya və Su Təsərrüfatı Açıq Səhmdar Cəmiyyəti	459,9	422,0	1,0	-39,0

Cədvəl dövlət büdcəsi ilə bağlı təqdim edilmiş hesabat və göstəricilər əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib olunmuşdur.

Məlumatların təhlili göstərir ki, bəzi hallarda eyni xərc istiqamətində azalma və artımların edilməsi fonunda kassa xərcinin icra faizi aşağı olmuş, açılmış maliyyələşmə məbləğləri istifadə olunmayaraq büdcəyə qaytarılmışdır.

Yuxarıda qeyd edilənlərlə yanaşı, bəzi qurumlar üzrə əvvəlcədən proqnozlaşdırıla bilən, eləcə də il ərzində tarifi artırılmayan xərc istiqamətləri üzrə dəyişikliklər edilmişdir. Burada xüsusilə "Təhsil" bölməsində Elm və Təhsil Nazirliyi, yerli icra hakimiyyəti orqanları üzrə müxtəlif xərclər - digər malların alınması, tarifi dəyişdirilməyən xərclər üzrə isə istilik enerjisi, qaz, elektrik enerjisi haqqının ödənilməsi xərcləri qeyd olunmalıdır.

5.1.5. Hesabat ilində qeydə alınan ikirəqəmli inflyasiya fonunda büdcənin qiymət dəyişikliyinə həssas xərc istiqamətləri üzrə yerdəyişmələr qiymət artımlarına müvafiq olmamışdır.

Bir sıra məhsullar üzrə qiymət artımı fonunda büdcədə həmin istiqamətlərdə aparılmış dəyişikliklər müvafiq qiymət artımlarına uyğun olmamışdır. Belə ki, təsdiq edilmiş məbləğlər

büdcənin icrası prosesində dərman, sarğı ləvazimatlarının və materiallarının alınması xərcləri 2,4 mln. manat, ərzaq məhsulları üzrə xərclər 8,2 mln. manat, mətbəə xərcləri 47,9 mln. manat azaldılmışdır. Qeyd edək ki, baxılan dövrdə orta illik ifadədə qida məhsulları 20,1%, dəftərxana ləvazimatları 38,2%, dərman 1,9%, dərman istisna olmaqla digər tibb təyinatlı məhsullar 13,1% bahalaşmışdır.

5.1.6. İcra prosesində xərclərin inzibati təsnifatı üzrə yerdəyişmələrin nəzərdə tutulmuş xərc istiqamətlərinin əhəmiyyətli hissəsində aparılması büdcə vəsaitlərinin proqnozlaşdırılmasında optimallaşdırmanın zərurətini şərtləndirir.

Hesabat ilində inzibati təsnifat üzrə əksər xərclərin məbləğlərində yerdəyişmələr aparılmış, bu yerdəyişmələrin xarakteri fərqli olmuşdur. Belə ki, yerdəyişmələr inzibati təsnifat üzrə nəzərdə tutulmuş məbləğ daxilində iqtisadi təsnifatın müvafiq bölmə, köməkçi bölmə, paraqraf, maddə və yarımaddələri arasında və inzibati təsnifat üzrə cəmi xərc məbləğlərində aparılmışdır.

İnzibati təsnifat üzrə dəyişikliklərə dair məlumatların təhlili göstərir ki, ümumilikdə 32,3 mlrd. manatı əhatə edən xərclərin nəzərdə tutulduğu 187 istiqamətdən (təşkilatlar və tədbirlər üzrə) 21,2 mlrd. manatı əhatə edən 141 istiqamət üzrə dəyişikliklər edilmiş, yerdə qalan 11,1 mlrd. manatı əhatə edən 46 istiqamət üzrə isə dəyişiklik aparılmamışdır.

Ümumilikdə dəyişikliklərin xərc istiqamətinin təsdiq edilmiş məbləğinə nisbəti artımlar üzrə 0,01%-963,7%, azalmalar üzrə isə 0,1%-105,7% arasında dəyişmişdir.

Məlumatların təhlili göstərir ki, bəzi qurumların funksional təsnifatın aidiyyəti istiqaməti üzrə təsdiq edilmiş büdcəsi daxilində edilmiş artımların (iqtisadi təsnifatın müvafiq bölmə, köməkçi bölmə, paraqraf, maddə və yarımaddələri arasında) müvafiq büdcəyə nisbəti daha əhəmiyyətli (Azərbaycan Respublikasının Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi 7,8%, Azərbaycan Respublikasının Səhiyyə Nazirliyi 6,2%, bəzi məxfi və digər qurumlarda 8,4%-18,3% və s.) olmuşdur.

Bununla yanaşı, bəzi qurumların xərcləri üzrə əhəmiyyətli məbləğlər (Azərbaycan Respublikasının Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi 24,8%, Azərbaycan Respublikasının Dövlət Şəhərsalma və Arxitektura Komitəsi 29%, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyası 31,5%, Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Antiinhisar Siyasəti və İstehlakçıların Hüquqlarının Müdafiəsi Dövlət Xidməti 39,4%, Azərbaycan Respublikasının Qida Təhlükəsizliyi Agentliyi 27,5%, Azərbaycan Respublikasının Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi 24%, Azərbaycan Respublikasının Maliyyə Nazirliyi yanında Dövlət Borcunun və Maliyyə Öhdəliklərinin İdarə Edilməsi Agentliyi 22,7%, Azərbaycan Respublikasının Rəqəmsal İnkişaf və Nəqliyyat Nazirliyi yanında Elektron Təhlükəsizlik Xidməti 35,2%, Azərbaycan Respublikasının Dövlət Şəhərsalma və Arxitektura Komitəsi yanında Qarabağ Regional Memarlıq və Şəhərsalma Baş İdarəsi 60,1%, (1.4.1) Azərbaycan Respublikasının Elm və Təhsil Nazirliyi 35,6%, (1.4.1) Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi 76,8%, (1.4.8) Azərbaycan Respublikasının Milli Arxiv İdarəsi 31,1%, (7.9.0) Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət Nazirliyi 40,5% və s.) Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fonduna yönəldilmişdir.

Bundan əlavə, hesabat ilində əksər bölüşdürülməmiş xərclərdə də dəyişikliklər aparılmışdır. Bu, həm ümumi məbləğ daxilində iqtisadi təsnifat üzrə yerdəyişmələri, həm də ümumi məbləğin azaldılmasına və artırılmasına təsir göstərən dəyişiklikləri əhatə etmişdir.

2022-ci il üçün təsdiq edilmiş dövlət büdcəsində nəzərdə tutulan 4 istiqamət il ərzində büdcədən ümumiyyətlə çıxarılmış, 2 istiqamət büdcəyə daxil edilmişdir. (Cədvəl 30).

Cədvəl 30. Təsdiq edilmiş dövlət büdcəsində nəzərdə tutulmasına baxmayaraq, dəyişikliklər zamanı büdcədən çıxarılmış və əlavə edilmiş xərc istiqamətləri, mln. manatla

Xərc istiqamətləri	İlkin təyinat	Dəyişikliklərdən sonra müəyyən edilmiş məbləğ
Dövlət mükafatlarının və təltiflərinin maliyyə təminatı	0,3	0
Müfəssəl ərazi planlaşdırılması sənədlərinin hazırlanması	0,5	0
Xarici qrantlar hesabına həyata keçirilən layihələr	0,1	0
"Azərbaycan Biznesinin İnkişafı Fondu" publik hüquqi şəxs	163,0	0
Azərbaycan Respublikasının Sahibkarlığın İnkişafı Fondu	0	120,0
Azərbaycan İnvestisiya Şirkəti ASC	0	43,0

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib olunmuşdur.

5.2. Funksional, iqtisadi və inzibati təsnifat üzrə xərclərin icra vəziyyəti

5.2.1. Funksional təsnifat üzrə xərclərin icra vəziyyətinin təhlili

5.2.1.1. 2022-ci ildə funksional təsnifatın bölmələri üzrə dövlət büdcəsi xərclərinin icra səviyyəsi 96,5%-100,0% arasında dəyişmiş, əvvəlki illərdə olduğu kimi "İqtisadi fəaliyyət" bölməsinin xüsusi çəkisi daha yüksək olmuşdur.

Hesabat ilində 2021-ci illə müqayisədə icra edilmiş dövlət büdcəsi xərclərində funksional təsnifatın bütün bölmələri üzrə artım qeydə alınmışdır. Əvvəlki illə müqayisədə mütləq ifadədə ən böyük artım 1460,7 mln. manat təşkil etməklə "İqtisadi fəaliyyət" bölməsi, nisbi ifadədə ən böyük artım isə 65,8% təşkil etməklə "Əsas bölmələrə aid edilməyən xidmətlər" bölməsi üzrə olmuşdur. "İqtisadi fəaliyyət" bölməsi üzrə artım əsasən dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu xərcləri, "Əsas bölmələrə aid edilməyən xidmətlər" bölməsi üzrə artım isə əsasən ehtiyat fondları (825,3 mln. manat) və məqsədli büdcə fondları (365,2 mln. manat) ilə bağlı xərclərin artımı ilə əlaqədardır.

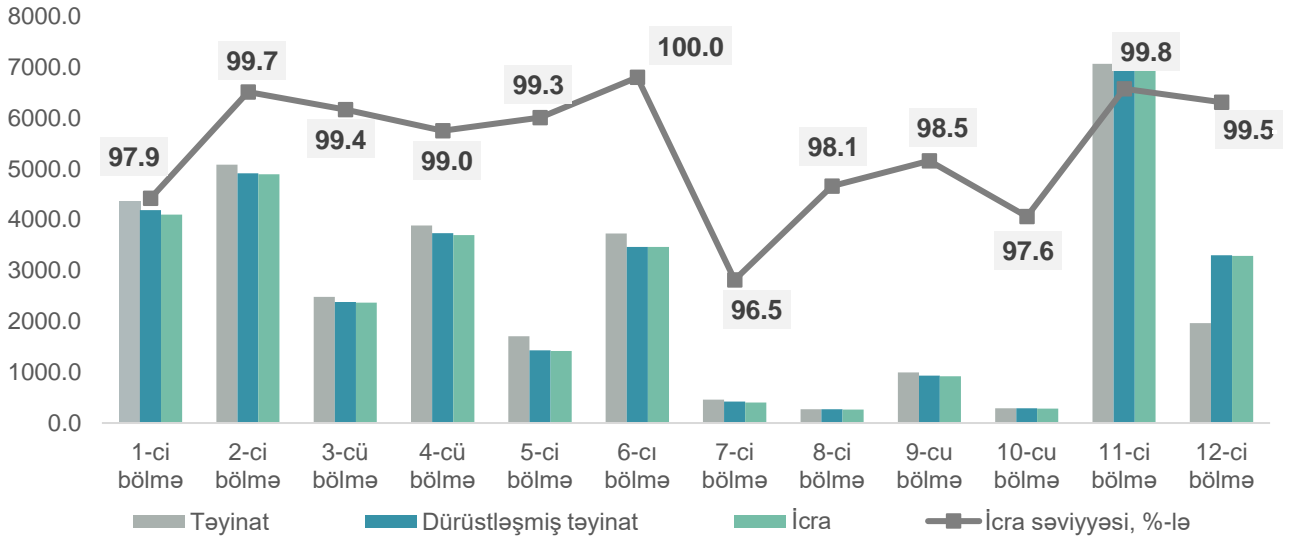
2022-ci ildə dürüstləşmiş təyinatla müqayisədə dövlət büdcəsi xərclərinin icra səviyyəsi funksional təsnifatın bölmələri üzrə az fərqlənmiş, ən yüksək icra səviyyəsi "Sosial müdafiə və sosial təminat" (100,0%), ən aşağı icra səviyyəsi isə "Mədəniyyət, incəsənət, informasiya, bədən tərbiyəsi, gənclər siyasəti və bu qəbildən olan digər fəaliyyət" (96,5%) bölmələrində olmuşdur (Şəkil 25).

Hesabat ilində dövlət büdcəsi xərclərinin ümumi icra səviyyəsi 99,3% təşkil etmişdir ki, funksional təsnifatın bölmələrinin 5-i üzrə icra səviyyəsi bu göstəricidən çox, 6-sı üzrə az, 1-i isə bərabər olmuşdur.

2022-ci ildə də əvvəlki illərdə olduğu kimi cəmi dövlət büdcəsi xərclərində "İqtisadi fəaliyyət" bölməsi 21,7%-lə ən yüksək paya malik olmuşdur ki, bu da 2021-ci illə müqayisədə 1,6 faiz bəndi çoxdur. Ümumiyyətlə funksional təsnifatın 6 bölməsi üzrə xərclər cəmi xərclərdə daha əhəmiyyətli paya malik olmuşdur. Belə ki, "İqtisadi fəaliyyət", "Müdafiə və milli təhlükəsizlik", "Ümumi dövlət

xidmətləri”, “Təhsil”, “Sosial müdafiə və sosial təminat” və “Əsas bölmələrə aid edilməyən xidmətlər” bölmələri üzrə xərclər cəmi bütçə xərclərinin 82,3%-ni təşkil etmişdir.

Şəkil 25. 2022-ci ildə funksional təsnifatın bölmələri üzrə dövlət büdcəsi xərclərinin məbləği və icra səviyyəsi, mln. manatla və faizlə

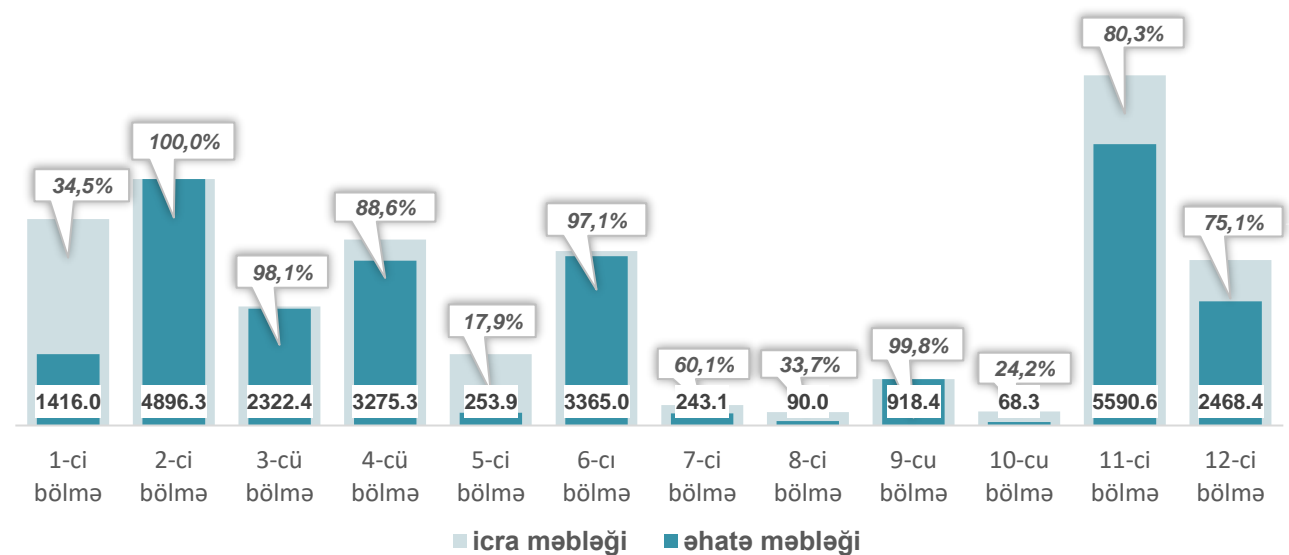

1	Ümumi dövlət xidmətləri	5	Səhiyyə	9	Kənd təsərrüfatı
2	Müdafiə və milli təhlükəsizlik	6	Sosial müdafiə və sosial təminat	10	Ətraf mühitin mühafizəsi
3	Məhkəmə hakimiyyəti, hüquq-mühafizə və prokurorluq	7	Mədəniyyət, incəsənət, informasiya, bədən tərbiyəsi, gənclər siyasəti və bu qəbildən olan digər fəaliyyət	11	İqtisadi fəaliyyət
4	Təhsil	8	Mənzil və kommunal təsərrüfatı	12	Əsas bölmələrə aid edilməyən xidmətlər

Şəkil müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Hesablama Palatasına qurumlar tərəfindən təqdim edilmiş məlumatlar əsasında funksional təsnifatın bölmələri üzrə üzvləşdirilmə aparılmışdır. Bölmələr üzrə üzvləşdirilmənin əhatəsi 17,9%-100,0% arasında dəyişmişdir (Şəkil 26).

Şəkil 26. Funksional təsnifatın bölmələri üzrə üzvləşdirilmənin əhatəsi, mln. manatla

Şəkil müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir. Bölmə adları yuxarıdakı şəkildəki adlarla eynilik təşkil edir.

Qeyd edək ki, bəzi bölmələr üzrə əhatənin aşağı olması qurumlar tərəfindən hesabatın təqdim edilməməsi, icra barədə hesabatda qurumların bölgüsünün verilməməsi (məsələn, yerli icra hakimiyyəti orqanları üzrə), həmçinin bəzi üzləşdirilməsi mümkün olmayan xərc istiqamətləri (dövlət borcuna xidmət xərcləri, xarici yardımlar, üzvlük haqqı və s) ilə əlaqəlidir.

5.2.1.2. 2022-ci ilin dövlət büdcəsinə yenidən baxılma zamanı xərcləri artırılmış funksional bölmələrdən bəziləri üzrə icra məbləğləri ilkin proqnozdan da aşağı olmuşdur.

2022-ci ilin iyun ayında hesabat ilinin dövlət büdcəsinə yenidən baxılmış, "Səhiyyə" və "Kənd təsərrüfatı" bölmələri istisna olmaqla, digər bütün bölmələr üzrə xərclər artımla nəzərdə tutulmuşdur. Lakin aparılan təhlillər yenidən baxılma zamanı artırılmış 10 funksional bölmədən 5-i üzrə dürüstləşmiş təyinatın, 6-sı üzrə isə icra məbləğinin ilkin proqnozdan da aşağı olduğunu göstərir (Cədvəl 31).

Cədvəl 31. 2022-ci ilin dövlət büdcəsinə yenidən baxılma zamanı artırılmış bəzi funksional bölmələr üzrə xərclərin icrası barədə məlumat, mln. manatla

Funksional bölmələr	İlkin təsdiq edilmiş	Yenidən baxılmış	Dürüstləşmiş təyinat	İcra
Ümumi dövlət xidmətləri	4265,5	4355,3	4188,7	4099,5
Məhkəmə hakimiyyəti, hüquq-mühafizə və prokurorluq	2432,6	2482,3	2381,0	2366,7
Təhsil	3884,3	3886,6	3732,6	3696,5
Sosial müdafiə və sosial təminat	3642,6	3728,6	3466,1	3464,4
Mədəniyyət, incəsənət, informasiya, bədən tərbiyəsi, gənclər siyasəti və bu qəbildən olan digər fəaliyyət	460,5	463,2	419,4	404,6
Ətraf mühitin mühafizəsi	286,3	292,2	288,7	281,6

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Cədvəldən də göründüyü kimi, "Təhsil", "Sosial müdafiə və sosial təminat" və "Ümumi dövlət xidmətləri" bölmələri üzrə icra məbləği ilə ilkin təyinat arasındakı fərq daha nəzərəçarpan olmuşdur.

"Ümumi dövlət xidmətləri" bölməsi üzrə icra məbləğinin ilkin təyinatla müqayisədə aşağı olması əsasən il ərzində dürüstləşmə nəticəsində adıçəkilən bölmədəki əməyin ödənişi xərclərinin ümumilikdə 102,0 mln. manat, Naxçıvan Muxtar Respublikasına dotasiyanın 32,6 mln. manat azalması və icra məbləğlərinin də buna müvafiq olaraq az olması, eləcə də Azərbaycan Respublikasının Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin büdcədən kənar xərclərindən yaşayış binalarının tikintisi üçün nəzərdə tutulan 15,0 mln. manat xərcin icra edilməməsi ilə əlaqədardır.

"Təhsil" bölməsi üzrə icra məbləğinin ilkin təyinatla müqayisədə aşağı olması əsasən il ərzində dürüstləşmə nəticəsində adıçəkilən bölmədəki əməyin ödənişi xərclərinin ümumilikdə 80,6 mln. manat, dövlət sifarişi ilə ali təhsilin maliyyələşdirilməsi xərclərinin 35,0 mln. manat azalması və icra məbləğlərinin də bunlara müvafiq olaraq az olması ilə əlaqədardır.

“Sosial müdafiə və sosial təminat” bölməsi üzrə icra məbləğinin ilkin təyinatla müqayisədə aşağı olması əsasən il ərzində dürüstləşmə nəticəsində Azərbaycan Respublikasının Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi yanında Dövlət Sosial Müdafiə Fonduna digər müavinətlərlə bağlı xərclərin 100,0 mln. manat, Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi üzrə ünvanlı dövlət sosial yardımını xərclərinin 21,8 mln. manat, haqqı ödənilən ictimai işlərin təşkili ilə bağlı xərclərin 18,1 mln. manat və Azərbaycan Respublikasının Qaçqınların və Məcburi Köçkünlərin İşləri üzrə Dövlət Komitəsində məcburi köçkünlər və onlara bərabər tutulan şəxslərə ödənişlərin 12,0 mln. manat azalması, icra məbləğlərinin də bunlara müvafiq olaraq az olması ilə əlaqədardır.

5.2.1.1. Ehtiyat Fondların icrasının təhlili

5.2.1.1.1. İl ərzində aparılmış dəyişikliklərlə ehtiyat fondlar üzrə nəzərdə tutulmuş məbləğin əhəmiyyətli dərəcədə artırılması fonunda bu fondlara dair qanunvericilikdə müəyyən edilmiş limitlərə riayət olunmuş, hər iki fondda 4-cü rübdə sərəncam verilmiş məbləğin xüsusi çəkisi əvvəlki illə müqayisədə artmışdır.

Hesabat ilində “Əsas bölmələrə aid edilməyən xidmətlər” bölməsində ehtiyat fondları üzrə 628,0 mln. manat nəzərdə tutulmuş, il ərzində aparılmış dəyişikliklər nəticəsində bu məbləğ 3,1 dəfə artırılaraq 1977,0 mln. manat müəyyən edilmişdir. 1349,0 mln. manat məbləğində aparılmış dəyişikliklər Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fondu üzrə qeydə alınmış, “Büdcə sistemi haqqında” Qanununun 19.6-cı maddəsini əhatə etməklə 2022-ci il dövlət büdcəsinin bəzi xərclərinin icrası zamanı qənaət olunmuş vəsait bu fonda yönəldilmişdir. Baxılan dövrün sonunda ehtiyat fondları üzrə icra faizi 99,9% təşkil etmiş, icra məbləği 1975,8 mln. manata bərabər olmuşdur. Ehtiyat fondları üzrə icra edilmiş məbləğ əvvəlki illə müqayisədə 71,7% artmışdır.

Hesabat ilində Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fondu üzrə dürüstləşdirilmiş təyinat məbləği sərəncam verilmiş məbləğdən bir qədər çox olmuşdur (Cədvəl 32).

Cədvəl 32. Ehtiyat fondları barədə məlumat, mln. manatla

Ehtiyat fondları	Proqnoz məbləği	Dürüstləşdirilmiş məbləğ	Hesabat ilində imzalanmış sərəncamlara əsasən ayrılması nəzərdə tutulan məbləğ	30.12.2022-ci il tarixinə faktiki açılmış maliyyələşdirmə məbləği	Sərəncam verilməmiş vəsait qalığı	İmzalanmış sərəncamlara əsasən açılmamış maliyyələşdirmə
Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fondu	110,0	1459,0	1458,7	1457,9	0,3	0,8
Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Ehtiyat Fondu	518,0	518,0	518,0	517,9	0,0	0,1

Cədvəl müvafiq hesabat məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

Hesabat ilində il ərzində aparılmış dəyişikliklər də nəzərə alınmaqla, ehtiyat fondları üzrə “Büdcə sistemi haqqında” Qanunun 6.2-ci və 6.3-cü maddələrinin tələbləri gözlənilmişdir. Belə ki, Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fondu üzrə nəzərdə tutulmuş məbləğin (dürüstləşmiş təyinatın) dövlət büdcəsinin təsdiq edilmiş gəlirlərinə nisbəti 5,0%, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Ehtiyat Fondu üzrə isə 1,8% təşkil etmişdir.

Hesabat ilində imzalanmış sərəncamların rüblər üzrə təhlili göstərir ki, hər iki fond üzrə məbləğ ifadəsində ən böyük xüsusi çəki 4-cü rübə aid olmuşdur (Cədvəl 33).

Cədvəl 33. Ehtiyat fondları üzrə sərəncamların rüblər üzrə bölgüsü

Rüblər	Sərəncamların sayı	Ümumi sərəncam sayında xüsusi çəkisi,%-lə	Sərəncamlarla nəzərdə tutulmuş məbləğ, mln.	Xüsusi çəkisi, %-lə
Dövlət Büdcəsinin Ehtiyat Fondu				
1	2	3,0	4,4	0,3
2	13	19,4	17,1	1,2
3	29	43,3	57,7	4,0
4	23	34,3	1379,5	94,6
Cəmi	67	100,0	1458,7	100,0
Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Ehtiyat Fondu				
1	2	9,5	9,8	1,8
2	13	61,9	69,3	13,4
3	3	14,3	20,0	3,9
4	3	14,3	418,9	80,9
Cəmi	21	100,0	518,0	100,0

Cədvəl müvafiq hesabat məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fondu üzrə 4-cü rübdə imzalanmış sərəncamlarla nəzərdə tutulmuş məbləğin xüsusi çəkisi 2021-ci ilə nisbətən 18,1 faiz bəndi artaraq, 94,6%-ə yüksəlmişdir. 23 sərəncamdan 14-ü dekabr ayının payına düşmüş, ilin son ayında sərəncam verilmiş məbləğ isə 594,0 mln. manata bərabər olmuşdur. Qeyd edək ki, 2021-ci ildə dekabr ayında imzalanmış sərəncam sayı və məbləği, müvafiq olaraq, 12 və 219,2 mln. manat olmuşdur.

5.2.1.1.2. 2022-ci ilin dövlət büdcəsində Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Ehtiyat Fondu və Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fondu üzrə vəsaitlər qanunvericiliklə müəyyən edilmiş çərçivəyə əsasən icra olunmuş, xərc edilmiş məbləğ əvvəlki ilə müqayisədə artmış, əksər layihələr üzrə icra səviyyəsi 100% olmuşdur.

2022-ci ilin dövlət büdcəsində **Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Ehtiyat Fondu** üzrə təyinat məbləği 518,0 mln. manat müəyyən olunmuş, 21 sərəncama əsasən il ərzində 19 quruma və dini icmalara maliyyə yardımı üzrə 22 layihə üçün ayrılması nəzərdə tutulan 518,0 mln. manata qarşı kassa icrası 517,9 mln. manat olmaqla, sərəncam verilmiş məbləğdən 0,1 mln. manat az olmuşdur. İcra edilmiş vəsait 2021-ci ilə müqayisədə 47,8 mln. manat və ya 10,2% çoxdur.

2022-ci ildə Prezidentin Ehtiyat Fondundan ayrılmış xərclərin layihələr üzrə icra səviyyəsi aşağıdakı kimi olmuşdur:

- ✓ **2 layihə** üzrə icra səviyyəsi 96,6%- 99,9% aralığında dəyişmiş;
- ✓ **digər layihələr** üzrə icra səviyyəsi 100,0% olmuşdur. Qeyd edək ki, **həmin layihələrdən 1-i üzrə** üzrə may ayında müəyyənləşmiş təşkilat dekabr ayında digər təşkilatla əvəzlənmiş (icra edilmiş məbləğ 4,0 mln. manat);

Hesabat ilində **Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fondu** üzrə təsdiq edilmiş 110,0 mln. manata qarşı dürüstləşmiş təyinat məbləği 1459,0 mln. manat müəyyən olunmuş, Azərbaycan Respublikası

Nazirlər Kabinetinin **67 sərəncamına** əsasən nəzərdə tutulan 1458,7 mln. manata qarşı 1457,9 mln. manat kassa icrası olmuşdur ki, bu da sərəncam verilmiş məbləğdən 0,8 mln. manat azdır.

Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fondundan ayrılmış xərclərin layihələr üzrə icra səviyyəsi aşağıdakı kimi olmuşdur:

- ✓ **2 layihə** üzrə iyul və dekabr aylarında verilmiş sərəncamlar dekabr ayında ləğv edilmiş;
- ✓ **3 layihə** üzrə icra səviyyəsi 42,0%-55,6% aralığında dəyişmiş;
- ✓ **12 layihə** üzrə icra səviyyəsi 85,6%-99,9% aralığında dəyişmiş;
- ✓ **qalan layihələr** 100,0% səviyyəsində icra olunmuşdur. Qeyd edək ki, layihələrdən 1-i üzrə iyul ayında sərəncam verilmiş məbləğ dekabr ayında digər sərəncamla azaldılmış (azaldılmış məbləğ 5,8 mln. manat) məbləğ tam icra edilmişdir.

Tərəfimizdən aparılan təhlillər Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fondundan ayrılmış bezi vəsaitlərin əvvəlcədən proqnozlaşdırıla bilən olduğunu deməyə əsas verir (Cədvəl 34).

Cədvəl 34. Əvvəlcədən proqnozlaşdırılması mümkün olan xərclər üzrə ayrılmış vəsait, min manatla

Təşkilatlar	Xərcin məqsədi	İcra məbləği
Nizami Gəncəvi Beynəlxalq Mərkəzi	2022-ci il üzrə fəaliyyətinə dəstək məqsədilə	3318,0
Bakı Şəhər İcra Hakimiyyəti	"Cümə" məscidinin binasında təmir-tikinti işlərinin başa çatdırılması məqsədilə	3000,0
"BakuBus" Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyəti	Azərbaycan Respublikası İnvestisiya Holdinginin idarəetməsinə verilmiş "BakuBus" Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyətinin Bakı şəhərində ictimai nəqliyyatın təşkili baxımından xüsusi əhəmiyyətini nəzərə alaraq, 2020-2021-ci illərdə COVID-19 pandemiyası ilə əlaqədar tətbiq edilmiş məhdudiyyətlər zamanı Cəmiyyətin yaranmış kreditor borclarının bir qisminin ödənilməsinə dəstək verilməsi məqsədilə	10000,0

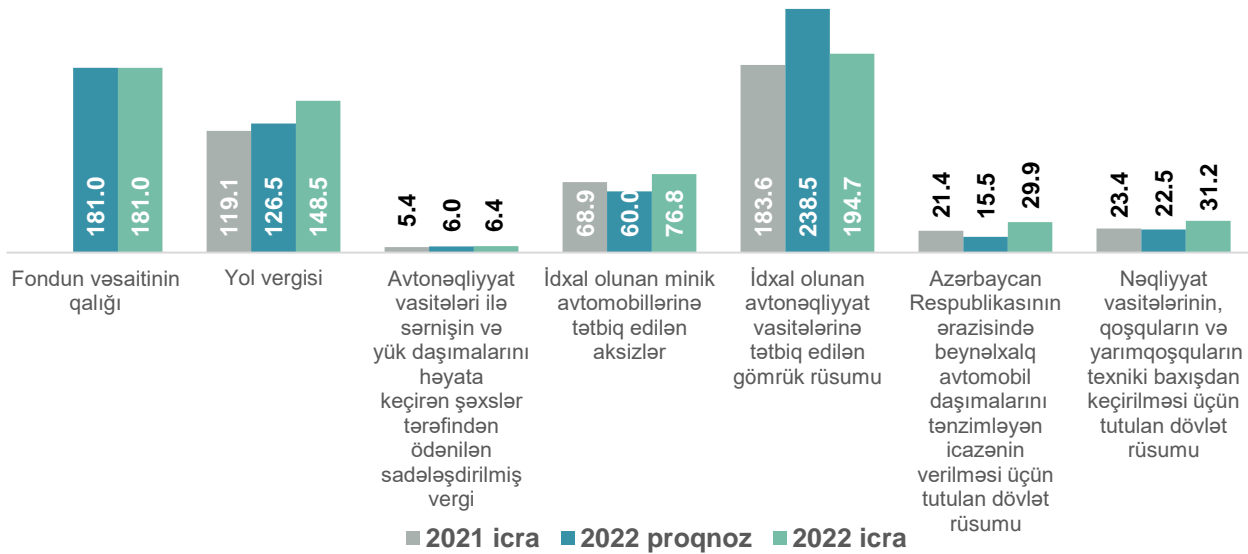
Şəkil müvafiq hesabatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

5.2.1.2. Məqsədli büdcə fondlarının icrasının təhlili

5.2.1.2.1 Hesabat ilində "Avtomobil Yolları" Məqsədli Büdcə Fondunun qalıq vəsaitlərinin onun gəlirlərinə aid edilməsi və əvvəlki illə müqayisədə bütün mədaxil mənbələri üzrə qeydə alınmış artım Fond üzrə gəlirlərin artımını şərtləndirmişdir.

2022-ci ildə "Avtomobil Yolları" Məqsədli Büdcə Fondunun (bundan sonra – Fond) gəlirləri 668,5 mln. manat təşkil etmişdir ki, bu da proqnozla müqayisədə 18,5 mln. manat (2,8%), 2021-ci illə müqayisədə isə 246,6 mln. manat (58,4%) çoxdur. Aparılan təhlillər göstərir ki, Fondun gəlirlərinin əvvəlki illə müqayisədə artımına 2022-ci ilin dövlət büdcəsinə yenidən baxılma nəticəsində 181,0 mln. manat qalıq vəsaitin Fondun gəlirlərinə aid edilməsi, eləcə də bütün mədaxil mənbələri üzrə artım səbəb olmuşdur (Şəkil 27).

Şəkil 27. “Avtomobil Yolları” Məqsədli Büdcə Fondunun gəlirlərinin mədəxil mənbələri üzrə bölgüsü, mln. manatla

Şəkil təqdim edilmiş hesabat və məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Şəkildən də göründüyü kimi, hesabat ilində idxal olunan avtonəqliyyat vasitələrinə tətbiq edilən gömrük rüsumu istisna olmaqla, digər bütün mədəxil mənbələri üzrə proqnoz artıqlaması ilə icra edilmiş, Fondun gəlirlərinə aid edilən qalıq vəsaitlərinin icrası isə nəzərdə tutulan məbləğə bərabər olmuşdur.

Proqnozla müqayisədə ən yüksək icra mütləq ifadədə 22,0 mln. manat olmaqla yol vergisi, nisbi ifadədə isə 92,9% olmaqla Azərbaycan Respublikasının ərazisində beynəlxalq avtomobil daşımalarını tənzimləyən icazənin verilməsi üçün tutulan dövlət rüsumu üzrə qeydə alınmışdır.

Hesabat ilində Fondun xərcləri 650,0 mln. manat təşkil etmiş, nəticədə ilin sonunda Fondun qalıq vəsaiti 18,9 mln. manat olmuşdur. 18,9 mln. manatın 0,4 mln. manatının əvvəlki illərdən yaranmış qalıq olmasına baxmayaraq, 2023-cü ildə Fondun gəlirlərində bu mənbə üzrə hər hansı mədəxil nəzərdə tutulmamışdır.

Dövlət büdcəsinin icrası barədə hesabatlara əsasən Fond üzrə 650,0 mln. manat vəsaitin tam icra edildiyi göstərilərsə də, 506,6 mln. manatı xərclənmiş, 143,4 mln. manatı isə Azərbaycan Avtomobil Yolları Dövlət Agentliyinin bank hesabında qalmışdır.

5.2.1.2.2. Hesablama Palatası aparılan təhlillərə əsaslanaraq, ekologiya sahəsində fəaliyyət göstərən məqsədli büdcə fondu üzrə qalıq vəsaitlərin 2022-ci ilin dövlət büdcəsinin gəlirlərində tanındığı halda, həmin məqsədli büdcə fondunun gəlirlərinə daxil edilmədiyini, eləcə də bu fondların fəaliyyətini tənzimləyən hüquqi aktlarda uyğunsuzluqların olduğu qənaətidədir.

2022-ci ildə ekologiya sahəsində fəaliyyət göstərən məqsədli büdcə fondlarının gəlirləri 17,1 mln. manat, xərcləri isə 5,2 mln. manat təşkil etmişdir ki, bu da 2021-ci illə müqayisədə müvafiq olaraq 61,3% və 27,3% çoxdur (Cədvəl 35).

Cədvəl 35. Ekologiya sahəsində fəaliyyət göstərən məqsədli büdcə fondları barədə məlumat, mln. manat

Məqsədli büdcə fondları	2021-ci il			2022-ci il		
	gəlir	xərc	qalıq vəsait	gəlir	xərc	qalıq vəsait
Ətraf mühitin mühafizəsi dövlət fondu	3,9	0,9	26,4	4,4	3,2	27,6
Meşələrin qorunub saxlanması və təkrar istehsalı fondu	3,3	1,8	7,9	6,5	0,9	13,5
Mineral xammal bazasının bərpası dövlət fondu	2,2	0,7	1,7	5,1	0,8	6,0
Su bioresurslarının artırılması bərpası və mühafizəsi fondu	0,1	0,0	0,4	0,1	0,02	0,5
Xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin idarə edilməsi və mühafizəsi üçün yaradılan müvafiq idarələrin xüsusi fondları	1,1	0,7	2,2	1,0	0,3	2,9
Cəmi	10,6	4,1	38,6	17,1	5,2	50,5

Cədvəl təqdim edilmiş hesabat və məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Qeyd olunan fondlar üzrə 2022-ci ildə ümumilikdə 12,2 mln. manat gəlir proqnozlaşdırılmışdır ki, bunun 2,3 mln. manatını Ətraf Mühitin Mühafizəsi Dövlət Fondunun əvvəlki ildən qalıq vəsaitləri təşkil etmişdir. Dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı təqdim edilmiş məlumatlara əsasən 2022-ci ildə Ətraf Mühitin Mühafizəsi Dövlət Fondu tərəfindən 4,4 mln. manat gəlir əldə edilmiş və bu gəlirlər təbiətdən istifadəyə görə ödəmələr, ətraf mühitin mühafizəsi haqqında (balıqçılıq istisna olmaqla) qanunvericiliyin pozulmasına görə alınan cərimələr, müsadirə olunan ovçuluq alətlərinin satışından daxil olan vəsaitlər hesabına formalaşmışdır. Başqa sözlə, 2022-ci ildə əldə edilmiş 4,4 mln. manat gəlirin tərkibinə əvvəlki illərdən formalaşan qalıq vəsait daxil edilməmişdir. Lakin 2022-ci il dövlət büdcəsinin icrası haqqında qanun layihəsində 2022-ci il yanvarın 1-ə müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi məqsədli büdcə fondlarının vəsaitinin qalığı üzrə 183,3 mln. manat vəsait dövlət büdcəsinin icra edilmiş gəlirlərinə aid edilmişdir ki, bunun da 2,3 mln. manatı Ətraf Mühitin Mühafizəsi Dövlət Fondu üzrədir. Göründüyü kimi, müvafiq fond üzrə 2,3 mln. manat qalıq vəsait 2022-ci ilin dövlət büdcəsinin gəlirlərində tanındığı halda, fondun gəlirlərinə daxil edilməmişdir.

Bununla yanaşı, Ətraf Mühitin Mühafizəsi Dövlət Fondu tərəfindən "Büdcə təşkilatları və dövlət büdcəsindən maliyyə yardımı alan təşkilatlar üçün həmin vəsaitlərdən istifadə barədə rüblük və ilin əvvəlindən artan yekunla funksional, iqtisadi və inzibati təsnifatlar üzrə hesabat formaları və onların təqdim edilmə Qaydası"na 2 nömrəli əlavəyə uyğun olaraq təqdim edilmiş hesabatda fondun gəlirləri 4,7 mln. manat göstərilmişdir ki, bu da dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı təqdim edilmiş məlumatlarda göstərilən məbləğdən 0,3 mln. manat çoxdur. Qeyd edək ki, qurumun hesabatına əsasən yaranmış fərq məbləği qədər vəsait qalıqdan dövlət büdcəsinə ödənilmişdir.

Eyni zamanda, Mineral-Xammal Bazasının Bərpası üzrə Dövlət Fondunun ilin əvvəlində 1,7 mln. manat qalığının olması, eləcə də 2022-ci ildə gəlirlərinin xərclərini 4,3 mln. manat üstələməsi fonunda bu Fondun xərcləri üzrə 0,8 mln. manat subsidiya kimi göstərilmişdir.

Bununla yanaşı, 2022-ci ildə də bu məqsədli büdcə fondlarının gəlirləri VBT-nin büdcə gəlirləri təsnifatına uyğun olaraq "Məqsədli büdcə fondlarının büdcədən kənar daxilolmaları" maddəsinin

müvafiq yarımaddələrində əks etdirilməyərək “Qeyri-kommersiya təşkilatlarının kommersiya fəaliyyətindən gəlirlər” paraqrafında “Sair daxilolmalar” maddəsində uçota alınmışdır. Qeyd edək ki, bu uyğunsuzluqla bağlı Hesablama Palatasının əvvəlki rəylərində də məlumat verilmişdir.

İcra edilmiş tövsiyə - Göstərilən uyğunsuzluğun aradan qaldırılması məqsədilə cari ilin aprel ayında VBT-yə dəyişiklik edilərək “Məqsədli büdcə fondlarının büdcədən kənar daxilolmaları” maddəsindən müvafiq fondların adları əks etdirilmiş yarımaddələr çıxarılaraq “Qeyri-kommersiya təşkilatlarının kommersiya fəaliyyətindən gəlirlər” paraqrafında “Məqsədli büdcə fondlarının daxilolmaları” maddəsinin müvafiq yarımaddələri olaraq daxil edilmişdir.

Əvvəlki rəylərdə şərh edildiyi kimi, Hesablama Palatası ekologiya sahəsində məqsədli büdcə fondlarının fəaliyyətini tənzimləyən hüquqi aktlarda bu fondların məqsədli büdcə fondlarına aid edilməsi ilə bağlı konkret müddəaların olmaması məsələsini bir daha vurğulayaraq, bu istiqamətdə əməli addımların atılmasının zəruriliyini qeyd edir.

5.2.1.3. Dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu (investisiya xərcləri)

5.2.1.3.1. Dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu xərclərinin əvvəlki illə müqayisədə hesabat ilində artımı xarici kreditor qurumlarla birgə maliyyələşmə əsasında həyata keçirilən layihələr üzrə xərclər istisna olmaqla, digər investisiya layihələrinin icrasına yönəldilmiş vəsaitlər hesabına təmin edilmişdir.

2022-ci il üçün dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu xərcləri ilkin olaraq 2789,8 mln. manat nəzərdə tutulmuş, yenidən baxılma zamanı 496,6 mln. manat artırılaraq 3286,4 mln. manat təşkil etmişdir. Hesabat ilində 3280,4 mln. manat (99,8%) icra olunmuşdur (Cədvəl 36).

Cədvəl 36. Dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu xərclərinin icrası, mln. manatla

Göstəricilər	2021-ci il	2022-ci il					2022-ci ilin sonuna bölgü (proqnoz) ilə müqayisə		2021-ci ilin icrası ilə müqayisə	
	icra	İlkin bölgü üzrə	01.07. 2022-ci il tarixinə bölgü	Yenidən baxılma dan sonrakı bölgü	İlin sonuna bölgü	icra	fərq	%	fərq	%
Dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu	2505,5	2789,8	2789,8	3286,4	3286,4	3280,4	-6,0	99,8	774,9	130,9
<i>Xarici kreditor qurumlarla birgə maliyyələşmə əsasında həyata keçirilən layihələr üzrə kreditlərin məbləği</i>	346,6	593,0	593,0	593,0	260,5	259,7	-0,8	99,7	-86,9	74,9
<i>Ehtiyat vəsait</i>	0,0	602,3	2,5	99,5	0,0	0,0	0,0		0,0	
<i>Investisiya layihələri üzrə cəmi (xarici kreditlər istisna olmaqla), bundan:</i>	2158,9	1594,5	2194,3	2593,9	3025,9	3020,7	-5,2	99,8	861,8	139,9
<i>İşğaldan azad olunmuş ərazilərin yenidən qurulması və bərpası layihələrinin icrasına dövlət əsaslı vəsait qoyuluşundan yönəldilmiş vəsait</i>	0,0	0,0	0,0	0,0	467,1	467,1	0,0	100,0	467,0	

Cədvəl təqdim edilmiş hesabat və məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

2022-ci il dövlət büdcəsində dürüstləşmə aparıldıqdan sonra dövlət büdcəsi kəsirinin maliyyələşdirilməsi mənbələrindən biri olan və beynəlxalq maliyyə-kredit qurumları ilə birgə (müştərək maliyyələşmə əsasında) həyata keçirilən layihələr üzrə kreditlərin ilkin nəzərdə tutulmuş (proqnoz) məbləği istifadə olunmayan qədər azaldılaraq icra göstəricilərinə uyğunlaşdırılmış və müvafiq həcmdə məbləğ dövlət əsaslı vəsait qoyuluşuna aid edilərək işğaldan azad olunmuş ərazilərin yenidən qurulması və bərpası layihələrinin icrasına yönəldilmişdir.

5.2.1.3.2. Beynəlxalq layihələr üzrə nəzərdə tutulmuş vəsaitin vaxtında istifadə edilməməsi, koordinasiyanın düzgün qurulmaması və sair səbəblərin layihələrin müddətinin uzadılmasına, başa çatmamış layihələrin sayının və həcmının artmasına, istismara qəbulunun gecikməsinə, əsas vəsait kimi balansə götürülməməsinə şərait yaratmaqla layihələrin iqtisadi səmərəliliyinə də təsir etməsi qənaətinə gəlinmişdir.

Xarici kreditor qurumlarla birgə maliyyələşmə əsasında həyata keçirilən layihələrin icrası üçün nəzərdə tutulan xarici kreditlərin məbləği ilkin nəzərdə tutulan 593,0 mln. manatdan 260,5 mln. manatadək və həmin layihələrdə Azərbaycan tərəfinin payının məbləği 114,8 mln. manatdan 99,8 mln. manatadək azaldılmış, müvafiq olaraq 259,7 mln. manat və 99,7 mln. manat icra edilmişdir (Cədvəl 37).

Cədvəl 37. Xarici kreditor qurumlarla birgə maliyyələşmə əsasında həyata keçirilən layihələr üzrə kreditlərdən istifadə, mln.manat

Göstəricilər	Xarici kreditor qurumlarla birgə maliyyələşmə əsasında həyata keçirilən layihələr üzrə							
	Beynəlxalq maliyyə-kredit qurumlarının payı				Azərbaycan tərəfinin payı			
	İllər	2020	2021	2022		2020	2021	2022
İlkin bölgü üzrə				İlin sonuna	İlkin bölgü üzrə			İlin sonuna
Proqnoz	951,0	610,0	593,0	260,5	245,3	149,2	114,8	99,8
İstifadə	800,5	346,6	259,7	259,7	244,2	127,8	99,7	99,7

Cədvəl təqdim edilmiş hesabat və məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Dövlət əsaslı vəsait qoyuluşunun tərkibində kreditor qurumlarla birgə maliyyələşmə əsasında həyata keçirilən layihələr üzrə kreditlərin və həmin layihələrdə Azərbaycan tərəfinin payı 2021-ci ilin müvafiq icra göstəriciləri ilə müqayisədə 86,9 mln. manat və ya 25,1%, və 28,1 mln. manat və ya 22,0% azalmışdır.

Qeyd etmək olar ki, "Azərbaycan Respublikasının 2022-ci il dövlət büdcəsi haqqında" Qanunda daxili və xarici borclanma dövlət büdcəsi kəsirinin maliyyələşdirilməsi mənbələrindən biri kimi göstərilmişdir. Bu zaman layihə maliyyələşdirilməsi əsasında 593,0 mln. manat məbləğində xaricdən cəlb ediləcək kreditlərin dövlət büdcəsi kəsirinin maliyyələşdirilməsinə yönəldilməsi nəzərdə tutulmuşdur. "Kəsirin maliyyələşdirilməsi barədə məlumat"da xaricdən cəlb edilmiş kreditlərin təsdiq olunmuş məbləği 593,0 mln. manat göstərsə də, "Dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu barədə operativ məlumat"larda yanvar-sentyabr aylarında xarici kreditor qurumlarla birgə maliyyələşmə əsasında həyata keçirilən layihələr üzrə kreditlərin nəzərdə tutulan məbləği 593,0 mln.

manat, oktyabr-noyabr aylarında 317,0 mln. manat yeni 276,0 mln. manat az, dekabr ayında (illik) isə 260,52 mln. manat, yeni yekunda 332,48 mln. manat az olmuşdur.

Hesabat ilinin oktyabr ayında Azərbaycan Avtomobil Yolları Dövlət Agentliyi tərəfindən işğaldan azad olunmuş ərazilərin yenidən qurulması və bərpası üzrə icra edilən layihələrə əlavə olaraq 276,0 mln. manat, dekabr ayında isə 100,0 mln. manat, habelə "Azərbaycan Dəmir Yolları" QSC tərəfindən işğaldan azad olunmuş ərazilərin yenidən qurulması və bərpası üzrə icra edilən layihələrə əlavə olaraq 91,0 mln. manat yönəldilmişdir.

Xarici kreditor qurumlarla birgə maliyyələşmə əsasında həyata keçirilən layihələrin icrası üçün nəzərdə tutulan xarici kreditlərin və həmin layihələrdə Azərbaycan tərəfinin payının ilkin nəzərdə tutulan məbləğlərinin oktyabr ayından başlayaraq ilin sonunadək azaldılması müxtəlif səbəblərdən, o cümlədən həmin layihələrin podratçıları tərəfindən işlərin müqavilə şərtlərinə uyğun müddətlərdə başa çatdırılmaması və ya yerinə yetirilmiş işlərin *sifarişçi təşkilatlar tərəfindən qəbul edilməməsinə, ayrı-ayrı layihələrin başa çatması müddətinin 2022-ci ildən növbəti illərə keçirilməsinə ("Mütərəqqi ədliyyə xidmətləri və müasir məhkəmə infrastrukturunu layihəsi, II mərhələ" (Dünya Bankı)), "M-2 Gəncə-Qazax-Gürcüstan ilə dövlət sərhədi avtomobil yolunun 4 zolağa genişləndirilməsi layihəsi" (Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı)), "Dəyişən cərəyanla işləyən lokomotivlər üçün Biləcəri və Gəncədə depoların tikintisi" layihəsi" (Fransa İnkişaf Agentliyi)) səbəb olmuşdur.*

5.2.1.3.3. 2022-ci ilin son rübündə investisiya xərclərinin məbləği digər rüblərdən əhəmiyyətli fərqlənmişdir.

Dövlət büdcəsinin icrası barədə təqdim edilmiş məlumatlardan aydın olur ki, dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu üzrə illik məbləğin 47,9%-i sonuncu rübdə icra edilmişdir. Belə ki, il ərzində 3280,4 mln. manat dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu icra edildiyi halda, 4-cü rüb üzrə bu məbləğ 1571,1 mln. manat, o cümlədən dekabr ayı üzrə 918,4 mln. manat, yeni illik icranın 28,0%-ini təşkil etmişdir. Eyni zamanda qeyd etmək olar ki, layihələr üzrə xarici kreditlər istisna olmaqla dövlət əsaslı vəsait qoyuluşunun (*investisiya xərclərinin*) 49,5%-i, xarici kreditor qurumlarla birgə maliyyələşmə əsasında həyata keçirilən layihələr üzrə kreditlərin 28,7%-i 4-cü rübdə istifadə edilmişdir.

Bununla yanaşı, 2022-ci ilin sonuna dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu (investisiya) xərcləri üzrə debitor borcları 34 sifarişçi təşkilat üzrə 511,1 mln. manat təşkil etmişdir ki, bu da 2021-ci ilin müvafiq göstəricisi (641,4 mln. manat) ilə müqayisədə 130,3 mln. manat və ya 20,3% azdır.

5.2.1.3.4. Dövlət əsaslı vəsait qoyuluşunun artımı əsasən infrastruktur layihələrinin icrasına yönəldilmişdir.

Hesabat ilində xarici kreditor qurumlarla birgə maliyyələşmə əsasında həyata keçirilən layihələr də nəzərə alınmaqla infrastruktur layihələrinin icrasına 881,0 mln. manat çox, sosial təyinatlı layihələrin icrasına 184,2 mln. manat az vəsait xərclənmişdir. Nəticədə infrastruktur layihələrinin icrasına istifadə olunmuş vəsaitin dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu xərclərində xüsusi çəkisi 76,2% təşkil etmişdir (Cədvəl 38) .

Cədvəl 38. Dövlət büdcəsinin əsaslı vəsait qoyuluşunun istiqamətlər üzrə istifadəsi, mln. manat

Göstəricilər	2021		2022						2021-ci ilin icrası ilə müqayisə	
	icra məbləğ	xüs. çəki	nəzərdə tutulub	istifadə		xüs. çəki (məbləğ üzrə)	fərq		fərq	
			məbləğ	məbləğ	Layihə Sayı		məbləğ	faiz	məbləğ	faiz
İnfrastruktur layihələri	1311,4	52,3	2292,4	2291,4	258	69,9	-1,0	100,0	980,0	174,7
Sosial yönümlü layihələr	656,4	26,2	476,7	474,0	205	14,4	-2,7	99,4	-182,4	72,2
Müdafiə, məhkəmə, h/m, prokurorluq və digər sahələr üzrə dövlət ƏVQ xərcləri	176,6	7,0	250,8	249,3	40	7,6	-1,5	99,4	72,7	141,2
NMR-da həyata keçirilən layihələr	14,5	0,6	6,0	6,0	4	0,2	0,0	100,0	-8,5	41,4
Xarici kreditor qurumlarla birgə maliyyələşmə əsasında həyata keçirilən layihələr üzrə kreditlər*, bundan:	346,6	13,8	260,5	259,7	6	7,9	-0,8	99,7	-86,9	74,9
İnfrastruktur layihələri	306,9	12,2	208,0	207,9	4	6,3	-0,1	100,0	-99,0	67,7
Sosial yönümlü layihələr	21,1	0,8	19,5	19,3	1	0,6	-0,2	99,0	-1,8	91,5
Məhkəmə, və hüquq-mühafizə sahəsində həyata keçirilən layihələr	18,6	0,7	33,0	32,5	1	1,0	-0,5	98,5	13,9	174,7
Cəmi, o cümlədən	2505,5	100,0	3286,4	3280,4	507	100,0	-6,0	99,8	774,9	130,9
Layihələr üzrə xarici kreditlər istisna olmaqla dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu	2158,9	86,2	3025,9	3020,7	507	92,1	-5,2	99,8	861,8	139,9

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

*2022-ci il üzrə xarici kreditor qurumlarla birgə maliyyələşdirilmə əsasında həyata keçirilən layihələrə eyni zamanda Azərbaycan tərəfinin payı kimi dövlət ƏVQ-dən də vəsait ayrıldığından həmin layihələrin kreditlər hesabına maliyyələşdirmə sətirindəki sayı cəmi sayə daxil edilməyib.

Dövlət əsaslı vəsait qoyuluşundan infrastruktur layihələrinin icrası üçün nəzərdə tutulan vəsaitin 18,7%-i işğaldan azad olunmuş ərazilərdə həyata keçirilən 17 yol-nəqliyyat infrastruktur layihəsinin icrasına yönəldilmişdir.

Hesabat dövründə sosial təyinatlı 1 layihə üzrə maliyyələşdirmə aparılmamışdır. Belə ki, Mədəniyyət Nazirliyi üzrə ümumi dəyəri 5249,5 min manat olan və 2022-ci ilədək 3762,7 min manat xərclənmiş "Şabran rayonu ərazisində yerləşən "Çıraqqala" abidəsində möhkəmləndirmə və bərpa-konservasiya işlərinin həyata keçirilməsi" layihəsi üzrə hesabat dövründə yerinə yetirilməsi nəzərdə tutulan işlər icra edilmədiyindən ayrılan 350,6 min manat istifadə olunmamışdır.

"Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2020-ci il 15 aprel tarixli 1986 nömrəli Sərəncamı ilə yaradılmış Komissiyanın fəaliyyəti çərçivəsində su ehtiyatlarından səmərəli istifadənin təmin edilməsi ilə bağlı həyata keçirilən layihələrin maliyyələşdirilməsi xərcləri"ndən 99,8 min manatın müvafiq infrastruktur təyinatlı layihələr üzrə bölgüsü həmin Komissiya tərəfindən həyata keçirilmədiyindən həmin vəsait istifadə olunmamışdır.

5.2.1.3.5. Hesabat ilində də dövlət büdcəsinin investisiya xərcləri dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu üçün nəzərdə tutulan vəsaitlərlə yanaşı dövlət büdcəsinin digər mənbələri və istiqamətləri üzrə aparılmış investisiyayönümlü xərclərdən formalaşmışdır.

Qeyd olunduğu kimi, 2022-ci ildə əsaslı xərclərə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Ehtiyat Fondundan 7 sifarişçi təşkilat üzrə 486,7 mln. manat, Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fondundan 13 sifarişçi təşkilat üzrə 1368,2 mln. manat, bölüşdürülməmiş (boklanmış) xərclərdən 10 sifarişçi təşkilat üzrə istifadə təyinatı açıqlanmış 339,5 mln. manat məbləğində vəsait yönəldilmiş, eyni zamanda müdafiə sahəsi üzrə bir sıra əsaslı xərclər aparılmışdır.

Bununla yanaşı, büdcədən kənar xərclərdən qeyri-yaşayış binalarının tikintisinə 5 sifarişçi təşkilat üzrə 195,7 mln. manat, 9 sifarişçi təşkilat üzrə qeyri-yaşayış binalarının əsaslı təmiri, qurğuların tikintisi və əsaslı təmirinə 8,6 mln. manat olmaqla investisiyayönümlü xərclərə ümumilikdə 204,3 mln. manat yönəldilmişdir. 2021-ci ildə olduğu kimi, 2022-ci ildə də dövlət büdcəsindən publik hüquqi şəxslərə müxtəlif bölmələr üzrə ayrılması nəzərdə tutulan vəsaitlərdən də iqtisadi təsnifat üzrə investisiyayönümlü istiqamətlərə aid edilə bilən xərclər aparılmışdır.

5.2.1.3.6. Hesabat ilində də dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu xərcləri üzrə keçid layihələr üstünlük təşkil etmişdir.

Dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu üçün nəzərdə tutulan vəsaitlərin bölgüsünə daxil edilmiş 507 layihədən 332-si keçid, 175-i isə yeni layihələr olmuşdur ki, bu layihələrin icrasına müvafiq olaraq 2708,5 mln. manat (82,6%) və 571,9 mln. manat (17,4%) vəsait yönəldilmişdir (Cədvəl 39).

Cədvəl 39. Dövlət büdcəsinin əsaslı vəsait qoyuluşu üzrə investisiya layihələrinin (obyektlərinin) istifadəyə verilməsi vəziyyəti, mln. manat

Göstəricilər	Keçid layihələri				Yeni layihələr			
	Dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu		bundan istifadəyə verilmiş		cəmi		İstifadəyə verilmiş	
	məbləğ	say	məbləğ	say	məbləğ	say	məbləğ	say
İnfrastruktur layihələri	1780,4	183	325,7	64	511,0	75	131,5	25
Sosial yönümlü layihələr	426,9	117	159,4	47	47,1	88	0,0	0,0
Müdafiə, məhkəmə, h/m, prokurorluq və digər sahələr üzrə layihələr	238,5	29	27,5	7	10,8	11	4,7	5
NMR-da həyata keçirilən layihələr	3,0	3	2,0	2	3,0	1	0,0	0,0
Xarici kreditor qurumlarla birgə maliyyələşmə əsasında həyata keçirilən layihələr üzrə kreditlər*, bundan:	259,7	6	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
İnfrastruktur layihələri	207,9	4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Sosial yönümlü layihələr	19,3	1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Məhkəmə və hüquq-mühafizə sahəsində həyata keçirilən layihələr	32,5	1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Cəmi:	2708,5	332	514,6	120	571,9	175	136,2	30

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir;

*2022-ci il üzrə xarici kreditor qurumlarla birgə maliyyələşmə əsasında həyata keçirilən layihələrə eyni zamanda Azərbaycan tərəfinin payı kimi dövlət ƏVQ-dən də vəsait ayrıldığından həmin layihələrin kreditlər hesabına maliyyələşdirmə sətirindəki sayı cəmi sayə daxil edilməyib.

“2022-ci il dövlət büdcəsində dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu (investisiya xərcləri) üçün nəzərdə tutulan vəsaitin bölgüsü”nə daxil olan layihələrin illik icra vəziyyəti barədə icmal hesabat”a əsasən 150 layihənin icrası başa çatmış, həmin layihələr üzrə icrasına başlanandan ümumilikdə 2607,2 mln. manat, o cümlədən hesabat ilində dövlət əsaslı vəsait qoyuluşundan 650,8 mln. manat, digər

mənbələrdən 155,0 mln. manat vəsait istifadə olunmuşdur. Dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu (*investisiya*) xərclərindən əvvəlki illərdə icrası başa çatmış 25 investisiya layihəsi üzrə keyfiyyət zəmanəti ödənişi kimi ödənişlərə 14,3 mln. manat, növbəti illərdə icra ediləcək 89 investisiya layihəsinin texniki-iqtisadi əsaslandırılmaları və layihə-smeta sənədlərinin hazırlanmasına 48,6 mln. manat, icrası növbəti illərdə davam edəcək 243 investisiya layihəsinin icrasına 2566,7 mln. manat vəsait xərclənmişdir.

Müvafiq illər üzrə "İcmal hesabat" məlumatlarına əsasən apardığımız ümumi hesablamalara görə, dövlət büdcəsində dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu (investisiya xərcləri) üzrə nəzərdə tutulan vəsaitin bölgüsünə daxil olan və icrası davam edən layihələrin icrasının növbəti illərdə başa çatdırılması üçün tələb olunan vəsaitin məbləği 2021-ci illə müqayisədə 2022-ci ilin sonuna artmışdır. Bu, işğaldan azad olunmuş ərazilərin yenidən qurulması və bərpası üzrə bir sıra keçid layihələrinin icrası ilə bağlı xərclərin qismən dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu xərclərindən maliyyələşdirilməsi, habelə bölgüyə yeni investisiya layihələrinin əlavə edilməsi ilə əlaqəli olmuşdur.

5.2.1.3.7. 2022-ci il dövlət büdcəsində dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu (investisiya xərcləri) üçün nəzərdə tutulan vəsaitin bölgüsünə daxil olan və həmin ildə başa çatdırılması nəzərdə tutulan layihələrdən bəziləri müxtəlif səbəblərdən 2022-ci ildə istifadəyə verilməmişdir.

"2022-ci il dövlət büdcəsində dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu (investisiya xərcləri) üçün nəzərdə tutulan vəsaitin bölgüsü"nə daxil olan və 2022-ci ildə başa çatdırılması nəzərdə tutulan layihələrdən 10-nun istifadəyə verilməsi (başla çatması) "İcmal hesabat"da göstərilməmişdir. Hesabat ilində həmin layihələrin icrasına 39,7 mln. manat əsaslı vəsait qoyuluşu xərclənmişdir. Bu layihələrdən:

✓ 1-i Azərbaycan Avtomobil Yolları Dövlət Agentliyi tərəfindən icra edilir. "*Ağ şəhər*" layihəsi çərçivəsində yolların tikintisi (1-ci mərhələ)" layihəsi üzrə nəzərdə tutulan vəsait tam həcmdə ayrılsa da, ilin sonuna layihə üzrə işlərin ümumi icra faizi 98,2% təşkil etmişdir;

✓ 3-ü Azərbaycan Respublikasının Gənclər və İdman Nazirliyi tərəfindən icra edilir. "*Qaradağ rayonunun Qobustan qəsəbəsində idman zalının tikintisi*", "*Qaradağ rayonunun Səngəçal və Ələt qəsəbələrində mini futbol meydançasının və idman zalının tikintisi*" və "*Suraxanı rayonunun Qaraçuxur və Bülbülə qəsəbələrində idman zalının tikintisi*" layihələri üzrə işlərin ümumi icra faizi 50,0%-dək təşkil etdiyindən ilkin nəzərdə tutulan vəsaitin həcmi ilin sonuna azaldılmış, həmin layihələrin icrasına müvafiq vəsait ayrılaraq başla çatdırılması növbəti ilə keçirilmişdir;

✓ 2-si Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyi tərəfindən icra edilir. "*Lənkəran "ASAN xidmət" mərkəzinin layihələndirilməsi və tikintisi və Salyan "ASAN xidmət" mərkəzinin layihələndirilməsi və tikintisi*" layihələrinin ümumi dəyəri artırıldığından ilin sonuna işlərin ümumi icra faizi müvafiq olaraq 66,5% və 88,8% təşkil etmiş, həmin layihələrin başla çatdırılması növbəti ilə keçirilmişdir;

✓ 1-i Azərbaycan Respublikasının Dövlət Turizm Agentliyi üzrə "*Azərbaycan Respublikası Dövlət Turizm Agentliyinin inzibati binasının əsaslı təmiri*" layihəsidir ki, hesabat ilində ümumi dəyəri

artırıldığından və eyni zamanda nəzərdə tutulan vəsait 90,0 min manat azaldılaraq növbəti ilə keçirildiyindən hesabat ilinin sonuna işlərin ümumi icra faizi 97,7% təşkil etmişdir;

✓ 1-i "Azərsu" ASC üzrə "*Biləsuvar şəhərinin su təchizatı və kanalizasiya sisteminin yenidən qurulması*" layihəsidir ki, ayrılması ilkin nəzərdə tutulan vəsaitin məbləği azaldılmış, ilin sonuna işlərin ümumi icra faizi 97,4% təşkil etmişdir;

✓ 2-si Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət Nazirliyi tərəfindən icra edilir. "*Binəqədi rayonu, İrəvan Dövlət Azərbaycan Dram Teatrı binasında əsaslı təmir və yenidənqurma işlərinin aparılması*" layihəsi üzrə hesabat ilində ayrılması nəzərdə tutulan vəsaitdən 83,0% istifadə olunmuş, işlərin ümumi icra faizi 90,2% təşkil etmişdir. "*Şabran rayonu ərazisində yerləşən "Çıraqqala" abidəsində möhkəmləndirmə və bərpa-konservasiya işlərinin həyata keçirilməsi*" layihəsi üzrə ayrılması ilkin nəzərdə tutulan vəsaitin məbləği azaldılmış, ilin sonuna işlərin ümumi icra faizi 72,0% təşkil etmiş, 2022-ci ildə nəzərdə tutulan işlər yerinə yetirilmədiyindən vəsait istifadə olunmamışdır.

5.2.1.4. İşğaldan azad olunmuş ərazilərin yenidən qurulması və bərpası üçün nəzərdə tutulan vəsaitin icrasının təhlili

5.2.1.4.1. İşğaldan azad olunmuş ərazilərin yenidən qurulması və bərpası üçün nəzərdə tutulan vəsaitin əsas hissəsi infrastruktur layihələrinin icrasına yönəldilmiş, bununla yanaşı həmin layihələrin icrası ilə əlaqədar xərclər üzrə tələbatın ödənilməsinə dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu (investisiya) xərclərindən və digər mənbələrdən əlavə vəsait yönəldilmişdir.

Hesabat ilində işğaldan azad olunmuş ərazilərin yenidən qurulması və bərpası üçün nəzərdə tutulan vəsait ilkin olaraq 2200,0 mln. manat olmuş, "Azərbaycan Respublikasının 2022-ci il dövlət büdcəsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununda dəyişiklik edilməsi barədə" Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə əlavə olaraq 470,0 mln. manat artırılaraq ayrılan vəsait 2670,0 mln. manat müəyyən edilmiş və ilin sonunadək tam maliyyələşdirilmişdir. "Azərbaycan Respublikasının 2022-ci il dövlət büdcəsində işğaldan azad olunmuş ərazilərin yenidən qurulması və bərpası üçün nəzərdə tutulan vəsaitin bölgüsü"nə daxil olan layihələrin icrası xərcləri üzrə ilin sonuna icra edilmiş məbləğ 2665,41 mln. manat təşkil etmişdir ki, bu da təsdiq edilmiş göstəricinin 99,8%-nə bərabərdir.

2022-ci ilin dövlət büdcəsində işğaldan azad olunmuş ərazilərin yenidən qurulması və bərpası üçün nəzərdə tutulan vəsaitin bölgüsünə daxil olan layihələrin icrasına əlavə olaraq dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu (investisiya) xərcləri hesabına 467,1 mln. manat (Azərbaycan Avtomobil Yolları Dövlət Agentliyinin icra etdiyi 15 və "Azərbaycan Dəmir Yolları" QSC-nin icra etdiyi 2 layihə üzrə), Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fondundan Azərbaycan Avtomobil Yolları Dövlət Agentliyi tərəfindən işğaldan azad olunmuş ərazilərdə həyata keçirilən yol-nəqliyyat infrastrukturunu layihələrinin icrası ilə əlaqədar layihə podratçıları qarşısında yaranmış maliyyə öhdəliyinin bir hissəsinin örtülməsi üçün 1073,54 mln. manat (Fond üzrə ümumi açılmış maliyyələşdirmə məbləğinin 73,6%-i),

İşğaldan azad olunmuş ərazilərin, habelə müharibə və hərbi əməliyyatların təsirinə məruz qalmış digər ərazilərin minalardan və partlamamış hərbi sursatlardan, tərkibində partlayıcı olan qurğulardan və digər partlayıcı qalıqlardan təmizlənməsi üçün Minatəmizləmə Agentliyinə 0,37 mln. manat, İşğaldan azad olunmuş ərazilərdə minatəmizləmə işlərinin sürətləndirilməsi və keyfiyyətinin artırılması məqsədilə "GCS-200" tank əleyhinə minatəmizləmə komplekslərinin, onların ehtiyat və köməkçi hissələrinin alınması üçün Fövqəladə Hallar Nazirliyinə 4,9 mln. manat, İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə əmələ gələn bərk məişət tullantılarının yığılması, daşınması, yerləşdirilməsi və zərərsizləşdirilməsi, habelə Tərtər rayonunda bərk məişət tullantılarının yerləşdirilməsi və zərərsizləşdirilməsi üzrə fəaliyyətinin cari ilin sonunadək maliyyə təminatının tənzimlənməsi üçün "Təmiz Şəhər" ASC-yə 0,93 mln. manat yönəldilmişdir.

Eyni zamanda, təqdim edilmiş məlumatlara əsasən dövlət büdcəsinin bölüşdürülməmiş (bloklanmış) xərclərindən işğaldan azad olunmuş ərazilərin yenidən qurulması və bərpasına "Azərenerji" ASC-nin nizamnamə kapitalının artırılması hesabına "Yeni KSES-lərin tikintisi" layihəsinin həyata keçirilməsi üçün 98,81 mln. manat vəsait yönəldilmişdir.

Beləliklə, Azərbaycan Respublikasının 2022-ci il dövlət büdcəsinin bütün bölmələrindən işğaldan azad olunmuş ərazilərin yenidən qurulması və bərpası üçün 4311,0 mln. manat vəsait ayrılmışdır.

5.2.1.4.2. İşğaldan azad olunmuş ərazilərin yenidən qurulması və bərpası üçün ayrılmış vəsaitlər üzrə debitor borcların səviyyəsi yüksək olaraq qalmaqda və artmaqda davam edir.

Dövlət büdcəsinin xərclərinin icrası barədə hesabatda görə "İqtisadi fəaliyyət" bölməsində "Sair torpaq, tikili və avadanlıqlar" paraqrafı üzrə xərclər 2856,8 mln. manat təşkil edir ki, bunun da 2665,4 mln. manatı və ya 93,3%-i İşğaldan azad olunan ərazilərin yenidən qurulması və bərpasına yönəldilən xərclər üzrədir.

Debitor borcları barədə məlumata əsasən "İqtisadi fəaliyyət bölməsi"ndə "Sair torpaq, tikili və avadanlıqlar" paraqrafı üzrə işğaldan azad olunmuş ərazilərin yenidən qurulması və bərpası üçün nəzərdə tutulan vəsaitin bölgüsünə daxil olan sifarişçi təşkilatların debitor borcları 2022-ci ilin sonuna 395,9 mln. manat təşkil etmişdir ki, bu 2021-ci ilin müvafiq göstəricisi (316,9 mln. manat) ilə müqayisədə 79,0 mln. manat və ya 24,9% çoxdur. Hesabat ilinin sonuna həmin borcların 183,0 mln. manatı (46,2%-i) Azərbaycan Avtomobil Yolları Dövlət Agentliyi üzrə olmuşdur ki, bu da 2021-ci ilin sonuna müvafiq göstərici (266,0 mln. manat) ilə müqayisədə 83,0 mln. manat azdır. Bu azalma həmin Agentlik tərəfindən işğaldan azad olunmuş ərazilərdə həyata keçirilən yol-nəqliyyat infrastrukturunu layihələrinin icrası ilə əlaqədar layihə podratçıları qarşısında yaranmış maliyyə öhdəliyinin bir hissəsinin örtülməsi üçün 1073,54 mln. manat məbləğində vəsaitin yönəldilməsi ilə bağlı olmuşdur. Artım isə əsasən Elm və Təhsil Nazirliyi, "Azərbaycan Meliorasiya və Su Təsərrüfatı" ASC, "Azərsu" ASC və 1 məxfi qurum üzrə olmuşdur.

Eyni zamanda, ümumilikdə işğaldan azad olunmuş ərazilərin yenidən qurulması və bərpası

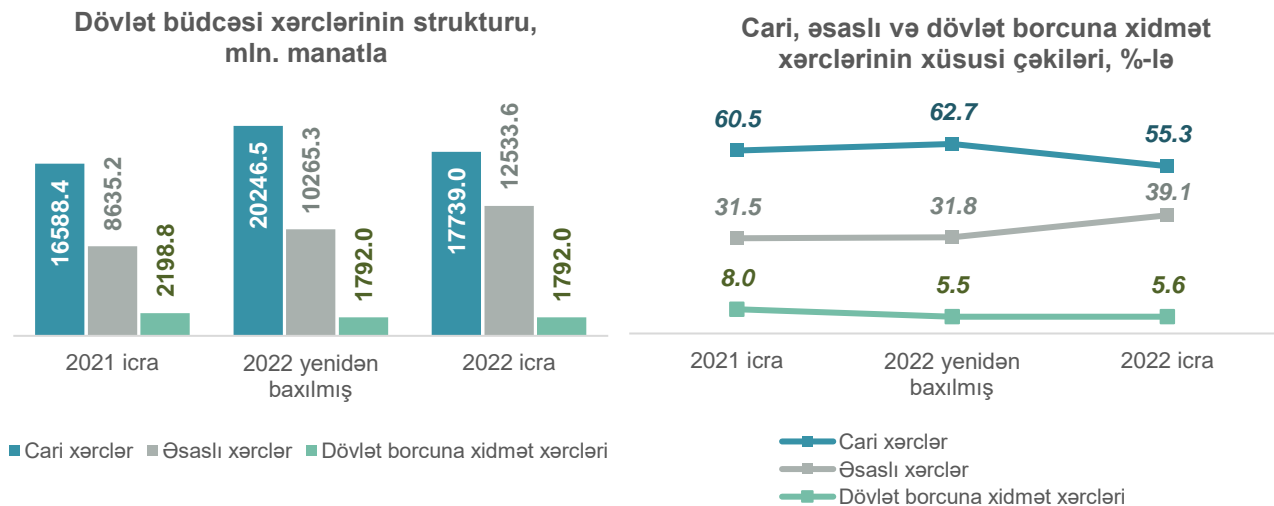
üçün müxtəlif mənbələrdən ayrılmış vəsaitdən 3346,8 mln. manat istifadə etmiş Azərbaycan Avtomobil Yolları Dövlət Agentliyindən daxil olmuş məlumata əsasən Agentliyin işğaldan azad olunmuş ərazilərin yenidən qurulması və bərpası üzrə həyata keçirdiyi investisiya layihələri üzrə 01.01.2023 tarixinə borc qalığı 488,2 mln. manat, digər investisiya layihələri üzrə 3,3 mln. manat təşkil etdiyi bildirilmişdir.

5.2.2. İqtisadi təsnifat üzrə xərclərin icra vəziyyətinin təhlili

5.2.2.1. Hesablama Palatası aparılan təhlillərə əsaslanaraq 2022-ci ildə icra edilmiş cari və əsaslı xərclərin proqnozla müqayisədə fərqləndiyini qeyd edir.

2022-ci il dövlət büdcəsinin icrasına dair illik hesabatla əsasən icra edilmiş dövlət büdcəsində cari xərclər 17739,0 mln. manat, əsaslı xərclər 12533,6 mln. manat, dövlət borcuna xidmətlə bağlı xərclər isə 1792,0 mln. manat təşkil etmişdir. 2021-ci illə müqayisədə cari və əsaslı xərclər müvafiq olaraq 6,9% və 45,1% artmış, dövlət borcuna və öhdəliklərinə xidmət xərcləri isə 18,5% azalmışdır (Şəkil 28).

Şəkil 28. 2021-2022-ci illərdə dövlət büdcəsi xərclərinin strukturu

Şəkil müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Əsaslı xərclərin əhəmiyyətli artımı nəticəsində cari və dövlət borcuna xidmət xərclərinin xüsusi çəkili azalmış, əsaslı xərclərin payı isə 7,6 faiz bəndi artaraq 39,1%-ə bərabər olmuşdur (Cədvəl 40).

Cədvəl 40. Dövlət büdcəsinin əsaslı xərcləri, mln. manatla

Əsaslı xərclərin tərkib hissələri	İllər				2022-ci ilin icrasının müqayisəsi			
	2021 icra	2022		2022-ci ilin icrasının müqayisəsi		2021-ci ilin icrasının müqayisəsi		
		proqnoz	icra	xüsusi çəkisi	məbləğ	faiz	məbləğ	faiz
Dövlət əsaslı vəsait qoyuluşu (investisiya xərcləri)	2505,5	3286,4	3280,4	26,2	-6,0	99,8	774,9	130,9
İşğaldan azad olunmuş ərazilərin yenidən	2178,4	2670,0	2665,4	21,2	-4,6	99,8	487,0	122,4

qurulması və bərpası xərcləri								
Xüsusi müdafiə təyinatlı layihələr və tədbirlər üzrə (xüsusi alışlar üzrə) xərclər	2100,0	2180,4	2179,6	17,4	0,8	99,9	79,6	103,8
Dövlət büdcəsinin müxtəlif bölmələrindən tikinti, bərpa, yenidənqurma, əsaslı təmir, müxtəlif əsaslı alışların həyata keçirilməsi xərcləri və digər əsaslı xərclər	1851,3	2128,5	4408,2	35,2	2279,7	207,1	2556,9	238,1
Cəmi əsaslı xərclər	8635,2	10265,3	12533,6	100,0	2268,3	122,1	3898,4	145,1

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

2022-ci ildə həm cari, həm də əsaslı xərclərin icra məbləğləri proqnozla müqayisədə əhəmiyyətli fərqlənmişdir. Belə ki, yenidən baxılan məbləğlə müqayisədə cari xərclərin 2507,5 mln. manat az icra olunması fonunda icra edilmiş əsaslı xərclər proqnozu 2268,3 mln. manat üstələmiş, nəticədə cari xərclərin xüsusi çəkisi proqnozla müqayisədə 7,4 faiz bəndi az olmuşdur.

Aparılan təhlillər proqnozdan əhəmiyyətli kənarlaşmanın əsas səbəbinin ehtiyat fondlar və bölüşdürülməmiş xərclər üzrə təsdiq edilmiş göstəricinin ilkin olaraq cari xərclərə aid edilməsi, büdcənin icrası prosesində (il ərzində həyata keçirilən dəyişikliklər nəzərə alınmaqla) isə həmin xərclərin bir hissəsinin əsaslı xərclərə yönəldilməsi ilə bağlı olduğunu göstərir. Belə ki, Azərbaycan Respublikasının 2022-ci il dövlət büdcəsinin icrasına dair illik Hesabatda və ona müvafiq əlavələrdə göstərilmişdir ki, 2022-ci ildə **Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Ehtiyat Fondundan 486,7 mln. manat əsaslı xərclərə** yönəldilmişdir ki, bundan 417,9 mln. manatı xüsusi müdafiə təyinatlı layihələrin, 25,0 mln. manatı Mərkəzi Nəbatat Bağında abadlıq, yenidənqurma və tikinti işlərinin həyata keçirilməsinin, 24,9 mln. manatı müdafiə təyinatlı obyektlərin maddi-texniki təchizatının möhkəmləndirilməsinin, 14,3 mln. manatı Azərbaycan Respublikasının Xüsusi Tibb Xidmətinin maddi texniki bazasının möhkəmləndirilməsinin, 4,6 mln. manat Neftçala və Qax rayonlarında avtomobil yollarının yenidən qurulmasının maliyyələşdirilməsi xərcləri təşkil etmişdir. Eyni zamanda 2022-ci il **Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fondundan 1368,2 mln. manat əsaslı xərclərə** yönəldilmişdir ki, bundan 1073,5 mln. manatı işğaldan azad olunmuş ərazilərdə həyata keçirilən yol-nəqliyyat infrastrukturunu layihələri, 161,4 mln. manatı xüsusi müdafiə təyinatlı layihələri, 4,9 mln. manat bir sıra səhiyyə, sosial müdafiə, sosial təminat, idman, mədəniyyət və s. bu kimi sosial tədbirlər, 110,5 mln. manatı su, kanalizasiya, abadlıq, bərpa, tikinti-quraşdırma və s. təyinatlı infrastruktur layihələr, 17,9 mln. manat isə digər tədbirlərlə bağlı əsaslı xərclərin maliyyələşdirilməsi xərcləri təşkil etmişdir. Bununla yanaşı, hesabat ili ərzində təqdim olunmuş məlumatlara uyğun olaraq tərəfimizdən aparılmış hesablamalara əsasən dövlət büdcəsinin bölüşdürülməmiş (bloklanmış) xərclərindən əsaslı xərclərə təyinatı açıqlanmış 339,5 mln. manat yönəldilmiş, eyni zamanda müdafiə sahəsi üzrə bir sıra məxfi xərclər aparılmışdır.

Bununla yanaşı, proqnozdan kənarlaşmaya cari xərclərin tərkibinə daxil olan əməyin ödənişi, sosial ödənişlər, subsidiyalar, qrantlar və digər ödənişlərlə bağlı xərclərin az icra olunması da təsir etmişdir.

5.2.2.2. Hesablama Palatası əvvəlki illərdə olduğu kimi, hesabat ilində də cari və əsaslı bağlı xərclərin “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tələblərinə uyğun hesablanılmadığı qənaətidədir.

Təqdim edilmiş məlumatların təhlili Azərbaycan Respublikasının 2022-ci il dövlət büdcəsinin icrasına dair illik hesabatda cari, əsaslı və dövlət borcu üzrə əks etdirilmiş xərc məbləğlərinin “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tələblərinə tam uyğun hesablanılmadığını deməyə əsas verir.

Belə ki, “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 10.1.3-cü maddəsinə əsasən, dövlət büdcəsi xərclərinin strukturunda layihələrdə pay iştirakı xərcləri əsaslı xərclərin tərkibində nəzərdə tutulmadığı halda, 2022-ci ildə bu istiqamətdə icra edilmiş 99,7 mln. manat vəsait dövlət büdcəsinin əsaslı xərclərinə aid edilmişdir.

Bununla yanaşı, Hesablama Palatası tərəfindən aparılan nəzarət tədbirləri də əsaslı xərclərə aid edilən vəsaitin tam həcmnin əsaslı xərclər olmadığını deməyə imkan verir. Belə ki, Hesablama Palatası tərəfindən 2021-ci il dövlət büdcəsinin əsaslı xərclərindən ayrılan vəsaitlərin müəssisə və təşkilatların maliyyə hesabatlarında əks olunması vəziyyətinin təhlili nəticəsində analitik fəaliyyətlə əhatə olunmuş maliyyə hesabatları üzrə əsaslı xərclər üçün ayrılan vəsaitlərdən 17 təşkilat tərəfindən 48,0 mln. manat məbləğin ehtiyat və cari xərclərə yönəldiyi müəyyən edilmiş və bununla bağlı həmin təşkilatlara müvafiq mühasibat uçotu standartlarına uyğun olaraq düzəlişlərin aparılması məqsədilə məktublar göndərilmişdir.

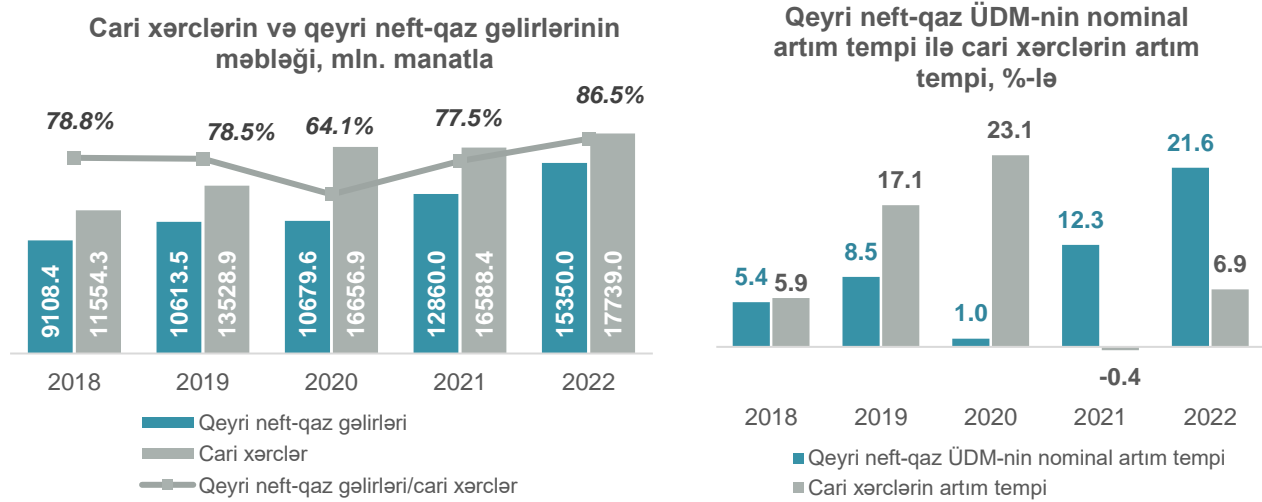
Bundan əlavə, təqdim edilmiş məlumatların təhlili göstərir ki, bir sıra dövlət müəssisələrinin qeyri-maliyyə aktivlərinə yönəldilmiş vəsaitlər subsidiya kimi uçota alınmaqla cari xərclərə aid edilmişdir.

Eyni zamanda, dövlət borcu üzrə bank xərcləri qanunvericiliyə əsasən cari xərclər hesab edildiyi halda, hesabat ilində xarici dövlət borcu üzrə bank xərcləri dövlət borcu xərclərinə daxil edilmişdir.

5.2.2.3. Hesabat ilində qeyri neft-qaz sektorunun əhəmiyyətli artımı həm cari, həm də müdafiə olunan xərclərin dövlət büdcəsinin qeyri neft-qaz gəlirləri hesabına təmin olunma səviyyəsinə müsbət təsir etmişdir.

2022-ci ildə qeyri neft-qaz iqtisadiyyatının əhəmiyyətli artımı fonunda cari xərclərin az icra olunması nəticəsində cari xərclərin qeyri neft-qaz sektoru hesabına təmin olunma göstəricisi üzrə müsbət meyillər izlənmişdir. Belə ki, aparılan təhlillər əsasında 2022-ci ildə cari xərclərin qeyri neft-qaz gəlirləri ilə təmin olunma səviyyəsinin əvvəlki illərlə müqayisədə artdığı, qeyri neft-qaz ÜDM-nin nominal ifadədə artımının isə cari xərclərin artımını 3,1 dəfə üstələdiyi müəyyən edilmişdir (Şəkil 29).

Şəkil 29. 2018-2022-ci illərdə cari xərclərin qeyri neft-qaz sektoru hesabına maliyyələşdirilməsinin təhlili

Şəkil müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Qeyd olunan artım dinamikası qeyri neft-qaz gəliri/müdafie olunan xərc nisbəti üzrə də qeydə alınmışdır. Belə ki, 2021-ci illə müqayisədə müdafie olunan xərclərin tərkibində əməyin ödənişi və sosial xərclərin müvafiq olaraq 970,6 mln. manat və 309,6 mln. manat artması, dövlət borcu üzrə xərclərin 406,8 mln. manat azalması nəticəsində müdafie olunan xərclər də 873,4 mln. manat (7,3%) artaraq 12808,4 mln. manat təşkil etmişdir. Lakin bu artımın dövlət büdcəsinin qeyri neft-qaz daxilolmaları üzrə artımdan 1616,6 mln. manat az olması səbəbindən müdafie olunan xərclərin qeyri neft-qaz gəlirləri hesabına təmin olunma səviyyəsi əvvəlki ilə müqayisədə 12,1 faiz bəndi artaraq 119,8% təşkil etmişdir.

Məcburi köçkünlərə və onlara bərabər tutulan şəxslərə təyin edilmiş vahid aylıq müavinətin maliyyələşdirilməsi, eləcə də həmin şəxslər üzrə kommunal xidmətlərin haqqının ödənilməsi məqsədilə dövlət büdcəsindən Azərbaycan Respublikasının Qaçqınların və Məcburi Köçkünlərin İşləri üzrə Dövlət Komitəsinə ayrılmış vəsaitin istifadəsinə dair auditindən çıxarış

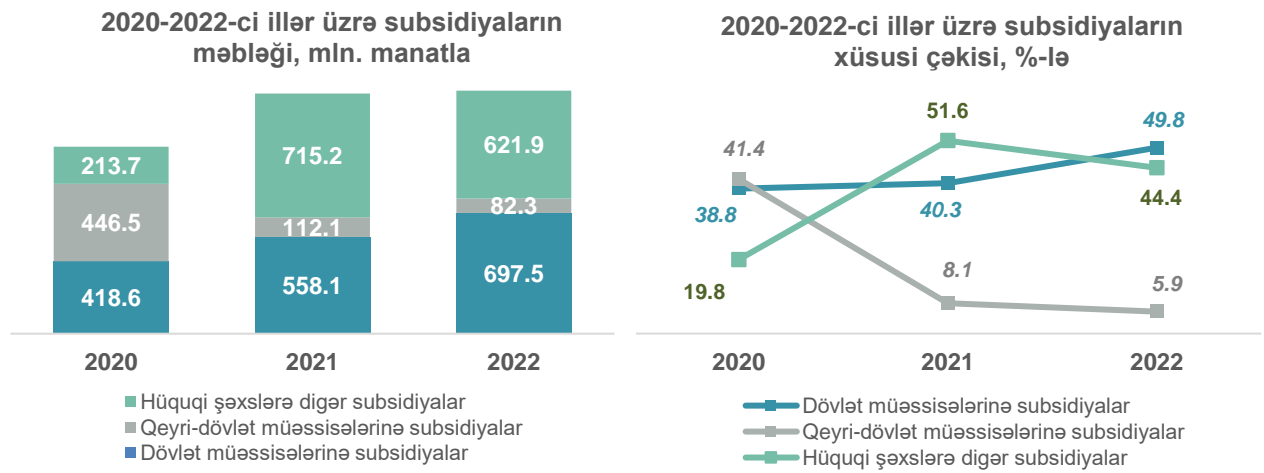
Audit zamanı "Məcburi köçkünlər və onlara bərabər tutulan şəxslər üçün yemək xərci müavinəti, habelə kommunal və digər xidmətlər üzrə dövlət büdcəsindən ödənişlər əvəzinə vahid aylıq müavinətin ödənilməsi qaydaları" ilə aylıq ödənişlərin şamil edilmədiyi kateqoriyalar üzrə bir sıra tələblərə əməl olunmadığı müəyyən edilmişdir. Belə ki, Komitə tərəfindən Qaydaların 2.2-ci, 2.12-ci və 2.13-cü bəndlərində göstərilmiş kateqoriyalar çərçivəsində hüquqi aktlarda müavinətin ödənilməsinin istisna olduğu halların tam nəzərə alınmaması büdcə xərclərinə ümumilikdə 20,1 mln. manat məbləğində əlavə tələbatın formalaşmasına şərait yaratmaqla vəsaitin düzgün istifadə olunmaması ilə nəticələnmişdir.

Vahid aylıq müavinət ödənişi həyata keçirilmiş məcburi köçkünlərdən 2020-2022-ci illərdə dövlət qulluğu vəzifəsində işlədiyi dövrdə 767 nəfərə, dövlət qulluqçusu kimi yaşa görə pensiya ilə təmin olduğu dövrdə 242 nəfərə, dövlət qulluğunun xüsusi növündə xidmət etdiyi dövrdə 2943 nəfərə, qeydiyyat ünvanını ərazisi işğal olunmamış rayona dəyişmiş 70 nəfərə müavinət ödənilmişdir.

5.2.2.4. 2022-ci ildə dövlət müəssisələrinə subsidiyalar əhəmiyyətli artaraq cəmi subsidiyalarda ən yüksək xüsusi çəkiyə sahib olmuşdur.

Hesabat ilində dövlət büdcəsində subsidiyalar üzrə 1401,7 mln. manat məbləğində vəsait icra edilmişdir ki, bu da proqnozla müqayisədə 2,6% az, 2021-ci ilin icrası ilə müqayisədə isə 1,2% çoxdur. Subsidiyanın əvvəlki illə müqayisədə artımı dövlət müəssisələrinə subsidiyaların 25,0% artımı, qeyri-dövlət müəssisələrinə və hüquqi şəxslərə digər subsidiyaların isə müvafiq olaraq 26,6% və 13,0% azalması fonunda baş vermişdir (Şəkil 30). Dövlət müəssisələrinə subsidiyaların əhəmiyyətli artımı nəticəsində bu subsidiyaların cəmi subsidiyalarda payı 9,5 faiz bəndi artaraq 49,8%-ə yüksəlmiş və ən yüksək xüsusi çəkiyə sahib olmuşdur.

Şəkil 30. 2020-2022-ci illər üzrə subsidiyalar barədə məlumat

Şəkil müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Aparılan təhlillər dövlət müəssisələrinə subsidiyalar üzrə qeydə alınmış artımın əsasən publik hüquqi şəxslərə, "Azərkosmos" ASC-yə, Azərbaycan Respublikasının Qida Təhlükəsizliyi Agentliyinə, "Bakı Metropoliteni" QSC-yə və işğaldan azad edilmiş ərazilərdə mərkəzi və yerli icra hakimiyyəti orqanlarının saxlanılmasına ayrılan subsidiyalarla bağlı olduğunu göstərir.

5.2.2.5. Kənar dövlət maliyyə nəzarəti tədbirlərinin nəticələri və aparılan təhlillər, dövlət büdcəsindən subsidiyaların verilməsi mexanizmini tənzimləyən konkret normaların olmasının zəruriliyini göstərir.

Hesabat ilində 95 istiqamətdə ümumilikdə 1401,7 mln. manat subsidiya icra edilmişdir ki, bu da icra edilmiş dövlət büdcəsi xərclərinin 4,4%-ni təşkil edir. Aparılan təhlillər əvvəlki illərdə olduğu kimi, hesabat ilində də dövlət büdcəsindən subsidiya adı altında ayrılan vəsaitin bu anlayışın fəlsəfəsinə tam uyğun olmadığını, bəzi hallarda isə ehtiyac olmadığı halda subsidiya ayrıldığını deməyə əsas verir. Məsələn, 2022-ci ildə nizamnamə kapitalının artırılması məqsədilə İpoteka və Kredit Zəmanəti Fonduna 5,0 mln. manat, "Azərkosmos" ASC-yə 23,0 mln. manat, Aqrar Sığorta Fonduna 5,4 mln. manat, "Azərsu" Açıq Səhmdar Cəmiyyətinin "Suez Groupe" şirkəti qarşısında yaranmış maliyyə öhdəliyinin yerinə yetirilməsi üçün 4,3 mln. manat məbləğində subsidiya ayrılsa da, bu vəsaitlər mahiyyət etibarilə subsidiya anlayışını ehtiva etmir. Belə ki, Dövlət Maliyyə Statistika Təlimatına

əsasən nizamnamə kapitalının artırılmasına və borcların bağlanılmasına yönəldilən vəsaitlər subsidiya hesab edilə bilməz.

Hesablama Palatası tərəfindən həyata keçirilən kənar dövlət maliyyə nəzarəti tədbirləri zamanı da subsidiya ayrılan bəzi qurumlar tərəfindən ehtiyac olmadığı halda bu vəsaitdən istifadə edildiyi müəyyən edilmişdir. Məsələn, "Bakı Metropoliteni" QSC üzrə dövlət büdcəsindən ayrılan subsidiya məbləğlərinin real tələbatdan artıq həcmdə müəyyənləşdirilməsi və icra olunması səbəblərindən subsidiya hesabına investisiya fəaliyyəti ilə əlaqədar xərc istiqamətlərinə (əsaslı təmir, tikinti və s.) vəsait yönəldilir ki, belə vəziyyət də dövlət büdcəsinin tərtibi və icrası prosesi üzrə mövcud qanunvericiliyin və iqtisadi təsnifatın tələblərinə uyğun gəlmir.

Eyni zamanda, təhlillər göstərir ki, bəzi hallarda yönəldilmiş subsidiya məbləğləri istifadəsiz saxlanılır. Məsələn, dövlət büdcəsinin icrası barədə məlumatlarda "Hüquqi şəxslərə digər subsidiyalar" paraqrafından "Azərbaycan Hava Yolları" Qapalı Səhmdar Cəmiyyətinə fəaliyyətinin təmin edilməsi üçün 89,5 mln. manat məbləğində vəsait ayrıldığı və tam məbləğdə icra olunduğu göstərilmişdir. Qurumdan təqdim edilmiş məlumatlara əsasən isə hesabat ilində faktiki olaraq 63,1 mln. manat məbləğində vəsait xərclənmiş və 2022-ci ilin sonuna 26,4 mln. manat Səhmdar Cəmiyyətin bank hesabında qalmışdır.

Ümumiyyətlə, Hesablama Palatası tərəfindən bir çox dövlət müəssisələrində aparılan kənar dövlət maliyyə nəzarəti tədbirləri dövlət büdcəsindən ayrılan subsidiyaların bir çox hallarda qənaətlə xərclənmədiyini, bu vəsaitin cari məqsədlər üçün ayrılmalı olduğu halda, bəzi hallarda birbaşa və yaxud dolayı yolla investisiya fəaliyyəti ilə əlaqədar xərc istiqamətlərinə (əsaslı təmir, tikinti və s.), kreditlərin ödənilməsinə və s. yönəldildiyini göstərir.

Beləliklə, həm analitik təhlillər, həm də kənar dövlət maliyyə nəzarəti tədbirləri subsidiyaların verilməsi mexanizmini tənzimləyən aydın meyarların və konkret qaydaların olmasının vacibliyini ön plana çəkir.

İcra edilməmiş tövsiyə - dövlət müəssisələrinə ayrılan subsidiyaların nəticəli və effektiv istifadəsinin təmin edilməsi məqsədilə subsidiyaların verilməsi şərtləri, bununla bağlı tələb olunan sənədlər, subsidiya məbləğinin hesablanması üsulları və s. məsələləri tənzimləyən konkret mexanizmin formalaşdırılmasının vacibliyi Hesablama Palatasının rəylərində şərh edilmişdir.

"Bitkiçilik sahəsində yeni subsidiya mexanizminin nəticəliliyinin qiymətləndirilməsi"nin səmərəlilik (performans) auditinin nəticələrindən çıxarış

Fermer kartlarının nağdsız hesablarında əkin subsidiya məbləğlərinin maliyyələşdirilməsindən 2020-ci ilin sonuna 7135,7 min manatının (illik icra olunmuş əkin subsidiyalarının 3,1%-i qədər), 2021-ci ilin sonuna isə 23146,4 min manatının (illik icra olunmuş əkin subsidiyalarının 9,0%-i qədər, 2022-ci ilin sonuna nağd hesabda 17304,7 min manatın və 26692,3 min manatın nağdsız hesabda xərclənməməsi subsidiya qismində köçürülmüş vəsaitlərdən səmərəliliyin və nəticəliliyin vaxtında tam təmin edilməməsini deməyə əsas vermişdir. Qeyd edək ki, qanunvericilikdə subsidiyaların 2 il ərzində istifadə edilməməsi halında vəsaitin qaytarılması ilə bağlı tədbirlər müəyyən edilmişdir.

5.2.3. İnzibati təsnifat üzrə xərclərin icra vəziyyətinin təhlili

5.2.3.1. Dövlət büdcəsi xərclərinin ayrı-ayrı qurumlar tərəfindən icrası vəziyyətinin təhlili

5.2.3.1.1. Hesabat ilində icra olunmuş dövlət büdcəsi xərclərinin 77,6%-ni əhatə edən hesabatlar Hesablama Palatası tərəfindən üzləşdirilməklə təhlil edilmiş, büdcə vəsaitlərinin istifadəsi ilə bağlı hesabatlar üzrə əhəmiyyətli kənarlaşma müəyyən edilməmişdir.

Son 7 ildə olduğu kimi, 2022-ci il dövlət büdcəsinin icrasına dair Rəydə Hesablama Palatası tərəfindən dövlət büdcəsi vəsaitlərinin icraçısı olan qurumların vəsaitlərin istifadəsi ilə bağlı təqdim etdiyi hesabatların təhlilinin nəticələrindən də istifadə edilmişdir.

Hesablama Palatası tərəfindən Rəyin tərtib edilməsi zamanı 134 qurum üzrə 24,9 mlrd. manatı əhatə edən və vəsaitlərin icrasını təsdiq edən xəzinə üzləşmə aktları və digər sənədlər (qurumlar tərəfindən təqdim edilən bank hesablarından çıxarış, arayış və s.) nəzərdən keçirilmişdir ki, bu da icra edilmiş dövlət büdcəsi xərclərinin 77,6%-ni təşkil edir. Qeyd edək təhlilin əhatə dairəsi əvvəlki ilə nəzərən 6,0 mlrd. manat və ya 8,3 faiz bəndi artmışdır.

Aparılmış analitik prosedurlarla qurumlar tərəfindən büdcə təşkilatlarının vəsaitlərinin icrası ilə bağlı təqdim olunan hesabatların müvafiq icra hakimiyyəti orqanının hesabatları ilə müqayisəsi nəticəsində əhəmiyyətli sayılacaq məsələlər müəyyən edilməmişdir.

Bundan əlavə, bəzi hallarda dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabatla qurum tərəfindən təqdim edilən məlumatlar arasında yaranmış fərqi araşdırılması həmin məbləğin tabelikdə olan və büdcədə ayrıca sətirlə göstərilən qurum tərəfindən icra olunduğunu göstərir. Məsələn, dövlət büdcəsinin icrası barədə hesabatda Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi üzrə "Təhsil" bölməsində əks olunan xərclər Nazirlik tərəfindən deyil, Aqrar Xidmət Agentliyi tərəfindən icra edilmişdir. Qeyd edək ki, Agentliyin xərcləri də büdcədə ayrıca sətirlə göstərilir. Bu kimi hallara bəzi digər qurumlar üzrə də rast gəlinmişdir.

5.2.3.1.2. Hesabat ilində "Büdcə sistemi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununun 18.3-1-ci maddəsi ilə müəyyən edilmiş hesabatlar bir sıra qurumlar tərəfindən Hesablama Palatasına təqdim edilməmişdir.

"Büdcə sistemi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununun 18.3-1-ci maddəsinə əsasən büdcə təşkilatları və dövlət büdcəsindən maliyyə yardımları alan təşkilatlar həmin vəsaitlərdən istifadə barədə müəyyən olunmuş qaydada rüblük və ilin əvvəlindən artan yekunla funksional, iqtisadi və inzibati təsnifat üzrə hesabatları müvafiq icra hakimiyyəti orqanına, habelə Hesablama Palatasına təqdim edirlər.

Təqdim edilmiş məlumatların təhlili göstərir ki, hüquqi aktda təqdim edilmə tarixinin 01 martadək olmasına baxmayaraq, bir sıra qurumlar tərəfindən hüquqi aktların tələblərinə riayət

edilməmiş və illik hesabatlar 2023-cü il 10 may tarixinədək Hesablama Palatasına göndərilməmişdir (Cədvəl 41).

Cədvəl 41. Qanunvericilikdə müəyyən edilmiş hesabat formalarını müvafiq tarixədək Hesablama Palatasına təqdim etməyən qurumlar

Qurumların adı
Azərbaycan Respublikasının Gənclər və İdman Nazirliyi
Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət Nazirliyi
"Mir" Dövlətlərarası Teleradio Şirkətinin Azərbaycan Milli Nümayəndəliyi
Azərbaycan Respublikasının Rəqəmsal İnkişaf və Nəqliyyat Nazirliyi yanında Elektron Təhlükəsizlik Xidməti
"BakuBus" MMC
"Aqroservis" Açıq Səhmdar Cəmiyyəti
Beynəlxalq Muğam Mərkəzi
Nizami Gəncəvi Beynəlxalq Mərkəzi
"Bakı Kristal Zalı" MMC
"Azərbaycan Respublikasının Minatəmizləmə Agentliyi" PHŞ
"Azərbaycan Respublikasının Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına Dövlət Dəstəyi Agentliyi" PHŞ
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyinin "Elektron Hökumətin İnkişafı Mərkəzi" PHŞ

Qeyd edək ki, dövlət müəssisələri (MMC, ASC, QSC və s.) tərəfindən büdcənin icrası ilə bağlı aidiyyəti hesabatlar bəzi hallarda təqdim edilmir.

İcra edilməmiş tövsiyə - Əvvəlki rəylərimizdə də qeyd etdiyimiz kimi, qanunvericilikdə "büdcədən maliyyə yardımı alan təşkilat" anlayışının verilməməsi və/ və ya büdcə təşkilatı və büdcədən maliyyə yardımı alan təşkilatların siyahısının hüquqi aktlarda konkretləşdirilməməsi bir çox təşkilatın bu hesabatları təqdim edib-etməməsi barədə suallar yaradır.

5.2.3.1.3. Dövlət büdcəsi xərclərinin ayrı-ayrı qurumlar tərəfindən icrası vəziyyətinin təhlili hesabat ilində əksər istiqamətlər üzrə dürüstləşmiş təyinatə qarşı icra səviyyəsinin yüksək olduğunu göstərmişdir.

2022-ci il dövlət büdcəsinin xərcləri üzrə proqnozlaşdırılmış 32303,8 mln. manat xərclərin inzibati təsnifatı üzrə ümumilikdə 183 istiqaməti, icra edilmiş 32064,6 mln. manat məbləğində xərclər isə 229 istiqaməti əhatə etmişdir. İcra göstəricisi üzrə sayın artması təsdiq edilmiş büdcədə bölüşdürülməyən xərc istiqamətlərinin icra prosesində bölgüsünün aparılması ilə əlaqədardır.

Əvvəlki illərdə olduğu kimi, icra hesabatlılığında yerli icra hakimiyyəti orqanlarının bölgüsü rayonlar üzrə əks etdirilməmişdir ki, bu bir tərəfdən rayon icra hakimiyyətləri üzrə xərclərin hesabatlılıqda görünməməsinə, digər tərəfdən həmin qurumların xərclərinin Hesablama Palatası tərəfindən üzləşdirilməməsinə səbəb olmuşdur.

İnzibati təsnifat üzrə icra faizi ümumiyyətlə icra edilməyən 2 istiqamət istisna olmaqla, 2,8%-100,0% arasında dəyişmişdir, o cümlədən

- ✓ 5 halda 2,8%-50,0% (Cədvəl 42);
- ✓ 4 halda 51,0%-70,0%;
- ✓ 2 halda 71,0%-80,0%;

- ✓ 9 halda 81,0%-90%;
- ✓ Qalan hallar 91,0%-100,0%

Cədvəl 42. Dürüstləşmiş təyinat qarşı icra faizi aşağı olan xərc istiqamətləri (inzibati təsnifat) mln. manatla

Inzibati təsnifat üzrə xərc istiqamətləri	Dürüstləşmiş təyinat	İcra	İcra faizi
'Azərbaycan Dəmir Yolları" Qapalı Səhmdar Cəmiyyəti	772,7	632,3	81,8
Azərbaycan Respublikasının Dövlət Şəhərsalma və Arxitektura Komitəsi yanında Qarabağ Regional Memarlıq və Şəhərsalma Baş İdarəsi	1,6	1,3	82,1
Azərbaycan Respublikasının Elm və Təhsil Nazirliyi yanında Peşə Təhsili üzrə Dövlət Agentliyi	0,9	0,7	85,7
Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət Nazirliyi yanında Mədəni İrsin Qorunması, İnkişafı və Bərpası üzrə Dövlət Xidməti	4,1	3,4	82,7
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Elmin İnkişafı Fondu	4,2	2,2	51,6
Azərbaycan Respublikasının Rəqəmsal İnkişaf və Nəqliyyat Nazirliyi yanında Elektron Təhlükəsizlik Xidməti	0,4	0,3	81,3
Ətraf Mühitin Mühafizəsi üzrə Dövlət Fondu	5,8	3,2	55,6
Mediasiya Şurası	0,1	0,002	2,8
Meşələrin Qorunub Saxlanılması və Təkrar İstehsalı Fondu	3,7	0,9	23,8
Mineral-Xammal Bazasının Bərpası üzrə Dövlət Fondu	1,2	0,8	68,1
Su bioresurslarının artırılması, bərpası və mühafizəsi fondu	0,1	0,02	16,0
Xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin idarə edilməsi və mühafizəsi üçün yaradılan müvafiq idarələrin xüsusi fondları	1,4	0,3	21,8

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Təhlil göstərir ki, dövlət büdcəsində 4 qurumun (Azərbaycan Respublikasının Müdafiə Nazirliyi, Azərbaycan Respublikasının Elm və Təhsil Nazirliyi, Avtomobil Yolları Dövlət Agentliyi, Azərbaycan Respublikasının Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi) payı dövlət büdcəsi xərclərinin 44,7%-ni təşkil etmişdir.

Ayrı-ayrı qurumlar üzrə məlumatların təhlilinə əsasən qeyd edək ki, əksər qurumlarda bölgüsü əvvəlcədən müəyyənləşdirilmiş xərclərin xüsusi çəkisi ümumi icra edilmiş xərclərdə üstünlük təşkil etsə də, 86 qurum üzrə əksinə olmuşdur. Başqa sözlə 86 quruma ilkin büdcədən təsdiq edilmiş məbləğdən daha çox il ərzində bölgüsü aparılan istiqamətlərdən (ehtiyat fondları, bloklanmış xərclər və s) xərc aparılmışdır.

5.2.3.2. Publik hüquqi şəxslərə və bəzi fondlara ayrılmış vəsaitlərin icrasının təhlili

5.2.3.2.1. Hesablama Palatası publik hüquqi şəxslərə dövlət sifarişləri üzrə vəsaitlərin ayrılmasını tənzimləyən hüquqi aktlarda təkmilləşdirilmənin davam etdirilməsinin vacibliyini bildirir.

Publik hüquqi şəxslərə həm "Dövlət adından yaradılan publik hüquqi şəxslərə dövlət büdcəsi hesabına məqsədli vəsaitlərin ödənilməsi Qaydası"na uyğun, həm də bu Qaydalar tətbiq edilmədən vəsaitlər ayrılır. Qeyd edək ki, 2022-ci ildə 1-ci istiqamət üzrə xərclərin məbləği funksional təsnifatın bölmələri daxilində "Publik hüquqi şəxslərə dövlət büdcəsindən vəsaitin ayrılması" adı altında ümumi

məbləğlə təsdiq edilmiş, bölgüsü isə il ərzində müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən həyata keçirilmişdir. Bu istiqamətdən vəsaitlərin ayrılması dövlət sifarişlərinin yerinə yetirilməsi üçün həyata keçirilir.

Təqdim edilmiş məlumatlara görə bir sıra dövlət sifarişləri əsasında 40 publik hüquqi şəxsə 319,6 mln. manat vəsait yönəldilmişdir. Bununla yanaşı, dövlət büdcəsinin ayrı-ayrı istiqamətləri üzrə ümumilikdə 6,0 mlrd. manatdan çox vəsait publik hüquqi şəxslər (dövlət büdcəsində ayrıca müstəqil kredit sərəncamçısı kimi göstərilən PHŞ-lərə) tərəfindən icra edilmişdir. Qeyd edək ki, bu məbləğə dövlət əsaslı vəsait qoyuluşunun, ehtiyat fondlarının, dövlət sifarişi ilə bağlı olmayan digər istiqamətlərin xərcləri də daxil edilmişdir.

İcra edilməmiş tövsiyə - Hesablama Palatasının əvvəlki rəylərində publik hüquqi şəxslər üzrə dövlət büdcəsi vəsaiti hesabına maliyyələşdirmə mexanizminin təkmilləşdirilməsi, aidiyyəti sahələr üzrə dövlət sifarişlərinin formalaşdırılması ilə bağlı müvafiq tənzimlənmənin həyata keçirilməsi təklif edilmişdir.

Hesablama Palatası tərəfindən həyata keçirilən kənar dövlət maliyyə nəzarəti tədbirləri və məlumatların analitik prosedurlarla araşdırılması 2022-ci ildə də bəzi hallarda publik hüquqi şəxslərə dövlət büdcəsindən ayrılan vəsaitlərin bir hissəsinin konkret tədbirləri əhatə edən dövlət sifarişləri ilə bağlı olmadığını göstərmişdir. Belə ki, müvafiq qurumlarla bağlanmış müqavilələrə funksional fəaliyyətə aid edilməyən bəzi xərclər – tibbi testlərin aparılması, üzvlük haqqı xərcləri və s. xərclər dövlət sifarişi kimi müqavilələrə daxil edilmişdir.

Eyni zamanda, aparılmış araşdırma dövlət sifarişinin formalaşması üzrə konkret mexanizmlərin və normativlərin olmadığını, həmçinin müxtəlif publik hüquqi şəxslərdə əməyin ödənilməsi xərclərinin fərqli şəkildə müəyyən edildiyini qeyd etməyə də imkan verir.

İcra edilməmiş tövsiyə - Hesablama Palatasının əvvəlki rəyində dövlət sifarişləri üzrə müvafiq xidmət siyahısının konkretləşdirilməsinin, sifarişlərlə bağlı xərc normativlərinin müəyyən edilməsinin, dövlət sifarişinin formalaşması prosesinin elektronlaşdırılmasının vacibliyi şərh olunmuşdur.

Publik hüquqi şəxslər tərəfindən Hesablama Palatasına təqdim edilmiş məlumatların təhlili göstərir ki, əksər qurumlar üzrə əvvəlki illərdə yaranan qalıqların əhəmiyyətli hissəsi də 2022-ci ildə icra edilmişdir. Qeyd edək ki, 2022-ci ilin sonuna bəzi dövlət sifarişləri üzrə publik hüquqi şəxslər tərəfindən vəsaitin bir hissəsi icra olunmayaraq bank hesablarında (8,0 mln. manatdan çox) saxlanılmışdır.

Bundan əlavə, dövlət büdcəsindən dövlət sifarişi ilə bağlı olmayan istiqamətlər üzrə publik hüquqi şəxslərin bank hesabının qalığı 600,0 mln. manatdan çox olmuşdur.

Hesabat ilində də publik hüquqi şəxslərə ayrılmış vəsait subsidiyalar kimi uçota alınmışdır. Qeyd edək ki, büdcə qanunvericiliyinə əsasən subsidiya dövlət büdcəsindən Naxçıvan Muxtar Respublikasının büdcəsinə, yerli büdcələrə və hüquqi şəxslərə əvəzsiz verilən maliyyə vəsaitini, uçotunun aparıldığı "Dövlət müəssisələrinə subsidiyalar" paraqrafı isə dövlət büdcəsindən dövlət müəssisələrinə əvəzsiz verilən maliyyə vəsaitinin məbləğini, o cümlədən həmin müəssisələr tərəfindən xaricə və ölkə daxilində sənaye və kommertiya mallarının satışı və xidmətlərin

göstərilməsi ilə bağlı yaranmış zərərin ödənilməsi üzrə xərcləri və bu qəbildən olan digər xərcləri ehtiva edir.

İcra edilmiş tövsiyə - Göstərilən uyğunsuzluğun aradan qaldırılması məqsədilə cari ilin aprel ayında VBT-yə dəyişiklik edilərək dövlət büdcəsi xərclərinin iqtisadi təsnifatının "Qrantlar və digər ödənişlər" bölməsinə "Dövlət sifarişi, dövlət öhdəlikləri və bu qəbildən olan digər öhdəliklərin ödənilməsi" adlı yeni köməkçi bölmə əlavə edilmiş və publik hüquqi şəxslərə dövlət sifarişi ilə bağlı ödənişlərin həmin köməkçi bölmənin tərkibindəki "Dövlət adından yaradılan publik hüquqi şəxslərə ödənişlər" paraqrafında uçota alınması nəzərdə tutulmuşdur.

5.2.3.2.2. Dövlət büdcəsindən ayrılmış vəsaitlərin istifadəçiləri tərəfindən tələbatın düzgün müəyyən edilməməsi vəsaitlərin müəyyən olunmuş məqsədlərə tam istifadə olunmayaraq müvafiq bank hesabında saxlanması ilə nəticələnmişdir.

2022-ci ildə Azərbaycan Respublikası İpoteka və Kredit Zəmanət Fonduna dövlət budcəsindən Fondun nizamnamə kapitalının artırılması (güzəştli ipoteka kreditlərinin maliyyələşdirilməsi) üçün 95,0 mln. manat və sahibkarlıq subyektlərinin manatla aldıkları kreditlərə hesablanmış faizlərə görə subsidiyanın verilməsi üçün 5,0 mln. manat olmaqla cəmi 100,0 mln. manat vəsait ayrılmışdır. Dövlət büdcəsindən ayrılmış 95,0 mln. manat vəsaitin Azərbaycan Respublikasının Mənzil İnşaatı Dövlət Agentliyinin sərəncamında olan mənzillərin vətəndaşlar tərəfindən güzəştə əldə edilməsinə yönəldilən hissəsi 40,0 mln. manat məbləğində müəyyən edilmişdir. Azərbaycan Respublikasının Mənzil İnşaatı Dövlət Agentliyinin sərəncamında olan mənzillərin güzəştli ipoteka kreditləri vasitəsilə satışı üçün ümumilikdə 2017-2021-ci illər ərzində 195,0 mln. manat vəsait ayrılmışdır. 31.12.2022-ci il tarixinədək müvəkkil banklar tərəfindən Azərbaycan Respublikasının Mənzil İnşaatı Dövlət Agentliyinin sərəncamında olan mənzillərin satışı üzrə ümumilikdə 162,2 mln. manat məbləğində güzəştli ipoteka krediti verilmiş, 32,8 mln. manat məbləğində vəsait isə Fondun Mərkəzi Bankdakı hesablaşma hesabında saxlanılaraq likvid aktivlərə yönəldilmişdir.

Sahibkarlıq subyektlərinin manatla aldıkları kreditlərə hesablanmış faizlərə görə subsidiyanın verilməsi üçün dövlət büdcəsindən 2018-ci ildə 20,0 mln. manat, 2021-ci ildə 16,5 mln. manat olmaqla 36,5 mln. manat vəsait ayrılmış, həyata keçirilmiş subsidiya ödənişi 2019-cu ildə 2,4 mln. manat, 2020-ci ildə 6,6 mln. manat, 2021-ci ildə 12,8 mln. manat olmaqla, cəmi 21,8 mln. manat təşkil etmiş, 2022-ci il 01 yanvar tarixinə 14,7 mln. manat vəsait istifadəsiz qalmışdır. 2022-ci ildə həmin məqsəd üçün dövlət büdcəsindən 5,0 mln. manat vəsait ayrılmış, il ərzində əvvəlki ildən qalan qalıqdan da istifadə etməklə verilmiş subsidiyaların məbləği 10,0 mln. manat təşkil etmişdir.

Ümumilikdə 2018-2022-ci illər ərzində sahibkarlıq subyektlərinin manatla aldıkları kreditlərə hesablanmış faizlərə görə subsidiyanın verilməsi üçün 41,5 mln. manat büdcə vəsaiti ayrılmış, faktiki icra 31,8 mln. manat təşkil etmiş, 9,7 mln. manat istifadəsiz qalmışdır.

5.2.3.2.3. Yeni biznes kreditləri üzrə dövlət zəmanətinin verilməsi və faizlərin bir hissəsinin subsidiyalaşdırılması mexanizmi üzrə dövlət büdcəsinin vəsaiti tam, Fondun vəsaiti isə qismən icra edilmişdir.

Sahibkarlığın İnkişafı Fonduna 2022-ci il dövlət büdcəsindən yeni biznes kreditləri üzrə dövlət zəmanətinin verilməsi və faizlərin bir hissəsinin subsidiyalaşdırılması mexanizmi üzrə 7,3 mln. manat vəsait ayrılmış, 2020-ci ildə ayrılmış 20,0 mln. manat və 2021-ci ildə ayrılmış 12,0 mln. manat nəzərə alınmaqla ümumilikdə həmin məqsəd üçün ayrılmış vəsait 39,3 mln. manat təşkil etmişdir. 2022-ci il ərzində əvvəlki ildən qalan qalıqdan da istifadə etməklə verilmiş subsidiyaların məbləği 26,1 mln. manat təşkil etmişdir. 2020-ci ildə həmin məqsəd üçün xərclənmiş 0,5 mln. manat və 2021-ci ildə xərclənmiş 14,8 mln. manat nəzərə alınmaqla bu mexanizm üzrə sərf edilmiş vəsait ümumilikdə 41,4 mln. manat olmuşdur.

“Koronavirus (COVID-19) pandemiyasının və bundan irəli gələrək dünya enerji və səhm bazarlarında baş verən kəskin dalğalanmaların Azərbaycan Respublikasının iqtisadiyyatına, makroiqtisadi sabitliyə, ölkədə məşğulluq məsələlərinə və sahibkarlıq subyektlərinə mənfi təsirinin azaldılması ilə bağlı bir sıra tədbirlər haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2020-ci il 19 mart tarixli 1950 nömrəli Sərəncamının icrası ilə bağlı Nazirlər Kabinetinin təsdiq etdiyi Tədbirlər Planına uyğun olaraq, mövcud kreditlər üzrə faizlərin subsidiyalaşdırılması mexanizmi üzrə Fondun mövcud 1 mlrd. manat kredit portfeli üzrə 100 mln. manat həcmində faiz subsidiyasının verilməsi nəzərdə tutulmuşdur ki, bunun da 50 mln. manatının dövlət büdcə vəsaiti, 50 mln. manatının isə Fondun vəsaiti hesabına ödənilməsi müəyyən edilmişdir. Bu mexanizmə əsasən faiz subsidiyası sahibkarlıq subyektlərinin 2020-ci il 10 mart tarixinə mövcud kreditləri üzrə kreditin müddətindən və faiz dərəcəsiindən asılı olmayaraq kreditin faiz dərəcəsinin 10 faiz bəndi miqdarında 12 ay ərzində verilir.

Təqdim edilmiş məlumatlara görə, 2020-ci il ərzində zəmanətli kreditlər üzrə faizlərin bir hissəsinin subsidiyalaşdırılması üçün dövlət büdcəsindən ayrılmış 50 mln. manat vəsait müqabilində bu təyinat üzrə 20,0 mln. manat, 2021-ci ildə 40,4 mln. manat, 2022-ci ildə isə 8,0 mln. manat subsidiya ödənişi həyata keçirilmiş, 2020-2022-ci illər ərzində ümumilikdə həmin istiqamət üzrə istifadə edilmiş vəsait 68,5 mln. manat təşkil etmişdir.

Beləliklə, bu təyinat üzrə nəzərdə tutulan 100,0 mln. manatdan 50,0 mln. manat büdcə vəsaiti ayrılmış və 2020-2022-ci illərdə tam istifadə edilmiş, Fond tərəfindən öz vəsaiti hesabına ayrılması nəzərdə tutulan vəsaitdən (50,0 mln. manat) yalnız 18,5 mln. manat istifadə edilmişdir.

5.2.3.3. Büdcədən kənar xərclərin icrasının təhlili

5.2.3.3.1. 2022-ci ildə büdcədən kənar xərclərin icra səviyyəsi aşağı olsa da, ötən ilə müqayisədə artmış, əvvəlki illərdən fərqli olaraq bu xərclərin əsas hissəsi qeyri-maliyyə aktivlərinə yönəldilmişdir.

Hesabat ilində büdcə təşkilatlarının iş və xidmətlərin göstərilməsindən, məhsul satışından və digər fəaliyyətindən əldə etdikləri gəlirlərdən formalaşan büdcədən kənar vəsaitlər üzrə xərcləri

(büdcədənənar xərclər) təsdiq edilmiş smetanın 90,4%-ni təşkil edərək 753,7 mln. manat məbləğində icra edilmişdir ki, bu da 2021-ci illə müqayisədə 147,7 mln. manat və yaxud 24,4% çoxdur. 2022-ci ildə büdcədənənar xərclərin icra səviyyəsi aşağı olsa da, əvvəlki illə müqayisədə bu göstərici 3,8 faiz bəndi artmış, büdcədənənar xərclərin icra edilmiş dövlət büdcəsi xərclərindəki payı isə 2,4%-ə yüksəlmişdir.

Əvvəlki illərdən fərqli olaraq, 2022-ci ildə icra edilmiş büdcədənənar xərclərdə ən yüksək xüsusi çəkiyə 40,6%-lə iqtisadi təsnifat üzrə "Qeyri-maliyyə aktivləri" bölməsi sahib olmuşdur. Qeyd edək ki, hesabat ilinə qədər büdcədənənar xərclərin ən böyük hissəsi əməyin ödənişi xərclərinə yönəldilirdi. Belə ki, 2021-ci ildə əməyin ödənişi xərcləri büdcədənənar xərclərin 58,4%-ni təşkil edirdisə, 2022-ci ildə bu göstərici 40,5%-ə bərabər olmuşdur (Cədvəl 43).

Cədvəl 43. İqtisadi təsnifat üzrə büdcədənənar xərclərin icrası, mln. manatla

Bölmələr	2021-ci il				2022-ci il			
	proqnoz	icra	icra səviyyəsi (%-lə)	xüsusi çəki (%-lə)	proqnoz	icra	icra səviyyəsi (%-lə)	xüsusi çəki (%-lə)
Cəmi büdcədənənar xərclər	700,0	606,0	86,6	100,0	834,0	753,7	90,4	100,0
Əməyin ödənişi	394,9	353,6	89,5	58,4	322,7	305,2	94,6	40,5
Malların (işlərin və xidmətin) satın alınması	122,5	90,6	73,9	14,9	156,6	127,9	81,6	17,0
Subsidiyalar	1,0	0,7	69,8	0,1				
Sosial ödənişlər	7,7	2,9	37,5	0,5	15,8	14,4	91,0	1,9
Qeyri-maliyyə aktivləri	173,7	158,2	91,1	26,1	338,9	306,2	90,3	40,6
Öhdəliklər üzrə əməliyyatlar	0,004	0	0,0	0,0	0,001	0,0	0,0	0,0

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Əməyin ödənişi xərclərinin payının azalmasına səbəb həm bu xərclərin ötən illə müqayisədə 48,4 mln. manat (13,7%) az olması, həm də qeyri-maliyyə aktivlərinə yönəldilən xərclərin 148,0 mln. manat (93,5%) artımı ilə əlaqədardır. Qeyri-maliyyə aktivlərinə yönəldilən xərclərin artımı isə əsasən qeyri-yaşayış binalarının tikintisi ilə bağlı xərclərin 171,7 mln. manatın icrası hesabındadır.

Qeyri-maliyyə aktivlərinə yönəldilən xərclər əvvəlki illə müqayisədə artsa da, icra səviyyəsi aşağı olmuşdur. Bu bölmə üzrə xərclərin aşağı icrası (90,3%) əsasən yaşayış binalarının tikintisi, maşın və avadanlıqlar, eləcə də qeyri-maddi aktivlərlə bağlı xərclərin icrasının az olması ilə bağlıdır.

5.2.3.3.2. Əvvəlki illərdə olduğu kimi, hesabat ilində də bəzi istiqamətlər üzrə proqnozlaşdırılmış büdcədənənar gəlir və xərclər icra edilməmişdir.

İnzibati təsnifata uyğun olaraq 2022-ci ildə 45 qurum, yerli icra hakimiyyəti orqanları və "Dövlət büdcəsindən maliyyələşən təşkilatların büdcədənənar xərcləri" adlı bölüşdürülməmiş xərc olmaqla 47 istiqamətdə büdcədənənar gəlir və xərc proqnozlaşdırılmış və 43 istiqamətdə icra edilmişdir.

Aparılan təhlillərə əsasən, hesabat ilində bəzi istiqamətlər üzrə proqnozlaşdırılmış 5,8 mln. manat büdcədənənar xərc icra edilməmişdir ki, bu da həmin istiqamətlər üzrə hesabat ili ərzində

büdcədənənar gəlirlərin əldə edilməməsi ilə əlaqədardır (Cədvəl 44).

Cədvəl 44. Büdcədənənar gəlir və xərc icra edilməmiş istiqamətlər barədə məlumat, min manatla

Sıra N-si	İstiqamət	Proqnoz	İcra
1	Məxfi qurumlar	275	0
2	"Azərbaycan Milli Ensiklopediyası" Elmi Mərkəzi	50,0	0
3	Dövlət büdcəsindən maliyyələşən təşkilatların büdcədənənar xərcləri	5489,0	0
Cəmi		5814,0	0

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Büdcədənənar xərc icra edilmiş qurumlar üzrə icra səviyyəsi 13,0%-99,9% arasında dəyişmiş, ən yüksək icra səviyyəsi Heydər Əliyev Mərkəzi, ən aşağı icra səviyyəsi isə Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Dövlət Vergi Xidmətinin Tədris Mərkəzi üzrə olmuşdur.

İcra edilmiş büdcədənənar xərclərdə ən yüksək paya əvvəlki illərdə olduğu kimi, Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi (48,2%), Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyi (18,0%) və Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gömrük Komitəsi (11,2%) sahib olmuşdur.

5.2.3.3.3. Büdcədənənar xərclərlə bağlı hesabatlarda bir sıra uyğunsuzluqların olduğu müəyyən edilmişdir.

Hesablama Palatası tərəfindən dövlət büdcəsindən maliyyələşən təşkilatların büdcədənənar vəsaitlərdən istifadə barədə təqdim etdikləri hesabatlarda və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2018-ci il 15 may tarixli 72 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin dövlət qurumlarına təqdim etdiyi hesabatların formaları və onların təqdim edilməsi Qaydası"na 11 nömrəli əlavədə əks etdirilmiş məlumatlar üzləşdirilməklə 680,5 mln. manatı əhatə edən büdcədənənar xərclər nəzərdən keçirilmişdir ki, bu da ilin sonuna icra edilmiş büdcədənənar xərclərin 90,3%-ni təşkil edir.

Qeyd edək ki, dövlət büdcəsində ayrıca sətirlə əks olunan bəzi qurumların büdcədənənar xərcləri tabe olduğu mərkəzi icra hakimiyyəti orqanının büdcədənənar xərclərinə aid edilmişdir. Eyni zamanda, bəzi büdcə təşkilatlarının müvafiq xidmətlərin göstərilməsindən əldə etdikləri gəlirlər büdcədənənar gəlirlərin smetasında nəzərə alınmamışdır.

Bundan əlavə, qurumlar tərəfindən təqdim edilmiş məlumatların təhlili göstərir ki, bəzi hallarda büdcə təşkilatının ödənişli xidmətlərdən əldə etdiyi daxilolmalar dövlət büdcəsinin gəlirlərində tam tanınmır. Belə ki, bəzi hüquqi aktlar büdcədənənar vəsaitlərin istifadəsi ilə bağlı konkret şərtləri müəyyən edir ki, bu da həmin əməliyyatların uçotu ilə bağlı sualların yaranmasına səbəb olur.

5.2.3.4. Bölüşdürülməmiş (bloklanmış) xərclərin icrasının təhlili

5.2.3.4.1. Hesabat ilində də dövlət büdcəsi xərclərinin bir hissəsini bölgüsü icra prosesində həyata keçirilən xərclər təşkil etmiş, həmin xərcin bəzi istiqamətləri üzrə tam məbləğ Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fonduna yönəldilmişdir.

Əvvəlki illərdə olduğu kimi, 2022-ci ildə də büdcə xərclərinin bir qismi bölüşdürülmədən nəzərdə tutulmuş, həmin vəsaitlərin icraçı qurumlar arasında bölgüsü il ərzində həyata keçirilmişdir.

Bölgüsü əvvəlcədən müəyyən edilməyən xərclərin əhəmiyyətli hissəsini bölüşdürülməmiş (bloklanmış) xərclər təşkil edir.

Əvvəlki rəylərimizdə də qeyd etdiyimiz kimi, bölgüsü əvvəlcədən müəyyən edilməyən xərclərin dövlət büdcəsində ehtiyat kimi proqnozlaşdırılması yanaşması digər ölkələr tərəfindən də istifadə edilir. Burada əsas məqsəd çevik büdcə idarəetməsi alətindən istifadə etməklə il ərzində yarana biləcək təsirlərin qarşısını almaq, sosial-iqtisadi və digər tədbirlərin vaxtında maliyyələşdirilməsini təmin etməkdir. Lakin burada vacib məqam həmin xərclərin dövlət büdcəsinin ümumi xərclərinə nisbətinin çox olmamasıdır (qabaqcıl təcrübədə 3,0%-6,0% yaxşı göstərici kimi hesab edilir). Başqa sözlə büdcə ehtiyatlarının çox olması büdcənin realist olmamasına da təsir edə bilər.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2018-ci il 15 may tarixli 72 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin dövlət qurumlarına təqdim etdiyi hesabatların formaları və onların təqdim edilməsi Qaydası"nın 10 nömrəli əlavəsinə əsasən bölüşdürülməmiş xərclər üzrə 4134,4 mln. manat vəsait (büdcə xərclərinin 12,8%-i nisbətində) nəzərdə tutulmuşdur. "Büdcə sistemi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 19.6-cı maddəsinə əsasən 462,6 mln. manat qənaət məbləği Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fonduna yönəldilmiş, nəticədə yeni təyinat məbləği 3671,8 mln. manat müəyyən edilmiş, icra isə 3666,6 mln. manat təşkil etmişdir ki, bu da dəyişikliklərdən sonra müəyyən edilmiş təyinatın 99,9%-i səviyyəsindədir.

Məlumatların təhlili göstərir ki, ümumilikdə 26 istiqamət üzrə nəzərdə tutulmuş bölüşdürülməmiş xərclərin 20 istiqaməti üzrə Qanunun 19.6-cı maddəsinə əsasən icra prosesində dəyişikliklər edilmiş, dəyişiklik edilmiş məbləğin proqnozlaşdırılmış xərclərə nisbəti isə 0,1%-100,0% aralığında dəyişmişdir (Cədvəl 45). Dəyişiklik edilmiş (Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fonduna yönəldilmiş) istiqamətlər üzrə ümumi məbləğin müvafiq xərclərə nisbəti isə 11,2% olmuşdur.

Cədvəl 45. Hesabat ilində Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fonduna yönəldilmiş bölüşdürülməmiş xərclər barədə məlumat, mln. manatla

Bölüşdürülməmiş xərclərin istiqamətləri	2022-ci ildə nəzərdə tutulmuşdur	Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fonduna yönəldilmişdir	Ehtiyat Fonduna yönəldilən məbləğin nəzərdə tutulmuş məbləğdə xüsusi çəkisi
Beynəlxalq və respublika səviyyəli tədbirlərin keçirilməsi ilə bağlı xərclər	186,3	5,5	3,0
Müfəssəl ərazi planlaşdırılması sənədlərinin hazırlanması	0,5	0,5	100,0
Kommunal, kommunikasiya xidmətləri və digər tədbirlər	38,4	0,1	0,2
Maddi-texniki təminatının möhkəmləndirilməsi	108,7	0,5	0,5
Avropa Birliyinin Qrantı hesabına aparılan xərclər	0,1	0,1	100,0
Ünvanlı dövlət sosial yardımı alan aztəminatlı ailələrin əmlakının, dövlətə məxsus əmlakın və dövlət büdcəsindən maliyyələşən təşkilatlara məxsus nəqliyyat vasitələrinin icbari sığortası	20,00	0,02	0,1
Dövlət sifarişi ilə ali təhsilin maliyyələşdirilməsi və təhsil sahəsində digər tədbirlər	397,3	35,0	8,8
Sosial-iqtisadi və digər zəruri tədbirlərin maliyyələşdirilməsi ilə bağlı xərclər	264,0	256,2	97,0
Nəqliyyat, rabitə, informasiya, kommunikasiya sahələrində islahatların aparılması və digər tədbirlər	29,0	10,0	34,5

Əməyin ödənişi xərclərinin tənzimlənməsi, sosial ödənişlər və digər sosial tədbirlər	91,6	56,6	61,8
Pensiya təminatının yaxşılaşdırılması və digər tədbirlər	56,2	55,7	99,2
Maddi-texniki təminatın möhkəmləndirilməsi və əsaslı təmiri	13,3	6,8	50,7
Qanunvericilik və icra hakimiyyəti orqanlarının təşkilatı strukturunun təkmilləşdirilməsi	3,6	2,6	72,2
Qeyri-neft məhsullarının ixracı ilə bağlı tədbirlər	11,3	9,0	79,2
Bir sıra dövlət müəssisələrində islahatların aparılması ilə bağlı texniki iqtisadi əsaslandırmanın hazırlanması	5,0	3,1	62,0
Yaşayış məntəqələri ilə bağlı zəruri tədbirlərin maliyyələşdirilməsi	30,0	2,3	7,7
İnsan hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsi qarşısında Azərbaycan Respublikasının maraqlarının müdafiəsi və həmin Məhkəmənin qərarlarının icrası, dövlət təltiflərinin hazırlanması	4,0	0,6	14,1
Dövlət zəmanəti verilmiş kreditlər üzrə faizlərin subsidiyalaşdırılması ilə bağlı xərclər	8,8	1,0	11,3
İşğaldan azad olunmuş ərazilərdə mərkəzi, yerli icra hakimiyyəti və digər dövlət orqanlarının müvafiq strukturlarının yaradılması və onların saxlanması	10,0	0,4	4,1
Əməkhaqqı və digər sosial ödənişlərin artımı ilə bağlı xərclər	39,5	16,7	42,2
YEKUN		462,6	11,2

Cədvəl dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

Cədvəldən də göründüyü kimi, dəyişiklik edilmiş 20 istiqamətdən 2-si üzrə ilkin təyinat məbləği tam məbləğdə, 2-si üzrə isə tam məbləğə yaxın olmaqla qənaət məbləği Dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fonduna yönəldilmişdir.

Göstərilənlər dövlət büdcəsinin layihəsinə dair rəylərimizdə də qeyd etdiyimiz kimi dövlət büdcəsinin proqnozlaşdırılması zamanı bu istiqamət üzrə ehtiyatlı yanaşmanın tətbiq olunduğunu bir daha təsdiq edir.

2022-ci ildə bölüşdürülməmiş xərclərin ayrı-ayrı istiqamətlər üzrə icra səviyyəsi 55,9%-100,0% arasında dəyişmişdir. Xüsusi çəki göstəricisinə gəldikdə isə, "Xüsusi müdafiə təyinatlı layihələr və tədbirlər" üzrə xərclər, "Dövlət sifarişi ilə ali təhsilin maliyyələşdirilməsi və təhsil sahəsində digər tədbirlər", "Təhlükəsizlik, sosial-iqtisadi və digər zəruri tədbirlərin tədbirlərin maliyyələşdirilməsi" adlı bölüşdürülməmiş xərc istiqamətlərinin payı yüksək olmuşdur (Cədvəl 46).

Cədvəl 46. 2022-ci ildə bölüşdürülməmiş xərclərin icrası barədə, mln. manat

Bölüşdürülməmiş xərclərin istiqamətləri	Dürüsti əmiş təyinat	İcra	İcrada xüsusi çəki, %	Müqayisə	
				məbləğ	faiz
Fövqəladə halların nəticələrinin aradan qaldırılması ilə bağlı xərclər	20,0	19,8	0,5	-0,2	99,2
Beynəlxalq və respublika səviyyəli tədbirlərin keçirilməsi ilə bağlı xərclər	180,8	179,9	4,9	-0,9	99,5
Kommunal, kommunikasiya xidmətləri və digər tədbirlər	38,3	38,3	1,0	0,0	100,0
Maddi-texniki təminatının möhkəmləndirilməsi	108,2	107,9	2,9	-0,3	99,7
Dövlət maddi və material ehtiyatlarının yaradılması	42,3	42,3	1,2	0,0	100,0
Xüsusi müdafiə təyinatlı layihələr və tədbirlər üzrə xərclər	2180,4	2179,6	59,4	-0,9	99,9

Ünvanlı dövlət sosial yardımı alan aztəminatlı ailələrin əmlakının, dövlətə məxsus əmlakın və dövlət büdcəsindən maliyyələşən təşkilatlara məxsus nəqliyyat vasitələrinin icbari sığortası	20,0	19,9	0,5	-0,1	99,6
Dövlət sifarişi ilə ali təhsilin maliyyələşdirilməsi və təhsil sahəsində digər tədbirlər	362,3	361,5	9,9	-0,9	99,8
Sosial-iqtisadi və digər zəruri tədbirlərin maliyyələşdirilməsi ilə bağlı xərclər	7,8	7,8	0,2	0,0	100,0
Nəqliyyat, rabitə, informasiya, kommunikasiya sahələrində islahatların aparılması və digər tədbirlər	19,0	19,0	0,5	0,0	100,0
Əməyin ödənişi xərclərinin tənzimlənməsi, sosial ödənişlər və digər sosial tədbirlər	35,0	35,0	1,0	0,0	100,0
Pensiya təminatının yaxşılaşdırılması və digər tədbirlər	0,4	0,4	0,0	0,0	100,0
Maddi-texniki təminatın möhkəmləndirilməsi və əsaslı təmiri	6,6	6,6	0,2	0,0	100,0
Qanunvericilik və icra hakimiyyəti orqanlarının təşkilatı strukturunun təkmilləşdirilməsi	1,0	0,6	0,0	-0,4	55,9
Qeyri neft məhsullarının ixracı ilə bağlı tədbirlər	2,3	2,3	0,1	0,0	100,0
Bir sıra dövlət müəssisələrində islahatların aparılması ilə bağlı texniki iqtisadi əsaslandırmanın hazırlanması	1,9	1,9	0,1	0,0	100,0
Yaşayış məntəqələri ilə bağlı zəruri tədbirlərin maliyyələşdirilməsi	27,7	27,7	0,8	0,0	100,0
İnsan hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsi qarşısında Azərbaycan Respublikasının maraqlarının müdafiəsi və həmin Məhkəmənin qərarlarının icrası, dövlət təltiflərinin hazırlanması	3,4	3,4	0,1	-0,1	100,0
Təhlükəsizlik, sosial-iqtisad və tədbirlərin maliyyələşdirilməsi	420,0	419,0	11,4	-1,0	99,8
İqtisadi dəstək üzrə tədbirlərin maliyyə təminatı	140,0	139,6	3,8	-0,4	99,7
Dövlət zəmanəti verilmiş kreditlər üzrə faizlərin subsidiyalaşdırılması ilə bağlı xərclər	7,8	7,8	0,2	0,0	100,0
İşğaldan azad olunmuş ərazilərdə mərkəzi, yerli icra hakimiyyəti və digər dövlət orqanlarının müvafiq strukturlarının yaradılması və onların saxlanması	9,6	9,6	0,3	0,0	100,0
Əməkhaqqı və digər sosial ödənişlərin artımı ilə bağlı xərclər	22,9	22,7	0,6	-0,1	99,4
Vətən Müharibəsi nəticəsində zərər çəkmiş yaşayış və qeyri-yaşayış sahələrinin bərpası və yenidənqurulması	14,0	14,0	0,4	0,0	100,0
YEKUN	3671,8	3666,6	100,0	-5,2	99,9

Cədvəl dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

Cədvəldən göründüyü kimi, hətta müdafiə təyinatlı və fəvqəladə hallarla bağlı xərclər çıxıldıqdan sonra bölüşdürülməmiş xərclərin dövlət büdcəsində payı ehtiyat fondlar üzrə xərclər nəzərə alınmadan 7,0%-dən çoxdur ki, bu da qabaqcıl təcrübə ilə müqayisədə ehtiyat vəsaitlərinin çoxluğunu göstərir. Qeyd edək ki, qabaqcıl təcrübə fəvqəladə hallar üzrə nəzərdə tutulmuş ehtiyatların məbləğinin ümumi ehtiyat məbləğindən çıxılaraq dövlət büdcəsi xərclərinə nisbətinin müəyyən edilməsi ilə bağlı tövsiyə verir.

5.2.3.4.2. Bölüşdürülməmiş xərclərin istifadə istiqamətlərinin qanunvericiliklə tənzimlənməməsi ilə ərzində bu xərclərin yerləşdiyi funksional bölmənin təyinatına aid

edilməyən və ya adına uyğun olmayan istiqamətlər üzrə istifadəsinə şərait yaratmışdır.

Hesablama Palatasının əvvəlki rəylərində qeyd edildiyi kimi, bölüşdürülməmiş xərclərin istifadə istiqamətlərinin konkretləşdirilməməsi il ərzində büdcə daxilində eyni istiqamətdən müxtəlif məqsədli xərcləmələrə yol açır:

✓ *“Kommunal, kommunikasiya xidmətləri və digər tədbirlər”* adlı bölüşdürülməmiş xərc istiqamətindən hərbi qulluqçular üçün mənzil alınması üzrə 35,0 mln. manat, 3 qurum üzrə əməyin ödəniş fondu üzrə yaranmış öhdəliklərin çatışmayan hissəsinin aradan qaldırılması məqsədilə 102,9 min manat, "Azərbaycan Televiziya və Radio Verilişləri" QSC üzrə Formula 1 Qran Pri yarışının yayımı üçün lisenziyanın alınması məqsədilə 0,5 mln. manat, Diasporla İş üzrə Dövlət Komitəsi üzrə 2022-ci ildə həyata keçiriləcək layihə və tədbirlərin maliyyələşdirilməsi üçün 0,2 mln. manat, 2021-ci ilin siyasi partiyalara verilən maliyyə yardımının istifadə olunmayan hissəsi ilə bağlı vəsait 0,2 mln. manat,

✓ *“Sosial-iqtisadi və digər zəruri tədbirlərin maliyyələşdirilməsi”* adlı bölüşdürülməmiş xərc istiqamətindən xarici dövlətlərə tibbi humanitar yardım məqsədilə 5,1 mln. manat (qeyd edək ki, xarici yardımlar üzrə büdcə nəzərdə tutulmuş köməkçi bölmənin təsdiq edilmiş məbləği dəyişikliklər zamanı azaldılmışdır),

✓ *“Əməyin ödənişi xərclərinin tənzimlənməsi, sosial ödənişlər və digər sosial tədbirlər”* adlı bölüşdürülməmiş xərc istiqamətindən Azərbaycan Yazıçılar Birliyi üzrə Birliyin XIII qurultayının təşkili üçün 0,2 mln. manat,

✓ *“Pensiya təminatının yaxşılaşdırılması və digər tədbirlər”* adlı bölüşdürülməmiş xərc istiqamətindən “Azəralüminium” Səhmdar Cəmiyyəti üzrə Gəncə Gil-Torpaq və Daşkəsən Alunit sahələrinin borclarının tənzimlənməsi üçün 0,5 mln. manat,

✓ *“Maddi-texniki təminatın möhkəmləndirilməsi və əsaslı təmiri”* adlı bölüşdürülməmiş xərc istiqamətindən **1 qurum** üzrə işçilərin fəaliyyətinin səmərəliliyinin artırılması, sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi və əməkhaqqı xərclərinin optimallaşdırılması məqsədilə 3,4 mln. manat, Kino Agentliyi üçün nizamnamə fondunun formalaşdırılması məqsədilə 0,1 mln. manat icra edilmişdir.

İcra edilməmiş tövsiyə- *Hesablama Palatasının əvvəlki rəylərində Bölüşdürülməmiş (bloklanmış) xərclərin istifadə istiqamətlərinin vahid büdcə təsnifatında əks etdirilməsinin vacibliyi bildirilmişdir.*

5.2.3.4.3. Məlumatların təhlili əsasında Hesablama Palatası bölüşdürülməyən xərc istiqamətlərindən ayrılmış xərclərin bir hissəsinin 2022-ci ilin dövlət büdcəsinin layihələndirilməsi prosesində nəzərə alınma bilən və konkret icraçılar üzrə göstərilə bilən xərclərdən ibarət olduğu qənaətidədir.

Əvvəlki rəylərimizdə də qeyd etdiyimiz kimi, bölgüsü il ərzində həyata keçirilən xərclərin bir hissəsini müvafiq qurum üzrə əvvəlcədən proqnozlaşdırıla bilən xərclər təşkil edir. Ümumiyyətlə bu

istiqamətdə təhlillər hər növbəti ildə bölüşdürülməmiş xərc istiqamətlərindən eyni qurumlara eyni məqsədli xərclərin aparıldığını göstərir. Bu istiqamətlərə aşağıdakılar aid edilə bilər:

- ✓ *hərbi qulluqçular üçün mənzil alınması* üzrə 35,0 mln. manat,
- ✓ *Ünvanlı dövlət sosial yardımını alan aztəminatlı ailələrin əmlakının, dövlətə məxsus əmlakın və dövlət büdcəsindən maliyyələşən təşkilatlara məxsus nəqliyyat vasitələrinin icbari sığortası* üzrə 20,0 mln. manat (bu xərc aidiyyəti qurumların büdcələrində nəzərdə tutula bilər),
- ✓ *Hökumət buludu (G-Cloud) yaradılması üçün 16,0 mln. manat və "Microsoft" Şirkətinin lisenziyalarının alınması üçün 3,0 mln. manat* icra edilmişdir.

5.2.3.5. Xərclərlə bağlı hesabatlılıqda uyğunsuzluqlar

5.2.3.5.1. Əvvəlki rəylərdə qeyd edilmiş bəzi uyğunsuzluqların hesabatlarda aradan qaldırılması fonunda gəlir və xərclərin bəzi istiqamətlər üzrə uçotu VBT-yə uyğun olmamış, Hesablama Palatası bu uyğunsuzluqların təqribən 400,0 mln. manatını mahiyyətə əhəmiyyətli hesab etməklə, bunun Qanun layihəsinə və illik hesabatla təsir etdiyi qənaətinə gəlmişdir.

Hesablama Palatası tərəfindən aparılan təhlillər (analitik araşdırma) və 2022-ci ili əhatə edən kənar dövlət maliyyə nəzarəti tədbirləri 2022-ci ilin dövlət büdcəsində bəzi xərclərin VBT-yə uyğun nəzərdə tutulması və icrası ilə bağlı uyğunsuzluqların mövcud olduğunu göstərir. Belə ki, bəzi hallarda xərclər vahid büdcə təsnifatı ilə müəyyən edilən funksional, inzibati və iqtisadi təsnifatın müvafiq istiqamətlərində (müvafiq təsnifatın bölmə, köməkçi bölmə, paraqraf, maddə və yarımaddəsində) nəzərdə tutulmaq və icra edilmək əvəzinə, digər istiqamətlərdə nəzərdə tutulur və icra edilir ki, bu, dövlət büdcəsində məlumatların düzgün əks olunmamasına şərait yaradır. Bu uyğunsuzluqlar bəzi hallarda Qanun layihəsində və illik hesabatda əks etdirilən göstəricilərə də təsir göstərir.

A. Funksional təsnifat üzrə uyğunsuzluqlar:

➤ *Azərbaycan Respublikasının Minatəmizləmə Agentliyi* üzrə **30,0 mln. manat** funksional təsnifatın "Müdafiə və milli təhlükəsizlik sahəsinə aid edilən digər fəaliyyət" köməkçi bölməsi üzrə uçota alınmalı olsa da, "Məhkəmə hakimiyyəti, hüquq-mühafizə və prokurorluq sahələrinə aid edilən digər fəaliyyət" köməkçi bölməsində uçota alınmışdır. Müvafiq xərclər büdcə layihəsində konkret qurum üzrə deyil, publik hüquqi şəxslər adı altında qeyd edildiyindən Hesablama Palatasının rəyində buna münasibət bildirilməmişdir.

➤ *Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyi* üzrə **15,2 mln. manat** funksional təsnifatın müvafiq olaraq "Ali təhsil", "Əlavə təhsil", "Məktəbəqədər təhsil" köməkçi bölməsi üzrə uçota alınmalı olsa da, "Təhsil sahəsinə aid edilən digər müəssisə və tədbirlər" paraqrafında uçota alınmışdır. *2023-cü ilin layihəsinə rəyin hazırlanması zamanı Maliyyə Nazirliyinə rəsmi məktubla müvafiq qeyd göndərilmişdir. Qeyd edək ki, VBT-yə 2023-cü ildə edilmiş dəyişikliklərdən sonra yeni proqram*

təsnifatı əlavə edilmiş, burada da aidiyyəti subproqramlar nəzərdə tutulmuşdur ki, bu da gələcəkdə göstərilən uyğunsuzluqların aradan qaldırılmasına xidmət edə bilər.

➤ Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gömrük Komitəsi üzrə **2,0 mln. manat**, Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin Daxili Qoşunların Baş İdarəsi üzrə **5,2 mln. manat**, Azərbaycan Respublikasının Fövqəladə Hallar Nazirliyi üzrə **8,2 mln. manat** funksional təsnifatın müvafiq olaraq "Ali təhsil" köməkçi bölməsi üzrə uçota alınmalı olsa da, "Təhsil sahəsinə aid edilən digər müəssisə və tədbirlər" paraqrafında uçota alınmışdır. 2023-cü ilin layihəsinə rəyin hazırlanması zamanı Maliyyə Nazirliyinə rəsmi məktubla müvafiq qeyd göndərilmişdir. Qeyd edək ki, VBT-yə 2023-cü ildə edilmiş dəyişikliklərdən sonra yeni proqram təsnifatı əlavə edilmiş, burada da aidiyyəti subproqramlar da nəzərdə tutulmuşdur ki, bu da gələcəkdə göstərilən uyğunsuzluqların aradan qaldırılmasına xidmət edə bilər.

➤ Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyi üzrə **14,6 mln. manat**, Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gömrük Komitəsi üzrə **8,2 mln. manat**, Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin Daxili Qoşunların Baş İdarəsi üzrə **3,8 mln. manat**, Azərbaycan Respublikasının Fövqəladə Hallar Nazirliyi üzrə **4,6 mln. manat**, Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyinin Penitensiar Xidməti üzrə **11,8 mln. manat** funksional təsnifatın müvafiq olaraq "Ümumi təyinatlı xəstəxana", "Ümumi təyinatlı tibbi xidmət" paraqrafları üzrə uçota alınmalı olsa da, "Səhiyyə sahəsində digər xidmətlər" köməkçi bölməsində uçota alınmışdır. 2023-cü ilin layihəsinə rəyin hazırlanması zamanı Maliyyə Nazirliyinə rəsmi məktubla müvafiq qeyd göndərilmişdir.

➤ 1 qurum üzrə məhkəmə qərarlarının icrası ilə bağlı **1,0 mln. manat** "Məhkəmə hakimiyyəti, hüquq -mühafizə və prokurorluq" bölməsində icra edilməli olduğu halda, "Ümumi dövlət xidmətləri" bölməsində icra edilmişdir. Müvafiq xərclər bölüşdürülməmiş (bloklanmış) xərclər üzrə nəzərdə tutulduğundan şərh edilməsi mümkün olmamışdır.

➤ AR Prezidenti yanında Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyi üzrə **18,6 mln. manat xərclərin bir hissəsi** funksional təsnifatın "Mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının fəaliyyəti" paraqrafında uçota alınmalı olsa da, "Digər mərkəzi təşkilatların fəaliyyəti" paraqrafında uçota alınmışdır. Müvafiq xərclər bölüşdürülməmiş (bloklanmış) xərclər üzrə nəzərdə tutulduğundan layihəyə rəydə şərh edilməsi mümkün olmamışdır.

➤ Dövlət büdcəsindən maliyyələşən təşkilatların büdcədən kənar xərclərinin təhlili göstərir ki, bu xərclər müxtəlif köməkçi bölmələr və paraqraflar üzrə icra edilməli olsa da, hər bölmənin daxilində əsasən 1 köməkçi bölmə üzrə icra edilmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, büdcədən kənar vəsaitlərin gəlir və xərcləri öncədən proqnozlaşdırılrsa da, müvafiq xərclər funksional təsnifatın bölməsi daxilində 1 məbləğlə təsdiq edilir, bölüşdürülməsi isə il ərzində həyata keçirilir. Bunu diqqətə alaraq, həmin xərcin icrasının uçotunun müxtəlif funksional və inzibati təsnifat üzrə aparılmasının məqsədəuyğunluğu qənaətindeyik. Təhlil büdcədən kənar xərclər üzrə **300,0 mln. manatdan çox** VBT ilə tələb olunan istiqamət üzrə uçota alınmadığını deməyə imkan verir. Qeyd edək ki, "Şəhər və rayonlar üzrə vergi orqanlarının xətti ilə dövlət büdcəsinə nəzərdə tutulan daxilolmalardan büdcə ilinin sonuna artıq daxil olan vəsaitin müəyyən hissəsinin həmin şəhər və rayonların sərəncamında

saxlanması və istifadəsi Qaydası”na uyğun formalaşan gəlirlər üzrə büdcədən kənar xərclər müvafiq olaraq “Ümumi dövlət xidmətləri”, “Sosial müdafiə və sosial təminat, “Mədəniyyət, incəsənət, informasiya, bədən tərbiyəsi, gənclər siyasəti və bu qəbildən olan digər fəaliyyət”, “Mənzil və kommunal təsərrüfatı”, “İqtisadi fəaliyyət” bölmələrində icra edilməlidir. 2021-ci ilin büdcə icrasına rəyde şərh edilmiş və 2023-cü ilin layihəsinə rəyin hazırlanması zamanı Nazirliyə rəsmi məktubla müvafiq qeyd göndərilmişdir.

➤ Bundan əlavə, bir sıra mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının tabeliklərində olan yerli orqanlarının xərclərinin “Mərkəzi icra hakimiyyəti orqanları” paraqrafında, digərlərinin isə “Yerli icra hakimiyyəti orqanlarının fəaliyyəti” paraqrafında uçota alındığını (məsələn, Gənclər və İdman Nazirliyi üzrə 7,9 mln. manat, Elm və Təhsil Nazirliyi üzrə 8,9 mln. manat) və bunun, bəzi hüquqi aktların müddəaları ilə əlaqələndirilə biləcəyini vurğulamaqla qüvvədə olan VBT-də bu məsələnin konkretləşdirilməsinin zəruriliyini qeyd edirik. 2022-ci ilin büdcə layihəsinə rəyde də şərh edilmişdir.

➤ Bundan əlavə, bəzi bölüşdürülməmiş xərclərin icrası funksional təsnifatın aidiyyəti bölməsinin istiqamətlərinə uyğun olmamışdır (Ətraflı müvafiq altbölmədə). İcra prosesində bölüşdürüldüyü üçün icra barədə rəylərdə əks etdirilmişdir.

B. İqtisadi təsnifat üzrə uyğunsuzluqlar:

➤ *Dövlət Sosial Müdafiə Fondunun büdcəsinin balanslaşdırılması məqsədilə dövlət büdcəsinin öhdəliklərinin maliyyələşdirilməsi üçün 1132,0 mln. manat vəsaitin balanslaşdırılma məqsədli olduğu halda bu xərclərin “Digər müavinətlər” kimi deyil, “Qrantlar və digər ödənişlər” bölməsinin “Cari məqsədlər üçün verilən grantlar və digər ödənişlər” paraqrafında və ya “Subsidiyalar” bölməsində nəzərdə tutulmalı və icra edilməli olduğu, dövlət öhdəliklərinin maliyyələşdirilməsi məqsədli olduğu halda isə müvafiq məbləğin aidiyyəti sosial ödənişlər üzrə bölünməklə müvafiq xərc istiqamətlərindən icra edilməli olduğu qənaətindəyik. Bu məsələ 2022-ci ilin büdcə layihəsinə rəyde də şərh edilmişdir. Qeyd edək ki, VBT-yə 2023-cü ildə edilmiş dəyişikliklərdən sonra “Qrantlar və digər ödənişlər” üzrə yeni xərc paraqrafı yaradılmışdır ki, bu da gələcəkdə göstərilən uyğunsuzluqların aradan qaldırılmasına xidmət edə bilər.*

➤ Dövlət büdcəsindən publik hüquqi şəxslərə bir sıra dövlət sifarişləri üzrə 319,6 mln. manat xərclərin “Subsidiyalar” bölməsində icra edilməsinin düzgün olmadığı qənaətindəyik. Bu məsələ 2021-ci ilin büdcə icrasına rəyde şərh edilmiş və 2023-cü ilin layihəsinə rəyin hazırlanması zamanı Nazirliyə rəsmi məktubla müvafiq qeyd göndərilmişdir. Qeyd edək ki, VBT-yə 2023-cü ildə edilmiş dəyişikliklərdən sonra “Qrantlar və digər ödənişlər” üzrə yeni xərc paraqrafı yaradılmışdır ki, bu da gələcəkdə göstərilən uyğunsuzluqların aradan qaldırılmasına xidmət edə bilər.

➤ “Azərbaycan Dəmir Yolları” QSC üzrə 9,9 mln. manat “Dövlət müəssisələrinə subsidiyalar” paraqrafı üzrə nəzərdə tutulmalı və icra edilməli olsa da, “Qeyri-dövlət müəssisələrinə” subsidiyalar paraqrafında proqnozlaşdırılmış və icra edilmişdir. Bu məsələ 2022-ci ilin büdcə layihəsinə rəyde də şərh edilmişdir.

➤ Dövlətdən sosial yardımı alan aztəminatlı ailələrin əmlakının, dövlətə məxsus əmlakın və dövlət büdcəsindən maliyyələşən təşkilatlara məxsus nəqliyyat vasitələrinin icbari sığortası üzrə 19,9

mln. manat əsasən "İstehlakyönlü müxtəlif xidmətlər" maddəsində və "Nəqliyyat vasitələri, istehsal təyinatlı maşın, avadanlıq və qurğular üzrə xidmət haqlarının ödənilməsi" paraqrafında proqnozlaşdırılmalı və icra edilməli olsa da, "Sair xərclər" maddəsində proqnozlaşdırılmış və icra edilmişdir. Bu məsələ 2022-ci ilin büdcə layihəsinə rəydə də şərh edilmişdir.

➤ *Azərbaycan Respublikasının Sahibkarlığın İnkişafı Fondu* üzrə **120,0 mln. manatın** "Sair torpaq, tikili və avadanlıqlar" paraqrafında icra edilməsinin məqsədəuyğun olmadığını hesab edirik. Müvafiq xərclər bölüşdürülməmiş (bloklanmış) xərclər üzrə nəzərdə tutulduğundan layihəyə rəydə şərh edilməsi mümkün olmamışdır.

➤ *"Azərişiq" Açıq Səhmdar Cəmiyyətinə paylayıcı elektrik şəbəkəsinin qurulması* üçün ayrılmış **50,0 mln. manatın** "Malların (işlərin və xidmətin) satın alınması" bölməsində icra edilməsinin məqsədəuyğun olmamasını qeyd edirik. Müvafiq xərclər bölüşdürülməmiş (bloklanmış) xərclər üzrə nəzərdə tutulduğundan layihəyə rəydə şərh edilməsi mümkün olmamışdır.

➤ *"BakuBus" Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyəti* üçün avtobusların alınması üçün ayrılmış vəsaitin bir hissəsi düzgün olmayaraq "Subsidialar" bölməsindən icra edilmişdir. Müvafiq xərclər bölüşdürülməmiş (bloklanmış) xərclər üzrə nəzərdə tutulduğundan şərh edilməsi mümkün olmamışdır.

➤ *"Azərbaycan Hava Yolları" QSC* üçün hesabat ilində ayrılmış **89,5 mln. manat** "Dövlət müəssisələrinə subsidiyalar" paraqrafından icra edilməli olsa da, "Hüquqi şəxslərə digər subsidiyalar" paraqrafından icra edilmişdir. Müvafiq xərclər bölüşdürülməmiş (bloklanmış) xərclər üzrə nəzərdə tutulduğundan layihəyə rəydə şərh edilməsi mümkün olmamışdır.

➤ *"Azərbaycan Avtomobil yolları Dövlət Agentliyi"ne Azərbaycan Respublikasının ümumi istifadədə olan ölkə əhəmiyyətli avtomobil yollarında hərəkətdə olan iriqabaritli və ya ağırçəkili nəqliyyat vasitələrinin çəki və kütlə parametrlərini ölçən texniki vasitələrin (elektron tərəzilərin və çiplərin) ilkin mərhələdə 14 yerdə quraşdırılması məqsədilə* ayrılmış **9,8 mln. manat** "Qeyri-maliyyə aktivləri" bölməsindən icra edilməli olduğu halda, "Subsidialar" bölməsindən icra edilmişdir. Müvafiq xərclər bölüşdürülməmiş (bloklanmış) xərclər üzrə nəzərdə tutulduğundan şərh edilməsi mümkün olmamışdır.

➤ *İpoteka və Kredit Zəmanəti Fonduna nizamnamə kapitalının artırılması* üçün ayrılmış **100,0 mln. manat** "Maliyyə aktivləri üzrə əməliyyatlar" bölməsində nəzərdə tutulmalı və icra edilməli olsa da, "Qeyri-dövlət müəssisələrinə subsidiyalar" paraqrafında 5,0 mln. manat proqnozlaşdırılmış və icra edilmişdir.

➤ *Aqrar Sığorta Fondunun nizamnamə kapitalının artırılması* üçün ayrılmış **5,4 mln. manat** "Maliyyə aktivləri üzrə əməliyyatlar" bölməsində nəzərdə tutulmalı və icra edilməli olsa da, "Qeyri-dövlət müəssisələrinə subsidiyalar" paraqrafında proqnozlaşdırılmış və icra edilmişdir. Müvafiq xərcin konkret icraçısı layihədə bilinmədiyindən şərh edilməmişdir.

➤ *Şərqi Zəngəzur İqtisadi Rayonunda 1 saylı Bərpa, Tikinti və İdarəetmə Xidməti Publik Hüquqi Şəxs və Qarabağ İqtisadi Rayonunda Bərpa, Tikinti və İdarəetmə Xidməti Publik Hüquqi*

Şəxs üzrə *nizamnamə kapitalının artırılması* üçün **1,5 mln. manat** “Maliyyə aktivləri üzrə əməliyyatlar” bölməsində icra edilməli olsa da, “Subsidiyalar” bölməsindən icra edilmişdir. Müvafiq xərclər bölüşdürülməmiş (bloklanmış) xərclər üzrə nəzərdə tutulduğundan şərh edilməsi mümkün olmamışdır.

➤ *Su təchizatı qurğularının istismarı və onlara xidmətlə bağlı bələdiyyələrə verilən maliyyə yardımı* üzrə **4,2 mln. manatın** “Dövlət müəssisələrinə subsidiyalar” paraqrafında icra edilməsinin məqsədəuyğun olmadığını hesab edirik.

➤ *Azərbaycan Respublikasının xaricdəki diplomatik nümayəndəlikləri və konsulluqları üzrə 112,3 mln. manatın* “Sair xərclər” maddəsində nəzərdə tutulmasının və icra edilməsinin məqsədəuyğun olmadığını hesab edirik. 2023-cü ilin layihəsinə rəyin hazırlanması zamanı Maliyyə Nazirliyə rəsmi məktubla müvafiq qeyd göndərilmişdir. *Qeyd edək ki, VBT-yə 2023-cü ildə edilmiş dəyişikliklərdən sonra köməkçi bölmələrə yeni xərc paraqrafları əlavə edilmişdir ki, bu da gələcəkdə göstərilən uyğunsuzluqların aradan qaldırılmasına xidmət edə bilər.*

➤ “*Yerli icra hakimiyyəti orqanları*” üzrə “İşıqlandırılma”, “Yaşıllaşdırma” və “Ərazilərin təmizlənməsi” paraqraflarında müvafiq olaraq **29,2 mln. manatın, 38,0 mln. manatın** və **203,9 mln. manatın** “Abadlaşdırma xidmətləri haqqının ödənilməsi” maddəsində nəzərdə tutulmasının və icra edilməsinin məqsədəuyğun olmadığını hesab edirik.

➤ *1 qurum üzrə məhkəmə qərarlarının icrası ilə bağlı 1,0 mln. manatın* “Beynəlxalq səviyyəli tədbirlərin keçirilməsi” maddəsində icra edilməsinin məqsədəuyğun olmadığını hesab edirik. Müvafiq xərclər bölüşdürülməmiş (bloklanmış) xərclər üzrə nəzərdə tutulduğundan şərh edilməsi mümkün olmamışdır.

➤ *1 qurum üzrə mənzillərin alınması ilə bağlı 35,0 mln. manat* “Qeyri-maliyyə aktivləri” bölməsində icra edilməli olsa da, “Malların (işlərin və xidmətin) satın alınması” bölməsində icra edilmişdir. Müvafiq xərclər bölüşdürülməmiş (bloklanmış) xərclər üzrə nəzərdə tutulduğundan şərh edilməsi mümkün olmamışdır.

➤ *Xarici ölkələrə tibbi yardımlar* üzrə **5,1 mln. manat** “Qrantlar və digər ödənişlər” bölməsində icra edilməli olsa da, “Malların (işlərin və xidmətin) satın alınması” bölməsində icra edilmişdir. Müvafiq xərclər bölüşdürülməmiş (bloklanmış) xərclər üzrə nəzərdə tutulduğundan şərh edilməsi mümkün olmamışdır.

➤ *Gəncə Gil-Torpaq və Daşkəsən Alunit sahələrinin borclarının tənzimlənməsi* üzrə **0,5 mln. manatın** “Sosial ödənişlər” bölməsində icra edilməsinin məqsədəuyğun olmadığını hesab edirik. Müvafiq xərclər bölüşdürülməmiş (bloklanmış) xərclər üzrə nəzərdə tutulduğundan şərh edilməsi mümkün olmamışdır.

➤ *Qəzetlərə ayrılmış 1,8 mln. manat* “Subsidiyalar” bölməsində icra edilməli olsa da, “Malların (işlərin və xidmətin) satın alınması” bölməsində icra edilmişdir. Müvafiq xərclər bölüşdürülməmiş (bloklanmış) xərclər üzrə nəzərdə tutulduğundan şərh edilməsi mümkün olmamışdır.

C. İnzibati təsnifat üzrə uyğunsuzluqlar:

➤ “Ərazi maliyyə hesablaşma mərkəzləri və mərkəzləşdirilmiş mühasibatlıqlar” paraqrafında **3,2 mln. manat** “Azərbaycan Respublikasının Elm və Təhsil Nazirliyi” üzrə uçota alınmalı olsa da, “Yerli icra hakimiyyəti orqanları” üzrə uçota alınmışdır.

5.3. Dövlət proqramlarının icrasının təhlili

5.3.1. Dövlət büdcəsinin icrası barədə illik hesabatda dövlət proqramları və məqsədli tədbirlər üzrə xərclərin əhatə dairəsi əvvəlki illərə nəzərən artırılmışdır.

Dövlət proqramlarının və məqsədli xərclərin maliyyə təminatı kimi 2022-ci ildə 15341,6 mln. manatın icra edildiyi bildirilmişdir ki, bu da dövlət büdcəsi xərclərinin 47,8%-ni təşkil etmişdir. Həmin məbləğin 9186,5 mln. manatı və ya 59,9%-i dövlət proqramları, o cümlədən strategiyalarla bağlı olmuş, 6155,0 mln. manatı və ya 40,1%-i məqsədli tədbirlərin xərclərini əhatə etmişdir.

Xərclərin proqramlılığı üzrə verilən məlumatlar nəticəəsaslı büdcəyə keçid üçün zəminin yaradılmasında vacib hesab edilir. Hesablama Palatasına müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən təqdim edilmiş məlumatlara əsasən bu xərclərin tərkibinə

✓ “Azərbaycan Respublikasının 2022–2026-cı illərdə sosial-iqtisadi inkişaf Strategiyası” üzrə nəzərdə tutulmuş tədbirlərin,

- ✓ dövlət əsaslı vəsait qoyuluşunun;
- ✓ işğaldan azad olunmuş ərazilərin yenidənqurulması və bərpası üzrə tədbirlərin;
- ✓ bir sıra dövlət proqramlarının;
- ✓ bir sıra məqsədli tədbirlərin xərcləri daxil edilmişdir.

Həmin məlumatda 2022-ci ili əhatə edən əksər dövlət proqramlarının hesabat ili üçün proqnoz və icra məbləğləri göstərilmiş, bu göstəricilər əksər hallarda fəaliyyət üzrə kəmiyyət və keyfiyyət göstəriciləri ilə müşayiət olunmuşdur.

İcra edilmiş tövsiyə - Proqramlılıqla bağlı məlumatın verilməsi zamanı Hesablama Palatasının əvvəlki rəylərində göstərilmiş bəzi məqamlar nəzərə alınmış, 2022-ci ili əhatə edən və dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına maliyyələşdirilən proqramların siyahısı artırılmaqla Hesabata daha 3 Proqram (Azərbaycan Respublikası regionlarının 2019-2023-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı, Yer in təkinin geoloji öyrənilməsinə və mineral xammal bazasından səmərəli istifadəyə dair 2020-2024-cü illər üçün Dövlət Proqramı, Azərbaycan Respublikasında qida təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə dair 2019–2025-ci illər üçün Dövlət Proqramı) əlavə edilmişdir.

Yuxarıda qeyd edilən 3 proqramla yanaşı, əvvəlki illərdə proqramlılıqla bağlı siyahıda olmayan bəzi digər dövlət proqramları barədə məlumat verilməklə məbləğ göstərilmədən onların maliyyələşdirilməsinin icraçı orqan üçün dövlət büdcəsindən ayrılmış vəsait çərçivəsində həyata keçirildiyi qeyd edilmişdir. Bu isə proqramlılıqla bağlı hesabatlılıqda dəqiqləşdirilmələrə zərurəti bir daha təsdiq edir.

5.3.2. Proqramlılıqla bağlı məlumatlılığın artırılmasına baxmayaraq, Hesablama Palatası proqramlılığa dair vahid yanaşmanın formalaşmamasını diqqətə alaraq bu istiqamətdə təkmilləşdirilmənin zəruriliyini qeyd edir.

Qeyd edək ki, 2022-ci dövlət büdcəsinin layihəsi ilə birlikdə təqdim edilən məlumatlarda "Büdcə zərfi"ndə bəzi sahələr üzrə (təhsil, səhiyyə və s.) proqramlılıqla bağlı məlumat verilsə də, ümumi proqramlılığın məbləğ ifadəsinə rast gəlinməmişdir. Dövlət büdcəsinin icrası barədə hesabatda proqramlılıqla bağlı məlumatların təfsilatlı şəkildə göstərilməsinə baxmayaraq büdcə layihəsində analoji məlumatların olmaması (məsələn, proqnozlaşdırılmış xərclər üzrə gözlənilən fəaliyyət göstəricilərinin əks etdirilməməsi) nəticəliliyin ölçülməsinə (əksər istiqamətlər üzrə) imkan vermir.

Ümumilikdə, dövlət büdcəsinin icrası barədə Hesabatda proqramlılıqla bağlı məlumat iki istiqamətdə təqdim olunmuşdur:

- ✓ Ənənəvi dövlət proqramları və tədbirlər barədə məlumat;
- ✓ OMXÇ tətbiq olunan pilot bölmələr üzrə proqramlar barədə məlumat (*Daha ətraflı növbəti nəticədə*).

Eyni zamanda, məqsədli tədbirlərin maliyyə təminatına yönəldilmiş vəsaitin müvafiq məlumatda olması şəraitində OMXÇ-ni əhatə edən bölmələrin xərclərinin (fəaliyyət göstəriciləri xərclərlə əlaqələndirilən) müəyyən hissəsi proqramlılığın əhatə dairəsinə tam daxil edilməmişdir.

Həmçinin dövlət proqramları üzrə icra edilmiş vəsaitin tədbirlər üzrə bölgüsü barədə məlumatlara da yer verilməmişdir.

İcra edilməmiş tövsiyə - Dövlət proqramlarının vahid yanaşma əsasında tərtib olunması və nəticəliliyin ölçülməsi məqsədilə hazırda qüvvədə olan demək olar ki, bütün dövlət proqramlarının "Dövlət proqramlarının tərtibi, icrası, monitorinqi və qiymətləndirilməsi Qaydası"na uyğunlaşdırılmasının vacibliyi Hesablama Palatasının rəylərində şərh edilmişdir.

Dövlət proqramları üzrə təqdim olunmuş kəmiyyət və keyfiyyət göstəricilərinin icrasının seçmə qaydada təhlilinə əsaslanaraq Hesablama Palatası bəzi subproqramlar üzrə fəaliyyətin təkmilləşdirilməsinin vacibliyini qeyd edir. Belə ki, dövlət büdcəsində proqramlılıqla bağlı təqdim edilmiş məlumatda icra edilmiş xərclər bəzi hallarda fəaliyyət göstəriciləri ilə müşayiət olunmuşdur. Hesablama Palatası tərəfindən müvafiq məlumatların seçmə qaydada təhlili nəzərdə tutulan və icra olunan xərclərin fəaliyyət göstəriciləri ilə əlaqəsinin bəzi hallarda mütənasib olmadığını göstərir. Belə ki, bəzi hallarda xərclər tam icra edilsə də, fəaliyyət göstəriciləri üzrə gözlənilərə nail olunmamış, bəzi hallarda isə əksinə büdcə tam icra edilməsə də, proqnozlaşdırılan fəaliyyət göstəriciləri reallaşdırılmışdır.

Hesabat ilində də proqram xarakterli hesab olunmamalı bəzi tədbirlərin xərcləri proqram və məqsədli tədbirlərin xərclərinə dövlət ümumtəhsil və peşə təhsili müəssisələrində "Həyəcan" düyməsi ilə bağlı xidmət xərcləri - 3,3 mln. manat, yaradıcılıq profilli bəzi dövlət ali təhsil müəssisələrinin gəlir və xərcləri arasında yarana biləcək kəsirin maliyyələşdirilməsi ilə bağlı xərclər - 1,0 mln. manat, yeni nəsillə şəxsiyyət vəsiqələrinin, biometrik pasportların və lisenziya blanklarının çap edilməsi - 6,4 mln. manat və s. aid edilmişdir.

Yuxarıda qeyd edilənlər proqramlılığa dair vahid yanaşmanın (məsələn, ənənəvi dövlət proqramları ilə OMXÇ-nin proqramları arasında, proqramlar və Strategiya arasında uzlaşmanın) tətbiq olunmasının, proqramlar üzrə büdcələşməyə dair meyarların hazırlanmasının vacibliyini göstərir.

**Azərbaycan Respublikası Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin Aqrar Xidmətlər Agentliyi
üzrə dövlət vəsaitin və digər dövlət əmlakının auditinin nəticələrindən çıxarış**

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin “Azərbaycan Respublikasında baytarlıqla bağlı bəzi normativ aktlarının təsdiq edilməsi haqqında” 2007-ci il 30 yanvar tarixli 19 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş “Heyvan xəstəliklərinin diaqnostikası və profilaktikası üzrə baytarlıq tədbirlərinin həyata keçirilməsinə nəzarət edilməsi və bu məqsədlə hər bir heyvanı və ya heyvanlar qrupunu müşahidə etməyə imkan verən kənd təsərrüfatı heyvanlarının identifikasiyasının aparılması Qaydaları”nın tələblərinə əməl edilməyərək heyvandarlıqla məşğul olan hüquqi və fiziki şəxslərin istifadəsində olan heyvanların identifikasiyası və heyvanlara identifikasiya haqqında şəhadətnamələrin verilməsi təmin edilmədiyindən Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2019-cu il 23 dekabr tarixli 897 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Elektron kənd təsərrüfatı” informasiya sistemi haqqında Əsasnamə”nin 3.1.3-cü bəndinin “heyvandarlıq və süni mayalanma” alt sistemi üzrə heyvandarlıq təsərrüfatlarının, heyvanların və heyvan qruplarının qeydiyyatının aparılması, onların hərəkətlərinin izlənməsi, mənşəyinin, təsərrüfat əhəmiyyətinin və istifadə təyinatının müəyyənləşdirilməsi, heyvanların xəstəlik tarixçəsinin (vaksinasiya daxil olmaqla) və onlara dair digər məlumatların (o cümlədən yaşı, cinsi, sağlamlıq vəziyyətinə dair məlumat, idxal edildiyi halda idxal nömrəsi və s.) qeydiyyatı aparılmamışdır. Belə vəziyyət xüsusi təhlükəli yoluxucu xəstəliklərə qarşı peyvəndləmə işlərinin aparılmasında və izlənməsində, heyvanların sığortalanmasında və qida təhlükəsizliyi sahəsində nəzarətin həyata keçirilməsində çətinliklər yaratmaqla uçotun və qeydiyyatın daha da təkmilləşdirilməsində subyektiv maneəyə çevrilərək dövlət büdcəsi vəsaitlərinin qənaətli istifadəsinin təmin edilməsinə mənfi təsir göstərir.

“2022-ci il üçün epizootiya əleyhinə profilaktik və diaqnostik Tədbirlər Planı”nda peyvəndlənməsi nəzərdə tutulan sayə qarşı icra iribuynuzlu heyvanlarda 35%, cavan heyvanlarda 73%, xırdabuyuzlu heyvanlarda 45% az icra olunmaqla epizootiya əleyhinə profilaktik və diaqnostik Tədbirlər Planının tərtibinin və icra proseslərinin təkmilləşdirilməli olan tərəflərini göstərir, bu sahədə baytarlıq preparatlarının alınmasına və istifadəsinə nəzarətin gücləndirilməsini tələb edir.

Aqrar Xidmətlər Agentliyinin xətti ilə heyvanlar arasında epizootiya əleyhinə tədbirlərin aparılması üçün alınmış bioloji preparatların bölgüsü aparıldıqdan sonra uçotunun tabeli qurumlarında, o cümlədən rayon (şəhər) baytarlıq idarələrində tam aparılmaması bəzi hallarda vaksinlərə olan tələbatın düzgün müəyyən olunmamasına, heyvanların vaksinasiya ilə faktiki olaraq əhatə edilməsinə nəzarət edilməməsinə səbəb olmaqla dövlət büdcəsi xərclərinin qənaətlə istifadə edilməməsi ilə nəticələnir.

5.4. Ortamüddətli xərclər çərçivəsinin təhlili

5.4.1. Hesablama Palatası təhlillərinin nəticələrini diqqətə alaraq, həm OMXÇ-nin hüquqi bazası, həm də strateji planlaşdırma üzrə işlərin sürətləndirilməsinin, pilot bölmələr üzrə maliyyələşmə və hədəf göstəricilərinin uyğunlaşdırılmasının vacibliyini qeyd edir.

Dövlət büdcəsinin icrası barədə hesabatda əsasən OMXÇ-nin tətbiq olunduğu pilot bölmələr (“Təhsil”, “Kənd təsərrüfatı” və “Ətraf mühitin mühafizəsi”) üzrə 49 strateji hədəf, 26 proqram üçün 2022-ci ildə 4898,2 mln. manat icra edilmişdir ki, bu da büdcə xərclərinin 15,3%-ni təşkil etmişdir.

Hesablama Palatası müvafiq icra hakimiyyəti orqanı və sahə nazirlikləri tərəfindən təqdim edilmiş məlumatların təhlilinə əsaslanaraq bəzi məqamları qeyd edir:

1. Dövlət büdcəsinin icrası barədə illik hesabatda OMXÇ-nin tətbiqinin təfəssilatlı nəticələri yer almamış, cəmi 1 səhifəlik məlumatla kifayətlənmişdir.

2. **İcra edilmiş tövsiyə** - OMXÇ sənədinin hazırlanması üçün mühüm olan proqram təsnifatı (pilot bölmələr üzrə) son dəyişikliklərdən sonra VBT-yə əlavə edilmişdir.

3. Müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən OMXÇ-yə dair illik Monitorinq Hesabatı dərc edilməmişdir.

4. OMXÇ-yə dair rüblük Monitorinq Hesabatlarında maliyyələşmə göstəriciləri ümumi şəkildə fəaliyyət göstəriciləri olmadan əks etdirilir ki, bu da OMXÇ-nin sifariş əsaslı büdcə yanaşmasından fərqlənməsinə səbəb olur.

5. Sahə nazirlikləri üzrə nəticəəsaslı büdcə modelində indikatorların müəyyən edilməsində çətinliklərin olduğunu, eyni zamanda fəaliyyət üzrə keyfiyyət göstəricilərinin az olduğunu göstərir.

6. OMXÇ-nin fəaliyyət Planında proqramlılığa aid edilməməli tədbirlər də yer almaqdadır.

7. Aidiyyəti xərc bölmələrində bölüşdürülməmiş (bloklanmış) xərclərin payı əhəmiyyətli olaraq (10%-də çox) qalmaqdadır.

8. OMXÇ-də indikatorların sayının çox olması (600-dən çox) fəaliyyət göstəricilərinin davamlı monitorinqini çətinləşdirir.

9. Təqdim edilmiş maliyyələşmə göstəricilərindəki dəyişikliklər bir sıra tədbirlər üzrə nəticə göstəricilərində öz əksini tapmır.

10. Ortamüddətli dövr üçün müəyyənləşdirilmiş hədəflərarası uyğunluq bəzi hallarda təmin edilmir.

11. Ortamüddətli dövr üçün hədəflərlə və onlara nail olunması üçün ayrılması nəzərdə tutulan vəsait arasında əlaqənin zəif olduğu müəyyən edilmişdir.

12. İndikatorların və vəsaitin dinamikası arasında uyğunsuzluqlar olmuşdur

13. Vəsaitlərin düzgün proqnozlaşdırılmaması və ayrılmış vəsaitdən məqsədyönlü istifadə edilməməsi səbəbindən proqramlar üzrə hədəflərə tam nail olunmamış

14. Yeni büdcə modelinə keçidin sürətli və sistemli aparılması ilk növbədə hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi zərurətini ortaya qoyur. Əvvəlki rəylərimizdə də qeyd etdiyimiz kimi, “Büdcə sistemi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda OMXÇ ilə bağlı müddəalar öz əksini tapmamışdır. Eyni zamanda, dövlət büdcəsinin tərtibi və icrası ilə bağlı məsələləri tənzimləyən hüquqi aktlar və OMXÇ-ni tənzimləyən hüquqi aktlar arasında uyğunluq təşkil etməyən məsələlər mövcuddur.

Hesablama Palatası “Təhsil bölməsi üzrə OMXÇ-yə dair aşağıdakıları qeyd edir:

“Büdcə xərclərinin funksional təsnifatının “Təhsil” bölməsi üzrə 2021-2024-cü illər üçün icmallaşdırılmış fəaliyyət planı”nda (bundan sonra - Fəaliyyət Planı) “Təhsil” xərclərinə dair hazırlanmış OMXÇ proqramlar kimi müəyyənləşdirilmişdir.

Elm və Təhsil Nazirliyi tərəfindən təqdim edilmiş məlumatlara əsasən ayrılmış vəsaitlər 14 proqram, 27 strateji hədəf və 24 subproqram üzrə xərclənmişdir.

2022-ci ildə Elm və Təhsil Nazirliyinə nəzərdə tutulmuş proqramların icrası məqsədilə ayrılan vəsaitin əsas payı, yəni 64,9%-i və ya 2042,0 mln. manatı “Ümumi təhsil” proqramı üzrə, ən az payı isə 0,04%-i və ya 1,1 mln. manat olmaqla “İstedadlı uşaqlarla işin təşkili” proqramı üzrə olmuşdur.

Aparılmış təhlillə aşağıdakı nəticələr müəyyən olunmuşdur:

1. Fəaliyyət planı üzrə proqnoz göstəricilər il ərzində Elm və Təhsil Nazirliyi tərəfindən ümumillikdə 14,5% artırılmışdır. Ümumillikdə isə 21 strateji hədəf üzrə proqnoz göstəricilər artırılmış, 6 strateji hədəf üzrə proqnoz məbləğ azaldılmışdır.

2. Eyni zamanda, Elm və Təhsil Nazirliyi tərəfindən verilmiş strateji hədəflər üzrə proqnoz məbləğləri demək olar ki, bütün proqramlar və hədəflər üzrə dəyişdirilərək azaldılmışdır.

3. Monitoring göstəricilərinin kəmiyyət sayı və sərf olunmuş məbləğləri 2021 və 2022-ci illər üzrə fərqli olmuşdur.

4. Sərf olunmuş vəsait və indikatorların icra səviyyəsi arasında disbalans mövcuddur.

5. Indikator göstəricilərinin 2021 və 2022-ci illər üzrə müqayisəsi göstərir ki, ortamüddətli dövrdə hədəflərə çatma riskləri mövcuddur.

Ümumilikdə, OMXÇ ilə bağlı təqdim edilən hesabatın təhlili proqnoz göstəricilərinin əsaslı olmaması, sonradan aparılan dürüstləşmələrin icra göstəricilərinə uyğunlaşdırılması, bəzi nəticə indikatorlarının çəkilən xərclərə adekvat olmaması və təqdim edilmiş hesabatın düzgünlüyü ilə bağlı əlavə araşdırmanın aparılmasına ehtiyac olması qənaətinəyik.

5.5. Debitor və kreditor borcların təhlili

5.5.1. Hesabat ilində dövlət büdcəsinin xərcləri üzrə yaranan debitor borclar (qabaqcadan ödənişlər) əvvəlki illə müqayisədə artmış, borcların artım tempi dövlət büdcəsi xərclərinin artım tempindən aşağı olmuşdur.

Dövlət büdcəsinin icrası barədə hesabatlara əsasən 31.12.2022-ci il tarixinə debitor borcların məbləği **3054,1 mln. manat təşkil etmişdir ki**, bu da 2021-ci illə müqayisədə 227,5 mln. manat və ya 8,0% çoxdur. Hesabat dövrünün sonuna mövcud olan debitor borcun məbləği 2022-ci ildə icra edilmiş cəmi büdcə xərclərinin 9,5%-nə, aidliyyəti xərclərin isə 13,4%-nə bərabərdir. Hər iki göstərici üzrə əvvəlki illə müqayisədə müvafiq olaraq 0,8 və 1,0 faiz bəndi azalma izlənilmişdir. Debitor borcların artan yekunla hesablanaraq əks etdirilməsi səbəbindən debitor borcların icra edilmiş xərclərə nisbət göstəricisi şərti xarakter daşıyır. Belə ki, müvafiq məbləğlərdə əvvəlki büdcə illərindən yaranaraq bağlanmamış debitor borclar da əks etdirilir.

Qeyd edək ki, il sonuna borcların əvvəlki ilə nəzərən artımı icra edilmiş xərclərin artımından (16,9%) 8,9 faiz bəndi geridə qalmaqla 8,0% təşkil etmişdir.

Aparılan təhlillər göstərir ki, xaricdən cəlb edilmiş kreditlər hesabına həyata keçirilən layihələr, dövlət büdcəsindən digər büdcələrə ayırmalar, büdcə təşkilatlarının büdcədən kənar xərcləri və bəzi publik hüquqi şəxslərin vəsaitləri üzrə yaranan borclar bu məbləğə daxil edilmir. Həmçinin vəsaitlərin akkreditiv hesablara yönəldilməsi zamanı, həmin məbləğin debitor borcda uçota alınıb-alınmaması ilə bağlı müəyyən suallar mövcuddur. Belə ki, faktiki istifadə edilməmiş vəsaitin kassa icrasına aid edilib, debitor borcda uçota alınmaması və ya podratçıya ödənilməmiş vəsaitin debitor borc kimi uçotu hesabatlılıq baxımından qeyri-müəyyənliklə nəticələnir.

Eyni zamanda, Hesablama Palatasının həyata keçirdiyi kənar dövlət maliyyə nəzarəti tədbirləri ilə bəzi hallarda təşkilatlar üzrə təsdiqedicə sənədlər olmadan debitor borcların bağlanması halları müəyyən edilir ki, bu da qabaqcadan ödənişlərin real məbləğlərinin daha yuxarı rəqəmlə ifadə olunduğu qənaətinə gəlməyə imkan verir.

Müvafiq komponentlərsiz qabaqcadan ödənişlərin 3,0 mlrd. manatdan yuxarı rəqəmlə ifadəsi bu prosesə cari nəzarətin gücləndirilməsinin aktuallığını bir daha təsdiq edir.

2022-ci ilin dövlət büdcəsinin yenidən baxılan layihəsinə rəydə il sonunda xərclərin daha çox icra edilməsi hesabına qabaqcadan ödənişlərin (debitor borc və akkreditivlərin) əhəmiyyətli məbləğlərlə ifadə olunacağı şərh edilmişdir.

5.5.2. Aparılan təhlillər bəzi xərc istiqamətləri üzrə debitor borcların yaranma hallarının çox olduğunu göstərir.

Hesabat ilinin sonuna büdcə təşkilatlarının debitor borcları əsasən bir neçə xərc istiqamətini əhatə etmişdir. Müvafiq istiqamətlər üzrə mövcud olan debitor borcların məbləği 2956,6 mln. manat olmaqla cəmi borcların 96,8%-ni təşkil etmişdir (Cədvəl 47).

Cədvəl 47. Debitor borcun bəzi xərc istiqamətlərində (əhəmiyyətli sayda təkrarlanan) əvvəlki illə müqayisədə hərəkəti, mln. manatla

İqtisadi təsnifat	Halların sayı	Məbləğ
Yanacaq və sürtkü materiallarının alınması	69	2,5
Sair xərclər	57	1840,3
Əsaslı vəsait qoyuluşu (investisiya) xərci	34	511,1
İstehlakçılıq müxtəlif xidmətlər	20	15,4
İstilik enerjisi (yanacaq) haqqının ödənilməsi	20	2,5
Sair torpaq, tikili və avadanlıqlar	17	404,5
Digər malların alınması	17	2,8
Xarici ezamiyyələr	11	2,3
Maşın və avadanlıqlar	11	175,2
Cəmi		2956,6

Cədvəl dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

5.5.3. Hesabat dövründə debitor borclarında azalma müşahidə edilən qurumların sayı üstünlük təşkil etsə də, bir neçə qurumun debitor borclarında artım bu tendensiyanın ümumi məbləğdə öz əksini tapmasına mane olmuşdur.

Məlumatların təhlili göstərir ki, 100 qurum üzrə debitor borclar mövcud olmuşdur. Əvvəlki illə müqayisədə debitor borclar 49-u üzrə artmış, 44-ü üzrə isə azalmış, 7 üzrə isə dəyişməmişdir. Qeyd edək ki, əvvəlki ildə debitor borcu olan 13 qurum üzrə qabaqcadan ödənişləri hesabat ilinin sonuna tam bağlanmışdır.

Analitik prosedurlarla araşdırma göstərir ki, bəzi qurumların debitor borc saxladığı xərc maddələrinin (istiqamətlərinin) sayı çox olsa da, ümumi məbləğ əhəmiyyətli olmamışdır. Bəzi qurumlar üzrə isə bir maddə üzrə debitor borc olsa da, onun həcmi ümumi debitor borclarda böyük xüsusi çəkiyə malik olmuşdur.

Təhlil göstərir ki, 19 qurumun debitor borcu 2984,8 mln. manat olmaqla cəmi debitor borcların 97,7%-ni təşkil etmişdir (Cədvəl 48).

Cədvəl 48. İnzibati təsnifat üzrə debitor borcların hərəkəti, mln. manatla

İnzibati təsnifat	2021	2022	Debitor borclarda artma-azalma
Azərbaycan Avtomobil yolları Dövlət Agentliyi	318,9	241,7	-77,2
"Azərbaycan Dəmir Yolları" QSC	258,4	119	-139,4
"Azərbaycan Meliorasiya və Su Təsərrüfatı" ASC	14,4	136,4	122
Azərbaycan Respublikasının Dövlət Turizm Agentliyi	17,3	22	4,7
Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi	24,6	42,5	17,9
Azərbaycan Respublikasının Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	27,1	19,7	-7,4
Azərbaycan Respublikasının Səhiyyə Nazirliyi	10,9	11,9	1
Azərbaycan Respublikasının Elm və Təhsil Nazirliyi	64,1	78,2	14,1
"Azərbaycan Xəzər Dəniz Gəmiçiliyi" QSC	0	30	30
"Azərsu" ASC	70,1	65,6	-4,5
Yerli icra hakimiyyəti orqanları	63,9	26,6	-37,3
Məxfi və digər qurumlar	1850,3	2191,4	*

Cədvəl dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı hesabatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

*8 qurumun bəziləri üzrə artım, bəziləri üzrə isə azalma olduğundan müvafiq xana üzrə göstərici verilməmişdir.

Eyni zamanda, mövcud olan debitor borc məbləğinin müəyyən hissəsini əvvəlki illərdə yaranmış qabaqcadan ödəniş məbləğləri təşkil edir. Məlumatların təhlili göstərir ki, bu bir tərəfdən qurumların ləğv edilməsi ilə, digər tərəfdən isə satınalmada qalib olmuş podratçılar tərəfindən müqavilədə göstərilmiş öhdəliklərin yerinə yetirilməməsi, bununla əlaqədar qurumlar tərəfindən daxili nəzarət qaydasında bir sıra tədbirlərin həyata keçirilməməsi ilə bağlıdır. Qeyd edək ki, hesabat ilinin sonuna olan debitor borclar arasında ləğv edilmiş və ya təşkilati-hüquqi forması dəyişdirilmiş bəzi qurumların əvvəlki illər üzrə debitor borcları da mövcud olmuşdur.

Təqdim edilmiş məlumatların analitik prosedurlarla araşdırılması 2022-ci ilin sonuna mövcud olan ümumi debitor borcun minimum 130 mln. manatdan çox hissəsinin əvvəlki illərdə yaranmış qabaqcadan ödənişlərlə bağlı olduğunu göstərir.

5.5.4. Hesablama Palatasına təqdim edilmiş məlumatların analitik prosedurlarla araşdırılması təşkilatların və müvafiq icra hakimiyyəti orqanının debitor borclarla bağlı hesabat göstəricilərində fərqlərin olduğunu göstərir.

Hesablama Palatası tərəfindən təhlilin hazırlanması zamanı 74 qurum üzrə 2671,1 mln. manatı əhatə edən debitor borclar nəzərdən keçirilmişdir ki, bu da ilin sonuna dövlət büdcəsi üzrə debitor borcların 87,6%-ni təşkil edir.

Eyni zamanda, aparılmış təhlillə debitor borclar barədə qurumların hesabatlarında və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2018-ci il 15 may tarixli 72 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin dövlət qurumlarına təqdim etdiyi hesabatların formaları və onların təqdim edilməsi Qaydası"nın 9 nömrəli əlavəsində əks etdirilmiş məlumatlar üzləşdirilmiş, bəzi qurumlar üzrə göstəricilərin fərqli olduğu müəyyən edilmişdir. Belə ki, 25 qurum üzrə qabaqcadan ödənişlərin məbləği müvafiq icra hakimiyyəti orqanının təqdim etdiyi məbləğdən 120,4 mln. manat çox, 15 qurum üzrə 147,1 mln. manat az göstərilmişdir.

Məlumatların təhlili göstərir ki, bəzi hallarda qurumlar tərəfindən təqdim edilən debitor borcların məbləğləri xəzinə üzləşmə aktları ilə təsdiq edilmir. Eyni zamanda, bəzi qurumlar üzrə təqdim edilmiş debitor borc məbləği barədə məlumatlar müvafiq icra hakimiyyəti orqanının təqdim etdiyi hesabatda əks etdirilmiş məbləğlərə bərabər olsa da, iqtisadi və funksional təsnifatın istiqamətləri üzrə fərqli uçota alınmışdır.

İcra edilməmiş tövsiyə - hazırda dövlət büdcəsinin icrası barədə hesabatlılıq yalnız xərclər üzrə artan yekunla hesablanan debitor borcları əhatə edir, başqa sözlə il ərzində xərclər üzrə yaranmış borcların, həmçinin gəlirlər üzrə borcların hesabatlılığı tam təmin edilmir. Məsələn, Məqsədli Büdcə Fondlarının 2022-ci ilin sonuna olan 12,8 mln. manat gəlirləri üzrə debitor borc dövlət büdcəsinin icrası barədə hesabatlılıqda öz əksini tapmamışdır.

5.5.5. Təqdim edilmiş məlumatların təhlilinə əsaslanaraq, Hesablama Palatası kreditör borcların bir hissəsinin qurumların büdcə hesabatlarında tam əks etdirilmədiyini, əvvəlki illərdə yaranmış öhdəliyə götürülməyən kreditör borcların hesabat ilinin dövlət büdcəsinin vəsaitləri hesabına ödənildiyini, maliyyələşmə üzrə qalıqların olması fonunda həmin istiqamət üzrə borcların bağlanılmadığını qeyd edir.

Fiskal diaqnostika alətlərinin tələblərində xərclər üzrə kreditör borcların uçotunun aparılmasının, həmin borcların məbləğinin müəyyən həddən aşağı olmasının və onların monitorinqinin vacibliyi vurğulanır.

PI-22. Büdcə xərcləri üzrə borclar**22.1. Xərclər üzrə borcların məbləği**

- A. Son 3 büdcə ilinin ən azı 2-də borcların ümumi xərclərə nisbəti 2%-dən çox deyil.
- B. Son 3 büdcə ilinin ən azı 2-də borcların ümumi xərclərə nisbəti 6%-dən çox deyil.
- C. Son 3 büdcə ilinin ən azı 2-də borcların ümumi xərclərə nisbəti 10%-dən çox deyil.
- D. Effektivlik göstəricisi 'C' balı üçün tələb olunandan daha azdır.

22.2. Xərclər üzrə borcların monitorinqi

- A. Borcların məbləği, strukturu və müddətinə dair məlumatlar rüblük olaraq rüb bitəndən sonra 4 həftə ərzində hazırlanır.
- B. Borcların məbləği və strukturuna dair məlumatlar rüblük olaraq rüb bitəndən sonra 8 həftə ərzində hazırlanır.
- C. Borcların məbləği və strukturuna dair məlumatlar illik olaraq hər ilin sonunda hazırlanır.
- D. Effektivlik göstəricisi 'C' balı üçün tələb olunandan daha azdır.

Hazırda ölkəmizdə dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən (Maliyyə Nazirliyi) təqdim edilən hesabatlar arasında debitor borclara dair ayrıca Əlavənin (9 nömrəli) olması fonunda kreditor borclara dair formaya rast gəlinmir, eləcə də dövlət büdcəsinin icrası barədə illik hesabatda bu istiqamətdə məlumat daxil edilmir.

İcra edilməmiş tövsiyə - Hesablama Palatası tərəfindən əvvəlki rəyde fiskal diaqnostika alətlərində müəyyən edilmiş tələblərə uyğun olaraq kreditor borcun uçotunun təşkili və dövlət büdcəsinin icrasına dair hesabatda kreditor borclara dair məlumatların (kreditor borcun məbləği, strukturu, müddəti və s.) daxil edilməsi təklif edilmişdir.

Lakin ayrı-ayrı qurumlar tərəfindən büdcənin icrası ilə bağlı təqdim edilən hesabatlar arasında kreditor borclara dair hesabat forması mövcuddur. Bu hesabatın təqdim edilməsi ilə bağlı tələb "Büdcə təşkilatları və dövlət büdcəsindən maliyyə yardımı alan təşkilatlar üçün həmin vəsaitlərdən istifadə barədə rüblük və ilin əvvəlindən artan yekunla funksional, iqtisadi və inzibati təsnifatlar üzrə hesabat formaları və onların təqdim edilmə Qaydası"nın 3 nömrəli Əlavəsi ilə ("Büdcə təşkilatları və dövlət büdcəsindən maliyyə yardımı alan təşkilatlar üçün büdcə vəsaitlərindən istifadə üzrə debitor və kreditor borclar barədə hesabat") müəyyən edilmişdir.

Hesablama Palatası tərəfindən aparılan kənar dövlət maliyyə nəzarəti tədbirləri göstərir ki, bir sıra qurumlar üzrə kreditor borcların olmasına baxmayaraq onlar tərəfindən həmin borclar büdcə və maliyyə hesabatlarında əks etdirilməmişdir. Məsələn, Qaçqınların və Məcburi Köçkünlərin İşləri üzrə Dövlət Komitəsinin 78,5 mln. manat və Bakı Şəhər Mənzil-Kommunal Təsərrüfatı Departamentinin 13,7 mln. manat "Azərişiq" ASC-yə öhdəliklərinin bağlanması ilə bağlı Nazirlər Kabinetinin müvafiq sərəncamı 2022-ci ilin sonunda imzalanmışdır. Qeyd edilən kreditor borclar qurumların büdcə hesabatlarında ilin əvvəlinə olan borc kimi əks etdirilməmişdir. Eyni zamanda, Avtomobil Yolları Dövlət Agentliyinin bir sıra layihələri üzrə 2022-ci ilin sonuna yaranmış 491,5 mln. manat borcu da qurumun hesabatında öz əksini tapmamışdır. Bundan əlavə, Dövlət Sosial Müdafiə Fondunun kreditor borcları - dövlət öhdəlikləri qurumun müvafiq hesabatlarında tam əks etdirilmir.

Ayrı-ayrı qurumlar tərəfindən təqdim edilmiş məlumatlara əsasən, 2022-ci ilin sonuna 58 qurumun büdcə vəsaitləri üzrə ümumilikdə 89,0 mln. manat kreditor borc mövcud olmuşdur ki, bu,

həmin qurumların ilin əvvəlinə aidiyyəti göstəricisindən 7,2 mln. manat azdır. Məlumatların təhlili göstərir ki, həmin qurumların yarıdan çoxunda ilin əvvəli ilə müqayisədə kreditor borcların məbləğində artımın müşahidə edilməsinə baxmayaraq 19 qurum üzrə izlənən 24,1 mln. manatlıq azalma ümumi borcların məbləğində azalmanı şərtləndirmişdir. Məlumatlara əsasən 9 qurumun kreditor borclarının müvafiq ümumi borc portfelində payı 94,8% təşkil etmişdir.

Ayrı-ayrı qurumlar tərəfindən təqdim edilmiş məlumatların təhlili kreditor borcların uçotunda bir sıra uyğunsuzluqların olduğunu göstərir:

✓ Hesabat ilində bir çox xərc istiqaməti üzrə öhdəliyə götürülməyən kreditor borclar yaradılmışdır.

✓ Bəzi qurumlar üzrə xərc istiqamətində kreditor borc yaransa da, həmin istiqamət üzrə borc ödənilmədən qalıq vəsait dövlət büdcəsinə silinmişdir.

✓ Əvvəlki ildə kreditor borcların bir hissəsi hesabat ilində bağlanmışdır.

✓ Əlavə olaraq, bir çox qurumda kreditor borclarda heç bir dəyişikliklik baş verməmişdir.

Məlumatların təhlili bu borcların bir hissəsinin uzunmüddət əvvəl yarandığını deməyə imkan verir.

5.6. Dövlət satınalmalarının təhlili

5.6.1. Hesabat ilində dövlət satınalmalarına cəlb edilmiş vəsaitin məbləği əvvəlki ilə müqayisədə artsa da, say baxımından cüzi azalmışdır.

Antiinhisar və İstehlak Bazarına Nəzarət Dövlət Xidməti tərəfindən təqdim edilən məlumatlara əsasən 2022-ci ildə ölkə üzrə ümumilikdə 12102 sayda satınalma tətbiq edilməklə 6779,2 mln. manat məbləğində satınalma müqavilələri "Dövlət satınalmaları haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanunu ilə müəyyən edilmiş metodlar tətbiq edilməklə bağlanmışdır ki, bu da 2021-ci ilə müqayisədə satınalmaya cəlb edilmiş məbləğdən 767,5 mln. manat və ya 12,8% çox, say baxımından 27 və ya 0,2% azdır.

Hesabat ilində ÜDM-in, həmçinin dövlət büdcəsinin xərclərinin artımı fonunda, satınalmaya cəlb edilmiş vəsaitin həcmində artma müşahidə edilmişdir ki, əvvəlki ilə müqayisədə satınalma məbləğinin ÜDM-ə nisbət göstəricisi 1,5 faiz bəndi, xərclərə nisbəti isə 0,8 faiz bəndi azalmaqla müvafiq olaraq 5,0% və 21,1% bəndi təşkil etmişdir. Bu göstəricilər son illərdə ən aşağı göstərici olmuşdur. Qeyd edək ki, 1-ci nisbətin azalması neftin qiymətinin yüksək olması səbəbindən ÜDM-in yüksək məbləğlə ifadə edilməsi ilə əlaqələndirilə bilsə də, digər göstəricidə olan azalma suallar yaradır. Belə ki, əksər ölkələrdə dövlət satınalmaları dövlət büdcəsinin 30%-42%-i həcmindədir. Aparılmış nəzarət tədbirləri göstərir ki, bəzi xərclərin satınalma keçirilmədən aparılması, xərc əməliyyatlarının xəzinə müşayiəti ilə aparılmaması və bir mənbədən satınalma metodunun tətbiqi ilə bağlı qeydiyyatın-uçotun tam olmaması dövlət satınalmalarının dövlət büdcə xərclərində xüsusi çəkisinə təsiri olmuşdur.

Təqdim edilmiş məlumatların təhlili göstərir ki, 2022-ci ildə keçirilmiş 7824 müsabiqə əsaslı satınalma üzrə 4500,8 mln. manat məbləğində müqavilə bağlanmışdır ki, bu da ötən ilə müqayisədə sayda 811 satınalma (9,4%) az, məbləğdə isə 1854,8 mln. manat (70,0%) çoxdur. Qeyd

edək ki, təqdim edilmiş məlumatlara əsasən elektron açıq tenderlərin sayı 3883 olmaqla satınalmalara 1204,2 mln. manat cəlb edilmişdir ki, ümumi satınalmaların sayında bu metodun payı 32,1%, məbləğdə isə 17,7% olmuşdur.

5.6.2. Hesabat ilində say baxımından bir mənbədən satınalma metodu, məbləğ baxımından açıq tender (elektron daxil olmaqla) əhəmiyyətli çəkiyə malik olmuş, müsabiqə əsaslı satınalma metodlarına cəlb edilmiş məbləğdə əvvəlki ilə müqayisədə artım, bir mənbədən satınalma üzrə isə əksinə azalma müşahidə edilmişdir.

Say baxımından 2022-ci ildə satınalmalar arasında bir mənbədən satınalma metodu 35,4%, açıq tender (elektron daxil olmaqla) 33,6%, kotirovka sorğusu 27,0%, təkliflər sorğusu 4,0% paya malik olmuşdur (Cədvəl 49).

Məbləğ baxımından satınalmada açıq tender (elektron daxil olmaqla) ümumi məbləğdə 50,6%, bir mənbədən satınalma metodu 33,6%, təkliflər sorğusu 14,8%, kotirovka sorğusu 1,0% paya malik olmuşdur.

Cədvəl 49. 2020-2022-ci illərdə keçirilmiş satınalmalar barədə icmal məlumat, mln. manatla

Satınalmanın növü	2020-ci il		2021-ci il		2022-ci il	
	Sayı	Məbləğ	Sayı	Məbləğ	Sayı	Məbləğ
Cəmi	9203	6567,2	12129	6011,7	12102	6779,2
Açıq tender (Elektron açıq tender daxil olmaqla)	2414	2152,9	3072	1818,6	4063	3430,6
Kotirovka sorğusu	5161	111,5	5039	101,9	3271	67,9
Təkliflər sorğusu	201	1236,1	524	725,5	490	1002,2
Bir mənbədən satınalma	1427	3066,7	3494	3365,7	4278	2278,5

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

Qeyd edək ki, ayrı-ayrı qurumların satınalma ilə bağlı təqdim etdikləri məlumatların seçmə qaydada təhlili göstərir ki, bəzi qurumların ümumi satınalma məbləğində bir mənbədən satınalmaların payı daha çox olmuşdur (Cədvəl 50).

Cədvəl 50. Cəmi satınalma məbləğində bir mənbədən satınalmanın payının əhəmiyyətli olduğu (65%-dən çox) qurumlar (seçmə qaydada), mln. manatla

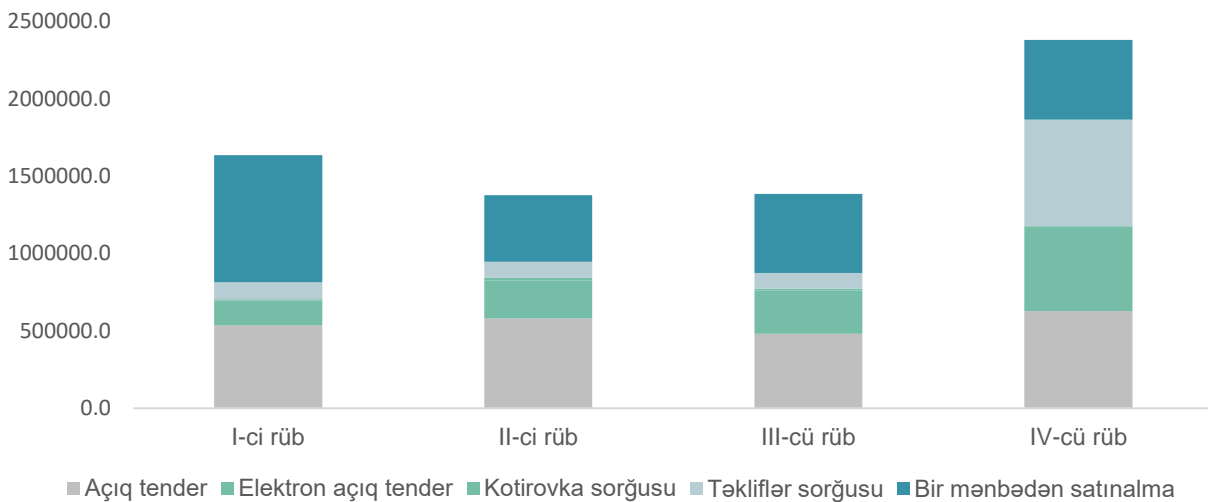
Qurumlar	Xüsusi çəkisi, %
Azərbaycan Respublikası Audiovizual Şurası	68,5
Mədəniyyət Nazirliyi	78,8
Akademik Ə.Quliyev adına Aşqarlar Kimyası İnstitutu	87,5
Bərpa Olunan Enerji Mənbələri Dövlət Agentliyi	81,8
Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	75,7
Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin Aqrar Tədqiqatlar Mərkəzi	74,5
Aqrar Sığorta Fondu	84,6
Azərbaycan Respublikasının Kosmik Agentliyi	75,8
İqtisadiyyat Nazirliyi yanında Əmlak Məsələləri Dövlət Xidməti	95,8

Cədvəl aidiyyəti qurumların məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

5.6.3. Ötən ildə olduğu kimi, hesabat ilində əksər satınalma metodları üzrə məbləğ və say ifadəsində daha çox satınalma IV rübdə həyata keçirilmiş, Hesablama Palatası dövlət satınalmaları üzrə müqavilələrin ilin sonunda bağlanılmasının bir sıra risklər yarada biləcəyi və satınalmanın planlaşdırılmasında boşluqların olması barədə qənaətə gəlmişdir.

Təqdim edilmiş məlumatlara görə, il ərzində satınalma metodlarının say baxımından 40,5%-i ilin birinci yarısında, 59,5%-i isə ikinci yarısında tətbiq edilmişdir. Məbləğ ifadəsində bu göstəricilər 44,1% və 55,9% olmuşdur. Keçirilmiş satınalmaların məbləğ baxımından 2022-ci ilin rübləri üzrə dinamikası aşağıdakı kimi olmuşdur (Şəkil 31).

Şəkil 31. Keçirilmiş satınalmaların məbləğ ifadəsində 2022-ci ilin rübləri üzrə dinamikası, min manatla

Şəkil müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

Dövlət satınalmalarının məbləğ ifadəsində 35,1%-i və ya 2379,9 mln. manatı, o cümlədən açıq tender üzrə satınalmaların 28,2%-i və ya 628,5 mln. manatı, elektron açıq tender üzrə satınalmaların 43,0%-i və ya 517,5 mln. manatı, kotirovka sorğusu üzrə satınalmaların 44,1%-i və ya 30,0 mln. manatı, təkliflər sorğusu üzrə satınalmaların 68,7%-i və ya 689,0 mln. manatı, bir mənbədən keçirilən satınalmaların 22,6%-i və ya 515,0 mln. manatı ilin IV rübünü əhatə etmişdir. Satınalmaların ilin sonunda həyata keçirilməsi dövlət maliyyəsi üçün bir sıra risklər yarada bilər. Belə ki, bu hal ilin sonunda istifadə edilməyən vəsaitin bank hesablarına, akkreditiv hesablara yönəldilməsinə yol açır, eyni zamanda ilkin ödəniş (avans) üçün əhəmiyyətli məbləğin podratçılara köçürülməsinə, bununla da ilin sonunda qabaqcadan ödəniş məbləğlərinin artımına səbəb ola bilər. Eyni zamanda, ilin sonuna bağlanmış müqavilələr növbəti büdcə ili üçün də əlavə maliyyə öhdəliyi yarada bilər. Qeyd olunan hallar dövlət satınalmalarının planlaşdırılmasında təkmilləşdirilmənin aparılmasının zərurətini bir daha göstərir.

Məbləğ baxımından olduğu kimi, say baxımından da daha çox satınalma IV rübdə həyata keçirilmişdir (Cədvəl 51).

Cədvəl 51. Keçirilmiş satınalmaların say baxımından 2022-ci ilin rübləri üzrə dinamikası

Satınalmanın növü	I rüb	II rüb	III rüb	IV rüb
Açıq tender	20	38	38	84
Elektron açıq tender	395	1000	916	1572
Kotirovka sorğusu	366	807	614	1484
Təkliflər sorğusu	85	68	100	237
Bir mənbədən satınalmalar	1120	1007	761	1390
Cəmi	1986	2920	2429	4767

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

5.6.4. Dövlət satınalmalarının məbləğinin artımının dövlət büdcəsinin müvafiq xərclərinin artımına tam mütənasib olmaması satınalmalara cəlb edilən dövlət büdcəsi vəsaitlərinin artırılması istiqamətində işlərin aparılmasını zəruri edir.

2022-ci il dövlət büdcəsi xərclərinin icrasının təhlili göstərir ki, satınalma ilə əhatə olunan vəsaitin məbləği ilə müvafiq xərc istiqamətlərinin məbləği arasında uyğunsuzluq mövcuddur. Belə ki, dövlət satınalmaları ilə əhatə olunması üçün əsasən predmet hesab edilən xərclərin iqtisadi təsnifata uyğun olaraq malların (işlərin və xidmətlərin) satın alınması üzrə 6,7 mlrd. manat, qeyri-maliyyə aktivləri (əsaslı vəsait qoyuluşu, tikili, əsaslı təmir, nəqliyyat vasitələrinin, avadanlıqların alınması və s.) üzrə 10,7 mlrd. manat, olmaqla cəmi 17,4 mlrd. manat vəsait icra olunmuşdur. Nəzərə alsaq ki, sözügedən vəsaitdən təqribən 700,0 mln. manatını (kommunal haqqının ödənilməsi, ezamiyyə xərcləri, yanacaq, ərzaq və s.) dövlət satınalmaları ilə əhatə olunması qanunvericiliklə təsbit olunmur, yerdə qalan hissənin dövlət satınalmaları ilə əhatə olunması üçün əsaslı səbəblərin yarandığının (satınalmalara cəlb olunması üçün təsbit edilmiş minimum məbləğdən aşağı hissə istisna olmaqla) qənaətinəyik. Qeyd edək ki, müvafiq xərc istiqamətlərinin əvvəlki illə müqayisədə təqribən 27% və ya 3,6 mlrd. manat artması fonunda dövlət satınalmalarına cəlb edilmiş məbləğin artımı 12,8% və ya 0,8 mlrd. manat olmuşdur.

Bununla yanaşı qeyd etmək lazımdır ki, 2022-ci ildə ölkə üzrə ümumilikdə 6779,2 mln. manat məbləğində "Dövlət satınalmaları haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanunu ilə müəyyən edilmiş metodlar tətbiq edilməklə bağlanmış müqavilələr tək dövlət büdcəsində nəzərdə tutulan vəsaiti deyil, eyni zamanda dövlət tərəfindən bağlanmış beynəlxalq sazişlərə və müqavilələrə əsasən alınmış kreditlər, qrantlar, xarici yardımlar, büdcədən maliyyələşdirilən təşkilatların büdcədən kənar fondlarının vəsaiti və qanunvericiliklə dövlət vəsaitinə aid edilən digər vəsaitləri də əhatə edir.

5.7. Yerli gəlir və xərclərin təhlili

5.7.1. 2022-ci ildə yerli gəlirlərin icra səviyyəsi dövlət büdcəsi gəlirlərinin icra səviyyəsini üstələmiş, ən yüksək icra məbləği noyabr ayında qeydə alınmışdır.

Hesabat ilində şəhər və rayonların yerli gəlirləri 1113,9 mln. manat təşkil etmişdir ki, bu da proqnozla müqayisədə 83,7 mln. manat və ya 8,1%, 2021-ci illə müqayisədə isə 177,2 mln. manat və yaxud 18,9% çox olmaqla, hazırkı dövrə qədər ən yüksək icra məbləğidir. Qeyd edək ki, hesabat

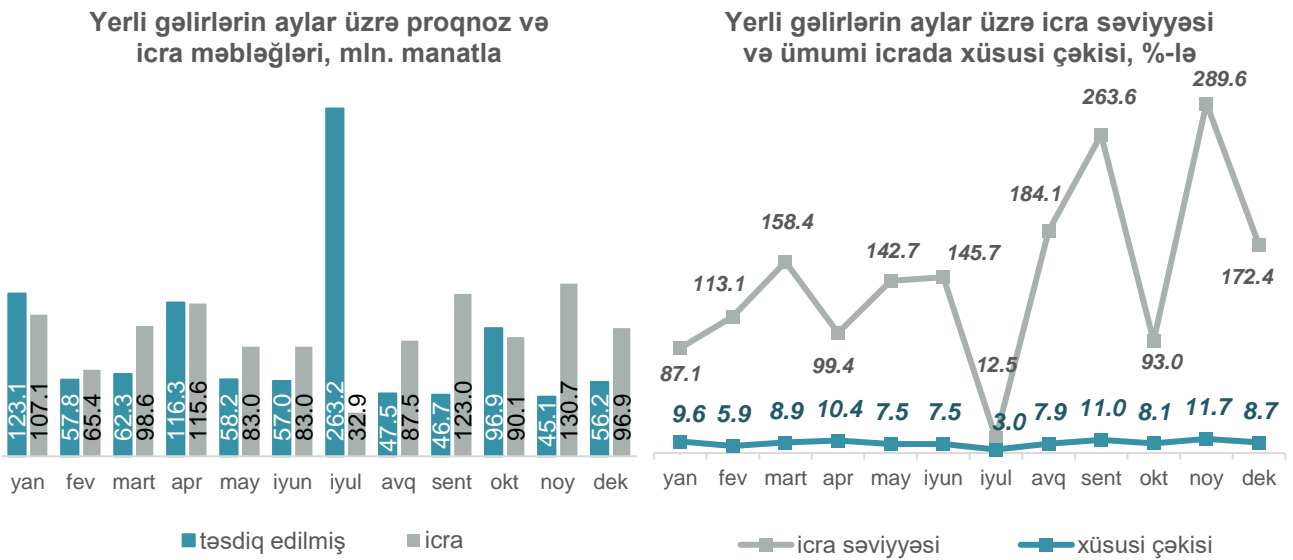
ilində yerli gəlirlərin icra səviyyəsi dövlət büdcəsi gəlirlərinin icra səviyyəsini (5,1%) 3,0 faiz bəndi üstələmişdir.

Şəhərlər üzrə yerli gəlirlərin icra göstəricisi 660,2 mln. manat, o cümlədən Bakı şəhəri üzrə 468,7 mln. manat təşkil etmişdir ki, bu da proqnozla müqayisədə müvafiq olaraq 8,5% və 7,4% çoxdur. Ən aşağı icra səviyyəsi Yevlax şəhərinə (100,2%), ən yüksək icra səviyyəsi isə əvvəlki illərdə olduğu kimi Gəncə şəhərinə (120,2%) məxsus olmuşdur.

Rayonlar üzrə yerli gəlirlər 421,5 mln. manat proqnoza qarşı 453,6 mln. manat məbləğində və yaxud 107,6% səviyyəsində icra edilmişdir. Ən aşağı icra səviyyəsi Balakən rayonuna (93,3%), ən yüksək icra səviyyəsi isə Xocəvənd rayonuna (187,6%) aid olmuşdur. Ümumiyyətlə, hesabat ilində 2 rayon istisna olmaqla, digər bütün rayonlarda icra proqnozu üstələmişdir.

Yerli gəlirlərin aylar üzrə icrasına nəzər salsaq, ən yüksək icra səviyyəsinin və icra məbləğinin noyabr ayında olduğunu görə bilərik. Belə ki, noyabr ayı üzrə icra göstəricisi 130,7 mln. manat təşkil etmişdir ki, bu da proqnozla müqayisədə 85,6 mln. manat və yaxud 2,9 dəfə çoxdur (Şəkil 32).

Şəkil 32. 2022-ci ildə yerli gəlirlərin aylar üzrə proqnoz və faktiki icra göstəriciləri barədə məlumat

Şəkil dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı təqdim edilmiş məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib olunmuşdur.

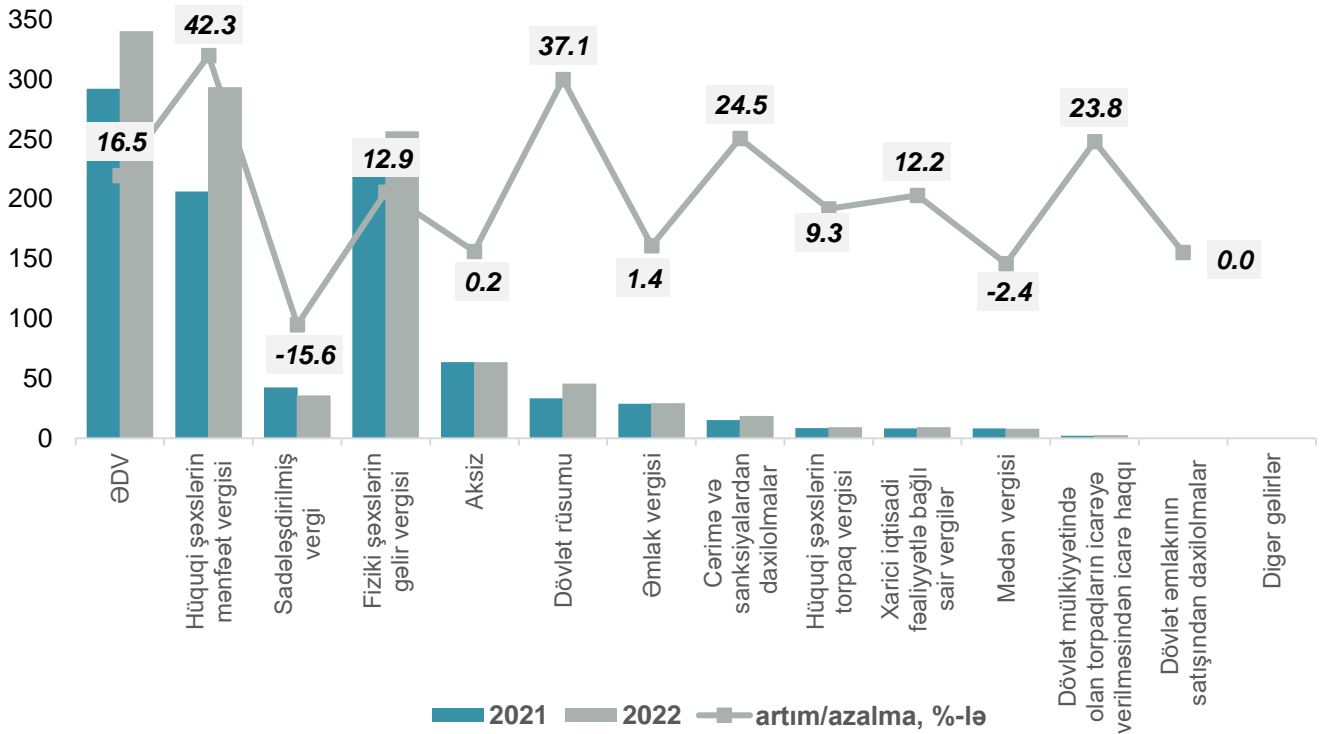
2022-ci ilin dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı məlumatların təhlili noyabr ayında qeydə alınan yüksək icra səviyyəsinin əsasən əlavə dəyər vergisi və fiziki şəxslərin gəlir vergisi üzrə daxilolmaların proqnozla müqayisədə artıq icra edilməsi ilə əlaqəli olduğunu göstərir.

Yerli gəlirlərin ən aşağı icra səviyyəsi və icra məbləği iyul ayında qeydə alınmışdır. Belə ki, iyul ayı üzrə icra göstəricisi 32,9 mln. manat təşkil etmişdir ki, bu da proqnozla müqayisədə 230,3 mln. manat və yaxud 87,5% azdır.

5.7.2. Hesabat ilində yerli gəlirlərin mədəxil mənbələrindən 2-si istisna olmaqla, digər bütün mənbələrdə artım müşahidə edilmiş, ən böyük artım hüquqi şəxslərin mənfəət vergisinə aid olmuşdur.

2022-ci ildə yerli gəlirlər 14 mədəxil mənbəsi hesabına formalaşmış, əvvəlki illə müqayisədə 2 mənbə (sadələşdirilmiş vergi və mədən vergisi) istisna olmaqla, digər bütün mənbələr üzrə artım qeydə alınmışdır (Şəkil 33).

Şəkil 33. 2021-2022-ci illərdə yerli gəlirlərin mədəxil mənbələri üzrə bölgüsü, mln. manatla

Şəkil müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib olunmuşdur.

Qeyd edək ki, 2021-ci ildə yerli gəlirlər 13 mədəxil mənbəsi hesabına formalaşmışdır. Başqa sözlə, hesabat ilində əvvəlki ildən fərqli olaraq yerli gəlirlərinin strukturuna “digər gəlirlər” (0,3 mln. manat) başlıqlı yeni mənbə də daxil edilmişdir.

Şəkildən də görüldüyü kimi, hesabat ilində 11 mədəxil mənbəsində artım qeydə alınmış, mütləq və nisbi ifadədə ən böyük artım müvafiq olaraq 87,2 mln. manat və 42,3% təşkil etməklə hüquqi şəxslərin mənfəət vergisi üzrə olmuşdur.

5.7.3. Hesabat ilində yerli xərclərin icra səviyyəsi aylar üzrə nəzərəcarpacaq dərəcədə fərqlənmiş, ən yüksək icra məbləği dekabr ayında qeydə alınmışdır.

2022-ci ildə şəhər və rayonların yerli xərcləri 1013,5 mln. manat təşkil etmişdir ki, bu da proqnozlaşdırılmış məbləğdən 5,3% az olmaqla, əvvəlki illə müqayisədə 28,9% çoxdur. Görüldüyü kimi, 2021-ci illə müqayisədə yerli xərclərin artım tempi yerli gəlirlərin artım tempini 10,0 faiz bəndi üstələmişdir.

Şəhərlər üzrə yerli xərclərin icra göstəricisi 590,2 mln. manat, o cümlədən Bakı şəhəri üzrə 426,4 mln. manat təşkil etmişdir ki, bu da proqnozla müqayisədə müvafiq olaraq 3,0% və 2,3% azdır.

Şəhərlər üzrə ən aşağı icra səviyyəsi Şirvan şəhərinə (83,5%), ən yüksək icra səviyyəsi isə Mingəçevir şəhərinə (97,8%) məxsus olmuşdur.

Rayonlar üzrə yerli xərclər 461,4 mln. manat proqnoza qarşı 423,3 mln. manat məbləğində və yaxud 91,7% səviyyəsində icra edilmişdir. Ən aşağı icra səviyyəsi Xızı rayonuna (70,0%), ən yüksək icra səviyyəsi isə Ağstafa rayonuna (97,4%) aid olmuşdur.

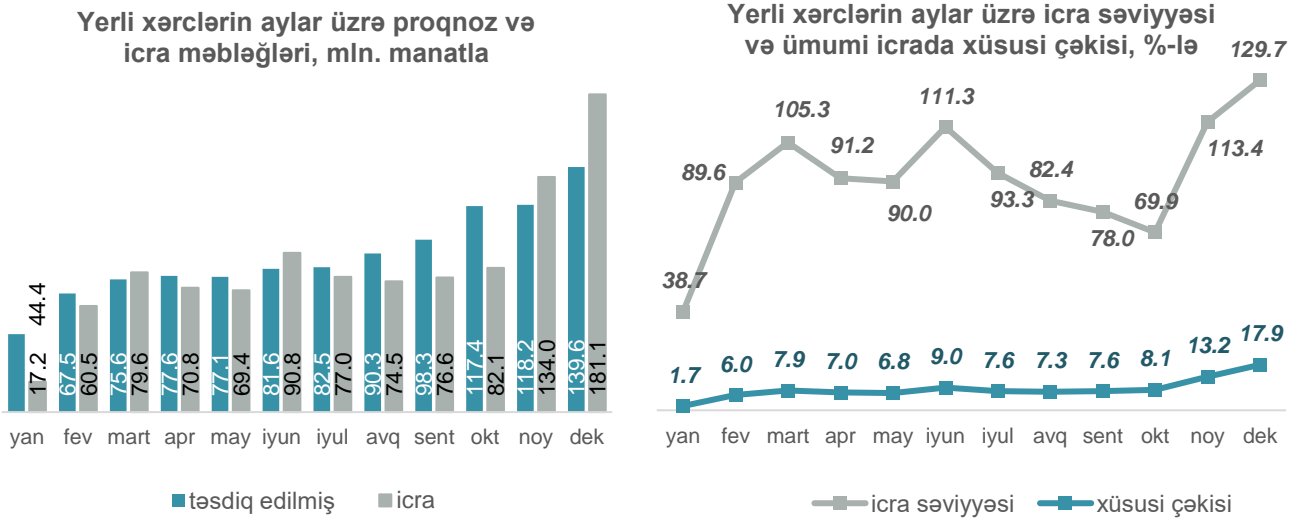
Büdcənin icrasına dair təqdim edilmiş məlumatlara əsasən yerli xərclərin proqnoza nisbətən az icrası əsasən yerli icra hakimiyyəti orqanlarında boş (vakant) ştatların mövcud olması, məktəbəqədər təhsil müəssisələrində optimallaşdırmanın və struktur islahatlarının həyata keçirilməsi, mənzil və kommunal təsərrüfatı sahəsi üzrə, o cümlədən abadlaşdırılma, tullantıların yığılması, emalı və təmizlənməsi, küçələrin, parkların işıqlandırılması, yaşıllıqların salınması və digər abadlıq işlərinin yerinə yetirilməsi ilə bağlı xərclər üzrə qənaətin yaranması ilə əlaqədar olmuşdur.

Yerli xərclərin aylar üzrə icra göstəriciləri yerli xərclərin icra səviyyəsinin 38,7%-129,7% arasında dəyişdiyini, 4 ayda icranın proqnozdan artıq olduğunu göstərir (Şəkil 34).

Yerli xərclərin ən yüksək icra səviyyəsi və icra məbləği dekabr ayında qeydə alınmışdır. Belə ki, dekabr ayında icra edilmiş yerli xərclər cəmi yerli xərclərin 17,9%-ni təşkil etməklə 181,1 mln. manat təşkil etmişdir.

Yerli xərclərin ən aşağı icra səviyyəsi və icra məbləği isə müvafiq olaraq 38,7% və 17,2 mln. manat olmaqla yanvar ayında qeydə alınmışdır.

Şəkil 34. 2022-ci ildə yerli xərclərin aylar üzrə proqnoz və faktiki icra göstəriciləri barədə məlumat

Şəkil dövlət büdcəsinin icrası ilə bağlı təqdim edilmiş məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib olunmuşdur.

VI BÖLMƏ. DÖVLƏT BÜDCƏSİNİN KƏSİRİ VƏ KƏSİRİN MALİYYƏLƏŞDİRİLMƏSİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

İl ərzində dövlət büdcəsində əhəmiyyətli profisit izlənmiş, ilin sonunda xərclərin yüksək məbləğdə icrası yekunda dövlət büdcəsinin kəsirlə icrası ilə nəticələnmiş, kəsirin məbləği qanunla təsdiqlənmiş yuxarı həddən az olmuşdur. Kəsirin maliyyələşdirilməsi zamanı daxili borclanma ilə yanaşı, xaricdən cəlb edilmiş kreditlər, vahid xəzinə hesabının sərbəst qalığı və özəlləşdirilmədən daxilolmalardan istifadə edilmişdir. Hesablama Palatası tərəfindən aparılmış analitik təhlillər özəlləşdirilmə istiqamətində daxilolmalarda əlavə potensialın olduğunu deməyə imkan vermişdir.

6.1. Hesabat ilində dövlət büdcəsinin gəlirlərinin proqnozdan çox, xərclərinin isə proqnozdan cüzi aşağı icrası nəticəsində büdcə kəsiri gözləniləndən az olmuş, kəsirin maliyyələşdirilməsi mənbəyi kimi daxili borclanmaya üstünlük verilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının 2022-ci il dövlət büdcəsinin gəlirləri 29197,8 mln. manat, xərcləri 32303,8 mln. manat, büdcə kəsirinin yuxarı həddi 3106,0 mln. manat məbləğində təsdiq edilərək, onun maliyyələşdirilməsinin özəlləşdirilmədən, digər mənbələrdən daxilolmalar (daxili və xarici borclanma, 2022-ci ilin 1 yanvar tarixinə dövlət büdcəsinin vahid xəzinə hesabının qalığı) hesabına həyata keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

“Azərbaycan Respublikasının 2022-ci il dövlət büdcəsinin icrası haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun layihəsində dövlət büdcəsinin gəlirləri 30679,6 mln. manat, xərcləri 32064,6 mln. manat, büdcə kəsiri 1384,9 mln. manat və ya təsdiq olunan yuxarı həddən 1721,1 mln. manat (55,4%) az qeyd olunmuşdur.

Hesabat ilində kəsirin maliyyələşdirilmə mənbələri üzrə daxili borclanma hesabına 976,3 mln. manat, özəlləşdirilmədən 115,4 mln. manat, xaricdən cəlb edilən kreditlər hesabına 259,7 mln. manat vəsait yönəldilmiş, büdcə kəsiri isə 1384,9 mln. manat təşkil etmişdir ki, 33,5 mln. manat vəsait dövlət büdcəsinin sərbəst qalığı hesabına örtülmüşdür.

Xatırladaq ki, dövlət büdcəsinin yenidən baxılan layihəsinə rəydə son illərdə dövlət büdcəsinin icrasının təhlilinə əsaslanaraq cari ilin sonunda büdcə kəsirinin məbləğinin proqnozlaşdırıldığından az olacağı şərh olunmuşdur.

6.2. Hesabat ilində özəlləşdirilməyə yeni açılmış müəssisələrin satışının həyata keçirilməsi və dövlət əmlakının idarəetməyə verilməsindən ilk dəfə vəsaitin daxil olması ilə proqnoz tam həcmdə yerinə yetirilmiş, dövlət büdcəsinə ödənilməmiş vəsaitlərin qalığında artım müşahidə edilmiş, daxilolmaların əksər hissəsi sonuncu rübdə icra olunmuşdur.

Dövlət büdcəsi kəsirinin maliyyələşdirilmə mənbələrinə aid olan özəlləşdirilmədən daxilolmalar üzrə 2022-ci il üçün proqnoz 114,0 mln. manat məbləğində müəyyən edilmişdir. İl ərzində özəlləşdirilmiş dövlət əmlakının ümumi həcmi 131,9 mln. manat təşkil etmiş, dövlət büdcəsinin

kəsinin maliyyələşdirilməsinə isə əvvəlki illərin qalıq vəsaitlərindən daxilolmalar nəzərə alınmaqla ümumilikdə 115,4 mln. manat vəsait yönəldilmişdir. Daxilolmaların əsas hissəsi "Özəlləşdirilmiş müəssisə və obyektlərin yerləşdiyi torpaq sahələrinin birbaşa satışından daxilolmalar" mənbəyi üzrə olmuşdur (Cədvəl 52).

Qeyd edək ki, dövlət büdcəsinin icrası barədə hesabatda əks etdirilmiş məbləğlərlə müvafiq dövlət orqanının özəlləşdirilmədən daxilolmalarla bağlı məbləği üzəlləşdirilmiş və fərq məbləği müəyyən olunmamışdır.

Cədvəl 52. Özəlləşdirilmədən daxilolmaların mənbələr üzrə icrası, min manatla

Özəlləşdirilmədən daxilolmaların mənbələri	2021	2022	Müqayisə	
			fərq	faiz
Özəlləşdirilmədən daxilolmalar	112730,5	115415,6	2685,1	2,4
Kiçik dövlət müəssisələrinin (obyektlərinin) özəlləşdirilməsindən əldə edilən vəsaitlər (torpaq sahəsi ilə birlikdə satılan obyektlər daxil olmaqla)	48133,7	24124,9	-24008,8	2,0 dəfə az
Dövlət əmlakının idarəetməyə verilməsindən daxilolmalar	0	9240,1	9240,1	
İnvestisiya müsabiqəsi vasitəsilə əmlakın (səhmlərin) satışından əldə edilən vəsaitlər	10008,7	8566,9	-1441,8	-14,4
Səhmdar cəmiyyətlərinə çevrilmiş dövlət müəssisələrinin (obyektlərinin) səhmlərinin pul hərraclarında satışından daxilolmalar	2126,6	281,3	-1845,3	7,6 dəfə az
Özəlləşdirilən dövlət müəssisələrinin (obyektlərinin) və qeyri-dövlət vəsaiti hesabına inşa edilmiş müəssisə və obyektlərin yerləşdiyi torpaq sahələrinin özəlləşdirilməsindən (satışından) dövlət büdcəsinə əldə edilən vəsaitlər	52277,9	72946,9	20669,0	39,5
Özəlləşdirilmə prosesində yaradılmış və səhmləri bütövlükdə yaxud səhmlərinin bir hissəsi dövlətə məxsus olan səhmdar cəmiyyətlər tərəfindən dövlət büdcəsinə dividendlərin ödənilməsi	183,4	255,3	71,9	39,2
Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsindən dövlət büdcəsinə əldə edilən sair vəsaitlər	0,2	0,2	0	0

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Əvvəlki dövrlərdən fərqli olaraq dövlət əmlakının idarəetməyə verilməsindən daxilolmalar mənbəyi üzrə hesabat ilində 9,2 mln. manat ("Azərlotereya" ASC-nin idarəetməyə verilməsi ilə) vəsait daxil olmuşdur.

Təqdim edilən məlumatlara əsasən özəlləşdirilmədən daxilolmaların böyük hissəsinin ilin son rübündə icra edildiyi müşahidə edilmişdir (Cədvəl 53).

Cədvəl 53. Özəlləşdirilmədən daxilolmaların rüblər üzrə göstəricisi, %-lə

İllər	1-ci rüb	2-ci rüb	3-cü rüb	4-cü rüb
2020	0,7	0,3	8,4	90,6
2021	10,9	17,8	22,8	48,5
2022	7,6	14,8	24,2	53,4

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Əmlak Məsələləri Dövlət Xidmətinin sərəncamında olan 4449 ədəd və 20428,78 min m² torpaq sahəsindən 2022-ci ildə 45-i və 133,48 min m²-i (0,7%-i) özəlləşdirilmişdir.

Təqdim olunmuş məlumatlara əsasən özəlləşdirilmədən daxilolmalar üzrə hesabat dövrlərinin sonuna hesablanmış, lakin dövlət büdcəsinə ödənilməmiş vəsaitlər üzrə qalıq (o cümlədən ödəmə vaxtı çatmış borclar) 2,7 dəfə artaraq 26,2 mln. manat olmuşdur (Cədvəl 54).

Cədvəl 54. Özəlləşdirilmədən daxilolmalar üzrə vaxtı çatmış (hesablanmış), lakin dövlət büdcəsinə ödənilməmiş vəsaitlər üzrə qalıqlar barədə məlumat, min manatla

Özəlləşdirilmə üsulu	01.01.2020	01.01.2021	01.01.2022	01.01.2023
Kiçik dövlət müəssisələrinin (obyektlərinin) özəlləşdirilməsindən əldə edilən vəsaitlər (torpaq sahəsi ilə birlikdə satılan obyektlər daxil olmaqla)	3383,2	10434,1	7998,6	10307,0
İnvestisiya müsabiqəsi vasitəsilə əmlakın (səhmlərin) satışından əldə edilən vəsaitlər üzrə	856,2	758,7	1460,0	4679,0
Səhmdar cəmiyyətlərinə çevrilmiş dövlət müəssisələrinin (obyektlərinin) səhmlərinin pul hərraclarında satışı üzrə	169,1	194,1	133,2	176,6
Özəlləşdirilən dövlət müəssisələrinin (obyektlərinin) və qeyri-dövlət vəsaiti hesabına inşa edilmiş müəssisə və obyektlərin yerləşdiyi torpaq sahələrinin özəlləşdirilməsindən (satışından) dövlət büdcəsinə əldə edilən vəsaitlər üzrə	0,0	2656,0	102,2	10990,8
Cəmi qalıq məbləği	4408,5	14042,9	9694,0	26153,4

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Ümumiyyətlə, 2023-cü il 1 yanvar tarixinə Əmlak Məsələləri Dövlət Xidmətinin sərəncamında balans üzrə əsas vəsaitlərinin dəyəri 29,0 mln. manat təşkil edən dövlət müəssisə və obyektləri, nizamnamə kapitalı ümumilikdə 110,6 mln. manat təşkil edən 90 səhmdar cəmiyyətinin 83,6 mln. manat həcmində səhmi, dövlət müəssisələrinin iştirakı ilə yaradılmış 26 birgə müəssisənin nizamnamə kapitalında 8,9 mln. manat həcmində dövlətə məxsus paylar, balans üzrə əsas vəsaitlərinin dəyəri 372,5 mln. manat təşkil edən Azərbaycan Respublikasının xaricdə 66 dövlət mülkiyyəti mövcud olmuşdur ki, bunlardan 90 səhmdar cəmiyyətinin nizamnamə kapitalındakı 83,6 mln. manat həcmində səhmlərinin və 15 birgə müəssisənin nizamnamə kapitalındakı 1,4 mln. manat həcmində payların özəlləşdirilməsinə məhdudiyyətlər qoyulmamışdır. Özəlləşdirilmə prosesində yaradılmış və səhmləri bütövlükdə yaxud qismən dövlətə məxsus olan səhmdar cəmiyyətləri tərəfindən 2022-ci il ərzində ödənilən dividendlər 255,3 min manat təşkil etmişdir.

6.3. Hesabat ilində kəsinin maliyyələşdirilməsinə xarici borclanma hesabına vəsait cəlb edilməmiş, daxili borclanma üzrə isə proqnozdan artıq vəsait yönəldilmiş, dövlət borcunun təkrar maliyyələşdirilməsi üzrə daxili borclanmadan cəlb olunmuş vəsait xarici borcların əsas məbləğinin ödənilməsinə istifadə edilmişdir.

Təqdim edilmiş müvafiq məlumatlara əsasən 2022-ci il dövlət büdcəsi kəsinin maliyyələşmə mənbələrinə aid olan daxili və xarici borclanmadan daxilolmalar ümumilikdə 1230,0 mln. manat, o cümlədən xarici borclanma üzrə 400,0 mln. manat, daxili borclanma üzrə isə 830,0 mln. manat məbləğində nəzərdə tutulmuşdur. Bu mənbələr üzrə daxilolmalar hesabat ilində 976,3 mln. manat təşkil etmişdir ki, bu da daxili borclanma hesabına olmuşdur. Hesabat ilində kəsinin maliyyələşdirilməsinə xarici borclanma üzrə vəsait cəlb edilməmişdir.

Təqdim olunmuş məlumatlara əsasən Maliyyə Nazirliyi tərəfindən 2022-ci il ərzində nominal üzrə yerləşdirilmiş istiqrazların məbləği 2507,2 mln. manat təşkil etmişdir. Yerləşdirilmiş istiqrazlar üzrə dövlət büdcəsinə 2406,7 mln. manat daxil olmuşdur ki, bundan da əvvəlki illərdə buraxılmış istiqrazlar üzrə 838,4 mln. manat (əsas borc) geri ödənilmişdir.

Yerdə qalan 1568,3 mln. manatın 976,3 mln. manatı büdcə kəsirinin maliyyələşdirilməsinə, 592,0 mln. manatı isə konvertasiya edilərək xarici dövlət borcunun əsas məbləğinin ödənilməsinə yönəldilmişdir. Bu isə öz növbəsində 01.01.2023-cü il tarixinə dövlət istiqrazları üzrə borcun ümumi məbləğinin keçən ilin eyni dövrünə nisbətə 1681,1 mln. manat artaraq 4188,2 mln. manat təşkil etməsinə və hesabat ili ərzində yerləşdirilmiş istiqrazlar üzrə yaranmış faiz xərclərinin 238,5 mln. manata qədər artmasına şərait yaradır (hesabat ilində qısamüddətli emissiyalar nəzərə alınmamaqla).

Eyni zamanda qeyd edilməlidir ki, hesabat ili ərzində emissiya olunması nəzərdə tutulan dövlət istiqrazları üzrə (4100,0 mln. manat) 2507,2 mln. manat məbləğində nominal üzrə istiqrazlar yerləşdirilmiş, həmin istiqrazlar və əvvəlki illərdə emissiya edilmiş istiqrazlara görə dövlət büdcəsindən 202,0 mln. manat həcmində faiz və diskont məbləği ödənilmişdir.

6.4. Hesabat ilində xaricdən cəlb olunmuş kreditlər əvvəlki illərin tendensiyasına uyğun olaraq kəsirlə icra edilmiş, nəticədə layihələrin icra müddətinin uzanmasına, eyni zamanda istifadə edilməyən vəsaitin bank hesablarında qalmaqla öhdəlik haqqının yaranmasına səbəb olmuşdur.

Hesabat ilində ümumilikdə xaricdən cəlb edilmiş kreditlər üzrə 592,7 mln. manat ilkin proqnoza (2022-ci il dövlət büdcəsinin icrasına dair təqdim edilmiş hesabatda proqnoz məbləğinin 260,5 mln. manat olduğu qeyd edilmişdir) qarşı 259,7 mln. manat (əvvəlki illə müqayisədə 86,9 mln. manat az) vəsait istifadə olunmuş, 333,0 mln. manat vəsait müvafiq bank hesablarında qalmaqla orta hesabla nəzərdə tutulan 0,1%-0,5% öhdəlik haqqının artmasına şərait yaratmışdır (Cədvəl 55).

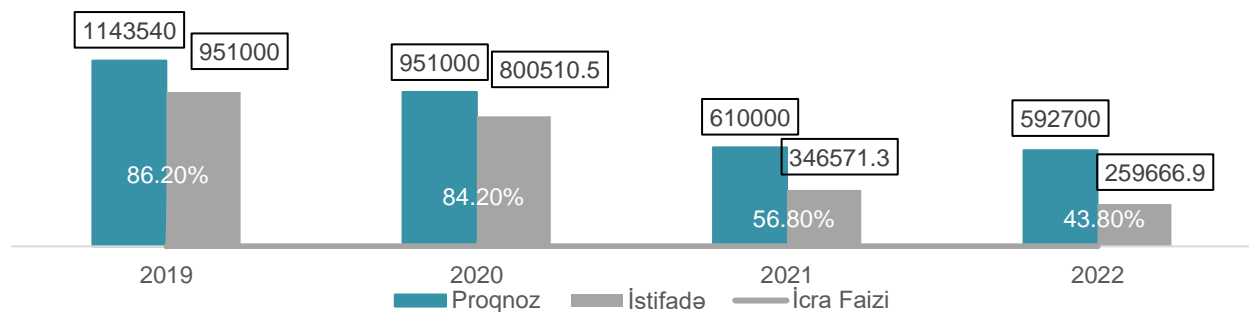
Cədvəl 55. 2022-ci il üçün xaricdən cəlb edilmiş kreditlər üzrə vəsaitin qurumlar üzrə icra göstəriciləri, mln. manatla

Təşkilat	Proqnoz	İstifadə	İcra faizi
Azərbaycan Avtomobil Yolları Dövlət Agentliyi	262,3	107,5	41,0
"Azərbaycan Dəmir Yolları" QSC	240,3	100,4	41,8
Ədliyyə Nazirliyi	37,4	32,5	86,9
Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi	52,7	19,3	36,6
Cəmi	592,7	259,7	43,8

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

Kəsirin maliyyələşdirilməsi məqsədilə xaricdən cəlb edilmiş kreditlər hesabına daxilolmaların 2019-2022-ci illər üzrə proqnoz və icra göstəriciləri aşağıdakı şəkildə göstərilmişdir (Şəkil 35).

Şəkil 35. Xaricdən cəlb edilmiş kreditlər hesabına daxilolmalar, min manatla

Şəkil müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən hazırlanmışdır.

VII BÖLMƏ. DÖVLƏT BORCU VƏ DÖVLƏT BORCUNA XİDMƏT XƏRCLƏRİNİN İCRASININ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

Hesabat ilində dövlət borcunun ÜDM-ə nisbəti azalmış, buna həm ÜDM-in artması, həm də dövlət borcunun məbləğinə şərti öhdəliklərin aid edilməməsi təsir göstərmişdir. İl ərzində daxili və xarici borclanma üzrə təsdiqlənmiş limitlərə riayət olunmuş, daxili borclanmadan həm daxili borcların, həm də xarici borcların bir hissəsinin təkrar maliyyələşdirilməsi istiqamətində də istifadə olunmuşdur.

Hesablama Palatası tərəfindən təkmil təcrübələrə əsaslanmaqla apardığı təhlillər borc dayaqıqlılığını göstəricilərinin tələb olunan meyarlar çərçivəsində olduğunu göstərir. Lakin bununla yanaşı, dövlət borcunun həm faiz dərəcələrinin növləri, həm də ödəmə müddətləri üzrə aparılan təhlillər bu istiqamətdə bəzi risklərin olduğunu deməyə əsas vermişdir.

7.1. Xarici və daxili dövlət borcunun təhlili

7.1.1. Hesabat ilində ÜDM-in nominal ifadədə böyük həcmli artımı dövlət borcunun ÜDM-ə nisbət göstəricisinin azalmasına səbəb olmuşdur.

Təqdim olunmuş hesabat məlumatlarına əsasən 2023-cü il 01 yanvar tarixinə Azərbaycan Respublikasının dövlət borcunun (xarici və daxili) ümumi məbləği (şərti öhdəliklər nəzərə alınmadan) 15566,6 mln. manat və ya 2022-ci il üzrə ÜDM-in 11,6%-ni təşkil etmişdir (Cədvəl 56).

Cədvəl 56. Dövlət borcu, mln. manatla

Borcun növü	01.01.2023 tarixinə		01.01.2022 tarixinə		Fərq	
	Borcun məbləği	ÜDM-ə nisbəti,	Borcun məbləği	ÜDM*-ə nisbəti,	Məbləğ ilə	Faiz ilə
Birbaşa dövlət borcu	15566,6	11,6%	15075,9	16,2%	490,7	3,25%
Birbaşa xarici dövlət borcu	11378,4	8,5%	12568,8	13,5%	-1190,4	-9,5%
Birbaşa daxili dövlət borcu	4188,2	3,1%	2507,1	2,7%	1681,1	67,1%

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Hesabat ilinin əvvəli ilə müqayisədə birbaşa daxili dövlət borcunun səviyyəsi 1681,1 mln. manat artmış, birbaşa xarici borcun isə 1190,4 mln. manat azalması ilə ümumi məbləğdə 490,7 mln. manat və ya 3,3% artım olmuş, birbaşa dövlət borcunun ÜDM-ə nisbət göstəricisi isə 16,2%-dən 11,6%-ə enmişdir. Birbaşa dövlət borcunun ÜDM-ə nisbətə kəskin azalması müşahidə edilmişdir ki, bunun da səbəbi ötən il ərzində neft qiymətlərinin yüksək olması və qeyri-neft sektorunun artımı nəticəsində ÜDM-in həcmnin əvvəlki illə müqayisədə 40622,6 mln. manat və ya 43,6% artaraq 133825,8 mln. manat səviyyəsinə çatması olmuşdur.

7.1.2. Hesabat ili üçün təsdiq edilmiş dövlət borclanmasının yuxarı həddinə (limitinə) hər üç komponent üzrə (daxili dövlət borclanması, xarici dövlət borclanması və il ərzində veriləcək dövlət zəmanətləri) əməl edilmişdir.

“Azərbaycan Respublikasının 2022-ci il dövlət büdcəsi haqqında” Qanunu ilə təsdiq edilmiş 2022-ci il üzrə daxili dövlət borclanmasının yuxarı həddi (limiti) 1100,0 mln. manat məbləğində müəyyən olunmuş, il ərzində yeni daxili dövlət borclanması 976,3 mln. manat (limitin 88,8%-i həcmində) təşkil etmişdir.

Azərbaycan Respublikasının 2022-ci il üzrə xarici dövlət borclanmasının yuxarı həddi (limiti) isə 600,0 mln. manat məbləğində təsdiq edilmiş, xarici dövlət borclanmasının limiti üzrə icra vəziyyətinin dinamikası aşağıdakı kimi olmuşdur (Cədvəl 57).

Cədvəl 57. Xarici dövlət borclanmasının limiti və onun icrası, mln. manatla

Göstəricilər	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Limit	1500,0	5000,0	4 500,0	2150,0	1000,0	1000,0	1200,0	600,0
İl ərzində imzalanmış sazişlər	750,3	1251,4	4500,0	680,0	731,0	255,0	705,5	39,3
Limit üzrə icra, %-lə	50,0	25,0	100,0	31,6	73,1	25,5	58,8	6,6
Limitin dəyişməsi, %-lə	-25,0	233,3	-10,0	-52,2	-53,5	0	20,0	-50,0

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Bundan əlavə, il ərzində veriləcək dövlət zəmanətlərinin məbləğinin yuxarı həddi (limiti) 800 mln. manat məbləğində təsdiq edilmiş və il ərzində dövlət zəmanəti verilməmişdir.

7.1.3. Hesabat ili ərzində birbaşa xarici dövlət borcunun həcmində azalma müşahidə edilmiş, azalmanın səbəbi il ərzində kreditörə geri ödənilmiş əsas borc ödənişlərinin həcmnin yeni cəlb olunmuş kredit vəsaitlərindən artıq olması və daxili borclanmadan əldə edilmiş vəsait hesabına xarici valyuta nominalı dövlət istiqrazlarının (avrobondların) vaxtından əvvəl geri alınması olmuşdur.

Xarici dövlət borcu üzrə 01.01.2023-cü il tarixinə kredit sazişləri ilə cəlb olunması nəzərdə tutulan vəsait 10769,5 mln. ABŞ dolları təşkil edərək 01.01.2022-ci il tarixinə müvafiq göstərici ilə müqayisədə 710,6 mln. ABŞ dolları və ya 6,2% azalmışdır. Bu, borcun idarəedilməsi üzrə Strategiyanın tələblərinə müvafiq olaraq xarici borcların məbləğinin azaldılması istiqamətində addım kimi qiymətləndirilə bilər. Ötən illə müqayisədə istifadə olunmuş və hazırda dövlət borcu hesab edilən xarici kreditlər 700,2 mln. ABŞ dolları məbləğində və ya 9,5% azalaraq 6693,2 mln. ABŞ dolları təşkil etmişdir (Cədvəl 58)

Birbaşa xarici dövlət borcunun həcmində əhəmiyyətli azalmanın səbəbi kimi xarici dövlət borcuna xidmət xərcləri hesabına 439,7 mln. ABŞ dolları məbləğində əsas borc öhdəliklərinin qaytarılması, hesabat ilində daxili borclanma hesabına cəlb edilmiş 592,0 mln. manat vəsaitin konvertasiya edilərək Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq maliyyə bazarlarında yerləşdirilmiş və 2024-cü ildə geri qaytarılmalı olan 1250,0 mln. ABŞ dolları məbləğində xarici valyuta nominalı dövlət istiqrazlarının (avrobondların) 350,0 mln. ABŞ dolları hissəsinin vaxtından əvvəl geri alınması və il ərzində 157,7 mln. ABŞ dolları məbləğində yeni borclanmanın həyata keçirilməsi olmuşdur.

Cədvəl 58. Azərbaycana xaricdən cəlb edilən kreditlər barədə məlumat

Təsviri	01.01.2023 tarixə		01.01.2022 tarixə		01.01.2022 tarixinə olan göstəricilərlə fərq			
	Kredit sazişləri üzrə cəlb olunması nəzərdə tutulan vəsait	İstifadə olunmuş və hazırda dövlət borcu hesab edilən kreditlər üzrə	Kredit sazişləri üzrə cəlb olunması nəzərdə tutulan vəsait	İstifadə olunmuş və hazırda dövlət borcu hesab edilən kreditlər üzrə	Kredit sazişləri üzrə cəlb olunması nəzərdə tutulan vəsait		İstifadə olunmuş və dövlət borcu hesab edilən kreditlər üzrə	
	mln. ABŞ dolları	mln. ABŞ dolları	mln. ABŞ dolları	mln. ABŞ dolları	mln. ABŞ dolları	%	mln. ABŞ dolları	%
Cəmi kreditlərin məbləği	10769,5	6693,2	11480,1	7393,4	- 710,6	- 6,2%	-700,2	-9,5%
2022-ci il üzrə ÜDM-ə faiz nisbəti		8,5%		13,5%				-5,0%
2022-ci il ərzində istifadə edilən kredit		157,7		203,9			-46,2	- 22,7%
2022-ci il ərzində xarici dövlət borcuna xidmətlə əlaqədar xərclər		655,2		947,0			-291,8	- 30,8%
Əsas borc		439,7		742,7			-303,0	-40,8
Faizlər		215,5		204,3			11,2	5,5%

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Qeyd etmək istərdik ki, Azərbaycan Respublikası tərəfindən 2014-cü ilin mart ayında ölkə tarixində ilk dəfə olaraq 1250,0 mln. ABŞ dolları məbləğində xarici valyuta nominallı dövlət qiymətli kağızları (avrobondlar) 4,75% dərəcəsi ilə 10 il müddətinə beynəlxalq maliyyə bazarlarında yerləşdirilmişdir. Borc strategiyası çərçivəsində qarşıya qoyulan hədəflərə, xarici valyutada ifadə olunmuş borcun ümumi borc portfelində xüsusi çəkisinin azaldılmasını və müvafiq olaraq milli valyutada ifadə olunmuş borcun artırılması məqsədilə ötən il ərzində daxili maliyyə bazarlarında emissiya olunan dövlət istiqrazlarından əldə edilmiş vəsait hesabına Azərbaycan dövlətinin 2024-cü ildə geri qaytarılması nəzərdə tutulan 1250,0 mln. ABŞ dolları məbləğində xarici valyuta nominallı dövlət istiqrazlarının (avrobondların) 350,0 mln. ABŞ dolları məbləğində hissəsi vaxtından əvvəl geri alınmışdır. Sözügedən avrobondun 900,0 mln. ABŞ dolları hissəsi isə 2024-cü ildə xarici investora geri ödənilməlidir.

7.1.4. Hesabat ili ərzində müxtəlif valyutalarda mövcud olan xarici kreditlərin qaytarılması həmin borcun valyutalar və faiz dərəcəsinin növləri üzrə bölgüsündə dəyişikliklərə səbəb olmuşdur.

Belə ki, xarici borc portfelində ümumilikdə azaldığı halda, valyutalar üzrə strukturunda ABŞ dolları və Avro portfelində artmışdır (Cədvəl 59).

Cədvəl 59. Xarici dövlət borcunun valyutalar üzrə bölgüsü, mln. ABŞ dolları ilə

Valyuta	2022		2021		Fərq	
	Məbləğ	Xüsusi çəki	Məbləğ	Xüsusi çəki	Məbləğ	Xüsusi çəki, faiz bəndi ilə
ABŞ dolları	5879,12	87,8%	6450,77	87,3%	-571,65	0,5
Avro	334,10	5,0%	347,95	4,7%	-13,86	0,3
XBH	230,83	3,5%	295,70	4,0%	-64,87	-0,5
Yapon yeni	206,17	3,1%	248,84	3,4%	-42,67	-0,3
Digər valyutalar	42,95	0,6%	50,14	0,7%	-7,20	-0,1
Cəmi:	6693,2	100%	7 393,4	100%	-700,2	

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Eyni zamanda, 01.01.2022-ci il tarixi ilə müqayisədə 01.01.2023-cü il tarixinə dəyişən faiz dərəcəsi ilə cəlb edilmiş kreditlərin məbləğinin mütləq ifadədə azalmasına baxmayaraq, xarici borc məbləğinin tərkibində xüsusi çəkisi artmışdır (Cədvəl 60).

Cədvəl 60. Xarici dövlət borcunun faiz dərəcələrinin növləri üzrə bölgüsü, mln. ABŞ dolları ilə

Faiz dərəcəsinin növü	01.01.2023		01.01.2022		Fərq	
	Məbləğ	Faiz	Məbləğ	Faiz	Məbləğ	Faiz bəndi ilə
Dəyişən	2783,3	41,6	2836,0	38,4	- 52,7	3,2
Sabit	3909,9	58,4	4557,4	61,6	-647,5	-3,2

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

7.1.5. Birbaşa xarici dövlət borcunda 5 illik öhdəliklərin payının yüksək olması, habelə birbaşa cəlb edilmiş kreditlər üzrə əsas borc ödənişlərinin yenidən maliyyələşdirmə vasitəsilə həyata keçirilməsi cari makroiqtisadi şəraitdə təkrar maliyyələşmə və faiz dərəcələri ilə bağlı əlavə risk faktorlarının yaranması ehtimalını aktuallaşdırır.

Kredit sazişlərinin müddətlər üzrə bölgüsünün təhlilinə əsasən birbaşa xarici dövlət borcunun tərkibində 5 ilə qədər olan müddətdə kreditlərə geri ödənilməli olan öhdəliklərin payı üstünlük təşkil edir. Belə ki, bu öhdəliklər 3184,6 mln. ABŞ dolları olmaqla portfelin 47,6%-nə bərabərdir (Cədvəl 61).

Cədvəl 61. 01.01.2023-cü il tarixinə kredit sazişlərinin müddətlər üzrə bölgüsü, mln. ABŞ dolları ilə

Müddəti	Məbləği	Xüsusi çəkisi, %
5 ilə qədər	3184,6	47,6%
5 ildən 10 ilə qədər	2898,8	43,3%
10 ildən artıq	609,8	9,1%
Cəmi	6693,2	100%

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Hesabat ilində Rusiya-Ukrayna müharibəsi, dünya miqyasında enerji böhranı, pandemiya ilə bağlı narahatlığın davam etməsi qlobal miqyasda yüksək inflyasiya ilə yekunlaşmışdır. Inflyasiyanın cilovlanması məqsədilə aparıcı mərkəzi bankların həyata keçirdiyi sərt monetar siyasətlər maliyyələşmə şərtlərinin ağırlaşmasına yol açmış, nəticədə 2021-ci il ərzində LIBOR dərəcəsi əsasən 0,2%-0,3% aralığında dəyişdiyi halda, hesabat ilində ortalama 2,9%-ə qədər artmışdır.

Aparılmış tədbirlərlə inflyasiya göstəriciləri üzrə istənilən nəticənin əldə edilməməsi növbəti dövrlərdə də faiz artımı ehtimalını yaratmışdır ki, bu da mövcud dəyişən faiz dərəcəsi ilə cəlb edilmiş kreditlər üzrə əlavə faiz xərclərinin yaranması, yeni cəlb ediləcək xarici kreditlərin isə daha yüksək faiz dərəcəsi ilə əvəzlənməsi ilə nəticələnə bilər.

Hökumət tərəfindən cəlb edilmiş kreditlər üzrə əsas borc ödənişinin 132,3 mln. ABŞ dolları və ya 3,6% artdığı müşahidə olunmuşdur (Cədvəl 62).

Cədvəl 62. Kreditlərin qaytarılma mənbələrinə görə bölgüsü, mln. ABŞ dolları ilə

Növü	01.01.2023 tarixinə				01.01.2022 tarixinə olan göstəricilərlə fərq							
	Cəlb olunması nəzərdə tutulan	İstifadə olunmuş məbləğ	Əsas borc ödənişi	Faktiki xarici borc	Cəlb olunması nəzərdə tutulanla		İstifadə olunmuş məbləğlə		Əsas borc ödənişi üzrə		Faktiki xarici borcun məbləği üzrə	
					fərq	%	fərq	%	fərq	%	fərq	%
Hökumət tərəfindən cəlb edilmiş kreditlər	10769,5	10469,5	3802,3	6693,2	710,6	6,2%	567,6	5,1%	132,3	3,6%	-700,2	-9,5%

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Təqdim olunmuş məlumatlara əsasən 2022-ci il ərzində 22,0 mln. avro (39,3 mln. manat ekvivalentində) məbləğində iki layihə üzrə kredit müqavilələri imzalanmışdır (Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı ilə "Gəncə şəhərində Bərk Məişət Tullantılarının İdarə Edilməsi Layihəsi" üzrə 10,0 mln. avro (17,9 mln. manat) və "Gəncə şəhərində Küçələrin İşıqlandırılması" layihəsi üzrə 12,0 mln. avro (21,4 mln. manat)). Hər iki kredit müvafiq istinad dərəcəsi üstəgəl dəyişkən marja ilə cəlb edilmişdir (Cədvəl 63). Hesabat ilinin yekunları üzrə ümumilikdə cəlb olunması nəzərdə tutulan borc məbləğinin 6,6%-i qədər borc götürülmüşdür.

Cədvəl 63. Xarici borcun icraçılara görə bölgüsü, mln. ABŞ dolları ilə

Sıra №-si	Təşkilatın adı	01.01.2023-cü il tarixə		01.01.2022-ci il tarixə		01.01.2022-ci il tarixinə olan göstəricilərlə fərq			
		Cəlb olunması nəzərdə tutulan	Faktiki xarici borc	Cəlb olunması nəzərdə tutulan	Faktiki xarici borc	Cəlb olunması nəzərdə tutulan		Faktiki xarici borc	
						mln. ABŞ dolları ilə	%	mln. ABŞ dolları ilə	%
1	Maliyyə Nazirliyi	4375,2	3110,9	4625,5	3492,3	-250,3	-5,4%	-381,4	-10,9%
1,1	Xaricdə yerləşdirilmiş dövlət istiqrazları	3515,9	2287,3	3515,9	2637,3	0	0,0%	-350,0	-13,3%
1,2	Layihələrin maliyyələşdirilməsi	859,3	823,6	1109,5	855,0	-250,2	-22,6%	-31,4	-3,7%
2	Azərbaycan Avtomobil Yolları Dövlət Agentliyi	2653,9	1 237,7	2705,1	1345,7	-51,2	-1,9%	-108,0	-8,0%
3	Meliorasiya və su təsərrüfatı ASC	514,5	245,0	604,2	294,8	-89,7	-14,8%	-49,8	-16,9%
4	Azərsu ASC	1184,2	767,7	1229,7	892,1	-45,5	-3,7%	-124,4	-13,9%
5	Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi	216,2	160,3	319,2	180,8	-103	-32,3%	-20,5	-11,3%
6	Azərbaycan Dəmir Yolları QSC	1016,5	721,9	1039,5	729,9	-23	-2,2%	-8,0	-1,1%
7	NMR Meliorasiya və Su təsərrüfatı Agentliyi	192,3	192,2	192,2	192,3	0,1	0,1%	-0,1	-0,1%
8	Digər	616,7	257,5	764,7	265,5	-147,9	-19,4%	-8,0	-3,0%
	Yekun	10 769,5	6 693,2	11 480,1	7393,4	-710,6	-6,2%	-700,2	-9,5%

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

7.1.6. Dövlətin maliyyə öhdəliklərini qarşılamaq məqsədilə növbəti illərdə böyük həcmli dövlət istiqrazlarının daxili bazarda yerləşdirilməsi tələb edilir ki, bu da mövcud makroiqtisadi mühit və daxili bazarın vəziyyəti nəzərə alındıqda növbəti illərdə təkrar maliyyələşmə və faiz dərəcələrinin artması riskinin olmasını deməyə əsas vermişdir.

2022-ci il ərzində istiqrazlar üzrə ödənilmiş faiz və diskont məbləği isə 202,0 mln. manat təşkil etmişdir. Təqdim edilmiş məlumatlara əsasən 2023-cü il 01 yanvar tarixinə dövrüyyədə olan dövlət istiqrazlarının müddətlər üzrə bölgüsündə yüksək payı ortamüddətli (54,6%) və qısamüddətli (26,1%) istiqrazlar təşkil etmişdir ki, bu da dövlət istiqrazlarının orta ödəniş müddətinin (ATM) aşağı həddə, yeni məqbul həddə olmadığını deməyə əsas verir (Cədvəl 64). Belə ki, hesabat ilində qısamüddətli yerləşdirmələrin ümumi portfəldə payı 6,0%-dən 26,1%-ə yüksəlmişdir.

Cədvəl 64. Dövrüyyədə olan dövlət istiqrazlarının müddətlər üzrə bölgüsü, mln. manatla

Göstərici	01.01.2023 tarixə, məbləğ	Portfəldə payı	01.01.2022 tarixə, məbləğ	Portfəldə payı
1 illik	1086,0	26,1%	150,0	6,0%
2-3 illik	2272,7	54,6%	1848,4	73,9%
5-7 illik	802,8	19,3%	501,8	20,1%
İstiqraz cəmi	4161,5	100%	2500,2	100%
Veksellər	26,7		0,0	
Cəmi	4188,2		2500,2	

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Yerləşdirilmiş istiqrazların ödəmə müddəti üzrə bölgüsü cədvəl 65-də verilmişdir.

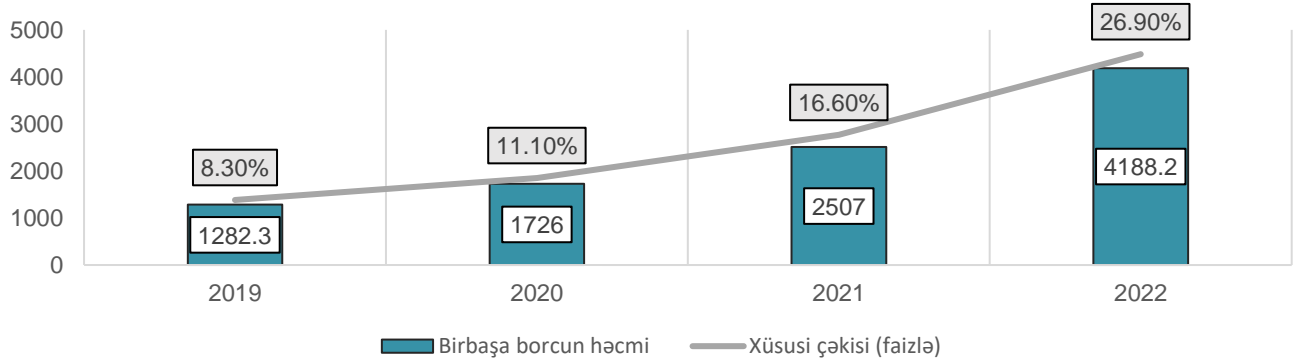
Cədvəl 65. İstiqrazların ödəmə müddəti üzrə bölgüsü. mln. manatla

İstiqrazların ödəmə vaxtı	Məbləği
2023-cü ilə yaranmış borc	1678,9
2024-cü ilə yaranmış borc	874,2
2025-ci ilə yaranmış borc	930,1
2026-cı ilə yaranmış borc	302,5
2027-ci ilə yaranmış borc	323,9
2028-ci ilə yaranmış borc	40,8
2029-cu ilə yaranmış borc	11,1
Cəmi:	4161,5

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Əvvəlki və yeni təsdiq edilmiş dövlət borcunun idarə edilməsinə dair orta və uzun müddət üçün Strategiyanın tələbləri, eyni zamanda birbaşa xarici borcun azalması sahəsində hökumətin son illərdə apardığı siyasətin dəstəklənməsi məqsədilə xarici dövlət borcunun daxili dövlət borcu ilə əvəzlənməsi nəticəsində son illərdə daxili dövlət borcunun həcmində ciddi artım müşahidə edilmişdir (Şəkil 36).

Şəkil 36. Birbaşa daxili dövlət borcu və ümumi borcun həcmində payı, mln. manatla

Şəkil müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Eyni zamanda, cari ildən başlayaraq xarici borc üzrə əsas borc ödənişlərinin dövlət büdcəsi xərclərindən çıxarılaraq yenidən maliyyələşmə hesabına təmin edilməsi nəzərdə tutulmuşdur ki, strategiyanın tələbləri də nəzərə alınmaqla daxili bazarda yeni dövlət istiqrazlarının emissiyası hesabına maliyyələşdiriləcəyini demək olar.

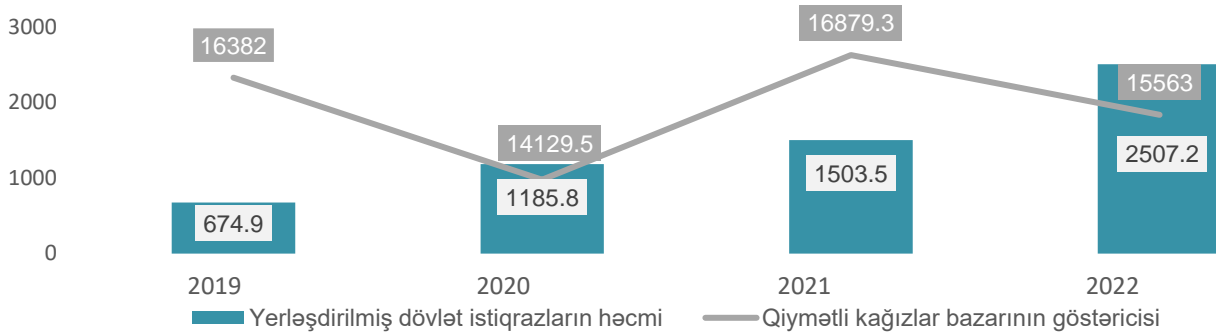
2022-ci ildə inflyasiyanın daxili və xarici mühitində müşahidə olunan risklərə reaksiya olaraq Mərkəzi Bank antiinflyasiya xarakterli monetar tədbirlər həyata keçirmiş, nəticədə hesabat ilinin sonuna uçot dərəcəsi 8,25%-ə qaldırılmışdır (Cədvəl 66). Mərkəzi Bankın baza ssenari üzrə təqdim etdiyi proqnozlara əsasən 2023-cü ildə illik inflyasiyanın 8,0% ətrafında olacağı gözlənilir. Daxili dövlət borclanması üzrə ilbəil artan tələbat qarşısında mövcud inflyasiya göstəriciləri fonunda investor marağı azala və dövlət qiymətli kağızları üzrə faiz dərəcələri arta, nəticədə faiz xərclərinin artması ilə yekunlaşa bilər.

Cədvəl 66. 2022-ci ildə yerləşdirilmiş dövlət qiymətli kağızlarının orta gəlirlilik dərəcəsi və AMB uçot dərəcəsi barədə məlumat (rüblük əsasda)

Göstəricilər	1-ci rüb	2-ci rüb	3-cü rüb	4-cü rüb
Mərkəzi Bankın uçot dərəcəsi	7,5	7,75	8,0	8,25
1 illik dövlət istiqrazlar		3,0		5,1
2 və 3 illik dövlət istiqrazlar	4,3	4,9	5,8	8,0
5 və 7 illik dövlət istiqrazlar	5,6	6,4	7,7	9,1

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Mərkəzi Bankın qiymətli kağızlar bazarının icmal göstəricilərinə əsasən, qiymətli kağızlar bazarı 2022-ci ildə 2021-ci ilə nisbətən azalaraq 15,6 mlrd. manat təşkil etmişdir ki, bunun da 53,2%-ni və ya 8,3 mlrd. manatını dövlət qiymətli kağızları, 14,1%-ni və ya 2,2 mlrd. manatını korporativ qiymətli kağızları, 32,7%-ni və ya 5,1 mlrd. manatını REPO əməliyyatları təşkil etmişdir (Şəkil 37). Qiymətli kağızlar bazarının inkişafının əsas göstəriciləri təkrar bazar və REPO əməliyyatları hesab edilir ki, 2022-ci ildə dövlət istiqrazları üzrə təkrar bazar əməliyyatları 2021-ci il göstəricisi olan 955,4 mln. manatdan 657,1 mln. manata, REPO əməliyyatlarının həcmi isə müvafiq olaraq 6834,2 mln. manatdan 3541,1 mln. manata enmişdir. Bu da müvafiq olaraq 31,2% və 48,2% azalma deməkdir.

Şəkil 37. Nominal üzrə yerləşdirilmiş dövlət istiqrazlarının həcmi və qiymətli kağızlar bazarının göstəriciləri barədə məlumat, mln. manatla

Şəkil Mərkəzi Bankın və Maliyyə Nazirliyinin müvafiq məlumatları əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

2019-2022-ci illər ərzində daxili maliyyə bazarlarında yerləşdirilmiş istiqrazların həcmində təqribən 3,7 dəfə və ya 1832,3 mln. manat artım müşahidə edilsə də, bazarın həcmində mütənasib artım müşahidə edilməmişdir.

7.2. Xarici və daxili dövlət borcuna xidmət xərclərinin təhlili

7.2.1. Hesabat ilində dövlət büdcəsində dövlət borcuna və öhdəliklərinə xidmət edilməsi ilə bağlı əlavə vəsait (ehtiyat) nəzərdə tutulmuş, büdcə ilinin sonuna qənaət kimi “Dövlət borcu və zəmanəti üzrə öhdəliklərin Təminat Fondu”na köçürülmüşdür.

2022-ci ilin dövlət büdcəsində dövlət borcuna və öhdəliklərinə xidmət edilməsi ilə bağlı xərclər üzrə 1792,0 mln. manat həcmində vəsait, o cümlədən 1560,0 mln. manat həcmində hissəsinin xarici dövlət borcu üzrə, 232,0 mln. manat həcmində hissəsinin isə daxili dövlət borcu üzrə öhdəliklərə istifadə edilməsi üçün təsdiq olunmuşdur (Cədvəl 67).

Hesabat ilində xarici dövlət borcu üzrə 1453,4 mln. manat (1050,8 mln. manat əsas borc və 402,6 mln. manat faiz borcu) məbləğində vəsait öhdəliklərə xidmət edilməsinə yönəldilmişdir. Qeyd etmək istərdik ki, 2022-ci il ərzində ABŞ dollarının məzənnəsi manata qarşı sabit qalmış, lakin bir sıra xarici valyutaların ABŞ dolları qarşılığında olan məzənnələrindəki azalmaların (avro=1.1, XBH=1,33, Yapon yeni=0.01) baş verməsi, habelə ölkəmizdə həyata keçirilən layihələr üzrə icraçı qurumlar tərəfindən kredit vəsaitlərindən nəzərdə tutulandan daha az istifadə edilməsi xarici dövlət borcuna xidmət xərclərində qənaətin yaranmasına şərait yaratmışdır.

Cədvəl 67. Xarici dövlət borcuna xidmət xərcləri, mln. manatla

Borc öhdəlikləri	2022-ci il			2021-ci ilin göstəriciləri ilə fərq			
	Proqnoz	Ödənilib	Qalıq	Proqnoz üzrə		Ödənilmiş məbləğ üzrə	
	mln. Manat			mln. manat	%	mln. manat	%
Xarici dövlət borcu üzrə cəmi, o cümlədən:	1560,0	1560,0	0	-471,7	-23,2	-471,7	-23,2
Əsas borc üzrə ödənişlər	1152,4	1152,4	0	-413,0	-26,4	-413,0	-26,4
Faiz borcu üzrə ödənişlər	407,6	407,6	0	-58,7	-12,6	-58,7	-12,6

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Eyni zamanda, aparılan təhlillər nəticəsində məlum olmuşdur ki, hesabat ili ərzində dövlət büdcəsində dövlət borcuna və öhdəliklərinə xidmət xərclərində bir neçə nəzərdə tutulmayan əlavə

öhdəliklər (həm birbaşa, həm dövlət zəmanətli kreditlər üzrə) həyata keçirilmişdir. Belə ki, "Azərenerji" ASC-nin maliyyə vəziyyətindəki çətinliklərlə əlaqədar hesabat ilində geri ödənilməli olan borcu ilə bağlı məbləğ xarici borca xidmət xərclərində nəzərdə tutulsa da, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2022-ci il 15 aprel tarixli 223s nömrəli Sərəncamı ilə həmin məbləğ 100,0 mln. manat artırılmış, eyni zamanda həmin Sərəncamla "Azərişiq" ASC-nin dövlət zəmanəti ilə alınmış kredit vəsaitlərinə 2022-ci ildə xidmət göstərilməsi ilə bağlı xidmət xərclərində nəzərdə tutulmasa da 42,5 mln. manat olmaqla ümumilikdə xidmət xərclərində nəzərdə tutulmayan 142,5 mln. manat xərc edilmişdir.

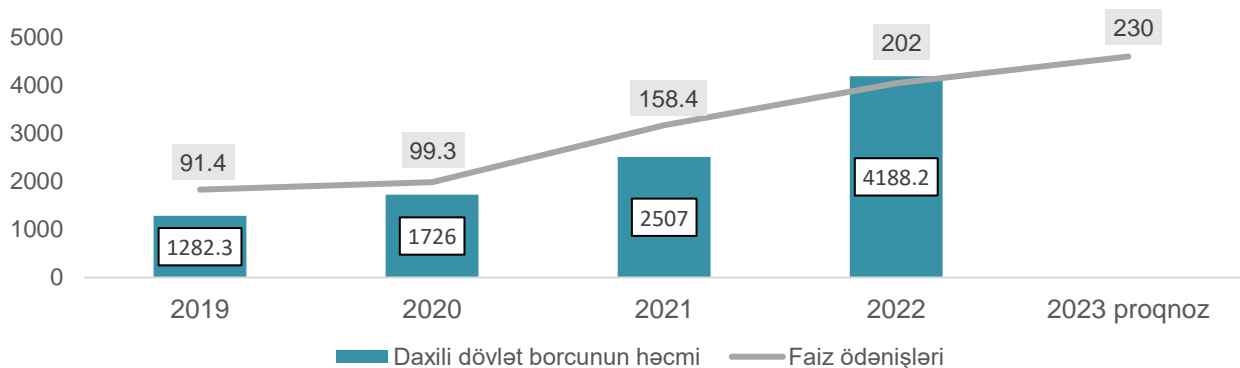
Ümumi halda qeyd etmək olar ki, 2022-ci ildə xarici dövlət borcuna xidmət xərclərində valyuta məzənnələri və layihələr üzrə cəlb ediləcək vəsaitin istifadəsinin az olması ilə bağlı təqribən 70,0-75,0 mln. manat qənaət olsa da, hesabat ilində proqnozdan kənar 142,5 mln. manat ödənişlərin həyata keçirilməsi, həmçinin ilin sonuna xarici borca xidmət xərclərində 106,6 mln. manat qalıq vəsaitin qalması hesabat ili üçün proqnozlaşdırılan vəsaitin tərkibində təqribən 170,0 mln. manat ehtiyatın nəzərdə tutulduğunu deməyə əsas vermişdir. Bu kimi halların sonda vəsaitin artıq qalmasına, büdcə ilinin sonunda isə qənaət kimi Təminat Fonduna yönəldilməsinə şərait yaratmaqdadır. Belə ki, 2021-ci ildə 153,0 mln. manat, 2022-ci ildə isə 106,6 mln. manat vəsait büdcədən Təminat Fonduna yönəldilmişdir.

7.2.2. Hesabat ilində birbaşa daxili dövlət borcunun həcmnin artması ilə birbaşa daxili dövlət borcuna faktiki xidmət xərcləri əvvəlki ilə nisbətdə artmışdır.

Daxili dövlət borcuna xidmət xərcləri əvvəlki ilə müqayisədə artımla icra edilmiş, artıma səbəb kimi faiz borclarına xidmət xərclərinin əvvəlki ilə nisbətdə 40,5% artıq icrası olmuşdur.

2022-ci ildə daxili dövlət borcuna xidmət üzrə ödənişlər 232,0 mln. manat təyinatə qarşı 208,9 mln. manat (6,9 mln. manat əsas borc və 202,0 mln. manat faiz borcu) məbləğində icra həyata keçirilmiş, 23,1 mln. manat isə qənaət olunaraq Təminat Fonduna köçürülmüş, icra məlumatlarına əsasən isə proqnozla nəzərdə tutulmuş məbləğ 100% icra edilmişdir (Şəkil 38).

Şəkil 38. Birbaşa daxili dövlət borcu və birbaşa daxili dövlət borcuna xidmət xərcləri, mln. manatla

Şəkil müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Birbaşa daxili dövlət borcunun həcmnin illər üzrə artması müşahidə edilmişdir ki, həcmnin artmasına mütənasib olaraq birbaşa daxili dövlət borcuna xidmət xərclərinin də artması baş vermişdir. Belə ki, 2019-cu ildə faktiki faiz xərci 91,4 mln. manat olduğu halda 2022-ci ildə faiz

xərcinin həcmi 2,2 dəfə artaraq 202,0 mln. manat təşkil etmişdir. Hesabat ilində birbaşa daxili dövlət borcunun həcmi 1681,1 mln. manat artmışdır ki, istiqrazların əsas hissəsi ilin ikinci yarısında yerləşdirilmiş, ilk kupon üzrə ödənişləri 2023-cü ildə olacaqdır, eyni zamanda cari ildə böyük həcmli istiqrazların daxili maliyyə bazarlarında yerləşdirilməsinin proqnozlaşdırılması, həmçinin faiz dərəcələrinin də artması fonunda birbaşa daxili dövlət borcuna faiz xərcləri hesabat ilinə nisbətə 2023-cü ildə 28,0 mln. manat və ya 13,9% artıq (230,0 mln. manat) nəzərdə tutulmuşdur.

Tərəfimizdən verilmiş əvvəlki illərin Rəylərində də bildirildiyi kimi hesabat ilində də daxili və xarici dövlət borcuna xidmət xərclərində həm faiz, həm də əsas məbləğ üzrə ehtiyat məbləğ nəzərdə tutulmuşdur. Belə ki, xarici dövlət borcu ilə bağlı əsas borc ödənişləri üzrə büdcədə nəzərdə tutulmuş 1152,4 mln. manata qarşı 1050,8 mln. manat, faiz borcu üzrə 407,6 mln. manata qarşı 402,6 mln. manat, daxili dövlət borcu ilə bağlı faiz ödənişləri üzrə isə 225,1 mln. manata qarşı 202,0 mln. manat icra edilməsinə baxmayaraq 100% icra kimi göstərilmiş, müvafiq olaraq qənaət edilmiş, ehtiyat kimi nəzərdə tutulmuş 129,7 mln. manat (bank xərcləri nəzərə alınmadan) Dövlət borcu və zəmanəti üzrə öhdəliklərin Təminat Fonduna köçürülərək Fondun funksional fəaliyyəti üçün istifadə edilmişdir.

7.3. Dövlət borcu və zəmanəti üzrə öhdəliklərin Təminat Fondu

7.3.1. Dövlət zəmanəti verilmiş öhdəliklərin vaxtında və tam şəkildə təmin edilməsi, habelə ölkənin kredit reytinginə xələl gətirilməməsi məqsədilə “Dövlət borcu və zəmanəti üzrə öhdəliklərin Təminat Fondu”nda saxlanılan vəsaitin həcminin tədricən artırılması hədəflənir ki, bunun da hal-hazırkı şəraitdə dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına reallaşdırılacağına mümkün olduğunu bildiririk.

Təminat Fondunun vəsaitlərinin qalığı (yerləşmədə və idarəetmədə olan vəsaitlərlə birlikdə) hesabat ilinin əvvəlinə 24,0 mln. manat, 480,0 mln. ABŞ dolları olmaqla, ümumilikdə 840,0 mln. manat təşkil etdiyi halda, hesabat ilinin sonuna 488,6 mln. manat, 290,0 mln. ABŞ dolları təşkil etmişdir. Hesabat ilinin əvvəlinə nisbətən sonuna Fondun vəsaiti 141,6 mln. manat artmışdır.

2022-ci il ərzində Təminat Fonduna 261,0 mln. manat, o cümlədən təkrar borc sazişləri üzrə 123,5 mln. manat, Dövlət Neft Fondunda yerləşdirilmiş vəsaitlərə hesablanmış faizlərdən 7,0 mln. manat, dövlət zəmanətinin verilməsinə görə əsas borcalandan zəmanət haqqı olaraq 0,04 mln. manat, dövlət borcuna xidmət xərclərinin qənaət olunmuş hissəsindən 129,7 mln. manat və digər haqlardan 0,8 mln. manat məbləğində vəsait daxil olmuşdur.

Hesabat ilində Təminat Fondundan bir sıra dövlət müəssisələrinin dövlət zəmanəti əsasında cəlb etdikləri kreditlərə vaxtında xidmət göstərə bilməməsi səbəbindən ümumilikdə 119,1 mln. manat vəsait yönəldilmişdir. Belə ki, “Azərbaycan Hava Yolları” QSC-nin 18,4 mln. manat, “Aqrarkredit” QSC-nin 100,0 mln. manat, Sahibkarlığın İnkişafı Fondunun 0,7 mln. manat məbləğindəki öhdəlikləri Təminat Fondunun vəsaiti hesabına icra olunmuşdur.

2022-ci il ərzində Fondun daxilolmalarında təkrar borc sazişləri üzrə ümumilikdə isə 636,6 mln. manat proqnoza qarşı 19,4% vəsait adı çəkilən mənbə üzrə Fonda geri qayıtmışdır.

Ümumilikdə bir sıra dövlət müəssisələrinin dövlət zəmanəti əsasında cəlb etdikləri kreditlərə görə birbaşa borcalanın əvəzinə 2021-ci ildə 493,6 mln. manat Təminat Fondundan, büdcə vəsaiti hesabına isə 249,4 mln. manat olmaqla 743,0 mln. manat, 2022-ci ildə isə 119,1 mln. manat Təminat Fondundan, 339,4 mln. manat büdcə vəsaiti hesabına olmaqla 458,5 mln. manat vəsait ödənilmişdir. Həmin müəssisələrin eyni zamanda Təminat Fondu qarşısında da öhdəliklərinin olması nəzərə alındıqda təkrar borc müqavilələri üzrə müəssisələrin Təminat Fonduna ödəməli olduğu vəsaiti gələcək dövrlərdə də tam icra edə bilməməsi ehtimalını yaratmışdır. Azərbaycan Respublikasında dövlət borcunun idarə edilməsinə dair orta və uzun müddət üçün Strategiyanın 2022–2025-ci illər üzrə yenilənməsi çərçivəsində də adı çəkilən riskləri nəzərə alaraq, habelə ölkənin kredit reytinginə xələl gətirilməməsi məqsədilə “Dövlət borcu və zəmanəti üzrə öhdəliklərin Təminat Fondu”nda saxlanılan vəsaitin həcmnin tədricən artırılmasının vacibliyi ilə bağlı qeydlər öz əksini tapmışdır. Bununla bağlı, Təminat Fondunun əsas funksional gəlir mənbəyi hesab edilən təkrar borc müqavilələri üzrə daxilolmaların tam həcmdə yerinə yetirilə bilinməyəcəyi, xərclərinin isə təkrar borc müqavilələri üzrə daxilolmalardan bəzi hallarda çox olacağı təqdirdə Fondun vəsaitinin büdcə vəsaiti hesabına artırılmasının mümkün olacağı qənaətinə gəlinmişdir.

7.3.2. Dövlət borcunun idarə edilməsinə dair orta və uzun müddət üçün Strategiya sənədində qeyd olunan 2 strateji məqsəd üzrə cari vəziyyət göstəriciləri hədəf çərçivəsində olmuş, 3-cü strateji məqsəd üzrə isə əvvəlki ilə nisbətən orta ödəniş müddətində müəyyən azalma müşahidə edilmiş, növbəti illərdə də daxili dövlət borcuna tələbin artması, mövcud bazarın vəziyyəti və inflyasiya faktorları fonunda orta ödəniş müddətinin azalması riskinin olması qənaətinə gəlinmişdir.

Hesabat ilinin dekabr ayında ölkə başçısı tərəfindən “Dövlət borcunun idarə edilməsinə dair orta və uzun müddət üçün Strategiyanın 2022–2025-ci illər üzrə yenilənməsi çərçivəsi” təsdiq edilmişdir. Strategiya çərçivəsində üç strateji məqsəd, bu strateji məqsədlərə çatmaq üçün isə beş prioritet tədbirin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur (Cədvəl 68).

Cədvəl 68. Dövlət borcunun idarə edilməsinə dair Strategiyanın 2022-2025-ci illər üzrə yenilənməsi çərçivəsindəki göstəricilər, hədəf və cari vəziyyət barədə məlumat

Strateji məqsədlər	Göstəricilər	Hədəf (2025)	Cari vəziyyət (2022)
S.M 1.	Birbaşa dövlət borcunun ÜDM nisbəti	Maks. 20,0%	11,6%
	Borca xidmət xərclərinin dövlət büdcəsi xərclərinə nisbəti	Maks. 10,0%	5,6%
S.M 2.	Dəyişkən faiz dərəcəsi ilə cəlb olunan borcun ümumi portfeldə payı	Maks. 50,0%	41,6%
	Xarici dövlət borcunun ümumi portfeldə payı	Maks. 75,0%	73,1%
S.M 3.	Dövlət qiymətli kağızlarının orta ödəniş müddətinin mərhələli şəkildə uzadılması		ATM (orta ödəniş müddəti) 1,82
	Daxili maliyyə bazarlarında dövlət qiymətli kağızlarının həcmi artırmaq		Dövlət qiymətli kağızlar bazarında artım (14,1%) qeydə alınmışdır.

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Cədvəldən də göründüyü kimi, strateji məqsədlər 1 və 2 üzrə cari vəziyyət göstəriciləri hədəf göstəriciləri çərçivəsindədir. Strategiyada 3-cü strateji məqsədi olan yerli maliyyə bazarlarının, o cümlədən dövlət qiymətli kağızlarının inkişafının dəstəklənməsi istiqamətində dövlət istiqrazlarının həcmnin artırılması və dövlət qiymətli kağızlarının orta ödəniş müddətinin mərhələli şəkildə uzadılması nəzərdə tutulmuşdur. Təqdim edilən məlumatlara əsasən dövlət qiymətli kağızlarının orta ödəniş müddəti 2021-ci ilin əvvəlinə 1,38 olmuş, 2021-ci ildə ortamüddətli və uzunmüddətli dövlət istiqrazlarının emissiyasının həcmnin artması hesabına ilin sonuna orta ödəniş müddəti 1,86 təşkil etmişdir. Hesabat ilində qısamüddətli yerləşdirmələrin ümumi portfeldə payının 6,0%-dən 26,1%-ə yüksəlməsi ilə orta ödəniş müddəti 1,86-dən 1,82-ə enmişdir. Eyni zamanda növbəti illərdə daxili borclanma hesabına cəlb ediləcək vəsaitin həcmnin artmasının proqnozlaşdırılması (daxili və xarici dövlət borcunun təkrar maliyyələşdirilməsi və dövlət büdcəsinin kəsinin maliyyələşdirilməsi üçün), yerli maliyyə bazarlarının kifayət qədər inkişaf etməməsi və aşağı likvidliyi, məhdud sayda bazar iştirakçılarının olması və mövcud inflyasiya faktorları nəzərə alındıqda investorların orta və uzunmüddətli yerləşdirmələrə marağını azalda, nəticədə qısamüddətli yerləşdirmələr hesabına orta ödəniş müddətinin növbəti illərdə də azalması riskini yaratmaqdadır ki, bu da son nəticədə Strategiyanın məqsədindən kənarlaşma ilə nəticələne bilər.

7.3.3. Hesablama Palatası aparılan təhlil əsasında dövlət borcunun idarəedilməsi üzrə bəzi risklərin olduğunu qeyd etməklə ən yaxşı təcrübə əsasında borc dayanıqlılığını ifadə edən göstəricilərin tələb olunan meyarlar çərçivəsində olduğu qənaətinədir.

Aşağıdakı göstəricilərin təhlilində əsas məqsəd borcla iqtisadiyyat, büdcə gəlirləri və ixrac arasında əlaqənin olması, həmçinin ölkənin strateji valyuta ehtiyatlarının yarana biləcək fors-majör situasiyalarda əsas "fiskal buferə" çevrilməsi imkanlarını müəyyən etməkdir.

Cədvəl 69. Borc dayanıqlılığı göstəriciləri

	2020	2021	2022
1.Strateji valyuta ehtiyatları/ÜDM, %-lə	117,0	95,0	73,7
2.Strateji valyuta ehtiyatları/bir aylıq idxal	40,0	41,0	35,0
3.Strateji valyuta ehtiyatlarının ÜDM-ə nisbəti – Məcmu dövlət borcunun ÜDM-ə nisbəti, %-lə	93,7	76,9	62,1
4.Məcmu dövlət borcu/ÜDM, %-lə*	23,3	18,1	11,6
5.Daxili borc/ÜDM, %-lə	2,4	2,7	3,1
6.Dövlət borcuna xidmətlə bağlı xərclər/Dövlət büdcəsinin gəlirləri	7,0	8,3	5,8
7.Dövlət büdcəsinin balansı/ÜDM, %-lə	-2,4	-1,1	-1,0

Cədvəl müvafiq məlumatlar əsasında Hesablama Palatası tərəfindən tərtib edilmişdir.

Cədvəl 69-dan göründüyü kimi, dövlətin fiskal mövqeyini əks etdirən strateji valyuta ehtiyatlarının ÜDM-ə nisbəti ilə məcmu dövlət borcunun ÜDM-ə nisbəti arasındakı fərq öten illə müqayisədə azalmışdır. Bu indikator dövlətin daha böyük maliyyə resurslarına sahib olmasının onun borc öhdəliklərini əhəmiyyətli şəkildə üstələyərək yarana biləcək iqtisadi şoklardan "qorunması" üçün əhəmiyyət kəsb edir.

VIII BÖLMƏ.TÖVSIYƏLƏR

2.1.2-ci nəticə üzrə

1. Dövlət büdcəsinin icrası haqqında qanunda inzibati təsnifat üzrə xərclərin əks etdirilməməsi təcrübəsinin uzun illərdir davam etdiyi, eyni zamanda bu bölgünün Qanunun icrası barədə Fərmanda göstərilədiyi nəzərə alınaraq, bu uyğunsuzluğun aradan qaldırılması üçün "Büdcə sistemi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununda dəyişikliklərin edilməsi;

2.4.1-ci nəticə üzrə

2. Dövlət büdcəsinin layihəsi ilə birlikdə təqdim edilən sənədlər arasında büdcə-vergi siyasətinin istiqamətlərinin ayrıca sənəd olmasını nəzərə alaraq bu siyasətin icrası barədə məlumatların dövlət büdcəsinin icrası barədə hesabatda daxil edilməsi, növbəti ilin büdcə-vergi siyasətinin kəmiyyət göstəriciləri ilə ifadə edilməsi;

3.2.4-cü nəticə üzrə

3. "Büdcə sistemi haqqında" Qanuna uyğun olaraq büdcədən veriləcək ssudaların məbləğinin və istiqamətlərinin müvafiq ilin dövlət büdcəsi haqqında qanunda təsdiq edilməsi (bu tövsiyə həmin məbləğin xərclərə daxil edilməsini ehtiva etmir);

3.2.5-ci nəticə üzrə

4. Büdcə təşkilatları üzrə depozit və tapşırıqlar hesabı üzrə qalıqların azaldılmasına baxmayaraq bu qalıqda olan bəzi vəsaitlərin gəlirlərə və nəticədə sərbəst qalıqlara aid edilməsi;

3.2.6-cı nəticə üzrə

5. Vəsaitlərin akkreditiv hesablara yönəldilməsi hallarının "dövlət büdcəsinin kassa icrası" anlayışının ünvanlı istifadə tələblərinə uyğun olmaması diqqətə alınaraq bu hallara yol verilməməsi və bununla bağlı "Büdcə sistemi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununa müvafiq dəyişikliklərin edilməsi;

3.2.7-ci nəticə üzrə

6. Maliyyə planlaşdırılmasının effektivliyinin artırılması və büdcədə profisit nəzərdə tutulan aylar üzrə borclanmaya yol verilməməsi;

4.3.1-ci nəticə üzrə

7. Dövlət büdcəsində yeni dəyər yaratmayan və ikili tanınan büdcədən kənar gəlirlərlə bağlı risklərin aradan qaldırılması, bu istiqamətdə qanunvericiliyin müvafiq müddəalarına yenidən baxılması;

8. Dövlət büdcəsində yeni dəyər yaratmayan və ikili tanınan məqsədli büdcə fondlarının gəlirləri ilə bağlı risklərin aradan qaldırılması, bununla əlaqədar "Büdcə sistemi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununun 5-ci maddəsinə yenidən baxılması;

9. Əvvəlki illərin xərcləri üzrə yaranmış qənaət hesabına dövlət büdcəsinin gəlir parametrinin artırılmasına xidmət edən və dəyər yaratmayan əməliyyatlarla bağlı yeni mexanizmin formalaşdırılması;

5.1.1-ci nəticə üzrə

10. Dövlət büdcəsinin icrası barədə hesabatlara büdcə dəyişikliklərinin tam əhatəsinə dair məlumatların daxil edilməsi;

5.2.1.1.2-ci və 5.2.3.4.3-cü nəticələr üzrə

11. Büdcənin layihələndirilməsi prosesində nəzərə alın bilən xərclərin büdcəyə birbaşa müvafiq istiqamətdə daxil edilməsi, bu xərclərin ehtiyat fondlar üzrə və bloklanmış xərclər üzrə nəzərdə tutulmaması;

5.2.2.2-ci nəticə üzrə

12. Cari və əsaslı xərclərin "Büdcə sistemi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun hesablanması;

5.2.3.4.1-ci nəticə üzrə

13. Büdcədə bölüşdürülməyən (bloklanmış) xərclərinin ümumi xərclərə xüsusi çəkisinin azaldılması;

5.2.3.5.1-ci nəticə üzrə

14. Büdcə təşkilatlarının büdcədən kənar vəsaitlərinin gəlir və xərclərinin öncədən proqnozlaşdırıldığını nəzərə alaraq, həmin xərclərin inzibati və funksional təsnifatına uyğun olaraq dövlət büdcəsində ayrıca sətirlə əks etdirilməsini və icra edilməsi;

15. Rəydə qeyd edilmiş VBT ilə bağlı uyğunsuzluqların aradan qaldırılması;

5.4.1-ci nəticə üzrə

16. OMXÇ ilə bağlı təfsilatlı məlumatların büdcə sənədləşməsinə daxil edilməsi;

17. OMXÇ-nin monitorinq hesabatlarına maliyyələşmə ilə yanaşı, fəaliyyət göstəriciləri barədə məlumatların daxil edilməsi;

5.5.1-ci nəticə üzrə

18. Uzunmüddətli debitor borcların bağlanması üçün inzibatçılıq tədbirlərinin gücləndirilməsi;

5.5.5-ci nəticə üzrə

19. Xərclər üzrə müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən kreditor borcların icmal hesabatlılığının təmin edilməsi;

5.6.4-cü nəticə üzrə

20. Dövlət büdcəsinin xərcləri üzrə dövlət satınalmalarının əhatəsinin genişləndirilməsi üçün cari nəzarətin gücləndirilməsi.

Yuxarıda qeyd olunan araşdırmaların və təhlillərin nəticələrini ümumiləşdirərək, Hesablama Palatası belə qənaətə gəlir ki, Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə təqdim edilmiş “Azərbaycan Respublikasının 2022-ci il dövlət büdcəsinin icrası haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanun layihəsi və Azərbaycan Respublikasının 2022-ci il dövlət büdcəsinin icrasına dair illik hesabat qanunvericiliyin müvafiq tələblərinə uyğun hazırlanmış və təqdim olunmuşdur.

Hesablama Palatası, eyni zamanda, Rəydə dövlət büdcəsinin gəlirləri, xərcləri və dövlət büdcəsinin kəsiri ilə bağlı qeyd olunmuş məqamlar da nəzərə alınmaqla “Azərbaycan Respublikasının 2022-ci il dövlət büdcəsinin icrası haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanun layihəsinə və Azərbaycan Respublikasının 2022-ci il dövlət büdcəsinin icrasına dair illik hesabatı baxılmasını tövsiyə edir.

Rəy 2023-cü il 19 may tarixində Hesablama Palatası Kollegiyasında müzakirə edilərək təsdiq edilmişdir.

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI
HESABLAMA PALATASININ
SƏDRİ**

VÜQAR GÜLMƏMMƏDOV